POLIROM
Top 10+

SALOM ALEHEM

Întoarcerea de la iarmaroc

ȘALOM ALEHEM

Întoarcerea de la iarmaroc

Povestiri din viaţă

Traducere din idiș și note
de Olga Brateș și Meer Sternberg

POLIROM
2018

Şalom Alehem, *Funm Yarid*
© 2018 by Editura POLIROM, pentru traducerea în limba română

www.polirom.ro
Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1;
sector 4, 040031, O.P. 53

ISBN ePub: 978-973-46-7695-5
ISBN PDF: 978-973-46-7697-2
ISBN print: 978-973-46-7728-3

Coperta: Carmen Parii
Pe copertă: Mikola Pimonenko (1862-1912), *Evrei cărând lucrurile cumpărate la licitaţie*, 1885

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright şi este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parţială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziţia publică, inclusiv prin internet sau prin reţele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informaţiei, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum şi alte fapte similare săvârşite fără permisiunea scrisă a deţinătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislaţiei cu privire la protecţia proprietăţii intelectuale şi se pedepsesc penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Lectura eco - un supererou al lumii moderne!

Versiune digitală realizată în colaborare cu Libris.ro

ȘALOM ALEHEM (pseudonimul lui Șolom Rabinovici) este considerat unul dintre părinții literaturii idiș. S-a născut în 1859 la Pereiaslav, în Ucraina, însă mai târziu s-a mutat cu familia la Voronkov. Deși a început să scrie în ebraică, prima sa „lucrare serioasă“ – un dicționar al înjurăturilor folosite de mamele vitrege – este scrisă în idiș. Din 1883 a hotărât să scrie doar în idiș și și-a luat pseudonimul de „Șalom Alehem“ pentru a-și ascunde identitatea, căci în acea epocă literatura idiș era disprețuită de intelectualii evrei, care scriau fie în ebraică, fie în rusă. A publicat numeroase povestiri, scheciuri, romane, piese de teatru și poezii. După pogromul din 1905, Alehem a decis să emigreze în Statele Unite, unde s-a bucurat de o imensă popularitate. Piesele sale de teatru au fost jucate de prestigioase companii din Statele Unite, Israel, Rusia și Polonia. Textul său *Tevi Lăptarul* a stat la baza unuia dintre cele mai îndrăgite musicaluri de pe Broadway, *Scripcarul pe acoperiș*, distins cu nouă Premii Tony, și a ecranizării omonime de succes din 1971. Șalom Alehem s-a stins din viață în 1916, la New York.

Scurt istoric al cărții
Întoarcerea de la iarmaroc

Soarta unei cărți cam aduce cu soarta omului. Mai întâi, ea trebuie să se căznească, să treacă prin toate cele șapte porți ale iadului, pentru ca, în cele din urmă, să poată răzbi la lumină.

Întoarcerea de la iarmaroc *încă n-a împlinit o zi, de-abia a ieșit de sub teascuri. Iată însă că de pe acum are o întreagă istorie! Îngăduiți-mi să v-o spun în câteva cuvinte.*

Primul care m-a îndemnat să descriu pe larg și multilateral epoca ultimelor cinci decenii din viața noastră evreiască e un om simplu ca bună-ziua, un omuleț pe care răposatul poet I.L. Gordon l-a încununat cu titlul de „onoratul cititor". În America, pe acest om îl cunoaște astăzi toată lumea, pentru că este unul de-ai noștri, din Odesa, un militant pentru renaștere și un mare iubitor de literatură evreiască – pe adevăratul lui nume Avram Eliahu Lubarski.

Ca mare admirator al meu și sincer prieten, acum câțiva ani Lubarski a venit la mine, în Elveția, anume ca să-mi propună un plan: Dat fiind că eu am trăit o întreagă epocă – și s-ar putea chiar spune că am crescut odată cu literatura populară evreiască – de ce nu mi-aș asuma greaua sarcină de a descrie sus-amintita epocă, sub forma unui mare roman?

Ideea asta mi-a intrat în cap, așa că m-am pus pe lucru, într-altfel însă, sub forma unei autobiografii, așadar a unui roman biografic.

S-au scurs câțiva ani de muncă. Scrierea, capitol cu capitol, a prins să crească. Însă ce folos? Unei cărți nu-i place să zacă! Unei cărți îi place să fie tipărită și citită. Dar ce te faci dacă-i vine sorocul să meargă la tipar – și n-ai unde? Iar ca s-o tipărești tu, scriitor evreu, pe cont propriu, de unde bani? Nu-s! S-o publici într-o revistă? Literatura evreiască n-a ajuns încă să aibă o revistă lunară ca lumea. De câte ori, cu inima strânsă, n-am fost nevoit să las lucrul la o parte! Și uite-așa am tot tărăgănat-o, până ce soarta m-a azvârlit pentru a doua oară în America. Abia a trecut un an și m-am mutat cu „Iarmarocul" meu în altă locuință. Și iată că, în fine, ziarul Di Varhait *s-a îndurat să-mi editeze – sub formă de carte, în două volume – primele două părți ale scrierii mele* Întoarcerea de la iarmaroc.

Văzându-și gândurile tipărite într-o carte, scriitorul capătă mai mult curaj să continue calea pe care și-a ales-o. Dar calea e încă destul de lungă. Descrierea epocii abia acum prinde să se urzească; imaginile abia acum prind să se înfiripe; întâmplările abia acum încep să se desfășoare, iar chipurile unor oameni de mult dispăruți, ca și cele ale unor personaje încă în viață și destul de onorabile, trebuie așternute pe hârtie...

Să nădăjduim că vom duce această muncă la un eventual bun sfârșit.

Șalom Alehem
New York, februarie 1916

PARTEA ÎNTÂI

La ce bun romanele, când însăși viața e un roman?

1

DE CE TOCMAI *ÎNTOARCEREA DE LA IARMAROC*?

Un fel de prefață. De ce s-a apucat autorul să-și scrie autobiografia. Șalom Alehem-scriitorul povestește viața lui Șalom Alehem-omul.

Întoarcerea de la iarmaroc ar putea însemna evocarea vieții, căci viața poate fi asemuită cu un iarmaroc. Fiecăruia, după gustul său, îi place să compare cu ceva viața omului. Un tâmplar, de pildă, v-ar spune: „Omul e ca tâmplarul – tâmplarul trăiește cât trăiește și apoi moare, și omul așișderea“. Din gura unui cizmar am auzit eu însumi părerea că viața omului seamănă cu o pereche de cizme: atâta vreme cât tălpile țin, cizmele sunt cizme, dar îndată ce tălpile și-au luat… tălpășița, totul e pierdut! E firesc ca un harabagiu să-l compare pe om cu – scuzați comparația – un cal. De aceea, n-ar fi de mirare dacă unui om ca mine, care a trăit o jumătate de secol în vălmășagul lumii și se apucă să-și descrie întâmplările vieții, i-ar da prin minte să-și compare trecutul cu un iarmaroc.

E așa și nu tocmai așa. Prin *Întoarcerea de la iarmaroc* ar trebui înțeles aici drumul de întoarcere spre casă, mai precis: bilanțul încheiat la întoarcerea din marele iarmaroc al vieții.

Când se duce spre iarmaroc, omul este plin de speranțe și încă nu știe, habar n-are ce chilipiruri îi pot ieși în cale și ce mare ispravă o să facă... Așa că aleargă într-acolo mâncând pământul. Dați-i pace, că n-are timp! Dar când să se întoarcă... gata, a aflat! Acum știe ce noroace au dat peste el și ce mare scofală a făcut! Și nu mai aleargă chiar așa. Acum... are timp. Acum are răgazul să-și facă socotelile, este adică în situația de a-și putea întocmi, pe îndelete, bilanțul acestui faimos iarmaroc. Și tot acum are posibilitatea să împărtășească și lumii întregi rezultatele, să povestească, fără grabă, cu cine s-a întâlnit, ce a văzut și ce a auzit la iarmarocul cel mare.

Adeseori, prietenii mă întrebau de ce nu-mi dau osteneala să împărtășesc lumii povestea vieții mele? E timpul, îmi spuneau ei, și poate că ar fi și interesant. Așa că i-am ascultat pe bunii mei prieteni și m-am apucat de treabă; în repetate rânduri, pentru că adesea lăsam condeiul din mână. Până ce a venit vremea, și asta încă înainte de a împlini cincizeci de ani, când am avut norocul să dau ochii cu Maiestatea-Sa Moartea. Dar nu în glumă! Era cât pe-aci să mă mut acolo de unde n-ai cum să scrii o epistolă, ori măcar să trimiți câte ceva bun, ori să oferi complimente. Pe scurt, am fost pe punctul de a-mi încheia socotelile cu astă lume. Și ce mi-am zis? Acum e momentul! Dă-i zor și scrie, căci nimeni nu-și cunoaște ziua de mâine. Ai să-ți dai duhul și vor veni fel de fel de oameni care-și vor închipui că te știu și te cunosc și vor scorni verzi și uscate! Ce nevoie ai? Fă-ți singur treaba asta, tu doar te cunoști mai bine decât toți aceia. Spune cine ești, scrie-ți viața!

Ușor de spus: „Scrie-ți viața!“ – povestea adevărată și nu scornită a vieții tale. Asta ar veni cam așa: să dau socoteală cititorului de întreaga mea viață, să mă destăinuiesc, vasăzică,

în fața tuturor. Știți dumneavoastră, a-ți scrie viața sau a-ți face testamentul e cam același lucru. Asta, una la mână. Al doilea: unui om care vorbește despre sine firește că-i vine greu să se ridice pe o treaptă atât de înaltă încât să învingă ispita de a se zugrăvi în culori trandafirii, spre a apărea în fața publicului drept un băiat de treabă, care merită să fie mângâiat pe obrăjori. Iată de ce am ales o formă deosebită de autobiografie – și anume, forma romanului, a romanului biografic. Veți înțelege, desigur, că povestesc despre mine ca despre o altă persoană. Cu alte cuvinte: eu, *Șalom Alehem-scriitorul*, am să vă povestesc adevărata biografie a lui *Șalom Alehem-omul,* fără fasoane, fără marafeturi și dichisuri, ca și când v-ar povesti-o altcineva, un ins cu totul străin, dar care l-a însoțit peste tot pe Șalom Alehem și care a trecut, împreună cu el, prin toate cele șapte porți ale iadului. Iar povestea am să v-o spun câte puțin, în fragmente, în istorioare separate, cum s-ar zice, pe episoade – un episod după altul. Iar acela care dă omului putere ca să-și poată aminti toate câte le-a trăit în viață să-mi vină în ajutor, ca nu cumva să omit ceva interesant din câte mi s-au întâmplat, ca nu cumva să-mi scape din amintire vreun personaj întâlnit cândva prin marele iarmaroc pe care l-am străbătut în cei cincizeci de ani ai existenței mele.

2

LOCUL NATAL

Micul târg Voronka, un fel de Kasrilifka. O legendă de pe vremea lui Mazeppa[1]. O sinagogă veche, un cimitir vechi, două bâlciuri.

Eroul acestui roman biografic a crescut și a învățat carte chiar în Kasrilifka, târgușor care și-a câștigat o oarecare faimă în lume. Acest târg – dacă sunteți curioși să știți – se află în Malorusia[2], gubernia Poltava, nu departe de vechiul oraș istoric Pereiaslav. De fapt însă – nu uitați asta – nu-i zice Kasrilifka, ci Voronka.

Ar trebui acum să arăt numele locului în care s-a născut eroul și data nașterii lui, așa cum obișnuiesc toți biografii s-o facă. Mărturisesc însă că asta nu mă interesează. Pe mine, în mod deosebit, mă interesează această micuță Kasrilifka, sau Voronka, deoarece nici un alt loc de pe lume nu s-a întipărit atât de bine în mintea eroului nostru ca acea binecuvântată Kasrilifka-Voronka; nici un alt oraș din lume n-a avut în ochii lui atâta farmec; iată de ce el n-o poate uita și n-o va uita în vecii vecilor.

La drept vorbind, care oraș din lumea întreagă, fie el Odesa sau Parisul, Londra sau chiar New Yorkul, se mai poate făli cu o piață atât de mare și de largă, cu atâtea prăvălii și prăvălioare evreiești, cu atâtea tarabe și tejgheluțe și dughene, cu munți întregi de mere și de pere proaspete, de pepeni și bostani, pe care caprele și porcii ar fi oricând gata să-i înfulece dacă precupețele n-ar duce un război neîntrerupt împotriva lor?! Ei, dar parcă noi, băieții de la *heider*[3], nu râvneam deopotrivă la acele bunătăți, la care, din păcate, nu puteam ajunge? Care oraș din lume mai are o sinagogă atât de veche și de încovoiată, un amvon atât de frumos, sculptat cu doi lei care ar semăna leit cu două păsări, dacă nu ar avea limbile acelea lungi și cornurile din care „suflă“? În acea veche sinagogă – așa povestesc bătrânii – strămoșii noștri se adăpostiseră odată de frica lui Mazeppa, fi-i-ar numele

blestemat, și cu *tales*[4]-urile și filacterele[5] pe cap, citiseră psalmi trei zile și trei nopți în șir, până ce fură izbăviți de la moarte. Tot bătrânii mai povestesc că venerabilul rabin de pe atunci binecuvântase sinagoga să n-o mistuie focul niciodată, și uite că nu arde, oricâte case ar fi să ardă în jurul ei. Care oraș mai are o asemenea baie, așezată devale, chiar pe malul râului, și o fântână care nu seacă niciodată? Darămite râul! Unde mai găsiți în lume un râu la fel, în care generații și generații de copii se scaldă și se bălăcesc, învață să înoate, prind peștișori și se zbenguie, că nu te mai saturi, zău, să-i tot privești? Și despre baia asta – atât de veche, că te și miri cum se mai ține – câte n-au de povestit bătrânii!... Cică odată a fost găsit acolo un țăran care, după ce se îmbătase zdravăn, s-a spânzurat. Și din asta li s-a tras evreilor un mare bucluc, o năpastă, zicându-se că ei l-ar fi spânzurat. Târgul a pătimit atunci în fel și chip. Se spunea că cei mai de frunte gospodari vor fi biciuiți – poate că au și fost – dar eu nu vreau să scormonesc până într-atâta, căci mie unuia nu-mi plac poveștile triste, fie chiar și de pe vremuri.

Care oraș mai are în spatele sinagogii un deal atât de înalt, că vârful lui mai-mai să atingă norii, deal în a cărui coastă, în partea dimpotrivă – asta toți o știu – stă ascunsă o comoară, încă de pe vremea lui Hmelnițki[6]? Ori de câte ori s-au apucat oamenii să dezgroape comoara – așa povestesc bătrânii – au trebuit până la urmă să lase lucrul, căci săpând au tot scos la iveală oseminte: brațe, picioare, cranii omenești și resturi de giulgiu, care, pare-se, or fi fost rămășițe pământești de ale străbunilor noștri, martiri poate... cine să mai știe?

Ce oraș mai are gospodari atât de onorabili care, la drept vorbind, sunt mai toți doar niște bieți negustorași, băcani sau

cârciumari ce-și scot pâinea fie pe seama țăranului, fie unul pe seama celuilalt! Cu toate astea, duc o viață onestă, fiecare cu gospodăria lui, cu familia lui, cu locul lui stabil în sinagogă, la peretele dinspre răsărit sau la cel dimpotrivă – ce contează? Și chiar dacă nu-i el însuși un om cu vază, înstărit, are cel puțin vreun neam simandicos, vreun bogătan despre care trăncănește ziua și noaptea, înșirându-ți atâtea minunății de ți se învârtește capul.

Apoi ce cimitir vechi, mare și bogat! Un cimitir în care majoritatea mormintelor sunt acoperite cu buruieni, încât nici nu se mai știe dacă sub ele se află oseminte omenești sau nu. Despre acest cimitir, adevărat că ai ce povesti. Și încă povești nu prea vesele, ba chiar înfricoșătoare. Povești de demult, se înțelege, din vremi depărtate și nelămurite… Dar către seară nu-i tocmai potrivit să pomenești de cimitire…

Mic târg Voronka… dar frumos, plin de farmec! E un târg pe care, de-a lungul și de-a latul, îl poți străbate taman într-o jumătate de ceas; dacă, bineînțeles, te țin balamalele și ai picioare de umblat. E un târg fără cale ferată, fără ieșire la mare, fără larmă și nu are decât două bâlciuri pe an, denumite *Krasnîie torghi* și *Pokrov* – bâlciuri făcute anume pentru evrei, ca să facă adică evreii alișveriș și să scoată o pâine. Voronka e un târg mic, mititel, în schimb are o grămadă de istorii frumoase și legende, încât numai despre ele s-ar putea scrie o carte întreagă. Eu știu bine că vă plac istoriile și legendele, că, mai bine zis, pentru dumneavoastră asta e principalul. Dar n-avem încotro: trebuie să ne menținem strict în limitele unei biografii. Așadar, după cum se obișnuiește, să vă facem întâi și întâi cunoștință cu părinții eroului, cu tatăl și

mama lui. Și fiți mulțumiți că încep de-a dreptul cu părinții și nu cu bunicii sau străbunicii, cum fac alți biografi.

3

TATĂL ȘI MAMA

> Un bogătaș cu multe îndeletniciri. O spuză de copii. Frime slujnica îi ține din scurt. Eroul îi maimuțărește pe toți și e mare șmengar.

Un om înalt, cu mină veșnic preocupată, cu fruntea albă și încrețită, cu o bărbiță rară, surâzătoare, un gospodar, cunoscător al Talmudului, al Bibliei și al limbii ebraice, adept al rabinului făcător de minuni din Tolne și admirator al lui Mapu, al lui Slonimski și al lui Țederbaum[7], un om vestit pentru mintea lui ageră, mediator și sfătuitor, jucător de șah și totodată mare cunoscător de briliante și perle – iată adevărata fizionomie a tatălui eroului nostru, pe nume *reb*[8] Nuhăm sin Vevik, care, în târgul Voronka trecea drept cel mai mare bogătaș.

Ce mare avuție putea să aibă un bogătaș din Voronka e cam greu de spus; sigur însă că afaceri avea cu duiumul! Era arendaș, achiziționa sfeclă pentru fabrica de zahăr, ținea în arendă poșta județeană de cai, făcea negoț de cereale, încărca șlepuri pe Nipru, tăia păduri și se mai îndeletnicea și cu îngrășarea boilor cu turte de floarea soarelui. Existența însă și-o trăgea din prăvălia de manufactură. Prăvălie de manufactură? E un fel de a vorbi, căci acolo găseai și mărunțișuri, și articole de băcănie, și fân, și ovăz, și leacuri făcute în casă pentru țărani și țărănci, și articole de fierărie. În

treburile prăvăliei, tatăl nu se amesteca. Prăvălia o conducea mama, femeie de mare vrednicie, iute la treabă și grozav de severă cu copiii. Iar copii, slavă Domnului, erau destui, mai mult de-o duzină; de toate mărimile și de toate culorile, copii cu păr negru, cu păr castaniu și cu păr bălai. De obicei, cu prichindeii ăștia nimeni nu-și prea bătea capul. Cu alte cuvinte, de dorit nu-i dorise nimeni și dacă, Doamne ferește, nu ar fi venit pe lume, nu ar fi fost mare nenorocire. „Dar dacă totuși au venit, mă rog, cui îi strică să fie sănătoși?“ Care dintre ei a avut norocul să scape de vărsat, de pojar și de toate celelalte belele de-ale copiilor, s-a ridicat copăcel și a umblat la *heider* – mai întâi la *heiderul* lui Nute-Leib, ca să deprindă alfabetul, pe urmă la *heiderul* lui *reb* Zurăh, ca să învețe Talmudul. Însă cel care se lăsa biruit de îngerul morții – cel cu o mie de ochi, care pândește pruncii – se ducea de timpuriu pe drumul cel fără întoarcere. Și atunci se acopereau oglinzile[9] iar părinții, lepădându-și ghetele din picioare, se așezau *șive*[10], plângând amar… Și atâta plângeau până ce tăceau. Iar după cele șapte zile, potrivit obiceiului, rosteau: „Dumnezeu a dat, Dumnezeu a luat!“, își ștergeau lacrimile, se ridicau de la pământ și uitau… Altfel nici că s-ar fi putut în vălmășagul, în iarmarocul acela cu peste o duzină de copii, dintre care cel mai mare, căruia abia îi mijea mustața, era însurat iar mezinul mai avea până la înțărcat!

Mare iscusință îi trebuia mamei să crească o asemenea liotă de copii și să îndure bolile lor de toate felurile. În mod obișnuit, copiii înghițeau palme, brânci și ghionturi câte încăpeau în ei. Cum se îmbolnăvea însă vreunul, Doamne ferește, mama nu se mai dezlipea de patul lui: „Vai de mama,

vai de mama!“, Dar cum se făcea plodul bine și era din nou pe picioare: „Scoală, pierde-vară! Șterge-o la *heider*, puturosule!“.

Învățau cu toții la *heider,* de la vârsta de patru ani și până… aproape de nuntă. Dar din toată șleahta de copii, cel mai mare poznaș se arăta a fi mijlociul, eroul acestei biografii, pe nume Șulem sau Șulem al lui Nuhăm sin Vevik. Ca să vă spun adevărul, acest Șulem al nostru n-a fost deloc băiat rău și în privința învățăturii învăța mai ceva ca toți ceilalți copii. Palme însă, brânci și ghionturi, nu vă fie cu supărare, tot el încasa mai multe. Pesemne că i se cuveneau.

— Să vedeți că din plodul ăsta nimic bun n-o să se aleagă. Crește o haimana, și o hahaleră, și un dracu mai știe ce, un bezmetic, un catâr, un mâncău, un Ivan Păpurilă, un terchea-berchea și tot ce-i mai rău!

Așa îl pecetluise Frime slujnica, o fată chioară de un ochi și ciupită de vărsat, dar tare econoamă și devotată, devotată trup și suflet și cinstită nevoie mare. Pe copii, Frime slujnica îi snopea în bătăi și le număra dumicații, dar totodată îi veghea să crească buni și cinstiți, cuviincioși față de Dumnezeu și de oameni. Și dat fiind că mama copiilor, aprigă foc, era veșnic prinsă de treburile prăvăliei, Frime conducea casa cu mână de fier și „creștea“ copiii ca o adevărată mamă: îi trezea dimineața, îi plesnea, le dădea să mănânce, îi ducea la *heider*, îi aducea de la *heider*, îi plesnea, le pregătea cina, făcea cu ei rugăciunea de seară, din nou îi plesnea, după care îi culca pe toți, claie peste grămadă ba – să nu roșim fără motiv – îi culca chiar cu ea în pat, copiii la căpătâi și ea la picioarele lor. Pentru copii, Frime slujnica însemna o adevărată pacoste. De aceea, pentru ei, căsătoria slujnicei a însemnat o sărbătoare. Da-i-ar Dumnezeu viață lungă lui Idele hoțomanul, cu claia lui

de păr cârlionțat unsă cu untură de gâscă, și cu nasul lui turtit pe care n-ai izbuti să i-l sufli nici măcar de-ai gândi cu optsprezece capete! Da-i-ar Dumnezeu zile că s-a încumetat – auzi, nebunul! – să se însoare cu chioara de Frime. Și de însurat nu s-a însurat doar așa, ci „din dragoste“. Cică s-a amorezat de ea, la nebunie. Nu de dragul obrazului ei ciupit de vărsat sau al singurului ei ochișor, Doamne păzește, ci pentru a se „încuscri“ cu Nuhăm sin Vevik. Ce, glumă-i să faci așa o partidă?

Haie-Ester în persoană, mama adică, a făcut toate pregătirile de nuntă: ea a fost cheia și lăcata, cumătra numărul unu: ea a copt pandișpanul, ea a tocmit lăutarii din Berezani și tot ea a dănțuit și a turuit toată noaptea, până ce a răgușit. Iha, ce-au mai râs copiii, ce s-au mai zbenguit! Se bucurau nu atâta că Idele hoțomanul ia o fată chioară, cât că vor scăpa de Frime pentru vecii vecilor. Și, în treacăt fie zis, copiii mai făceau haz și pe chestia că obraznicul de Șulem se strâmba după fericita pereche, imitându-l adică pe mire cum șuieră pe nas, și pe mireasă cum se uită la mire cu un singur ochișor și cum se linge mereu pe bot, ca pisica după ce s-a înfruptat din smântână.

Ca să se maimuțărească, să se strâmbe, să imite întocmai pe cineva, Șulem al nostru era mare meșter. Cum vedea pe câte unul întâiași dată, îi și descoperea vreun cusur sau pur și simplu ceva caraghios. Și atunci, repede își umfla obrajii, ca pe niște foale, și gata, îl și imita. Dracii de copii se topeau de râs, iar părinții îl încondeiau la dascăl: „Golanul se strâmbă după toată lumea ca o maimuță; trebuie dezvățat!“. Și dascălul se apuca să-l „dezvețe“. Lui Șulem însă îi folosea mai mult de o grămadă. „Parcă s-a cuibărit necuratul în plodul ăsta, ia te

uită, zici că-i măscărici, că-i un maimuțoi care-i imită pe toți.“ Până și pe dascăl îl imita cum trage tabac pe nas și cum pășește mărunțel cu picioarele lui puțintele. Și pe nevastă-sa, dăscălița, cum se sclifosește și roșește și clipește dintr-un ochi ori de câte ori trebuie să-i ceară lui bărbatu-său bani de coșniță pentru sâmbătă, oho, și cum în loc să pronunțe *sâmbătă*, zice *șâmbătă*!

Ce palme i s-au cârpit, câte bătăi i s-au tras, câte nuiele i s-au mai rupt pe spinare, vai, câte nuiele – și ce nuiele!

Pe scurt, a fost veselie mare.

4

ȘMULIK ORFANUL

Povești, fantasme, visuri. Cabală și vrăjitorie.

Există chipuri parcă anume create de Dumnezeu să te vrăjească de la prima vedere. „Iubește-mă“, așa parcă ți-ar cere un asemenea chip, iar tu, fără să înțelegi cum și de ce, ai și început să-l iubești.

Un asemenea obraz drăgălaș avea Șmulik orfanul, un băiețel fără tată, fără mamă, aciuat la casa rabinului și de care eroul acestei biografii s-a legat puternic, chiar din clipa în care l-a cunoscut. Cu el împărțea pe din două mâncarea de dimineață și cea de prânz și așa au ajuns prieteni trup și suflet. Și vreți să știți de ce? De dragul poveștilor lui Șmulik.

Nimeni ca Șmulik nu avea atâtea povești de povestit. Dar să ai povești de povestit nu-i încă totul – trebuie să te și pricepi să le spui. Și în privința asta, Șmulik era neîntrecut.

De unde știa atâtea povești acest băiețel ciudat, cu obrăjori rumeni și ochi visători? Și încă povești atât de frumoase, cu niște imagini care mai de care mai de necrezut! Să le fi auzit pe undeva? Să fi fost niște simple fantezii scornite din capul lui? Asta nu v-o pot spune nici în ziua de azi. Dar atâta știu, că poveștile lui țâșneau ca dintr-un izvor, un izvor care nu seca niciodată. Și toate curgeau lin ca untdelemnul, și toate se depănau ca un fir lung de mătase. Și ce dulce-i era glasul, și ce dulce graiul, dulce ca mierea. Iar obrăjorii îmbujorați și ochii visători și umezi se învăluiau atunci ca într-o ceață subțire.

Întâlnindu-se în câte o după-amiază de vineri, de sâmbătă sau în vreo altă zi de sărbătoare, spre seară, pe dealul cel înalt din Voronka, „al cărui vârf atinge aproape norii“, cei doi prieteni se trânteau – fie pe burtă, privind iarba, fie pe spate, cu ochii în slavă. Atunci începea Șmulik să spună poveste după poveste: povestea cu un prinț și o prințesă, povestea cu un rabin și o răbinească, povestea cu un prinț și un ogar dresat, povestea cu prințesa din castelul de cleștar, povestea cu cei doisprezece hoți de codru, povestea cu vaporul care a pornit-o spre Oceanul înghețat, povești despre papa și disputele lui cu cei mai vestiți rabini, povești cu diavoli și cu strigoi, povești cu cete de spiriduși, povești cu vrăjitori, cu pitici, cu tartori, cu monștri, jumătate om – jumătate fiară, povestea cu candelabrul din Praga și câte altele. Și fiecare poveste își avea savoarea ei, farmecul și parfumul ei – iar toate laolaltă erau învăluite într-o vrajă fără nume.

Prietenul Șulem, feciorul lui Nuhăm sin Vevik, stătea gură-cască, neputându-și lua ochii de la acest ciudat copilandru cu obraji rumeni și priviri visătoare.

— De unde le știi tu astea toate, Șmulik?

— Deșteptule, asta-i nimica toată. Ce-ai să zici când ți-oi spune că știu cum să scot vin din perete? Și ulei din tavan?

— Cum se poate scoate vin din perete? Și ulei din tavan?

— Nătărăule, asta încă nu-i totul. Eu știu și cum se face aur din nisip, sau briliante și diamante din cioburi.

— Păi, cum se face?

— Cum? Prin Cabală[11]. Rabinu-i cel mai mare cabalist! Cine n-o știe? El, măi, nu doarme niciodată.

— Da' ce face?

— Noaptea, când toți dorm, el șade treaz; șade de unul singur și se ocupă cu Cabala.

— Și tu vezi tot ce face?

— Cum să văd, deșteptule, dacă dorm?

— Atunci de unde știi că se ocupă cu Cabala?

— Hm, da' cine nu știe, chiar și un prunc. Întreabă pe cine vrei. Ce știe să facă rabinul, măi deșteptule, nimeni nu știe! El numai să vrea, i se deschid dinainte toate cele douăsprezece fântâni cu argint viu și toate cele treisprezece grădini cu șofran, cu aur, cu argint și cu diamante, tiii, cât nisipul mării, atâtea că ți se lehămetește.

— Dacă-i vorba așa, tu de ce ești mereu flămând? Și de ce n-are rabinul nici bani de coșniță pentru sâmbătă?

— De-aia, că nu vrea. El mai bine vrea să ispășească pe lumea asta, să se pocăiască, pricepi? Să vrea el, ar fi cât Koreh[12] de bogat, ar băga în cofă o mie de Rotschilzi, pentru că el știe cum te poți face bogat. Pentru el nu există nici o taină. Știe până și locul unde zace comoara.

— Da' unde-i comoara?

— De un' să știu, nerodule? De știam eu unde-i comoara, îți spuneam. Veneam la tine la miezul nopții și te trezeam din

somn: „Haide, Șulem, la comoară, să luăm cu sacul tot aurul și să ne umplem și buzunarele…“

Cum începea Șmulik să vorbească de comoară, ochii lui visători se aprindeau, obrajii i se înflăcărau, întreaga ființă i se aprindea, se înaripa, încât până și pe prietenul său îl înflăcăra și-l purta în zbor. Șmulik vorbea, vorbea mereu, iar Șulem al lui Nuhăm sin Vevik îl asculta cu gura căscată și-i sorbea fiece cuvânt.

5

COMORI

> Ce este o comoară? O legendă de pe vremea lui Hmelnițki. Pietre miraculoase.

Că aici, în târgul nostru, există o comoară, nici nu încape îndoială.

De unde până unde o comoară la noi? De la Hmelnițki. El, Hmelnițki adică, a îngropat-o aici încă de pe timpuri. Mii de ani oamenii au tot adunat la comori, până ce a venit Hmelnițki și le-a pus bine…

— Da’ Hmelnițki cine era?

— Nu știi cine a fost Hmelnițki? Nătărăule, Hmelnițki ăsta a fost un rău, un barbar, care a trăit… încă înainte de vremea lui Hmelnițki. Asta o știe orice copil. Și uite că Hmelnițki ăsta, răul și barbarul, a luat aur, milioane de milioane, de la boierii de atunci și de la evreii bogați și le-a adus toate aici, la noi, la Voronka – unde, pe o noapte cu lună, le-a îngropat în coasta dealului, de partea cealaltă a sinagogii. Le-a îngropat adânc de

tot în pământ. Și acum, locul e acoperit cu iarbă și vrăjit cu vrăji, ca nici o ființă omenească să nu poată ajunge la comoară.

— Și-i pierdută pentru totdeauna, pe veci?

— Da' cine spune că-i pierdută pentru totdeauna, pe veci? Păi atunci Dumnezeu de ce a mai făcut Cabala? Cabaliștii, măi, și în treburi de-astea găsesc dezlegare.

— Adică? Ce fel de dezlegare?

— Las' că asta o știu ei! Au ei un fel de cuvânt magic și mai au un verset din Psalmi, pe care trebuie să-l rostească de patruzeci de ori patruzeci.

— Care verset?

— Hee, tontule, să știu eu versetul acela! Și chiar dacă l-aș ști, încă nu mi-ar fi prea lesne. Mai întâi, trebuie să ții post patruzeci de zile și să citești în fiecare zi patruzeci de capitole din Psalmi iar în a patruzeci și una zi, îndată după scăpătat, să te strecori cu mare iscusință, ca nici o ființă vie să nu te zărească, pentru că, Doamne ferește, dacă te-a zărit cineva, gata, trebuie s-o iei de la capăt cu postul de patruzeci de zile. Abia atunci, dacă izbutești să nu fii zărit, trebuie să te strecori într-o noapte întunecoasă, la răsărit de lună, de partea cealaltă a sinagogii, la poalele dealului și să stai acolo patruzeci de minute într-un picior, numărând de patruzeci de ori până la patruzeci. Și, dacă nu te încurci la numărat, comoara ți se arată de la sine…

Cu toată seriozitatea, Șmulik orfanul explica prietenului său Șulem secretul comorii. Îi explica în șoaptă, cu glasul scăzut, tot mai scăzut, și fără a se opri o clipă, de parcă ar fi citit pe șoptite dintr-o carte.

— Și comoara ți se arată printr-o flăcăruie mică de tot. Iar când ți se arată flăcăruia, trebuie să te apropii îndată de ea, de flăcăruie adică. Da' să nu-ți fie teamă că te frigi, pentru că flăcăruia e numai lumină, dar de ars, nu arde. Trebuie doar să te apleci și să iei cu japca (printr-un gest cu amândouă mâinile, Șmulik îi arată cum se ia cu japca) aur și argint, diamante și briliante, și un fel de pietre care se cheamă rubine și altele care se cheamă jasp.

— Și care-i deosebirea dintre ele?

— Ehei, băiete, mare deosebire! Rubinul e o piatră care luminează în întuneric, ca o lumânare de seu, iar jaspul are în ea puterea să facă din negru alb, din roșu galben, din verde albastru, din umed uscat, din flămând sătul, din bătrân tânăr, din mort viu... Doar să freci piatra asta de gulerul caftanului și să spui: „Să-mi iasă și să-mi iasă un prânz bun!". Și deodată, în fața ta apare o tavă de argint și pe tavă sunt două perechi de porumbei fripți și lipie proaspătă, din făină grăunțoasă, calitatea prima. Sau spui: „Să-mi iasă și să-mi iasă o cină bună!". Și deodată, în fața ta apare o tavă de aur, cu fel de fel de mâncăruri și garnituri faine, bucate regești: limbă prăjită și gât umplut, că numai cât le miroși îți lasă gura apă. Și înaintea ta mai răsar colaci împletiți, rumeni și proaspeți, și vinuri din belșug, din cele mai alese. Apoi, mormane de alune, și roșcove, și acadele, atâtea că ți se face silă.

Și Șmulik întoarce capul într-o parte și scuipă. Privind la buzele lui uscate, la obrazul lui palid, cu ochi visători, prietenul Șulem își dă seama că băiețașul nu s-ar dădea în lături de la o bucățică de limbă prăjită, de la un gât umplut, ba că s-ar mulțumi și cu o bucată de coilici... Și-și dă cuvântul că a doua zi, cu voia lui Dumnezeu, să-i aducă în buzunar

niscaiva alune, niscaiva roșcove și o acadea, pe care o să le șterpelească – fie-i iertat păcatul – din prăvălioara mamei. Deocamdată însă, îl roagă pe Șmulik să-i mai spună vreo istorie. Iar Șmulik nu se lasă mult rugat.

— …și dac-ai mâncat pe săturate din toate bunătățile astea și le-ai stropit cu cele mai faine vinuri, iei și freci pietricica de haină și spui: „Să-mi iasă și să-mi iasă un culcuș moale!“. Și ți se arată un pătuț de abanos, împodobit cu aur, cu o saltea moale ca untul, cu pernuțe de mătase la căpătâi și acoperit cu plapumă de atlaz. Și numai ce te întinzi, că ai și adormit. Și-ți apar în vis îngeri, și heruvimi, și serafimi, și raiul ceresc, și raiul pământesc… Sau de nu, freci o dată pietricica și te pomenești înălțat în sus, până la nori, ba chiar peste nori și zbori ca șoimul sus, sus, departe, în slăvi…

Dacă minunatele povești ale sărmanului orfan au avut vreodată ecou în lucrările prietenului său Șulem, devenit scriitorul Șalom Alehem, e greu de spus. Un singur lucru e sigur: că Șmulik i-a îmbogățit fantezia, i-a lărgit orizontul și că visurile și iluziile lui Șmulik, legate de comori, de pietre miraculoase și alte asemenea minunății, Șalom Alehem le poartă adânc în suflet până în clipa de față. Chiar dacă vor fi îmbrăcat alte forme sau vor fi luat alte înfățișări, negreșit că el le-a purtat și le poartă în inima lui, până în ziua de astăzi.

6

RABINUL ÎN RAI

Prietenia dintre David[13] și Ionatan[14]. Leviatanul și boul legendar[15]. Cum o duc sfinții în rai.

Frumoasele, încântătoarele povești ale lui Șmulik orfanul l-au fermecat pe tânărul său prieten în așa măsură, încât prinții și prințesele îi apăreau în vis și-l trezeau din somn, trăgându-l de mânecă: „Scoală, Șulem, îmbracă-te și hai cu noi!“. Dar nu numai în vis ci și aievea se pomenea el mai totdeauna printre prinți și prințese; într-un palat de cleștar sau pe apele Oceanului înghețat, pe o insulă locuită de sălbatici sau chiar în raiul pământesc, unde se găsesc douăsprezece fântâni cu argint viu și treisprezece grădini cu șofran, și unde aurul și argintul se găsesc până și în gunoaie, iar el, prin vraja, pietrei se înălța sus, dincolo de nori!

Lucrurile ajunseseră atât de departe, încât toate aceste minuni Șulem începuse să le viseze cu ochii deschiși, să le vadă la tot pasul. Pentru el era de ajuns să se cațăere pe câțiva butuci clădiți unul peste altul, în curte, ca să-și închipuie că se află pe o insulă, că e prinț, iar rațele și gâștele care umblă prin ogradă sunt canibalii peste care domnește ca un rege, că e stăpân peste supușii lui și-i poate mâna cum și încotro vrea... Era de ajuns să găsească un ciob de sticlă pentru ca imaginația lui s-o schimbe într-o prețioasă piatră miraculoasă, să zicem un rubin... Poate că pietricica asta, culeasă din drum, e o piatră de jasp, cine știe? Ia s-o ridice repede și când n-o fi nimeni de față s-o frece de gulerul hainei și să spună: „Să-mi iasă și să-mi iasă...“

Cel mai mult însă i s-au lipit de suflet poveștile lui Șmulik despre comori. Era sigur, mai mult ca sigur, că dacă nu azi, apoi mâine, negreșit îi va ieși în cale o comoară. Bineînțeles, tot aurul îl va da lui taică-său și mamei. Tata nu va mai fi nevoit să umble îngândurat, preocupat de afacerile lui, iar mama va fi scutită de a mai degera zile întregi în dugheană. Prin puterea pietrei de jasp, el va înălța un palat de cleștar, împrejmuit cu o grădină cu șofrani iar în mijlocul grădinii va fi o fântână cu argint viu. Intrarea va fi păzită de un câine dresat iar prin copaci vor umbla vipere și pisici sălbatice. Iar el, prințul în persoană, îi va aduna pe săracii din Voronka și, cu mână largă, va împărți pomeni – pomeni mari, pomeni mici, fiecăruia după cât i se cade.

Era greu să-ți închipui că va veni o zi când ei – Șulem, feciorul lui Nuhăm sin Vevik și Șmulik orfanul – vor trebui să se despartă pentru totdeauna. Mai întâi pentru că, la drept vorbind, de ce s-ar despărți niște prieteni atât de buni? Al doilea, doar se juraseră odată în numele lui Dumnezeu, ba chiar sărutaseră *talesul*, ca unul fără celălalt să nu plece nicăieri niciodată și orice s-ar întâmpla și oriunde ar fi să-i arunce soarta, să rămână întotdeauna un trup și un suflet. Se legase între ei o trainică dragoste, ca între David și Ionatan. Dar cui să-i dea prin minte că rabinul – ce-i drept, septuagenar – are să cadă la pat și nici una, nici două, o să plece dintre cei vii? Că Șmulik orfanul o să plece și el cu văduva rabinului, știe Dumnezeu unde, într-un târgușor din gubernia Herson? Mai mult, cui i-ar fi dat prin minte că Șmulik orfanul are să dispară fără urmă, de parcă niciodată n-ar fi existat un Șmulik pe lumea asta?

Vă închipuiți însă că, de fapt, lucrurile nu merg niciodată chiar atât de ușor cum le-ai povesti. Nu chiar atât de repede cade un rabin la pat și moare. Rabinul nostru, slăbănog și suferind dintotdeauna, poate și din cauza lungilor posturi și a hranei lui sărăcăcioase, începu să bolească la bătrânețe, zăcu paralizat mai bine de un an, fără să mănânce, fără să bea, citind doar din cărțile sfinte și rugându-se, într-o luptă necontenită cu îngerul morții. Șmulik orfanul povestea prietenului său, jurându-se pe câte-n lună și-n stele, că în fiecare zi, între rugăciunea de la amurg și cea de seară, îngerul negru se strecoară în odaie printr-o crăpătură a ferestrei și, proțăpindu-se la căpătâiul rabinului, așteaptă ca acesta să-și întrerupă fie și pentru o clipă rugăciunea, ca să-l poată înhăța… Vezi însă că rabinul, zicea Șmulik, e mai deștept decât îngerul, nu-și încetează rugăciunea nici o clipă – citește și se roagă, se roagă și citește…

— Și cum arată?

— Cine?

— Îngerul morții.

— Da’ de unde să știu eu?

— Păi nu spui că vine? Înseamnă că l-ai văzut!

— Prostule, cine-l vede pe îngerul cel negru nu mai trăiește, așa că eu… cum să-l văd?

— Și-atunci de unde știi că vine?

— Auzi vorbă, da’ ce să facă? Să aștepte poftire?

Iar când rabinul a murit, pentru cei doi prieteni a fost o adevărată sărbătoare. Rabinului i s-a făcut o înmormântare atât de frumoasă, cum nu-și poate îngădui să aibă decât un rabin dintr-un târgușor. Toate dughenele au fost închise;

copiilor de școală li s-a dat drumul acasă; tot „orașul“ a venit să-l petreacă.

La întoarcere, cei doi prieteni jurați, ca David și Ionatan, rămaseră în coada cozii. Se luară de mână și o porniră agale, ca să poată vorbi după pofta inimii. Și de vorbit aveau destule: despre moartea rabinului, despre sosirea lui pe cealaltă lume; despre cum va fi întâmpinat la porțile raiului, ce primire i se va face și cine-i va da onorul!

Toate le știe Șmulik, până și ce se petrecuse *pe-acolo* știa! Și despre toate vorbea așa fel, de parcă ar fi fost de față. Puteai să juri că, în definitiv, rabinul nici nu murise, ci doar se strămutase într-o altă lume, o lume mai bună, unde era așteptat cu *leviatanul* și cu *boul legendar*, cu vinul de viță veche și cu toate celelalte bunătăți ale raiului. O, abia acolo o să știe el ce-i aia viață, o viață nouă, o viață fericită în raiul strălucitor unde va sta laolaltă cu toate mărimile, cu Avraam[16], Isaac[17] și Iacov[18], cu Iosif cel sfânt[19], cu Moise[20] și Aaron[21], cu regele David și regele Solomon[22], cu Eliahu profetul[23], Maimonide[24], Bal-șem-tov[25] și *țadicul*[26] din Râjin. Pe toți, Șmulik îi zugrăvea ca pe niște ființe vii. Și chiar asemenea unor ființe vii îți stăteau aievea dinaintea ochilor, fiecare cu statura lui, cu chipul și înfățișarea lui: patriarhul Avraam – moșneag cu barbă albă; Isaac – lung și sfrijit; străbunul Iacov – bolnăvicios și adus de spate; Iosif – frumos ca o cadră; Moise prorocul – mic de stat, dar cu o frunte largă; marele preot Aaron – înalt, cu un toiag lung de bambus; regele David – cu o liră în mână; regele Solomon – cu o coroană de aur pe cap; Eliahu, profetul – un ovreiaș sărăcăcios; Maimonide – bărbătos și dichisit, cu barba frumos rotunjită;

Bal-șem-tov – un om simplu cu un băț simplu; țadicul din Râjin – impunător în caftanul lui de mătase.

Parcă simțeai dorința să-i întâlnești pe toți. Râvneai pur și simplu să fii cu ei laolaltă, acolo, în rai, să guști măcar o felioară din leviatan și din boul legendar, să sorbi măcar un strop din vinul de viță veche… Mai că-ți venea să-l invidiezi pe rabin, care abia acum, acolo, în rai, trăia o zi bună. Uitai cu desăvârșire că sărmanul rabin abia fusese coborât într-un mormânt strâmt și întunecos, că îl acoperiseră cu pământ negru, jilav și lipicios, bătătorit cu lopeți de lemn. Că Șmulik în persoană rostise pentru rabin rugăciunea de pomenire a morților, dat fiind că rabinul – să vă ferească Dumnezeu, pe voi și pe tot omul – nu lăsase urmași.

7

ȘMULIK DISPARE

David și Ionatan se despart pentru totdeauna. Secretul comorii. Eroul pierde un prieten.

Toată săptămâna – cât a stat răbineasa la pământ în semn de doliu după bărbatul ei – Șmulik orfanul a hoinărit de unul singur prin tot târgul, ca un adevărat orfan, ca un copil rămas orfan pentru a doua oară. Aștepta cu sufletul la gură să vină seara, să se dea drumul copiilor de la *heider*, ca să-și poată vedea iarăși prietenul, pe Șulem al lui Nuhăm sin Vevik, care, de la moartea rabinului, se împrietenise parcă și mai mult cu el. Cei doi buni prieteni – „David și Ionatan“ – presimțeau poate că vor trebui să se despartă curând. Cum avea să se

întâmple una ca asta – nu știau și nici nu doreau să știe. De aceea căutau să-și petreacă serile împreună, să fie cât mai aproape unul de celălalt.

Noroc că era vară. Și cum, în timpul verii, seara nu se învăța la *heider*, cei doi prieteni se puteau întâlni în grădina lui Nuhăm sin Vevik și acolo, sub un păr, stăteau la taifas un ceas, două, trei. Dacă nu, puteau porni afară din oraș, până hăt, departe, în dosul morilor. Măcar de nu le-ar ieși în cale puii de țăran, să asmută câinii împotriva lor!

Acolo, dincolo de mori, Șmulik orfanul și Șulem al lui Nuhăm sin Vevik puteau sta de vorbă după pofta inimii. Că doar aveau ce vorbi. Una însă îi interesa în mod deosebit: ce va fi mai apoi? Ce se va întâmpla dacă și Șmulik pleacă? Căci Șmulik auzise vorbindu-se că rabineasa se pregătește de drum, că vrea să plece undeva, departe, prin gubernia Herson. Că are acolo o soră și soră-sa îi scrisese să vină la dânsa, așa că, dacă pleacă rabineasa, pleacă și Șmulik. Ce să mai facă Șmulik aici, de unul singur? Nici n-ar mai avea unde să pună capul. Bineînțeles, nu pleacă pentru multă vreme; în orice caz, nu pentru totdeauna. Numai să se vadă el acolo, că se și apucă să învețe Cabala. Și, de cum dibuie „secretul“, face cale întoarsă, vine la Voronka adică, și se pune pe treabă – să descopere comoara. Are să postească patruzeci de zile, are să spună zilnic patruzeci de capitole din Psalmi și în a patruzeci și una zi o să se strecoare, în mare taină, afară din oraș și acolo are să numere de patruzeci de ori până la patruzeci, stând într-un picior, patruzeci de minute, pe ceas…

— Da’ ce, ai ceas?

— Acuma n-am, da’ până atunci fac eu rost.

— De unde faci rost?

— De unde? Am să fur, ce-ți pasă ție?

Șulem își privește prietenul drept în ochi. Se teme să nu-l fi atins cumva cu vorba, să nu-l fi jignit. Dar Șmulik nu-i dintre cei care se supără pentru o vorbă. Șmulik continuă să povestească ce va fi odată, când cei doi prieteni vor crește mari, ce isprăvi vor face ei în acest târg și câtă fericire vor aduce oamenilor din Voronka. Basmele lui Șmulik orfanul curg ca untdelemnul, se întind ca mierea cea bună.

Și într-o noapte de vară, ca asta, caldă și fermecată, nici că le vine să se mai întoarcă acasă. Dar trebuie, trebuie să se ducă la culcare, altminteri e vai de ei. Așa că își iau rămas-bun:

— Pe mâine!

— Pe mâine!

Dar a trecut un „mâine“ și încă unul și pe Șmulik ia-l de unde nu-i. Unde să fie? A plecat! A luat-o din loc împreună cu văduva rabinului și s-a dus în gubernia Herson. Când? Cum? Fără măcar să-și fi luat rămas-bun!

Pierdut și frământat de gânduri, așa a rămas Șulem în singurătatea lui – ca o stană. Cel mai bun, cel mai drag și mai scump prieten îl părăsise! Plecase! Parcă se cufundase în întuneric întreaga lume. Ce lume să mai fie, dacă nu-i Șmulik? Viața a devenit pustie. Ce rost mai are, de fapt, această viață, fără Șmulik? Prietenul părăsit a simțit că ceva îl îneacă, a simțit că i se strânge inima. Ascuns într-un ungher, a plâns îndelungă vreme.

Ce credeți, mai trăiește oare, pe undeva, acest ciudat Șmulik, copilandrul cu ochii visători și vorbele pline de farmec, curgătoare ca untdelemnul și dulci ca mierea? Pe unde o mai fi umblând acum? Și ce s-o fi ales de el?

Baldarșin[27], rabin, dascăl, negustor, tarabagiu, misit sau poate doar un biet calic lipit pământului? Să-l fi mânat soarta în America, în „țara tuturor posibilităților“? Să-și fi înjghebat acolo o existență? Sau poate că zace acolo unde cu toții vom zace peste o sută de ani, spre bucuria viermilor!

Cine va afla sau știe ceva despre el să-mi dea și mie de veste.

8

MEERL DIN MEDVEDIEVKA

> Un nou prieten care știe să cânte. Ștrengarii de la *heider* joacă „teatru“. Dintr-un șoltic desculț crește un vestit cântăreț.

Să se vaite prea mult și să-și facă sânge rău din pricina prietenului dispărut – Șulem n-a prea avut vreme, pentru că bunul Dumnezeu s-a îndurat de el și i-a trimis un alt prieten.

Iată cum s-au întâmplat lucrurile: de la moartea bătrânului rabin, târgușorul rămăsese, bineînțeles, fără rabin. Atunci, Nuhăm al lui Vevik și-a lăsat baltă toate afacerile și a plecat în târgul vecin, la Rakitna, unde trăia un rabin a cărui faimă ajunsese departe și pe care îl chema Haim din Medvedievka. Și chiar pe acest rabin Nuhăm sin Vevik l-a adus la Voronka. Târgul a fost tare bucuros de venirea lui, nu numai pentru că rabinul era un bun talmudist, dar și pentru că era om cu frica lui Dumnezeu, foarte priceput în cântări religioase și pe deasupra un mare calic. Așa că, pe lângă toate, nu se lăsa rugat să-i învețe carte pe copiii mai măricei ai gospodarilor înstăriți din Voronka. Cu toate astea, oamenii nu s-au lepădat,

ferească Dumnezeu, nici de vechiul *melamed*[28], de *reb* Zurăh. Păi se poate să iei un om uite-așa, din senin, și să-l omori, lăsându-l fără pâine? Așa că *reb* Zurăh rămase mai departe dascăl pentru învățătura Bibliei și pentru scris (cu toate că idiș și rusă și germană și franceză și latină nici dascălul și nici copiii habar n-aveau cu ce se mănâncă!), iar Ghemara, adică Talmudul îl deprindeau acuma cu rabinul cel nou. Și cu toate că Șulem, feciorașul lui Nuhăm sin Vevik, tot poznaș rămăsese și nu voia în ruptul capului să mai crească în înălțime, fu primit la grupul celor „mari“, pentru că noul rabin, după ce îl pusese să-i citească un fragment din Biblie și unul din comentariul lui Rași[29], îl ciupise de obraz: „Halal băiat!“. Iar lui taică-său îi atrase atenția că-i păcat de Dumnezeu să lase un asemenea copil numai la Biblia cea aridă și că îl va trece la Talmud: „Nu-ți face griji, n-o să-i strice!“. Se înțelege că taică-său a fost în culmea fericirii. Cât despre băiețaș, de, el nu a fost chiar atât de încântat că o să învețe Talmudul, cât se fudulea că o să stea între cei mari, așa că se umfla în pene și-și purta nasul sus: „Sunt mare!“.

Reb Haim, rabinul din Rakitna, nu venise însă la Voronka de unul singur, ci cu doi feciori. Unul, Avreml, proaspăt însurat, cu un măr al lui Adam cât un cartof și un glas tare frumos, care se pricepea să oficieze în sinagogă, și celălalt, Meerl. Meerl avea și el o voce frumoasă și mărul lui Adam cât un cartofior, dar pentru învățătură avea un dovleac în loc de cap. Dar poate că nici nu era atât de greu de cap pe cât era de pușlama. Și uite că tocmai cu el a găsit Șulem al lui Nuhăm sin Vevik să se împrietenească la toartă. Băiat din Rakitna, și încă fecior de rabin, puțin lucru e? Pe deasupra, Meerl mai avea un har: știa multe cântece – dar ce cântece! La calitatea asta avea

însă și un cusur – adevărat năravac torricesc – nu-i plăcea să cânte de florile mărului, pe gratis adică. „Vrei să m-asculți cum cânt? Plătește. Un groș cântecul. De n-ai bani, e bun și-un măr. La nevoie, și o jumătate de măr. Sau câteva prune, o acadea. Dar pe gratis, nu se află!“. În schimb, îți cânta niște cântece, cu un glas atât de dulce și cu atâta simțire încât, pe lângă el, toți Caruso, Sobinov, Șaleapin, Sirota și toate celelalte celebrități, zău așa, nu făceau nici doi bani.

Pe strada Vilno mă plimbam alene
Când, brusc, aud un plânset de-undeva!
Vai, vai,
Cine-o fi plângând așa?

Toți băieții stăteau să-l asculte cu gura căscată, topindu-se de plăcere, dar lui nici că-i păsa. Ce mai, un al doilea Iosele-Solovei[30]. Ce să mai vorbim despre cântecele lui religioase! Odată, *reb* Haim dascălul, taică-său adică, iese pentru câteva clipe din casă. Și atunci Meerl se întoarce repede cu fața spre perete, își aruncă pe umeri fața de masă, în chip de *tales*, și apucându-se de beregată, într-o poză de mare cantor, slobozește un strigăt din *slihes*[31]: „Domnul Dumnezeu tronează!“, culminând apoi cu glas tare: „...și-a chemat în numele Domnului!“.

Iată că intră rabinul.

— Ce-i asta? Maimuțărești pe rabini? Stai, stârpitură! Culcă-te colea, cu burta pe bancă! Așa!

Și începu „execuția“...

Dar Meerl din Medvedievka era tare nu numai la cântece. Mai avea și pasiunea să se travestească, să joace teatru! „Vânzarea lui Iosif“, „Ieșirea din Egipt“, „Cele zece plăgi“, „Tablele lui Moise“ și încă multe asemenea piese. Odată, de

pildă, s-a travestit în bandit. Iată-l cu un retevei în dreapta și cu satârul rabinesei înfipt în brâul cantorului, desculț, cu pantalonii suflecați și cu niște ochi, să te ferească Dumnezeu, ochi de adevărat bandit. Șulem, băiatul lui Nuhăm sin Vevik, juca pe evreul sărac lipit, care, cu un toiag în mână, cu o pernuță în spate – cocoașă, dragă Doamne – și cu șapca pe-o sprânceană, rătăcea prin pădure. Copaci erau… băieții. Și Șulem calicul, sprijinindu-se în toiag, umbla printre copaci căutând scăpare. Numai ce-i iese în cale Meerl, banditul, care trage cuțitul de la brâu și cântă – și încă pe rusește! – un cântec ce se termină așa:

Davai denghi,
Davai denghi…

Bietul om se roagă de bandit să se îndure, dacă nu de dânsul, măcar de nevastă și de copilași, că-i rămâne femeia văduvă și copilașii orfani. Dar banditul Meerl mi-l ia de gât și mi-l trântește la pământ.

Tocmai la scena asta pică dascălul și totul se termină cu bine.

— De ăsta ce să zic (arată cu degetul spre propria-i progenitură), e o pușlama, o haimana, o secătură, un *meșimed*[32], dar tu, tu, feciorul lui *reb* Nuhăm, se poate să mi te înhăitezi cu păgânul ăsta?

Se vede treaba că dascălul *reb* Haim, rabinul adică, era proroc în felul lui, căci după un șir de ani, fecioru-său, Meerl din Medvedievka, viitorul actor Medvediev, s-a făcut, cum se zice, un sac întors – s-a botezat!

Să recunoaștem însă că față de părintele său, Meerl și-a făcut din plin datoria. Ca un bun evreu și în modul cel mai

onorabil. Pentru sărmanul lui părinte bătrân, Meerl a cumpărat o casă la Rakitna și l-a acoperit cu aur. În fiecare vară sosea în vizită, aducând daruri pentru întreaga familie iar *reb* Haim, rabinul, care habar n-avea ce festă îi jucase fiu-său spre a putea purta titlul de „artist al teatrelor imperiale“, a avut parte de o bătrânețe fericită…

Dar să revenim la copilăria lui Meerl din Medvedievka, la vremea când el nici că gândea ori visa că odată i se va spune Mihail Efimovici Medvediev și că va uimi o lume întreagă.

9

ȘULEM A MAI PIERDUT UN PRIETEN

> Scuturăm perele și încasăm nuielele. Învățăm să furăm. De *Tișe-beav*[33] în grădina popii. „Execuția“.

Nu-i de mirare că cei doi băiețandri, Meerl din Medvedievka și Șulem, feciorul lui Nuhăm sin Vevik, au legat prietenie la toartă. Între sufletele lor exista o înrudire – s-ar fi spus că băieții presimțeau că într-o zi ei vor ajunge departe. Și presimțirea nu i-a înșelat. După douăzeci de ani, când s-au reîntâlnit (asta s-a întâmplat la Belo Țerkov, gubernia Kiev, cum vom vedea mai departe), unul era cunoscutul artist Medvediev; celălalt, scriitor afirmat, publica de mult foiletoane în revista *Idișes Folksblat*, sub numele de *Șalom Alehem.*

Dar să ne întoarcem la copilăria lor, când pe unul îl chema Meerl din Medvedievka, iar pe celălalt Șulem, feciorul lui Nuhăm sin Vevik, și când mai cutreierau încă ulițele târgului

Voronka, desculți, ca toți copiii… „de familie“. Și ca să vă spunem adevărul adevărat, cei doi prieteni nu prea se omorau cu firea după învățătura pe care *reb* Haim, rabinul din Medvedievka, se lupta să le-o bage în cap, nici după credința în Dumnezeu, pe care rabinul ținea morțiș să le-o sădească în suflet. De altele le ardea băieților. De pildă, le făcea mult mai multă plăcere să culeagă agrișe verzi, sau să scuture perii și prunii din grădină, fie și din propria grădină, decât să stea cu nasul în carte, să tocească și să se roage cu smerenie, cum le cerea rabinul *reb* Haim elevilor săi, ori să citească psalmi.

— Talmudul nu-i o capră, s-o ia la sănătoasa. Parcă, dacă nu-ți faci rugăciunea, Dumnezeu nu te iartă? Cât despre psalmi… n-au decât să-i citească moșnegii!

Așa îl tot povățuia Meerl din Medvedievka pe prietenul său Șulem. în schimb, îl învăța cum te poți cățăra cât ai bate din palme în cel mai înalt pom sau cum să te salți ca să te agăți de craca unui cireș, să-ți pice cireșele drept în gură. Că după aceea buzele se învinețeau, că după buricele degetelor se putea vedea pe unde umblaseră, ei și? „O să ne tragă câteva nuiele. Atâta pagubă!“

La *heider*, bătaia cu nuiaua era ceva atât de obișnuit, încât băieții nu mai simțeau nici o rușine. Durere – nici pe-atât; „Mare lucru să înghiți de la rabin câteva «macaroane»? Pân-la nuntă, îți trece!“.

Rușinos era doar pentru cel logodit[34], și asta pentru că respectivul se temea de un singur lucru: nu cumva să afle logodnica. Și nu atât logodnica personal, cât prietenele logodnicei, care o vor lua la vale: „Ha-ha, ți-au căptușit logodnicul la fund…“

Dar cum Meerl nu era încă logodit, n-avea de ce se teme. De aceea îl conducea pe prietenul Șulem pe „calea cea dreaptă“: îl învăța să rasolească rugăciunile, să șterpelească din prăvălie, de sub nasul mamei, roșcove, acadele, turtă dulce și alte bunătăți – că asta nu se cheamă, Doamne ferește, că *ai furat*, ci *ai luat* numai și pentru atâta nu ești pedepsit pe lumea ailaltă…

Toate astea ar mai fi trecut fără urmări, dacă lui Meerl nu i s-ar fi întâmplat o nenorocire: a sărit gardul, săracul de el, în grădina popii de și-a umplut sânul cu pere. Dar fata popii l-a zărit pe fereastră, așa că taica părintele a ieșit, a slobozit câinele și a pus mâna pe el. Câinele i-a rupt, fie-mi iertat, pantalonii, iar popa i-a smuls șapca din cap lăsându-l apoi să plece unde-o pofti.

Și poate că nici asta nu ar fi fost mare nenorocire, dacă nu se nimerea tocmai într-o zi de *Tișe-beav*! Auzi dumneata, toți evreii umblă în ciorapi, jelesc și plâng dărâmarea Templului, iar dumnealui, feciorul rabinului Haim, uite-l, hoinărește fără șapcă și cu pantalonii rupți în fund!

„Execuția“ pe care, bietul de el, a trebuit s-o îndure nu poate fi descrisă în zilele noastre de curat progres. Dar nu asta a fost principalul. Principalul a fost că pe Șulem l-au retras de la *heider.* Și, luându-se după Nuhăm sin Vevik, și alți părinți și-au retras copiii. Așa că bietul *reb* Haim, rabinul, a trebuit să lege la gard dăscălia. Și cum din funcția lui de rabin și de cantor o scotea cu greu la capăt, s-a văzut nevoit să-și ia tălpășița, să se întoarcă la Rakitna. Și așa, târgul a rămas din nou fără rabin.

Dar nu vă temeți, situația n-a durat mult. Nuhăm sin Vevik a adus de la Borispol un alt rabin, un om tânăr, pe nume

Șimen-Eli. Știa și el carte destulă, știa și el să cânte frumos și pe deasupra juca șah, să te minunezi. Un singur cusur avea însă acest Șimen-Eli: era cam intrigant, cam lingușitor, iar când nu-l vedea nimeni, îi plăcea să intre în vorbă cu femeiuștile...

Iată dar cum eroul nostru, Șulem, și-a pierdut și pe cel de-al doilea prieten.

10

PRIETENUL SERKO

> Un câine deștept și binecrescut. Mila de animale. Metamorfoză. Un prieten credincios.

Chiar și după nume aș zice că nu-i greu să ghicești că Serko nu era om, ci câine, un câine ca oricare altul, cu o blană cenușie din care cauză a și fost botezat Serko[35].

Ziceam: un câine ca oricare. Totuși, aș vrea să nu fiu greșit înțeles, căci Serko nu era un câine obișnuit, după cum vom vedea îndată. Mai întâi, s-ar cuveni să vă povestim în două vorbe biografia lui.

De unde până unde un câine la casa unui evreu? Păi să vedeți cum s-a întâmplat:

Când Nuhăm sin Vevik a venit de la oraș la târg, la Voronka, și a preluat poșta de cai și ograda ei, cu întregul inventar, l-a găsit și pe Serko în curte. Serko era abia un cățel, dar încă de pe atunci se arăta a fi foarte deștept, un adevărat filozof. Era atât de deștept, încât i-a recunoscut îndată pe noii lui stăpâni. Asta-i una la mână. Al doilea, față de un evreu

arăta o stimă deosebită, nu s-ar fi atins de el, ferit-a Dumnezeu, nu ca ceilalți câini, care, de cum zăresc un caftan lung, fac pe nebunii.

De la sine înțeles că pe atunci Serko n-avea nici în clin, nici în mânecă cu noii stăpâni și nici măcar nu le călcase pragul. Pesemne că de la bun început i se dăduse a înțelege, cu o bucată de lemn în cap, că într-o casă de evrei un câine nu are ce căuta.

Nici la bucătărie nu avea acces. Frime slujnica, cu ochișorul ei chior, îl lecuise de acest obicei, cu o unică găleată de apă clocotită, cu care dinadins îl opărise, într-un ajun de sâmbătă, de-i jumulise blana. Și treaba asta Frime o pusese la cale, dragă Doamne, în glumă, ba mai și făcuse haz.

Ah, Frime! Ce inimă de piatră avea fata asta! Să nu vadă câine, să nu vadă pisici! Cu lacrimi în ochi, Șulem reuși să-i scoată din mâini pisica, pe care ea, după ce o legase de piciorul mesei, o lovea atât de nemilos cu coada măturii, încât miorlăielile bietului animal răzbeau până la cer.

— Frimuțo, sufletelule, porumbițo, ce faci? Fie-ți milă de dobitoace, că te pedepsește Dumnezeu. Mai bine bate-mă pe mine și dă pace pisicii! Așa s-a tot rugat Șulem de slujnica cea tirană, întorcându-se cu spatele, ca să-l bată pe el. Frime și-a dat într-un târziu seama că prea se purtase sălbatic, așa că a turnat peste pisică o cană cu apă rece. Și abia cu greu putu fi readus în simțiri bietul animal, pe jumătate mort.

Și toate astea din ce cauză credeți că s-au întâmplat? Dintr-o nimica toată. Frimei i se păruse că „nesătula asta“ (că numai așa-i spunea) trebuie să fi șterpelit ceva, căci o văzuse lingându-se pe bot. „Ce, o pisică se linge pe bot așa, nitam-nisam?“

Frime bănuia pe toată lumea și pe fiecare. Dacă era vorba de o pisică – apoi nu se putea să nu fie hoață. Un câine – e stricător; un calic – e și hoț; un copil – e un purcel! Și așa mai departe, toată lumea era categorisită... Dar să revenim la Serko al nostru.

Gonit cu rușine, atât din casă cât și din bucătărie, orice alt câine și-ar fi luat tălpășița dintr-o asemenea curte: „Pagubă-n ciuperci, n-aveți decât să trăiți o sută douăzeci de ani, dar fără mine!“. Serko însă nu era dintre aceia. Să fi știut bine că i se va trage moartea, și tot n-ar fi plecat. Acolo se născuse, acolo o să crape... Mai ales că avea niște protectori atât de buni, în copiii stăpânului. Își câștigase dragostea lor, cu toate că Frime slujnica făcea tot ce-i stătea în putință ca băieții să se scârbească de el. Mulți câini și-ar fi dorit să aibă parte de așa ghiftuială și dragoste câtă avea Serko din partea copiilor. Tot ce era mai bun și mai gustos, copiii îi aduceau în buzunare, pe furiș, să nu-i vadă nimeni, nici să bănuiască; fiindcă altminteri ar fi fost vai de ei și vai de câine.

Serko cunoștea cu precizie vremea prânzului și a cinei. Atunci era numai ochi. Aștepta cu nerăbdare să i se aducă bunătățile. Știa până și în al cui buzunar și în care buzunar anume să adulmece. Acolo își vâra botul. Deștept câine, Serko!

Unde mai pui giumbușlucurile cu care îl deprinseseră băieții. De-i așezai, să zicem, pe vârful botului un oscior sau o bucată de pâine, și-i porunceai *Ne ruș*![36] (cu un câine e firesc să vorbești limba locului!), era în stare să aștepte foarte cuviincios, mult și bine, până ce auzea multdoritul: *Ham*! Atunci sărea în sus de bucurie și gata!

În serile lungi de iarnă, când copiii umblau la *heider*, Serko își aștepta nerăbdător prietenii; în fiecare seară, în jurul orei

nouă, răsărea în fața ferestrei dascălului, lovind cu labele în geamul înghețat – semn că a sosit ceasul cinei și e timpul să se închidă cărțile sfinte. Pentru dascăl, Serko era ca un ceasornic. „Câinele vostru, spunea el, nu-i câine, ci un duh rătăcitor.“ Și dădea liber copiilor să plece acasă. Prichindeii se repezeau să-și ia lampioanele de hârtie, unse cu seu, și plecau cântând cântece vesele, „soldățești“.

Raz, dva, tri, cetîre,
Poidiom, poidiom na kvartirâ,
Ahtâr-bahtâr kolâșka,
Vosem deneg, reabocika…

sau

Pora, pora
Pora vîbiratsea
I so vsemi gospodami
Rasproșceatsea pora![37]

Serko alerga înaintea tuturor și, fericit și entuziast, zburda și se tăvălea prin zăpadă. Și toate astea de dragul dumicaților de pâine și al oscioarelor linse care-i picau de la cină. Un câine filozof!

Când Șulem avea inima grea și sufletul înnegurat, când cei de acasă îl luau la trei păzește iar la *heider* i se mai punea capac la necazuri, o, de câte ori nu se refugia în grădină, după vreun pom, cu Serko alături! De câte ori nu se așeza acolo, lângă ulucă, pe un morman de gunoi, iar Serko, câinele credincios, întindea botul și îi căta drept în ochi de parcă s-ar

fi simțit vinovat cu ceva. „De ce se uită așa? La ce s-o fi gândind?“

Lui Șulem îi vin în minte cuvintele dascălului: „În câinele ăsta trăiește un suflet de om!“, își amintește spusa regelui Solomon, din *Ecleziastic*[38]: „Omul să nu se creadă mai presus de dobitoace“. „Dacă nu-i nici o deosebire, atunci de ce Serko e câine și eu om?“ – gândește Șulem și privește la Serko cu milă și totodată cu respect. Și Serko tot așa îl privește, ca pe un semen al său. Un câine prieten!

Un bun și credincios prieten, Serko ăsta!

11

TRAGEDIA LUI SERKO

O învinuire ticăloasă. Sfârșitul unui câine nevinovat. Lacrimi fierbinți.

Nu-i nici o exagerare când afirmăm că Serko era un câine înțelept care înțelegea cine-l iubește mai mult. De aceea nu-i de mirare că dintre toți copiii, mai mult de autorul acestor rânduri se atașase Serko, legând cu el o prietenie fără cuvinte și adorându-l până la sacrificiu. În adevăr, Serko era în stare să-și dea și viața pentru prietenul și stăpânul lui. Ca biet necuvântător, nu putea, firește, s-o declare prin viu grai, dar, ca un câine ce era, se rostea prin sărituri, mișcări din coadă și lătrat, după legea lui câinească. De ajuns dar ca prietenul și stăpânul lui să-i spună: *na mesto*![39] pentru ca Serko să se aștearnă frumușel și tăcut, ca o pisică, urmărind apoi cu un singur ochi să vadă ce mai poruncește stăpânul. Între „stăpân“

și „supus“ se închegase o dragoste nerostită și cu nici un chip Șulem nu și-ar fi putut închipui lumea fără Serko. Ce vasăzică „fără Serko“? E cu putință? Parcă Serko e om, ca să-și ia traista-n băț și să uite a-și lua rămas-bun? De câte ori nu încercaseră țăranii să-l ademenească pe Serko, să-l ia la ei, în sat? Ei și? Parcă nu s-a întors a doua zi, în goană mare, cu limba scoasă de un cot gâfâind, rostogolindu-se și făcând tumbe, sărindu-i stăpânului de gât, lătrând și lingându-i gulerul, că puteai să juri că-i joacă lacrimi de bucurie în ochi!

Și totuși… și totuși a venit și ziua aceea fatală când bunul și credinciosul Serko a dispărut. A dispărut pentru vecii vecilor, și încă atât de neașteptat, atât de absurd și de tragic!

Această tristă istorie s-a întâmplat în plin *tamuz*[40].

Era o vară cu arșiță îngrozitoare, fără strop de ploaie – oamenii mureau pur și simplu de căldură. Și știți doar că pe asemenea călduri câinii devin primejdioși fiindcă pot turba.

Prin târg se zvonise că un câine a turbat și că a mușcat alți câțiva câini, nu se știa pe care. Pe târgoveți i-a cuprins o spaimă grozavă. Întâi au chibzuit să-i pună pe copii la adăpost și au cercetat dacă nu cumva vreunul dintre ei fusese mușcat. Și așa, toți prichindeii au fost duși la bătrânul Trofim, un țăran „doftor“ care, cu ghearele lui ascuțite, se pricepea să taie pușchea de sub limbă, și cu atâta iscusință că nici nu simțeai. Operația în sine nu-i defel periculoasă, dar nici prea plăcut nu e când cineva îți bagă ghearele în gură, ca să-ți caute pușchea sub limbă…

Așadar, oamenii se luară de capul câinilor din sat. Aduseră, Dumnezeu știe de unde, niște hingheri înarmați cu funii groase, de care atârnau niște cângi de fier. Și hingherii se puseră pe treabă. Într-o singură zi, acești călăi uciseră vreo

douăzeci de câini. Dintr-o privire, cică, puteau cunoaște care câine este turbat și care nu. Dar cine să-și fi închipuit că nenorocul o să-l pască și pe Serko, pe bunul, deșteptul și tăcutul Serko!

Se vede treaba că hingherii primeau plata de la comună după numărul câinilor omorâți și, dacă-i pe-așa, foarte posibil ca printre victime să fi căzut și jertfe nevinovate, iar Serko a fost printre primele.

Despre această năpastă copiii aflară abia după ce se consumase – mai precis, când se întorceau de la *heider.* Și făcură o adevărată revoluție. „Ce, Serko?“ – „Dar cum de s-a îngăduit una ca asta?“

Bineînțeles, „revoluția“ a culminat cu o …„contrarevoluție“: – „Unde s-a pomenit ca unor copii de *heider* să le fie mintea numai la câini?“ Și copiii au fost „tratați“ cu ceva palme, iar ca desert, părinții i-au încondeiat la dascăl, care a fost povățuit să nu-i cruțe cu bătaia. Și dascălul le-a făcut pe plac – și nu i-a cruțat. Ce mai bătaie!

Dar toate astea erau o nimica toată pe lângă faptul că Serko pierise nevinovat.

Dintre copii, cel mai abătut a fost favoritul lui Serko, autorul acestor memorii. Zile în șir n-a mâncat, nopți în șir n-a dormit. S-a zvârcolit, s-a perpelit, a gemut și a oftat pe ascuns… Nu-i putea ierta pe oamenii aceia răi și mârșavi, în a căror inimă nu găsești pic de milă pentru bietele animale, nici urmă de îndurare. Și încă mult timp după aceea Șulem a cugetat: „Ce-i câinele și ce-i omul… de ce câinele îi poate fi omului atât de credincios și de ce omul poate fi atât de crud?…“

În minte îi apărea mereu Serko, cu ochii lui blânzi și inteligenți. Atunci, ascunzându-și fața în pernă, băiatul vărsa lacrimi fierbinți.

12

DUHUL BUN ȘI DUHUL RĂU

Oizer cârnul. Denunțătorul. Mulți tutori. Tratația de sâmbătă a bunicii Minde. Cei care mustră și cei care predică morală.

Poate că băiatul ar mai fi uitat că a avut odată prieten un câine, dar cei din jur îi aminteau la tot pasul: „Serko ți-a trimis complimente!“ și nu scăpau ocazia de a-i servi câte o porție de mustrări, să-i intre bine în cap. Pentru el, mustrările erau mult mai rele decât palmele. Nu degeaba avem noi o zicală: „Palma o mai poți uita, dar cuvântul, ba!“. Numai că de astă dată era vorba și de una, și de cealaltă, adică și de palme, și de mustrări. Iar mustrările curgeau de pretutindeni.

Cine cu gândul nu gândeai îl mușteruluia pe bietul Șulem, fie și cu duhul blândeții. Ce legătură poate fi, de pildă, între un pârlit de ceauș[41] și copilul unui bogătaș care șade cuminte și-și spune rugăciunea? Și ce-l privește dacă acest copil de bogătaș se uită, să zicem, pe fereastră în timpul rugăciunii celor optsprezece blagoslovenii? Firește, rugăciunea e rugăciune, dar poți tu să scapi ocazia rară de a privi goana unui câine după o pisică – măcar trăgând cu ochiul? Pisica se înfoaie, apoi uite-o că o zbughește mâncând pământul; și câinele după ea. Pisica sare pe gard, câinele după ea. Pisica se cațără pe streașină, câinele, uite-l, după ea. Pisica sare pe acoperiș,

câinele, de-ar crăpa și nu mai are cum! Așa că dumnealui rămâne de căruță, se linge pe bot și pesemne cugetă: „Ce nevoie am eu, câine, să alerg după o pisică proastă, când ea nici nu-i de rangul meu! Și-apoi, ce să caut eu pe acoperiș?“.

— Așa își face un băiețaș rugăciunea celor optsprezece blagoslovenii? întreabă Meileh ceaușul și, fără ocol, îi arde una după ceafă. Așteaptă, tu, obrăznicătură, că te-oi spune lui tat-tu!

Sau:

— Ce-l privești pe Oizer cârnul, băiețul (pe vremuri, Oizer a fost cizmar, dar acum, la bătrânețe, ajuns neputincios, s-a tocmit băieș), că acolo, pe derdeluș, băieții lui Nuhăm sin Vevik se dau cu turul pe gheață și-și fac ferfeniță pantalonii? Ghinionul lor că Oizer cârnul i-a zărit pe fereastra băii, așa că se dezlănțuie cu fonfăiala lui: „Pușlamalelor, fil-ar fafăl voflu al flacului, că d-aia luaz foi fanfaloni buni, ca să-i fasez praf! Bandiților, uite acuși dau fuga la *heider* și vă aranjez la dascăl“. Pentru cei care nu înțeleg limbajul fonfăiților, aceste cuvinte se cer traduse: „Pușlamalelor, fir-ar tatăl vostru al dracului, că d-aia luați voi pantaloni buni, ca să-i faceți praf? Bandiților, uite-acuși dau fuga la *heider* și vă aranjez la dascăl.“

Să-i „aranjezi“ pe cei mici nu-i numai o pomană, ci și o datorie, pe care orice om trebuie s-o împlinească. Pentru că orice om, nu-i așa, are copii și nimeni nu-i proroc să știe ce se va alege odată de ei. Așa că le trebuie îndeaproape supraveghere, trebuie să le vii în ajutor măcar cu gura, dacă n-ai alt chip! Iată de ce copiii aveau educatori și tutori cu grămada. Și de atâtea mustrări și cuvinte de ocară și de morală aveau parte că le vâjâiau urechile: vâj, vâj, vâj, asta să

nu faci… vâj, vâj, vâj, aici să nu stai… vâj, vâj, vâj, acolo să nu te duci… Toți îi bodogăneau și-i mustruluiau: părinții, surorile, frații, dascălul, slujnica, unchii, mătușile, bunica – și mai ales bunica Minde, pe care merită s-o pomenim.

Bunica Minde era o femeie înaltă, așezată, spilcuită și habotnică din cale-afară. Menirea ei era să vegheze asupra nepoților, asupra creșterii lor în frica lui Dumnezeu, să-și scuipe pe buricele degetelor și să le îndrepte perciunii, să le curețe costumașele și să le potrivească frumos pe ei; să vadă cum își fac rugăciunea, cea de după-masă și cea de culcare. Sâmbătă după prânz era musai ca toți nepoții să se prezinte la ea cu urarea: „Sâmbătă cu bine!“, să se așeze frumușel în odăița ei, aliniați la perete, așteptând să le împartă „tratația de sâmbătă“. Drept vorbind, în ce privește „tratația de sâmbătă“, bunica Minde nu prea avea mână largă, aducea însă bunătățile pe niște farfurioare curate, strălucitoare: câte un măr, câte o piersică, o roșcovă, o smochină, sau trei-patru stafide stafidite. În schimb, la mustrări era tare darnică: „Trebuie să asculți de părinți și de cei cucernici“, „Trebuie să-l iubești pe Dumnezeu, căci Dumnezeu te poate pedepsi pentru orice păcat: dacă nu-ți faci rugăciunea, dacă nu asculți, dacă nu înveți, dacă zburzi, dacă ai gânduri rele și chiar dacă-ți pătezi caftanul“. De aceea copiilor le rămânea în gât mărul, piersica, roșcova, smochina sau cele trei-patru stafide stafidite.

Dar ce contau mustrările bunicii Minde pe lângă puhoiul de mustrări pe care dascălul îl revărsa în aceeași zi de sâmbătă, la ceasul rugăciunii de seară? Când le descria cum arată duhul rău și duhul bun, raiul și iadul, îngerul care veghează asupra morților, cel care-i azvârle pe păcătoși de

colo-colo, de la un hotar la altul al lumii, făcea să curgă râuri de lacrimi din ochii copiilor. Mii și milioane de draci, de monștri și de spiriduși vedea dascălul mișunând la picioarele copiilor, ba până și pe sub unghiile lor. Dascălul era încredințat că toți elevii lui sunt sortiți iadului, căci chiar și acela care încă nu păcătuise, care își făcea cu regularitate rugăciunile, care învăța și făcea totul după îndemnul duhului celui bun, tot păcătuia cu gândul, tot asculta de chemarea duhului rău. Și chiar dacă nu păcătuia cu gândul, păcătuia în somn, visând adică la ceva neîngăduit.

Într-un cuvânt, n-aveai cum să te ferești de netrebnicul duh rău, cu nici un chip, nici de te întindeai să mori. Unde mai pui că băieților, săracii de ei, ca dinadins parcă, le ardea de distracție, de joacă, le ardea să râdă, să se înfrupte din dulciuri, să rasolească rugăciunea, ba chiar să se gândească la ceea ce nu se cade... Era semn că acolo diavolul își vârâse codița, el, care avea destui aghiotanți ca să-l prindă în plasă pe cel nevinovat. Odată prins, păcătosul îl urma ca un vițeluș și făcea tot ce-i poruncea duhul cel rău. Și, orice s-ar spune, duhul cel rău are un noroc chior, că de el asculți mai abitir decât de duhul cel bun. Și nu-ți mai ajută nici mustrare, nici predici moralizatoare; dimpotrivă, cu cât duhul cel bun se străduie mai mult, cu-atât duhul cel rău lucrează mai bine.

Mă tem să mărturisesc, dar pare-mi-se că dacă n-ar exista un duh bun, duhul cel rău n-ar mai avea ce face...

13

FURT, JOC DE CĂRȚI ȘI ALTE PĂCATE

Copiii îi dau mamei o mână de ajutor în zilele de târg. Joc de cărți în cinstea sărbătorii de *Hanuka*[42]. Berl al vădanei ne învață să furăm. Un ins fără căpătâi.

Cu copiii lui Nuhăm sin Vevik duhul rău s-a purtat ca un bandit. Nu era destul că șolticii cam rasoleau rugăciunile (săreau mai bine de jumătate, iar pe bunica Minde o mințeau că, afară de rugăciunile obișnuite, au mai citit și niscaiva psalmi), dar s-au mai învățat și să fure, să șterpelească dulciuri din casă și câte și mai câte alte rele. Se înțelege că toate poznele astea se făceau pe rând, fiecare păcat trăgând altele după el, precum scrie la carte: „Păcatul păcat naște!“. Lucrurile s-au întâmplat cam așa:

V-am mai povestit, pare-mi-se, că evreii din Voronka trăiau și de pe urma țăranului, mai cu seamă în perioada marilor târguri, cărora li se spunea *Krasnîie torghi.* Evreii așteptau cu înfrigurare aceste evenimente, se agitau, învârteau afaceri, făceau vânzare, iar între timp mușteriii mai șterpeleau de ici, de colo. Mai ales babele. Trebuia să fii mereu cu ochii în patru. Nici n-apucai să scoți basmaua din mâna uneia că cealaltă îți și înhăța de sub nas o lumânărică de seu ori o roșcovă. Ce era de făcut? Atunci mamei, Haie-Ester, îi veni o idee: și-a adus băieții în prăvălie, ca să bage ei de seamă să nu se fure. Și băieții au slujit-o cu devotament. Nemulțumiți că-și umpleau buzunarele cu mahorcă și cu roșcove, cu alune și cu prune uscate, se mai și înfigeau la caseta verzuie în care se păstrau banii din vânzări. În clipa când mama era ocupată cu vreo clientă, băieții vârau în buzunar câteva monede de cinci

copeici, apoi dădeau fuga la *heider.* Acolo iroseau banii pe clătite, pe alivenci, pe cornulețe și turtițe cu mac, pe mazăre gătită și semințe prăjite[43] sau, și mai rău, îi pierdeau la cărți.

Jocul de cărți era ca o boală, o molimă răspândită în toate școlile; începea de *Hanuka* și se întindea apoi de-a lungul întregii ierni.

Se știe că jocurile de *Hanuka* au devenit o datină. Unii joacă *dreidl*[44], alții joacă cărți. La drept vorbind, nu-i vorba de cărți adevărate, ci de niște așa-zise cărți de joc, desenate cu litere evreiești și care se confecționau în casă. Cu toate astea, jucătorii erau cuprinși de una și aceeași patimă, supuși aceluiași hazard. Când venea *Hanuka*, dascălul nu numai că te îmbia la jocul de cărți, dar lua el însuși parte. Mai mult, era cât se poate de mulțumit să-și poată curăța elevii de toți gologanii pe care-i primiseră în dar de *Hanuka.* Și ca să-l lase pe dascăl să câștige aceste daruri în bani era pentru copii o satisfacție, o adevărată plăcere. În orice caz, e mult mai bine să te bată dascălul la cărți, decât să te bată cu varga. Și asta, cred, ar admite-o orice om cu scaun la cap. În schimb, de cum lua sfârșit *Hanuka*, adio sărbătoare, adio cărți! Imediat dascălul se rostea cu severitate: „Să vă intre bine în cap și să fiți cu ochii-n patru. Dacă mai îndrăznește careva să se atingă de o carte de joc, să pomenească de cărți de joc sau măcar să se gândească la cărțile de joc, atunci una-i partea lui: moartea!“. Îl aștepta adică pe păcătos o bătaie în lege. Se vede treaba că, în tinerețea lui, dascălul în persoană fusese un șoltic și jumătate, care nu se dădea în lături de la jocul de cărți, și asta nu numai în cinstea sărbătorii de *Hanuka* – altfel, de unde până unde la el un asemenea gând?...

La ce să mai lungim povestea? Școlarii lui jucară toată iarna, ba chiar cu mai multă râvnă și pasiune de cât jucaseră de *Hanuka*. Își pierdeau la cărți pachetele cu gustări de dimineață și pentru prânz, pe care le aduceau la *heider*, ba pierdeau și ultima lețcaie. Iar când nu mai aveau ce pierde și, ca dinadins, le ardea de joc, foloseau toate mijloacele ca să facă rost de bani. Unii cotrobăiau prin pușculița lui Meerl Bal-Nes[45] și cu ajutorul unui pai muiat în ceară, trăgeau afară, una câte una, micile monede pe care mama cu ochii în lacrimi le aruncase acolo, după obicei, în fiece vineri seara, înainte de aprinsul lumânărilor. Alții își opreau drept „comision“ câțiva gologani de fiecare dată când mama îi trimitea să-i târguiască câte ceva din piață. Erau și băieți care noaptea se înfigeau, în timp ce toți dormeau, la portofelul tatei sau la buzunarul de la șorțul de bucătărie al mamei și scuturau de acolo cât puteau. Toate acestea se făceau cu frica în sân, de dragul jocului de cărți, de dragul tabinetului.

Singura întrebare era doar: unde și când? Cum naiba să joci fără să afle dascălul? Dar toate astea cădeau de fapt în grija elevilor mai vârstnici, băieți ca Eli al Cheilei, unul logodit, roșcovan și cu ceasornic de argint, sau Berl al vădanei, un băiat cam din topor, cu buze groase și dinți puternici, în stare să frângă și fierul. Încă de pe atunci îi dădeau tuleiele, și asta numai din propria lui vină – că fuma. O spunea chiar el. „Ca dovadă, argumenta Beri, ia apucați-vă și voi de fumat și o să vedeți că vă răsare și vouă bărbuța!“ Și, mai în glumă, mai în serios, i-a învățat și pe ceilalți să fumeze țigări. Nu numai că i-a învățat să fumeze, ci le-a și arătat calea de a-și procura „materialul“ de fumat… Cu alte cuvinte, i-a învățat pur și

simplu să fure. Firește, pentru „lecțiile“ date, primea și el plată: tutun și foiță.

Berl își avea sistemul lui: cine-l asculta și-i aducea tutun și foiță era socotit băiat bun și prieten. Cine era fricos și nu se pricepea la furat era poreclit „mămăligă“ și „găgăuță“ și eliminat din „organizația“ lui. Iar dacă avea noroc, încasa și ceva palme de-ale lui Berl. Dar ca să te cerți cu Berl sau să te plângi împotriva lui nu prea îți dădea mâna: însemna să te dai singur de gol – și pentru asta se găseau prea puțini eroi. De aceea băieții făceau tot ce le poruncea Berl al vădanei – așa, o dată cu el, alunecau tot mai mult spre prăpastie. Dar numai Dumnezeu unul știe pe ce cărări spinoase ar mai fi apucat-o copiii după el, dacă Berl al vădanei nu și-ar fi pregătit el însuși un sfârșit cumplit, cum nimănui nu i-ar fi trecut prin minte. Băieții de la *heider* erau pe atunci atât de tineri și de neștiutori, încât nu-și puteau încă dădea seama ce anume se petrecuse. Au auzit doar că s-a întâmplat o istorie cu Berl al vădanei, că într-o vineri a fost prins lângă baia târgului, unde făcuse o spărtură într-un geam, și că pe acolo privea înăuntru, cu un singur ochi, la femeile care se îmbăiau.

Vai, vai, ce-a mai fiert atunci târgul! Maică-sa, vădana, a leșinat, iar pe Berl l-au dat afară de la *heider* și nu i-au mai îngăduit să calce pragul sinagogii. Nici un băiat de familie cumsecade nu mai avea curajul să dea ochii cu acest „nemernic“, cum îl pecetluiseră oamenii după întâmplarea aceea.

Iar după o vreme (maică-sa nu mai trăia) spre a justifica, pesemne, această poreclă, Berl al vădanei s-a botezat și a dispărut fără urmă.

14

FEIGHELE DIAVOLIȚA

Derbedeii se căiesc. Diavoliță, nu fată. O vrăjitoare care te gâdilă.

Totuși, nu trebuie să se creadă că duhul cel rău izbutea mereu și că duhul cel bun rămânea mereu de căruță. Nu trebuie să se uite că în lumea asta există și o lună *elul*[46], cu zile de ispășire, și cu un Roș Hașana[47], și cu un Iom Kipur[48], și că în genere sunt fel de fel de rugăciuni, și de posturi, și de căi de mortificare a propriului trup, născocite de evreii religioși.

Neținând seama de micile coțcării, de jocul de cărți sau de alte păcate ale tinereții, se poate afirma cu toată certitudinea că Șulem, mijlociul dintre frați, era totuși un băiat evlavios, cu teamă de Dumnezeu și nu o dată a luat hotărârea ca, atunci când va fi mare, să se îndrepte și, cu voia Domnului, să devină un adevărat drept-credincios, așa cum îl dorea bunica Minde, așa cum îi cerea dascălul, așa cum o pretind toți oamenii de treabă.

Adeseori, în timpul rugăciunilor, i se întâmpla lui Șulem să se căiască, plângând și bătându-se cu pumnul în piept, ca să se depărteze cu gândul de frații lui mai mari și de toți acei băieți păcătoși care te îndeamnă la rele. Dar credincios cu adevărat Șulem devenea abia în zilele de post și pocăință ale sărbătorilor de toamnă.

Să fii bun și credincios este îndeobște un lucru plăcut și de dorit. Numai cine a încercat sentimentul căirii ar putea mărturisi că nu există ceva mai bun pe lume; cel care și-a recunoscut greșelile este un om care ajunge să se împace cu Dumnezeu, un om care învinge ispita și se unește cu

divinitatea. Gândiți-vă, ce poate fi mai bun decât împăcarea? Și ce poate fi mai dulce decât biruința? Și ce poate fi mai sublim decât divinitatea? Cel care s-a căit se simte un om întreg și puternic, curat și primenit ca un nou-născut, și poate privi drept în ochii tuturor. E bine, e nespus de bine să te căiești!

De cum venea luna *elul* și se auzea primul sunet al *șofar*[49]-ului, eroul acestei autobiografii parcă vedea cum duhul rău, legat cobză, se zvârcolește la pământ, gemând și cerând îndurare, implorând să nu mai fie strivit sub călcâie. Și viziunea se amplifică mai cu seamă de Roș Hașana, sărbătoarea Anului Nou, sau de Iom Kipur, ziua postului mare. Să simți chinurile postului, să simți că ți-e foame, că poți să mori pentru un strop de apă și totuși să ai puterea să te stăpânești ca oamenii mari, în toate astea e o dulceață și un farmec pe care numai cel ce a fost vreodată credincios le poate prețui.

Ce plăcere se poate asemui cu aceea pe care o încerci seara, la ieșirea din sinagogă, când postul mare a luat sfârșit și când, lihnit de foame, cu sufletul purificat și spălat de toate păcatele, abia aștepți să ajungi acasă ca să iei prima îmbucătură? Parcă și simți aroma paradiziacă a bucății de turtă dulce pe care o înmoi în rachiu tare! Și când colo, stai pe loc! Și pentru ce? Pentru că enoriașii stau locului, cu ochii la cer, ca să binecuvânteze luna nouă. „Sfinte Dumnezeule, foarte adevărat că ne ghiorăie mațele și că suntem fierți de atâtea rugăciuni, dar una cu alta n-au a face! Luna nouă trebuie binecuvântată!“

Vai, bine-i să fii cucernic; ce bine-i să fii spălat de păcate! Vezi însă că există și duhul rău, pieri-i-ar numele! Satana se

vâră și strică totul. De astă dată, Satana se arătase sub înfățișarea unei fetișcane de la țară, cu părul creț și ochii verzi. De unde a răsărit fata asta? Veți afla numaidecât.

Era un obicei ca, în timpul sărbătorilor de toamnă, evreii care locuiau în satele din jur, să se adune la târg, la Voronka[50]. Pe acești evrei, târgoveții îi porecliseră „musafiri de sărbători“. Fiecare bun gospodar din Voronka își avea, an de an, musafirul și musafira sa. Musafirul lui Nuhăm sin Vevik era un neam al lui, mai depărtat, pe nume Lifșiț, din Hluboka, un evreu evlavios, cu frunte largă, o frunte de înțelept, cu toate că în realitate era departe de a fi un mare filozof. Neveste-sii, credincioasă și ea, îi plăcea să se roage întruna și să tragă tabac pe nas. Nu aveau copii, ci numai o slujnicuță, orfană și ceva rudă cu ei, pe care o chema Feighele. Dar ștrengarii altfel o strigau: Feighele diavolița. Pentru că Feighele era foc, nu alta, un diavol împielițat. Feighele avea apucături de băieței, îi plăcea să zburde cu băieții când n-o vedea nimeni, să le spună povești și să le cânte, mai ales cântece din partea locului.

Odată, de Sărbătorile Corturilor[51], pe o noapte caldă și senină, Feighele s-a strecurat până la culcușul băieților (de dragul rudelor – „musafirii de sărbători“ – copiilor li se așternea un culcuș în curte) și, pe jumătate goală, s-a așezat lângă ei despletindu-și părul și istorisindu-le tot soiul de povești stranii. Aceste povești nu semănau cu cele pe care Șulem le auzise de la prietenul Șmulik, orfanul. În poveștile fetei apăreau numai diavoli, strigoi, spirite și duhuri care fac tot felul de năzbâtii: întorc hainele pe dos, mută de colo-colo mobilele din casă, răvășesc foile cărților sfinte, sparg vasele, scot oalele din cuptor și alte asemenea isprăvi

nemaipomenite. Feighele povestea despre vrăjitori și vrăjitoare. Povestea, de pildă, despre o vrăjitoare care, când o apuca, era în stare să chinuiască o sută de oameni… numai cu gâdilăturile ei.

— Să-i gâdile? Ce vasăzică să-i gâdile?

— Nu știți ce-i aia să-i gâdile? Iaca, am să v-arăt eu cum gâdilă o vrăjitoare!

Și Feighele diavolița, cu părul despletit, se apucă să le arate cum gâdilă o vrăjitoare.

La început băieții au râs, apoi încercară s-o dea la o parte, încăierându-se cu ea. Pe urmă intrară cu mâinile în părul ei vâlvoi și o căptușiră cu pumni și palme zdravene, cum a poruncit Dumnezeu. Feighele se apăra, cică, dar se vedea cât de colo că palmele îi făceau plăcere. Încasa la palme și parcă mai cerea… Obrajii îi ardeau. Ochii, de un verde deschis ca la pisică, îi luceau. La lumina lunii părea o adevărată vrăjitoare. Dar mai rău decât rău a fost că nu se încăiera cu toți laolaltă, ci că-l îmbrățișa pe fiecare în parte, strângându-l la piept și sărutându-l pe gură.

Noroc că povestea asta s-a petrecut în ajun de *Hoișane-Rabe*[52] înainte ca soarta omului în anul care vine să fi fost definitiv pecetluită în ceruri, când Cel-de-sus mai putea adică fi implorat să nu socotească drept mare păcat sărutările neprovocate ale unei fetișcane. Căci Dumnezeu era martor că băieții nu le-au primit de bunăvoie, ci numai de nevoie.

De unde s-o fi ivit Feighele diavolița? Și ce să fi fost ea, drac, strigoi, fantomă? Sau poate că era însăși Satana prefăcută în femeie, numai ca să împingă niște copii nevinovați la păcatul de a săruta o fată, fără voia lor.

15

SPIRIDUȘUL CASEI

Un spiriduș care face pozne. Spiridușul a fost prins. Mărită o fată stricată, că se face femeie cucernică.

Cine era Feighele diavolița v-ați putut face o părere. Dar merită a fi povestit și ceea ce a urmat.

Tot în iarna aceea, cam pe la *Hanuka,* iată că acel Lifșiț din Hluboka sosește cu o noutate, cum că în casa lui s-a aciuat un spiriduș care, pur și simplu, îl nenorocește. La început, așa povestea Lifșiț, spiridușul cu pricina își bătea doar joc de ei: în fiecare noapte frunzărea tratatele de Talmud, ciopârțea Biblia și cărțile de rugăciune, răsturna farfuriile din bufet, spărgea oalele, arunca în găleata cu lături săculețul cu filacterii și *mizrah*[53]-ul pictat, și întorcea cu fața la perete portretul lui *Sir* Moses Montefiore[54]. Și toate, fără să se fi auzit măcar o șoaptă! Mai târziu însă, spiridușul începu să le întoarcă buzunarele pe dos, să le deșerte, ba să șterpelească din sertar tot mărunțișul, să scoată din casă perlele nevestei și să le dosească cine știe unde! Așa că acum, Lifșiț venise la ruda lui, la Nuhăm sin Vevik adică, să-i ceară sfatul. Ce să facă: Să bage plângere la post? Să se ducă la țadicul din Tolne? Sau la o adică să se mute din Hluboka?

Auzind povestea, Nuhăm sin Vevik nu i-a pus decât o întrebare: „Da’ slujnica unde doarme și cum se împacă ea cu stăpâna?“ întrebare de care Lifșiț se cam simți ofensat: întâi și întâi pentru că Feighele era o rudă a lor, săracă, pe care nevastă-sa voia s-o înzestreze și s-o mărite, așa că Feighele o

ducea la ei cum nu se putea mai bine. Al doilea, pentru că fata dormea buștean, undeva, în bucătărie, cu ușa bine încuiată.

— Nu cumva are ceva cunoștințe prin sat? a întrebat iarăși Nuhăm.

Lui Lifșiț mai să-i sară mușchiul. Se răsti:

— De unde cunoscuți în sat? Ori îți închipui poate că spiridușul e chiar Feighele?

— Ferit-a Dumnezeu, răspunse Nuhăm sin Vevik, râzând de naivitatea lui Lifșiț, și încercând să-l convingă că draci și spiriduși nu există.

Lifșiț, însă, rămânea neclintit. Se jura că, așa să-i ajute Dumnezeu să audă suflarea din șofarul lui Mesia[55] cum a auzit noaptea, cu propriile lui urechi, răsuflarea unei ființe vii, cum a auzit-o zgrepțănând cu ghearele și cum a doua zi de dimineață a găsit pe lutul din bucătărie niște urme ciudate de piciorușe de găină.

Văzând cu cine are a face, Nuhăm sin Vevik întoarse, cum s-ar zice, foaia: Da, se prea poate ca dracul să fi fost drac, totuși ar dori să se convingă personal. Dacă Lifșiț nu are nimic împotrivă, el, Nuhăm, ar merge în sat, să vadă totul cu ochii lui. Și dacă tot e să plece, ar fi nimerit să-l ia cu dânsul și pe frate-său mai tânăr, pe Nisl al lui Vevik, adică pe Nisl Rabinovici.

— Nisl al meu, explica Nuhăm, e om sprinten și în putere, nu-i fie de deochi, odată a pălmuit chiar pe un *stanovoi pristav*[56], așa că putem trage nădejde că și dracului o să-i vină de hac. Mergem?

— Cu cea mai mare plăcere, se agață Lifșiț cu amândouă mâinile de propunerea lui Nuhăm.

Și tustrei, înfofoliți în niște șube călduroase, se așezară într-o sanie largă și plecară în satul lui Lifșiț, la Hluboka.

Ajungând pe înserate, oaspeții dragi au fost primiți cu toată ospitalitatea. Se pregătise, în cinstea lor, o cină de lapte și toată vremea nu s-a vorbit decât despre spiridușul care se aciuase în casă.

Mai târziu, în timp ce Feighele servea la masă, Nuhăm, foarte tacticos, începu a povesti că atât el cât și întreaga lui familie, alde Rabinovici adică, au de când se știu, nu le fie de deochi, un somn adânc, că-i poți fura din casă cu pat cu tot, că nu-i scoli nici dacă ai trage cu tunul. Cu toate astea, de diavoli, de strigoi, ori de spiriduși nu se sperie chiar și când au bani asupra lor, că doar nu sunt proști – ei banii și-i țin într-un săculeț cusut bine de, nu vă fie cu supărare, de izmenele pe care nu le scot niciodată când sunt la drum. Sigur, ei, în general, nu cred în lucruri necurate, care nu-s decât scorneli ale dușmanilor și în care numai proștii cred.

La aceste vorbe, Lifșiț, ca un naiv ce era, răspunse că n-ar strica dacă spiridușul ar apărea chiar în noaptea asta, ca să cunoască și ei o asemenea mâncare de pește. Și așa tot în discuții de-astea se petrecu întreaga seară, stropindu-se bine masa cu vin. Cei doi frați Rabinovici arătau, chipurile, cam chercheliți, așa că stinseră lumina și se culcară îndată; foarte curând, cei doi musafiri se auziră sforăind, unul mai dihai decât celălalt – adevărat concert!

Pe la miezul nopții se iscară deodată strigăte, bătăi și vociferări, în idiș și rusește. Membrii familiei Lifșiț se treziră îngroziți și aprinseră lumina. Și ce le văzură ochii? În fața lor se afla Feighele legată cobză; se zbătea din toate puterile să scape din mâinile lui Nuhăm, iar Nisl, un munte de om, se

lupta cu Fiodor, notarul comunei, care îl însângerase mușcându-l de mâini. Dar Nisl izbutise să-l înșface și să-l lege burduf.

De cum se crăpă de ziuă, Feighele diavolița și Fiodor notarul fură duși la *volost*[57]. Acolo se puseră la bătaie două vedre de vin și se căzu la următoarea înțelegere: dat fiind că Fiodor era chiar notarul comunei, să-și recunoască vinovăția și să restituie Lifșiților tot ce șterpelise în complicitate cu slujnica; astfel va scăpa ieftin, cu alte cuvinte, i se vor trage câteva, de ochii lumii, și cu asta basta. Pe fată o luară cu vorbe bune cum că pentru nimic în lume n-o vor da-o pe mâna autorităților, cu toate că-i o diavoliță, o pacoste, mai rea decât o renegată. Dar i se cere să arate unde se află perlele și toate cele furate. Atunci, i s-a făgăduit „solemn“, ei o vor duce la târg și, cât ai clipi, o vor mărita în chipul cel mai onorabil, cu zestre, cu lăutari, cu masă mare și cu rochie de mireasă, cum se cuvine unei fete cumsecade. Și de toată povestea asta – spuneau ei – nici pasărea n-o să afle, nici cocoșul n-o să cânte!

Și chiar așa a fost. Diavoliței i s-a dat de bărbat un vlăjgan, pe Moișe-Herș, croitor de dame. Frații Rabinovici au fost și petitorii, și nașii. La nuntă s-a adunat tot târgul, până și „autoritățile“. S-au golit nenumărate sticle de vin și de bere, iar Nisl Rabinovici și cu pristavul țopăiră de au rămas toți cu gurile căscate.

După nuntă, Feighele s-a schimbat de tot; nici nu o mai recunoșteai. Devenise sfântă ca o răbinească, nici nu-și ridica ochii la vreun bărbat. Cât despre băieții lui Nuhăm sin Vevik, parcă nici nu-i cunoscuse. Și, ori de câte ori cineva era la ananghie și ajungea la mila oamenilor, ea, Feighele, era prima dintre femei care, cu basmaua în mână, aduna ofrandele,

colindând din casă în casă. Ca să nu mai lungim vorba, dacă spun „femeie mărinimoasă și cucernică“, am terminat. Dar una cu alta nu au a face; vechea poreclă de „Feighele diavolița“ i-a rămas pentru totdeauna. De asta au avut grijă ștrengarii lui Nuhăm sin Vevik și, în primul rând, mijlociul, cel mai ștrengar dintre ei – mai precis, autorul acestor rânduri.

16

FAMILIA

Trei frați, trei firi. O afacere publică. Unchiul Pine dansează „pe sfeșnice“.

Nuhăm sin Vevik, tatăl eroului acestor povestiri, avea doi frați: Pine sin Vevik și Nisl sin Vevik, despre care am mai amintit. Dar care-i frumusețea? Că fiecare dintre cei trei frați avea felul său de a fi, așa că unul cu celălalt nu semăna nici atâtica! Cel mai în vârstă, Nuhăm sin Vevik, era, cum știm, un amestec de hasid[58] și de iluminist, de filozof și de bun cântăreț al rugăciunilor, de cunoscător al Talmudului și de om cu vervă, dar mai întâi de toate o fire liniștită, un om retras și ursuz. Cât despre celălalt frate, Pine sin Vevik, acela era un om cu frica lui Dumnezeu și care purta un *tales-cuten*[59] lung cât toate zilele. Pine era o cadră de bărbat, avea o barbă frumoasă, ochi frumoși și zâmbitori; vioi de felul lui, îi plăcea să-și vâre nasul unde nu-i fierbea oala și era foarte îndemânatic ca *moil*[60] – asta nu din interes material, Doamne ferește, ci de dragul faptei bune. Într-un cuvânt, Pine era un temperament clocotitor, mereu preocupat de treburile altora; de litigii, conflicte, arbitraje, de ocrotirea văduvelor, a orfanilor și, în general, a calicilor. A, dar să nu uităm atribuțiile lui ca epitrop al sinagogii, ca președinte al societății „Sacra“, și al cercurilor de studiere a Talmudului și de citire a psalmilor! Se pare că pentru el acestea toate prețuiau mai mult decât propriile-i afaceri și interese în iureșul iarmaroacelor, din care cauză și plătea adesea din buzunar. Dar dacă-i vorba să faci o faptă bună, ce contează? Dimpotrivă, cu cât dai mai mult din buzunar, cu atâta

binefacerea e mai mare. Și nici să te vaiți nu se cuvine, fiindcă atunci nici pomana nu mai e pomană.

Aici, de pildă, aș aminti o întâmplare: odată, era vorba să se țină o licitație pentru arendarea poștei de cai. Spre a se evita o supralicitație, așadar pentru ca acel căruia îi va reveni poșta de cai să nu-și frângă gâtul, concurenții ajunseră la o soluție: cine ține cu adevărat să preia arenda poștei de cai să împartă concurenților o anumită sumă de bani, ca nimeni să nu intervină să strice prețurile. Cum însă în concurenți nu prea te poți încrede, banii fură depuși la loc sigur – și ce loc mai sigur putea fi decât la Pine sin Vevik? – iar concurenții plecară cu toții la licitație. Dar cel care depusese suma se dovedi un hoțoman: o șterse mai repede de la licitație, ceru banii înapoi și-i lăsă mofluji pe ceilalți. Bineînțeles, concurenții păcăliți îl reclamară la locul cuvenit. Și așa, fu înhățat întâi cel care depusese banii, dar apoi și cel care-i primise în păstrare: „Nu te supăra, stimabile, ce fel de afaceri ați învârtit voi?“. Bietul Pine mărturisi totul, întocmai cum se petrecuse în realitate. Fu judecat pentru delictul de furt în dauna statului. Dar, spre norocul lui, scăpă ieftin – în loc de pușcărie, fu condamnat doar la o amendă în bani.

Credeți cumva că s-a învățat minte? Nicidecum! Atâta timp cât socotea că-i vorba de treburi și interese obștești – binefaceri, fapte de omenie, ajutorarea semenilor – toate îi păreau mai aproape decât propriile lui interese. Ca să ia parte la o circumcizie era gata, de pildă, să lase baltă cea mai bună zi de târg. (Nu degeaba se considera el meșter în circumcizii.) Ca să mărite o orfană săracă și să joace toată noaptea laolaltă cu toți calicii de cumetri, socotea că e o pomană care nu ți se prilejuiește la tot pasul.

Și fiindcă veni vorba de dans, e greu să nu-l admiri, întrebându-te cum se face că un evreu evlavios ca el știe să danseze – și încă atât de bine. Unde-o fi învățat?

Cine i-o fi fost „dascăl“ în anii aceia? Ca să se avânte într-un *hused*[61], într-o căzăcească, un *gopak*, unchiul Pine era oricând gata. Adevărat că era cineva. „Liniște! *reb* Pine ne dansează un hused!“ „Faceți loc, *reb* Pine îi trage un cazacioc!“ Sau: „Femei, dați-vă la o parte, *reb* Pine ne va arăta cum se joacă adevăratul *gopak*!“.

Lumea se dădea în lături, iar unchiul Pine juca un *hused*, îi ardea un cazacioc și le arăta cum se joacă adevăratul *gopak* – iar oamenii, buluciți în jurul lui, chiar că nu mai văzuseră așa joc.

Cu cât era nunta mai săracă, cu-atâta era petrecerea mai mare. Cu cât erau cuscrii mai sărăntoci, cu-atâta juca unchiul Pine mai cu foc și făcea giumbușlucuri cum nu s-a pomenit. Și toate astea numai de dragul unei fapte bune, ca să-i bucure, adică, pe nuntași.

Făcea, zău, să alergi, ca la o minune, să-l vezi pe unchiul Pine cum joacă „pe sfeșnice“, pe niște sfeșnice cu lumânările aprinse, sau „pe oglindă“, atât de ușor și de grațios, ca cel mai vestit dansator din zilele noastre. Asemenea dansuri făcea să le vezi pe bilete, cu bani – s-ar fi făcut o avere. Unchiul Pine își lepăda caftanul și cu *tales-cutenul* tras peste pantaloni, cu mânecile suflecate și pantalonii băgați în cizme, juca. Abia atingând pământul, cu capul dat pe spate, cu ochii întredeschiși, unchiul Pine juca și obrazul lui exprima un extaz, o transfigurare ca în timpul rugăciunii. Lăutarii cântau melodii evreiești, lumea bătea din palme în tactul muzicii și în jurul lui roata se făcea tot mai mare. Chipul dansatorului,

printre sfeșnicele cu lumânări aprinse, exprima acum mai mult extaz, mai multă transfigurare. Nu, acela nu era un simplu joc, era mai curând un dans sacru, un dans divin. Mereu îmi pun aceeași întrebare: cum se face că un om simplu și evlavios avea atâta har încât se ridica pe o treaptă atât de înaltă în arta dansului! Unde o fi învățat? Cine să-i fi fost „dascăl“?

Tot vorbind de dans, l-am uitat, precum vedeți, pe cel de-al treilea frate, pe Nisl sin Vevik. De el ne vom ocupa în capitolul următor.

17

UNCHIUL NISL ȘI MĂTUȘA HUDL

> Unchiul Nisl zburdă și țopăie. Un om cu trecere la autorități. O nevastă-năpastă. Nisl se travestește în funcționar public, face o boroboață și o șterge în America. Fire de poet.

În timp ce frații mai vârstnici, Nuhăm și Pine sin Vevik, erau niște hasizi evlavioși, al treilea frate, cel mai tânăr, Nisl sin Vevik (sau Nisl Rabinovici, cum își spunea în ultima vreme, după numele de familie), era un emancipat, un om de lume. Nisl era ferchеș, purta caftan despicat la spate (ceea ce pentru anii aceia era o notă de șic, de modă nemțească), ghete de lac încheiate cu nasturi și avea perciunii răs-răsuciți după ureche. Se comporta ca un democrat. La sinagogă de pildă – cu toate că avea, la fel cu alți gospodari de vază, un jilț al său, în față, la peretele dinspre răsărit – îi plăcea să șadă pe băncuța din fund, lângă tindă, la un loc cu săracii. Și ținând în mâini Biblia cu comentariile lui Moses Mendelssohn, obișnuia să

povestească acestor oameni simpli istorioare despre *reb* Moișele Weinstein, despre Moise Montefiori și chiar despre Rotschild. Pe lângă asta, Nisl era înzestrat cu o frumoasă voce de bas, știa să cânte bine și-i plăcea să râdă cu poftă, stârnindu-i și pe ceilalți la veselie. Mai ales fetele și femeile – numai să fi vrut Nisl, că râdeau până leșinau. Cum izbutea e greu de aflat, dar era de ajuns să le spună o vorbă pentru ca hohotele lor să se ridice până la cer.

Ce om de viață era unchiul Nisl! Fără el, o nuntă aducea mai curând a înmormântare decât a nuntă. Nisl sin Vevik, sau Nisl Rabinovici, putea să învie și morții, să facă lumea întreagă să joace, să râdă și să trăncănească. Deosebirea dintre el și unchiul Pine era că unchiul Pine se pricepea el însuși la dans pe când unchiul Nisl îi făcea pe ceilalți să danseze. Datorită lui, la orice petrecere apărea, toți și toate dansau, chefuiau, cântau și țopăiau împreună cu el, de te mirai ce i-a apucat. Primul era pristavul cu care făcea schimb de pălării – și apoi țin-te chef!

În genere, Nisl Rabinovici se avea bine cu autoritățile și conducea obștea cu mână forte, de parcă el în persoană ar fi fost un *nacealnik*, un mare comandant. Și mai avea Nisl o gură de aur, vorbea o rusească frumoasă, întocmai ca un rus get-beget. *Mejdu procim, vașa milost, pozvolte vam pokurit na naș sciot i citobî nie bîlo nikakih kakov!*... Binevoiți, cu această ocazie, să fumați o țigară de-a noastră. Fără discuție! Nu numai evreii, ci și neevreii îi purtau respect: *Hodim do Niselea, vin dilo skaje, i cearka gorilki bude*... Haidem la Nisl, că are să ne spună lucruri mari și o să se lase și cu niște păhărele de rachiu...

Dar ca să se amestece în treburile obștești, o, asta îi plăcea unchiului Nisl încă mai mult decât unchiului Pine. Când îl căutai, se judeca la tribunal cu câte cineva sau lua parte la procesele altora, încredințat fiind că el cunoaște toate legile. Mă rog, ce-i de mirare, dacă un evreu ca el știe atât de bine rusește, încât nici n-ai spune că-i evreu! Și cum spuneam, era prieten la cataramă cu autoritățile, încât pe staroste îl bătea ca pe un câine, cu *starșina*[62] chefuia nopți întregi la crâșmă, iar cu pristavul se pupa în bot de parcă erau frați.

Dar pe cât de prețuit era unchiul Nisl în ochii târgului, pe atât de disprețuit era în ochii propriei neveste, mătușa Hudl. (Toți bărbații în toată firea nu fac nici două parale în ochii propriilor neveste.) Mătușa Hudl era o femeiușcă mărunțică și oacheșă, și uite că femeiușcă asta mărunțică și oacheșă ținea în frâu cogeamite bărbatul care se temea de ea ca de moarte. Stăteai să te miri cum namila asta de Nisl – omul cu atâta trecere la autorități, omul care vorbește atât de bine rusește, omul atât de vesel și de fercheș ca un cavaler, omul atât de căutat în societatea femeilor – este în stare să se lase pocnit de propria și mărunțica lui nevestică, fie cu o pernă în cap, fie cu măturoiul ud peste caftanul cel elegant. Cel mai des îi plăcea să-l atingă cu măturoiul în zilele de sărbătoare, de pildă de Simhestoire[63] și încă în văzul lumii! „Să afle și alții ce pramatie de bărbat am!“ Dar toate astea Nisl le lua, cică, în glumă și – încuindu-se cu musafirii în salonul lui – desfunda, una după alta, sticlele de rachiu, desfăcea butoaiele cu castraveți murați din beci, scotea toate oalele și crăticioarele din cuptor și făcea un adevărat prăpăd în casă, un masacru nu alta, chit că după aceea nevastă-sa Hudl îi făcea zile fripte. Dar merita, zău, căci benchetuia în lege.

Ce să vezi însă? Unchiul Nisl nu făcea totuși nici un pas fără mătușa Hudl. O socotea femeie cu scaun la cap și la toate îi găsea o scuză: „Ce vreți, e din Korsun, un oraș din gubernia Kiev, și-i lucru știut că cei din Korsun sunt iuți la mânie. La boala asta, nu-i decât un leac: perlele. De mi-ar ajuta Dumnezeu, spunea el, să-i pot cumpăra niște perle cât toate zilele, negreșit că și firea i s-ar schimba“.

— Eu știu un leac și mai bun, a zis frate-său, Nuhăm, încercând să-i deschidă ochii.

Și i-a șoptit la ureche un secret, la auzul căruia Nisl a sărit ca ars:

— Să mă ferească Dumnezeu!

— Ascultă-mă pe mine! Fă cum te povățuiesc și o să-ți fie cum nu se poate mai bine.

În ce consta sfatul cu pricina, s-a văzut mult mai târziu, după o bună bucată de vreme. Însăși mătușa Hudl trâmbițase secretul prin tot târgul, bodogănind, bârfind și blestemând întregul neam al bărbatului ei. În gura ei, Rabinovicii nu aveau alt nume decât „familionul“. „La de-alde ăștia, ca să-ți bați nevasta, spunea ea, e floare la ureche. Dar să îndrăznească să dea în mine, că o să-i damblagesc mâinile.“

Tot târgul știa „secretul“ și anume că lui Nisl Rabinovici nevastă-sa îi mânca zilișoarele, cu toate că în ochii lumii Nisl trecea drept om de vază iar pentru autorități era cheia și lăcata – n-ar mai fi fost! Căci tocmai din pricină că era ce era, mare știab adică, s-a nenorocit. Deși până la urmă nenorocirea l-a făcut fericit, și pe el și pe copiii și nepoții lui. În legătură cu asta, umbla un zvon care s-ar părea născocit. Eu unul am să vi-l povestesc întocmai cum l-am auzit:

Cică într-un târgușor, nu departe de Voronka, la Berezani pare-mi-se, țăranii hotărâseră să evacueze o familie de evrei. Ce era de făcut? Oamenii alergară la Nisl sin Vevik, adică la Nisl Rabinovici, căci „e la mintea cocoșului că o persoană de vază ca el, un om cu-atâta trecere la autorități, un om care vorbește o rusească atât de neaoșă și se pupă în bot cu pristavul, poate să facă ceva…“ Unchiul Nisl s-a dus glonț la pristav, dar în acea chestiune, așa i-a răspuns pristavul, nu poate face nimic, căci chestiunea depinde numai de ispravnic. Din păcate însă, ispravnicul era nou pe acele meleaguri și, pe deasupra, un porc de câine. Ce era de făcut? Cum să îngădui ca un om să fie dezrădăcinat și să se distrugă o familie întreagă? „Stai puțintel, *delo budet v șleape* – o să fie bine!“ Iacă așa a spus unchiul Nisl și să vedeți ce pune la cale: face rost de undeva de o uniformă de ispravnic și, făcând pe ispravnicul, tocmește o trăsură de la poșta de cai și în clinchetul clopoțeilor intră în satul cu pricina. Cum ajunge, trimite după primar și după toată primăria lui și se oțărăște la toți: *Kak vâ smeete*, *takie-seakie*? – cu alte cuvinte: Cum îndrăzniți voi, niște așa și pe dincolo? – și, bătând din picior ca un adevărat ispravnic, cum că nu-i deloc *po zakonu*, legal adică, face ucazul bucăți-bucățele, avertizându-i totodată că dacă vor îndrăzni cumva să se plângă de el la *gubernator,* păi să ia aminte că el, noul ispravnic, e chiar unchiul direct al gubernatorului, unchi din partea mamei, iar nevastă-sa, la rându-i, e și ea ceva rudă cu ministrul *vnutrennib i vnești del*[64].

Cine l-a denunțat, nu se știe. Dar istoria cu ucazul făcut bucăți-bucățele și poveștile despre gubernator și ministrul *vnutrennib i vnești del* au ieșit la suprafață, ca uleiul pe apă. Afacerea s-a terminat cu un proces. L-au băgat, săracu’, la gros

și l-au judecat. Și, culmea, unchiul Nisl, marele mahăr, a înțeles că singura lui scăpare era să se care, să spele putina cât mai avea timp. Și a izbutit de a fugit.

Mai întâi unchiul Nisl a rătăcit o bucată de vreme prin Odesa, unde și-a făcut rost de un pașaport nou, pe alt nume, apoi s-a îmbarcat pentru America și a nimerit taman în Canada. La început a dus-o ca vai de lume, dar după câțiva ani s-au primit *letters* în care scria că „și-a făcut o situație“. Mai târziu și-a chemat acolo toți membrii familiei, care la rândul lor scriau că „și-au făcut o situație“. S-au primit apoi și niște *pictures* foarte frumoase – ce mai, adevărați conți și baroni! Dar cum și în ce fel au ajuns ei să-și facă o „situație“ și care era, în general, viața acolo, în America, iată ce nu s-a putut afla de la ei în ruptul capului.

Abia târziu, târziu de tot, peste vreo treizeci și ceva de ani, prin 1905-1906, autorul acestor rânduri fiind el însuși nevoit să emigreze peste Ocean și ajuns cu bine în America, a căutat să afle vești cât mai precise despre acest unchi. Și a aflat că unchiul Nisl trecuse de mult în cealaltă lume, dar că lăsase o reputație frumoasă și o avere respectabilă, iar copiii și nepoții lui erau acuma ceea ce în America se cheamă *all right.*

Portretul unchiului Nisl nu ar fi însă complet dacă am uita să spunem că odată cu acest om s-a pierdut poate un poet, un artist autentic. În timpul cât a stat la închisoare, Nisl a compus despre sine o poezie în idiș, însoțind-o de o melodie frumoasă care-ți mergea la inimă.

Ei, dar câte talente asemenea lui nu se vor fi irosit, neștiute de nimeni!

18

PINELE AL LUI ȘIMELE PLEACĂ LA ODESA

Șimele vorbește de obicei rusește. Povești despre măreția lui Efrosi. Mutarea la Odesa. Lui Pinele i se face o operație. Un bob de mazăre în ureche. Masa de despărțire.

Eroului acestei biografii i se părea, așa cum probabil i se pare oricărui băiat, că târgușorul lui e centrul lumii, buricul pământului, că locuitorii lui sunt aleșii lui Dumnezeu, că numai de dragul lor a fost creată această lume. Și că… – e de la sine înțeles – în fruntea aleșilor se află feciorii lui Vevik Rabinovici, iar primul dintre primii, mândria și fala familiei, este Nuhăm sin Vevik. Căci cine altul are cinstea să stea în sinagogă la loc de frunte, la peretele dinspre răsărit, chiar lângă rabin, chiar lângă amvon? Cine-i primul care primește felicitări cu ocazia sfintelor sărbători? În a cui casă se adună lumea în fiece sâmbătă seara, spre a cinsti până la ziuă plecarea reginei Sabat cu băutură, cântece și jocuri? Desigur, nu exista familie mai de vază ca a lui. Nu exista casă mai înstărită ca a lor. Nu exista altul mai ceva decât tatăl lui. Nu exista om mai evlavios ca unchiu-său, Pine. Nu exista om mai voios și mai de viață ca unchiu-său, Nisl. De aceea, în zilele de sâmbătă și sărbători, privindu-l pe taică-său, pe Nuhăm sin Vevik, cu statura lui înaltă, și caftanul frumos de mătase, încins cu brâu lat și *iarmuca*[65] pe cap; privind-o pe maică-sa, mărunțica Haie-Ester, în momentul când ridica mâinile ei albe și delicate spre a binecuvânta lumânările de sâmbătă, aprinse în sfeșnicele înalte, suflate cu argint; privind-o pe bunica

Minde cea zveltă și spilcuită cum stă la taifas cu Dumnezeu, ca de la egal la egal, de parcă erau prieteni de când lumea, sau privindu-l pe unchiul Nisl cel spătos care trăncănea pe rusească lui, ca un rus adevărat, inima lui Șulem se umplea de o bucurie, de o fericire fără margini și, comparându-se cu alți copii, mulțumea lui Dumnezeu că a avut norocul să se nască în această familie, sub acest „steag de aur“ unde se simțea fericit ca un prinț în palatul său și la adăpost ca într-o cetate.

Dar iată că, deodată, zidurile cetății au prins să se cutremure, palatul a început să se clatine, mai-mai să se năruie; și toată vraja care până atunci învăluise târgul se destrămă cât ai clipi. Tânărul prinț află că târgul lui nu-i buricul pământului, că în lume există multe, multe orașe mai mari decât Voronka și că în lume există mulți, mulți oameni mult mai bogați decât alde Rabinovicii. Și toate acestea le-a aflat de la noul său prieten, Pinele al lui Șimele, despre care vă voi povesti chiar acum pe scurt.

În afară de feciorii lui Vevik – adică alde Rabinovicii – la Voronka mai locuia un târgoveț, bogătaș cunoscut, pe nume Șimele; un omuleț îndesat, cu o burticică rotundă, cu un obraz simpatic, surâzător și o gură puțin cam strâmbă. Șimele nu era chiar atât de bogat pe cât îi plăcea să trăiască pe picior mare. La el rubla era floare la ureche. Cât avea, atâta cheltuia; iar când nu mai avea, lua cu împrumut și iarăși trăia ca un nabab.

În târg la Voronka, Șimele era considerat liber-cugetător, pentru că purta pelerină și o barbă cam prea rotunjită. În schimb, ori de câte ori era vorba de vreo ofrandă, dădea cu mâna largă. Când avea chef, Șimele invita musafiri până și în

zilele din timpul săptămânii și, cu mare risipă, le pregătea un ospăț de-i zăpăcea.

Dintre toți Rabinovicii, Șimele îl iubea îndeosebi pe unchiul Nisl. Ca și el, purta caftanul despicat la spate și perciunii scurtați de-a binelea; ca și el, obișnuia – după modelul „bunicului din Șpolî“[66] să se adreseze evreului pe rusește: *Ei vî, sukinî deti*[67], ce-mi tot trăncăniți verzi și uscate? *Pora bogu molitsea*[68].

Șimele avea un scris minunat, o mână de aur. Asta pentru că era stângaci și, e lucru știut, stângacii scriu frumos. La el acasă, Șimele era mai degrabă musafir; venea numai de sărbători. Odată terminate sărbătorile, pleca, cine mai știa încotro, și revenea taman la sărbătoarea următoare, aducând cu el atâtea daruri că înnebunea târgul care, multă vreme după aceea, numai despre asta vorbea.

Odată, într-un ajun de Paști, sosește Șimele de undeva și lansează zvonul că se mută din Voronka. Încotro? Oho, departe, foarte departe, tocmai la Odesa. *Tolko skotî*[69], zice, uite-i cum zac aici, într-o văgăună ca asta, *ciort vas poberi*[70]. De-ați fi la Odesa, v-ați lămuri *po krainei mere*[71] ce-i aia oraș. Ar trebui să-l vedeți pe Efrosi, ce *kontora*[72] are, ce de slujbași, *ciort vas poberi*. Cât aur se scurge acolo într-o zi, v-ați dori să aveți și voi, *sukinî deti*, cu mine la un loc.

Bineînțeles, oamenii îl ascultau pe Șimele cu gura căscată, minunându-se de *kontora* lui Efrosi și de aurul ce se scurgea acolo peste zi, dar când le întorcea spatele își râdeau atât de el cât și de *kontora* lui Efrosi. Mai rău decât toți îl zeflemisea Șmil-Eli, noul rabin și cantor, abia sosit din Borispol, un tinerel deștept dar tare îndrăzneț, chiar obraznic am putea spune. Șmil-Eli râdea: „Scuipați-l drept în obraz. Mai întâi, nici prin

gând nu-i dă să se mute de-aici, al doilea, chiar dacă așa ar fi, nu pleacă el la Odesa, ci mai aproape, să zicem la Rjișcev. Și nu pentru că oamenii de-aici ar fi niște *skotî* ci pentru că-i dator vândut, dator până peste cap, ha, ha, ha!“.

Dar fie că se gândea la Odesa sau la Rjișcev, fie că-i socotea pe cei din Voronka niște *skotî* sau că într-adevăr era dator vândut, Șimele n-a glumit. Îndată după Pești, s-a apucat să-și vândă gospodăria pe jumătate preț, multe lucruri le-a împărțit mai de pomană, și-a gătit fetele ca pe niște mirese, băieților le-a comandat la Isruel croitorul niște scurte ca pentru un oraș mare ca Odesa. Și pentru ca târgul să-și iasă de-a binelea din minți, a poruncit neveste-sii, lui Heni, să pregătească un ospăț pe cinste: colțunași cu brânză, *ciort ih poberi*, pentru tot târgul!

La ospăț, nici vorbă, se înființară cu toții, adică tot târgul. Primul fu chiar Șmil-Eli, noul rabin și cantor, cel care-l bârfea atâta pe Șimele, de nu-l mai spăla nici o apă și care, în schimb, când Șimele era de față, îl lingușea de-ți venea rău.

Odată cu cei mari, sosiră la ospăț și prichindeii. Ei însă, în loc să stea în casă cu ceilalți, aveau chef să umble pe-afară, să vadă cum se încarcă harabalele pentru drum. Împreună cu Pinele, cel mai mic dintre copiii lui Șimele – un băiețel cu mutrișoara tristă și cu ochii bulbucați – Șulem al lui Nuhăm s-a strecurat în una din harabale și, cățărându-se pe grămada de boccele și bagaje, intră în vorbă cu ceilalți copii despre lunga călătorie care-i aștepta pe Pinele și pe ai lui.

Pe atunci, Pinele al lui Șimele era cel mai apropiat prieten al lui Șulem. Șulem îl iubea pentru că Pinele știa tot ce se petrece în lume – nu numai pentru că băiatul auzise de la taică-său câte și mai câte despre marile orașe, dar pentru că el

însuși fusese într-un oraș mare, la Pereiaslav. Și asta datorită unei întâmplări cu un bob de mazăre.

Odată, pe când se juca, Pinele a încercat să bage în urechea dreaptă un bob de mazăre ca să-l scoată apoi pe urechea stângă. Se înțelege că bobul s-a încăpățânat și n-a mai vrut să iasă nici din urechea dreaptă și nici din cea stângă, ci a preferat să încolțească acolo unde era, pricinuindu-i lui Pinele o durere de cap atât de cumplită, încât puștiul a trebuit să mărturisească deschis toată chestia. Mai întâi i s-a asigurat, firește, o porție respectabilă de nuiele: „Un copil nu-și bagă boabe de mazăre în urechi!“. Apoi fiecare i-a umblat în ureche și atâta i-au scociorât-o cu sârme, cu andrele, cu chibrituri, că până la urmă au trebuit să-l ducă într-un oraș mare, la Pereiaslav, pentru operație.

După ce s-a întors din orașul cel mare, Pinele a tot avut de povestit o grămadă de povești. Fără a bănui măcar, el crescuse cu un cap în ochii prietenilor săi. „Păi cum, credeți că-i puțin lucru ca un băiat să ajungă într-un oraș mare și să vadă cu ochii lui case nenumărate învelite cu tablă, trotuare pe toate străzile, biserici albe cu turle verzi și cruci aurite, prăvălii și clădiri cu ziduri de piatră, munți întregi de pepeni verzi și galbeni, mormane de mere și de pere grămădite de-a valma pe pământ, soldați care mărșăluiesc pe străzi și câte și mai câte alte minunății?“

De atunci, Pinele și Șulem deveniră prieteni la cataramă, așa că în nimeni altcineva plecarea lui Pinele din Voronka nu putea să lovească mai mult. Nemaipunând la socoteală că îl invidia pe Pinele, că dânsul pleacă, iar el rămâne, îi venea și nespus de greu să se despartă de acest prieten pe care îl

îndrăgise, cu nimic mai prejos decât pe ceilalți prieteni despre care v-am povestit.

Înainte de a-și lua rămas-bun, fericitul Pinele al lui Șimele, primenit și arătând ca scos din cutie, numai ce-și bagă mâinile în buzunare și, ca pentru despărțire, începe să-și râdă de Voronka:

— Ce-i Voronka? O fundătură, o văgăună, un sat – ba mai rău decât un sat! Iar oamenii de-aici, hm, niște capsomani, sărăntoci, calici lipiți pământului. Știi tu, mă nătărăule, că un singur Efrosi, la Odesa, are avere câtă n-au văzut în viața lor cei din Voronka, cu bogătașii lor la un loc? Apoi Pinele prinde să se umfle în pene, lăudându-se cu familia lui: Acuși vor porni harabalele de-o să vuiască târgul. Da' să vezi ce-o să spună Odesa când vor ajunge ei acolo! Toți barosanii le vor ieși în întâmpinare, cu urări de bun sosit, cu coilici proaspeți, cu rațe fripte și vișinată prima. Iar Efrosi va fi și el acolo.

— Cine-i Efrosi? întreabă Șulem.

— Nu știi cine-i Efrosi? se miră Pinele. Efrosi e un neam de-al nostru dinspre partea mamei, un bogătaș, un magnat, un milionar. Nu ți-am mai spus eu, nerodule, că numai într-un buzunar de-al lui Efrosi găsești mai mult bănet decât la toți ăștia din Voronka, cu bogătașii lor cu tot? Închipuie-ți cât de bogat e dacă-i dă mâna să pornească la drum într-o caleașcă trasă de șase cai înhămați la rând. Iar în fața lor gonește un călăreț. Efrosi ăsta e îmbrăcat din cap până-n picioare în mătăsuri și catifele. Și are două șube: una de urs și alta de nurci. El chiar și în zilele săptămânii mănâncă numai coilici și rățuști fripte, pe care le stropește cu cea mai fainǎ vișinată.

— Și ce-o să faceți voi acolo? întreabă Șulem, căruia, gândindu-se la rațele fripte și la vișinată, îi lasă gura apă.

— Ce-o să facem? răspunde Pinele serios. O să facem ce fac toți evreii la Odesa, ce face și Efrosi! Efrosi are hambare cu grâu, o să aibă și tata hambare cu grâu; Efrosi are un *kontora* cu slujbași, o să aibă și tata un *kontora* cu slujbași. Și o să avem la bani, saci întregi, să ne umplem buzunarele. Te joci cu Odesa?

Și Pinele începe să povestească despre bogăția lui Efrosi și despre măreția Odesei, cu clădirile ei cu câte trei etaje:

— Mă prostule, față de Odesa, Voronka e, cum să zic, ca musca pe lângă o biserică, sau ca furnica lângă un elefant!

Ai fi putut jura că Pinele fusese pe acolo și că văzuse totul cu propriii săi ochi. Prietenul i se uita în gură, sorbindu-i cu nesaț cuvintele. Ce-l mai invidia! Doar un lucru îi venea cam greu să-l priceapă, așa că nu s-a sfiit să întrebe: dacă Odesa e într-adevăr un oraș atât de mare iar milionarul Efrosi e rudă cu ei, de ce naiba au tăcut până acum? De ce nu s-au dus acolo mai demult? La care întrebare, fără a sta prea mult pe gânduri, Pinele a răspuns:

— Rudă, spui, prostule? Da' ce-ți închipui că-i o rudă chiar atât de apropiată? Că-i unchi, sau văr, sau cumătru? Aș, de unde! E rudă, da' mai depărtată, a șaptea spiță la căruță! Efrosi și maică-mea sunt amândoi din același oraș, din Mejericek. Mama mamei mele este din Mejericek și tatăl lui Efrosi, așa se spune, era și el din Mejericek…

Se pare că pe Șulem răspunsul prietenului nu l-a mulțumit pe deplin. Dar timpul trecea și cei doi copii erau atât de cufundați în vorbăria lor despre Odesa, despre boieria lui Efrosi, care se trăgea, hăt, din Mejericek și câte altele, încât nici nu observară când a trecut dimineața. Între timp, musafirii de mult dăduseră gata colțunașii cu brânză. Asudați

și îmbujorați la față, se îmbulzeau acum în jurul harabalelor, ca să-și ia un prietenesc rămas-bun de la Șimele și familia lui, sărutându-se cu fiecare și urându-le toate fericirile. Dar mai ceva decât toți se arunca la pupături Șmil-Eli. Strâmbând puțin buza de sus, de parcă îi venea să râdă, el ura celor gata de plecare să ajungă într-un ceas bun, rugându-l totodată pe Șimele să binevoiască a preda complimente la toată Odesa și, mai ales, lui Efrosi!

— Pentru numele lui Dumnezeu, nu uita să-i predai lui Efrosi cele mai calde salutări!

— *Proșcevaite, sukinâ deti!*[73] le-a strigat vesel Șimele, cocoțat în vârful harabalei, mai luându-și o dată rămas-bun de la întregul târg. *Proșcevaite! Ne pominaite lihom!*[74] Și să vă ajute Cel-de-sus să scăpați cât mai repede din mocirla asta. Haida!...

— Haida, l-a îngânat Pinele cocoțat în vârful căruței, cu mâinile în buzunare, ca un om mare, mai privind o dată, cu dragoste și mândrie, spre Șulem. Și harabalele s-au urnit din loc.

Dar cum s-au îndepărtat, lăsând în urmă miros de cai și nori de praf, Șmil-Eli și-a înfipt mâinile în șolduri și s-a pus pe un râs, să se prăpădească, nu alta, de parcă zece mii de draci îl gâdilau la călcâie.

— Ha, ha, ha, la Odesa pleacă? La Efrosi pleacă? S-o creadă el!

Și chiar din clipa aceea, fățarnicul Șmil-Eli și-a făcut un dușman, un dușman de moarte în Șulem al lui Nuhăm. Căci lui Șulem nu-i ardea de râs; dimpotrivă, îi venea să plângă. Mai întâi de toate, pierduse în Pinele un prieten. Apoi, îl rodea invidia: Pinele pleca, și unde? Departe, tocmai la Odesa. Pe

lângă toate – și asta era principalul! – micul târg Voronka, altădată atât de frumos și de atrăgător, acum devenise parcă mai mic, mai sărac și mai întunecat, își pierduse dintr-odată tot farmecul. Șulem simți că i se strânge inima. Și așa, abătut, amărât și cu sufletul îndurerat, porni spre *heider.*

Post-scriptum.

După o vreme, s-a dovedit că nu de pomană râsese Șmil-Eli. Șimele și familia se mutaseră de fapt nu la Odesa, ci la Rjișcev, un orășel din gubernia Kiev, nu departe de Voronka. Și atunci, la ce bun toată comedia cu Odesa și cu Efrosi? Va fi nevoie să ne lămurească urmașii lui, fiindcă Șimele de mult nu mai e pe astă lume.

19

„SCHIMBI LOCUL, SCHIMBI NOROCUL“[75]

> Ne pregătim să părăsim Kasrilifka. Herșl sâsâitul trage clapa tovarășului său de afaceri. Giulgiul bunicii Minde.

De unde s-a tras toată tărășenia? Autorul acestor istorisiri nu-i în stare să vă spună. E sigur însă că vorbele lui Șimele n-au căzut pe pământ sterp. Îndată după plecarea lui din Voronka, și alți gospodari din târg începură să vorbească despre „Schimbi locul, schimbi norocul“, adică despre mutarea în orașe mai mari, care la Borispol sau Rjișcev, care la Vasilkov – ba și mai departe. Și despre Nuhăm sin Vevik copiii lui auziră vorbindu-se pe șoptite că s-ar pregăti să se mute în curând la Pereiaslav, marele oraș din care venise

cândva aici, la Voronka, pe când ei erau mititei. Și „șoapta“ se sfârșea cu cuvintele: „Schimbi locul, schimbi norocul“.

În imaginația copiilor, Pereiaslavul apărea neînchipuit de mare, plin de farmec și de mistere. „Pereiaslav e o sursă de existență“ – așa vorbeau cei mari între ei, iar copiii trăgeau cu urechea fără să înțeleagă prea multe. Simțeau însă că Pereiaslavul e ceva de soi, încât, cu un gând se bucurau că vor pleca într-acolo. Cu altul însă îi durea inima să se despartă de micul târg unde își petrecuseră cei mai frumoși ani ai copilăriei, vârsta de aur a tinereții.

Ce se va alege de vechea sinagogă a târgului după ce vor pleca toți evreii? gândea micul Șulem. Cine va ocupa jilțurile lor, la peretele de la răsărit? Dar dealul din dosul sinagogii? Dar prăvăliile? Dar comoara? E cu putință să se piardă acea comoară, sortită evreilor, comoara care de atâta amar de ani zace ascunsă în măruntaiele pământului? E cu putință ca din toate astea să se aleagă praful și pulberea?

Oricât se ferea Nuhăm sin Vevik să discute de față cu copiii unele lucruri, ei prindeau totuși câte ceva din zbor: „Schimbi locul, schimbi norocul…“ – „Loviți în existență!“ De ce oare, când schimbi locul, schimbi norocul? Și ce-o mai fi și aceea „existență“? Și cum poți lovi în ea? Toate acestea prichindeii nu prea le pricepeau, dar, după fețele celor mari, presimțeau că se petrece ceva…

Tăcutul, liniștitul și mereu preocupatul Nuhăm sin Vevik devenise parcă și mai tăcut, și mai preocupat. Din încovoiat cum era, se încovoiase și mai mult. Pe fruntea lui înaltă și albă apăruseră acum încă o dată pe atâtea zbârcituri. Împreună cu frate-său mai tânăr, unchiul Nisl, se retrăgea în câte un colț și,

fumând țigară după țigară, se sfătuia în mare taină și șușoteau de parcă li se înecau cuvintele.

În iarna aceea, Rabinovicii renunțară la obiceiul de a pofti la ei întreg târgul, în toată sâmbătă seara, la *mlave-malke*[76]*!* La ultimele sărbători de Simhestoire și *șmine-așteres*[77] e adevărat că s-a mai petrecut. Unchiul Nisl și stanovoiul încă au mai făcut schimb de șepci și au mai țopăit, cum se zice, pe acoperiș. Dar nu mai era nici veselia și nici jocul de altădată! Până și mătușa Hudl devenise mai domoală, de parcă-și pierduse o bună parte din venin… Nici unul din membrii familiei nu mai era în apele lui. Singură bunica Minde se ținea tare ca stejarul și umbla curată și spilcuită ca întotdeauna. Doar că „tratația“ ei de sâmbătă (fructele, adică) nu mai era la fel. Merele erau cam stricate, cam bătute, oleacă putrede; alunele, înnegrite și crăpate; smochinele, cu viermi. Ca și altădată, bunica Minde își citea rugăciunile și binecuvântările din *sider*[78]-ul ei mare și îngrijit, cu aceeași tragere de inimă și cu glas tare, ca un bărbat, de parcă ar fi stat la taifas cu Dumnezeu. Dar parcă nu mai era aceeași rugă și aceeași tăifăsuială cu Cel-de-sus! Se simțea că se petrece ceva, că în sânul familiei Rabinovici dospește o taină.

Această stare de lucruri s-a prelungit de-a lungul întregii ierni, până ce buboiul a spart: adevărul a ieșit la iveală ca uleiul pe apă. Și tot târgul a aflat taina – tovarășul la arendă al lui Nuhăm sin Vevik, un evreu cu nasul roșu și veșnic încotoșmănat în șubă (Herșl îl chema, dar pentru că nu era în stare să pronunțe *ș* i se spunea „Herșl sâsâitul“), îl adusese în pragul ruinei, îl furase pur și simplu. În plus, l-a mai și „lucrat“ pe ascuns, luându-i arenda de sub nas. În târg s-a stârnit atunci mare zarvă: „Cum așa, *reb* Nuhăm? Se poate să taci? De

ce nu-l chemi la judecată, la rabin sau la arbitraj, de față cu lumea?“.

Dar când chestiunea a ajuns la rabin și la arbitraj, „Herșl sâsâitul“ le-a râs în nas și a spus o vorbă atât de grosolană (care s-a nimerit să mai fie și cu s), încât ți-e și rușine s-o repeți.

— Auzi ce-i dă-n gând nepricopsitului, s-a aprins unchiul Nisl, dând din mâini și pufăind întruna din țigara lui groasă; mă jur, să nu mi se zică Nisl dacă nu-l înhaț pe neobrăzatul ăsta și nu-l bag în pușcărie, măcar pe douăzeci și cinci de ani.

— Cum să-l înhați? Care pușcărie? Care douăzeci și cinci de ani? interveni ca să-l potolească frate-său mai mare, Nuhăm sin Vevik, cu un surâs amar și pufăind la rândul lui dintr-o țigară groasă. M-a îmbrobodit șarlatanul, asta-i! Acum va trebui să ne întoarcem la Pereiaslav. Schimbi locul, schimbi norocul!

Erau vorbe lămurite, pe care copiii le-au priceput. Un singur lucru le rămânea neînțeles: Cum l-a îmbrobodit? Dar ca să se ducă la tata, să-l întrebe ce și cum, nimeni nu cuteza. Prea mult respect aveau pentru el, ca să-l întrebe: „Tată, ce broboadă ți s-a pus?“. Copiii observaseră că tata umbla încovoiat și slăbea pe zi ce trece. Fiecare suspin, fiecare oftat al lui le rupea inima.

— Voi, copii, o să rămâneți aici peste vară, că-i păcat să vă retrag acum de la *heider*. De Sărbătoarea Corturilor, cu voia lui Dumnezeu, vă trimit eu o căruță și o să veniți și voi.

Așa i-a vestit, într-o zi de vară, Nuhăm sin Vevik pe copiii săi. Și întocmai ca atunci, la plecarea lui Șimele, în fața casei s-au oprit două harabale. Și au început pregătirile de drum și bun-rămasul de la toți concetățenii. Însă toate astea nici pe

departe nu semănau cu pregătirile de drum din casa lui Șimele, cu colțunașii care se serviseră acolo, la masa cea veselă și îmbelșugată de rămas-bun. Acum pe toți îi învăluia o mare tristețe. O mâhnire profundă se așternuse pe chipurile tuturor. Tot târgul îi compătimea pe alde Rabinovici. „Să le ajute Dumnezeu! Schimbi locul, schimbi norocul! Sărmanii! Ți-e mai mare mila!“

Așa vorbeau oamenii între ei. Dar copiii lui Rabinovici înțelegeau mai mult de-o grămadă, pe cine și de ce compătimeau. Dacă era cineva într-adevăr de compătimit, apoi era bunica Minde, care la bătrânețile ei se vedea nevoită să-și strângă lucrușoarele în cufăr și să se gătească de drum. Până una-alta însă, copiii au ocazia să tragă cu ochiul, să vadă ce se ascunde în cufărul bătrânei. Afară de băsmălușele de mătase, călcate cu grijă și băgate printre filele cărții groase de rugăciuni, afară de straiele de mătase pentru sărbători și de cele câteva manteluțe de catifea, de modă veche, cu mânecuțe scurte și tivite cu codițe de blană, afară de toate aceste avuții, ei mai zăresc acolo, într-un colț al cufărului, o bucată mare de pânză albă. E giulgiul bătrânei, pregătit de ea, de cine știe când, căci de-o fi cumva să moară, peste o sută douăzeci de ani, să nu-i împovăreze pe copii. Acest lucru îl știu cu toții. Și totuși, copiii au cruzimea s-o întrebe pe bunica Minde: ce nevoie are ea de atâta pânză albă? Cel care pusese întrebarea nu era altul decât cel mai mărunt dintre ei, dar cel dintâi în șolticării, autorul acestor amintiri! Drept care a primit de la bunică-sa o porție respectabilă de dojeni și făgăduiala să-l încondeieze la taică-său. De mult, zicea ea, se pregătește să mi-l aranjeze pe acest împielițat; știe prea bine, zicea ea, cum se strâmba după dânsa, maimuțărind-o când își face rugăciunea,

când binecuvântează lumânările… (Ăsta și era adevărul!) Se va duce să-i povestească tatei totul, ca să-l învețe minte. Dar de una ca asta nici pomeneală! Bunica nu s-a plâns niciodată. Dimpotrivă, când să plece, și-a luat rămas-bun de la copii, i-a sărutat pe fiecare cum numai o mamă știe să sărute, și a plâns cum numai o mamă știe să plângă. Iar după aceea, când a venit clipa să se urce în haraba, s-a mai adresat o dată copiilor:

— Rămâneți sănătoși, copilașii mei. Să dea bunul Dumnezeu să apucați cu toții înmormântarea mea.

Halal urare!

20

LUMEA SE RĂZLEȚEȘTE

Șmil-Eli joacă șah. Lumea vine să-și ia rămas-bun. Femeile cu ochii umezi își sluțesc obrazul, gata să plângă. Trebuie să fii de fier ca să nu râzi.

Ziua plecării lui Nuhăm sin Vevik a fost pentru tot târgul o zi tristă; și, dimpotrivă, o zi de mare bucurie pentru copii! Ce, poți avea în orice zi o sărbătoare ca asta? Mai întâi de toate, nu se vor duce la *heider*, că doar cine-i nebun să mai învețe într-o asemenea zi? Al doilea, fiindcă e atât de vesel – și gata! Se fac pregătiri de drum, se împachetează, se urnesc mobilele din loc, se aude zăngănit de pahare și tacâmuri, sosesc harabalele; iar de mâncat se mănâncă pe apucate, într-un picior, ca în ajun de Pești. Unde mai pui la socoteală și cele câteva copeici pe care le vor primi ca dar de despărțire! Deocamdată însă, nu se vede nimic. Deocamdată mai vin

gospodarii, ca să-și ia rămas-bun; cu alte cuvinte, vin să li se spună „Rămâneți sănătoși!“, ei să răspundă: „Drum bun!“, iar ca supliment să le ureze, la nesfârșit, toate fericirile, sănătate și belșug și noroc și izbândă și așa mai departe.

Primul vine rabinul Șmil-Eli, cantorul. Șmil-Eli era nelipsit din casa Rabinovicilor. Toată ziua bună ziua acolo îl găseai, căci Șmil-Eli n-ar fi scăpat o zi fără o partidă de șah cu Nuhăm sin Vevik, tot așa cum evreul evlavios nu și-ar uita rugăciunea. Pentru Șmil-Eli, jocul de șah era o mare plăcere, iar ca să-l bată pe tata Nuhăm era pur și simplu o mândrie. Acest Șmil-Eli avea un obicei ciudat: când pierdea, țipa, dar țipa și când câștiga. Numai că, de câștigat, câștiga rar – de cele mai multe ori pierdea. Și când pierdea țipa că a greșit, că dacă făcea altminterea, așa cum de altfel se și gândise, pierdea adversarul.

Când nenea Nisl asista la o astfel de partidă, atâta se enerva, încât îl întreba pe Șmil-Eli: „De ce urli?“. Tata însă era alt fel de om. Îl asculta pe Șmil-Eli foarte tăcut, îl asculta și, râzându-și molcom în barbă, îl aștepta să se potolească; după aceea juca mai departe. Azi însă e Haie-Ester, mama, cea care își iese din sărite:

— Tocmai acum, în ceasul plecării, vă arde de șah?

— Jucăm pentru ultima oară, Haie-Ester, să-mi fii sănătoasă! Voi plecați din târg, lumea se răzlețește care încotro, nu mai rămâne picior de om. Cu cine am să mai joc eu șah?

Așa se roagă de mama Șmil-Eli cantorul, împingându-și șapca pe ceafă și aplecându-se iar asupra tablei de șah. Și nu trece mult că începe iar să se agite și să strige, cum că nu a

jucat așa cum ar fi dorit. Și Nuhăm iar zâmbește îngăduitor și iar îi face hatârul.

Însă jocul lor de azi nu mai seamănă cu cel de totdeauna. Mereu sosesc alți cunoscuți ca să-și ia rămas-bun. Nu poți fi atât de gros de obraz ca să nu-ți întrerupi jocul când în casă îți intră, să zicem, un vecin ca *reb* Aizic. Chiar dacă *reb* Aizic are o bărbiță de țap și cântă rugăciunile pe o voce pițigăiată, e totuși un adept al țadicului din Libavici și un om tare de treabă. Sau, să zicem că după aceea intră Dan. Dan e un tânăr cu părul spălăcit, adică bălai, dar bălai cum e cânepa. De felul lui e tăcut, zgârcit la vorbă, dar acum, când *reb* Nuhăm e gata să părăsească Voronka, de, i s-a dezlegat și lui limba. Ar pleca și el, zice, numai de-ar avea unde, fir-ar al naibii; și-ar vinde bucuros dugheana, zice, numai de-ar avea cui, fir-ar ea a naibii! Șmil-Eli îl privește cu niște ochi fioroși, dar lui Dan îi umblă gura ca melița. Se potolește abia atunci când mai intră și alții să-și ia rămas-bun. Și, slavă Domnului, vine tot târgul. Vin unul după altul, mai întâi bărbații, apoi femeile, toți cu nasul în jos, toți cu chipurile îngândurate, unii chiar cu lacrimi în ochi. O femeie aduce copiilor acadele. Ce vreți, inimă caritabilă!

Amărâte și plânse sunt cele două femei care s-au măritat cândva în casa Rabinovicilor: Frime slujnica, cea cu ochișorul chior, și Feighele diavolița. Atâta își șterg ochii, atâta își suflă nasul și își sluțesc fața încât diavolul cel mic de Șulem nu se poate stăpâni și, chiar pe loc, în spatele lor, le imită artistic, suflându-și nasul cu aceleași grimase, cu aceeași mototolire a gurii. Ceata de copii se prăpădește de râs. Și iese bucluc!

— Ce-i hlizeala asta pe capul vostru? Din ce v-apucă râsul ăsta?

Haie-Ester, mama, femeie repezită și pe deasupra hărțuită și chinuită de grijile plecării, lasă baltă treburile și-și varsă focul pe cei mici:

— Ce-i circul ăsta, ce-i bucuria asta pe voi?

Se înțelege că Frime slujnica îi sare în ajutor, arătându-se gata să jure pe tot ce are mai sfânt că toată istoria se trage de la veverița aia neastâmpărată, de la răul, de la hrăpărețul, de la afurisitul acela de Ivan Păpurilă, că numai acela-i capul răutăților! Sigur, făcea aluzie la autorul acestor descrieri, care tăcea chitic, undeva, într-un ungher, ca un pui de bogdaproste. Și dacă nu intervenea bunica Minde, poate că nu scăpa de o chelfăneală strașnică, acuma, la despărțire. Văzându-și nepotul în pericol, bunica spune deodată, către toți:

— Copii, e la noi un obicei din moși-strămoși, ca înainte de plecare să te așezi, măcar pentru o clipă!

Și bunica Minde se așază prima, pe canapeaua rămasă de izbeliște, o canapea mult prea veche spre a mai suporta calvarul unei călătorii și care nu-și găsise cumpărător. Ascultînd de bătrână, se așază și ceilalți pentru o clipă. Se face o liniște, de se aude musca. După care urmează ultimul act și cel mai greu: îmbrățișările și despărțirea. Dar, slavă Domnului, trece și asta.

Afară așteaptă harabalele gata de plecare. Și iar „Rămâneți cu bine“ și „Drum bun“. Și iar plânsete și iar nasuri șterse la iuțeală.

Poftim, mai stăpânește-te dacă poți să nu le maimuțărești pe femeile astea care își schimonosesc fețele, cărora le tremură obrajii, gușa, și se pupă și bocesc. Uită-te, nici măcar nu te lasă să-ți iei rămas-bun ca lumea. Deodată însă, simți că ți se strânge inima. Ți-e mai mare mila de tata, ți-e mai mare

mila de mama, ți-e mai mare mila de bunica Minde. Oamenii cară acum vechiul cufăr, ferecat în chingi de metal. Acolo se află și giulgiul ei... Simți că ți se rupe inima, că ai vrea să plângi... Mai ales când vezi că și un om ca unchiul Nisl își șterge ochii pe furiș. Unchiul Nisl să plângă? Se poate?

Tata își cheamă copiii, pe rând, scoate din portofel câte o monedă de argint și le-o dă. Mama, la fel. Bunica Minde și-a pregătit din timp, în câte o hârtioară, niște mărunțiș pentru fiecare copil în parte. Una peste alta, o să iasă o sumă frumușică! Doamne, urnește harabalele!

Roțile prind să se învârtească. Lumea dimprejur se dă la o parte: „Mergeți sănătoși și să vă ajute Dumnezeu“.

Din vârful baloturilor, bunica Minde mai privește o dată înapoi, de parcă ar vrea să mai vadă o dată, pentru ultima oară, locurile pe care le părăsește pentru totdeauna. Copiii sunt cuprinși de tristețe. În inima lor, sentimentul milei se trezește pentru puțin, apoi le trece. Ard de nerăbdare să-și numere „capitalul“.

După atâta agitație și hărmălaie, se așterne în fine tăcerea. Harabalele s-au depărtat, lăsând în urmă nori de praf, miros de păcură și un gol apăsător. Tăcuți, umili parcă, târgoveții încep să se împrăștie care încotro. Cât despre nenea Nisl, ce să zic, parcă a intrat în pământ. Ultimul rămâne Șmil-Eli, cantorul. Multă vreme stă așa, privind în urma celor plecați, cu mâna streașină, ca pentru a-și feri ochii de soarele care, la drept vorbind, nici nu prea dogorea, nici nu prea strălucea. Apoi, zâmbind amar, își spune ca pentru sine: „Oamenii se răzlețesc ca viermii, ca viermii!“.

Și scuipă scârbit.

21

GHERGHELE HOȚUL

Moișe hahamul. Gherghele, o pușlama cu buză de iepure. Arta de a fura mere. Gherghele e prins la cutia cu tabac. Moartea dascălului.

Se înțelege, copiii n-au fost lăsați la Voronka de capul lor. Tatăl odraslelor le-a căutat un dascăl care să le fie în același timp tutore și preceptor; care, cu alte cuvinte, să le fie nu numai dascăl, ci și gazdă și educator. Și a reușit. Dascălul, tutorele și educatorul tocmit pentru copiii lui Nuhăm sin Vevik, pe nume Moișe hahamul, fiul bătrânului haham din Voronka, era un om cu totul excepțional. Moișe hahamul, om subțire, învățat, era un bun cunoscător al Bibliei și, mai ales, avea un suflet de aur. Cusurul însă era că Moișe hahamul, dascălul Moișe adică, pe lângă că era cam suferind, se arăta mult prea îngăduitor. În legăturile cu învățăceii folosea o metodă cu totul nouă – nu bătaia, ci vorba bună. De aceea copiii îl și păcăleau și îl duceau de nas. Nu tu rugăciune, nu tu lecție. Iar mai târziu, când Moișe hahamul se îmbolnăvi de-a binelea de oftică și căzu la pat, băieții începură să umble haimana făcând cârdășie cu Gherghele hoțul, un băiat orfan, desculț, cu ochii șireți și buză de iepure, o haimana. Adevăratul lui nume era Gherș dar maică-sa, Sure-Feighe bucătăreasa, i-a dat – zicea el – un nume de alint: „Gherghele“. Iar porecla de hoț i-a dat-o – zicea el – taică-său vitreg, Iosef-Meerl casapul. Cu toate că pe atunci – spunea tot Gherghele – nu furase încă nimănui nimic. Să nu i se fi dat – zicea el – porecla asta, poate că nici nu se făcea hoț. Acum însă, zicea, în

ciuda lor, e adevărat că o să se facă hoț, numai de-ar avea ce fura!

Așa se lăuda Gherghele hoțul, foarte serios și dându-și aere de om mare față de Șulem al lui Nuhăm sin Vevik, care privea cu uimire la acest puști cu ochi inteligenți și buză de iepure. Prietenia lor s-a legat chiar la *heider*, la Moișe hahamul. Toată săptămâna, Moișe era dascăl și numai joia făcea pe hahamul. Joia toate fetele și nevestele veneau buluc la el, cu găini, cu gâște și rațe. Printre ele se strecura și copilandrul cu buză de iepure. Era Gherghele, care trimis de maică-sa, bucătăreasa, aducea și el câte o pasăre să i-o taie hahamul pentru sâmbătă. În așteptare, tot umblând de colo până colo, Gherghele distra „publicul“, cu alte cuvinte făcea atâtea giumbușlucuri, atâtea strâmbături și alte drăcovenii, că femeile și fetele, câte se nimereau acolo, îl luau la rost de mama focului și-l blagosloveau, care mai de care cu câte un: hoț, șarlatan, holeră și tot ce le venea la gură, dar în același timp se prăpădeau de râs.

„Uite-l, ăsta-i omul meu!“, și-a zis Șulem al lui Nuhăm și s-a legat prieten cu Gherghele. Pe ascuns, firește, ca să nu-l afle nimeni, căci „un copil de familie“ ca el s-ar fi ales cu o chelfăneală numărul unu pentru o prietenie ca asta, cu băiatul unei bucătărese – și care mai era și hoț.

Găsea însă o atracție deosebită în acest prieteșug cu un băiat cu care se putea întâlni numai pe înserate – între rugăciunea de la apusul soarelui și cea de la răsăritul stelelor – ca să schimbe câteva cuvinte și să mai pună rapid la cale niscaiva ștrengării, să se dea de-a dura pe deal și așa mai departe. Lui Șulem îi făcea o deosebită plăcere să-i strecoare lui Gherghele pe ascuns, uneori o copeică, alteori o acadea sau

chiar un codru de pâine. Băiatul „accepta“ orice. Nu, Doamne ferește, ca pe o pomană, dar ca lucru cuvenit. Nici „mulțumesc“ nu spunea, lua totul cu amândouă mâinile, de parcă Șulem i-ar fi fost dator. Mai mult, îi cerea să-i aducă și a doua zi, dădea și sfaturi cum se poate face rost de toate, cu alte cuvinte – scuzați! – cum să fure. Dar mai delicat, nu tâlhărește! De pildă, Gherghele al nostru și-a învățat repede prietenii cum se pot dobândi din piață, pe gratis, mere sau pere. Deci nu din grădini vecine, Doamne ferește, căci care copil de familie ar risca să se cațăre pe uluci și, ca un derbedeu de rând, să sară într-o grădină străină unde mai totdeauna se află un paznic care poate să-i frângă oasele sau un câine în stare să-l rupă?

Mere și pere pe gratis, așa i-a învățat Gherghele, poți avea câte poftești, jucându-te, fără să calci măcar porunca „Să nu furi“. Cum? Iată, o să aflați îndată. Și aveți să-mi spuneți dacă asta-i hoție.

...E vară. Merele și perele abia s-au copt. Se lasă seara. Femeile mai stau în piață, cu marfa răvășită pe mese sau chiar pe jos. Vorbesc între ele despre belșugul de poame din acest an, se vaită că nu plouă, că dacă nu plouă e praf mult, și că dacă e praf mult se prăsesc puricii. Bărbații precupețelor dau fuga la sinagogă să-și facă, până una alta, rugăciunea de seară. E tocmai vremea potrivită ca băieții să se apuce de treabă, să facă adică rost de fructe pe veresie. Toți sunt desculți și înarmați cu bețișoare și fiecare bețișor are în vârf un cui puțin îndoit, ca un cârlig de igliță Și prind să alerge, unul după altul. Unul face pe calul, celălalt pe călărețul care ține calul de hățuri și-l mână fluierând și strigând: *pașol*! Și cum ajung în dreptul unei grămezi de mere sau de pere, Gherghele dă

comanda *palki doloi*![79] Atunci călăreții intră în „acțiune“ cu bețele și încep să „grebleze“. Și pentru că goana copiilor stârnește un nor de praf, nici nu se observă când înhață merele sau perele. După ce aleargă cât aleargă, Gherghele se trântește pe iarbă și ceilalți după el. Și se apucă să-și împartă „prada“. Unii bagă mărul în buzunar, alții în gură și țin-te trai! În realitate, pentru ei nici furtul și nici dulceața merelor nu contează cât distracția.

De felul lui, Gherghele e un băiat vesel; deși, cine crede în Dumnezeu îl altoiește cât îi place. Copil sărac și orfan, n-are cine să-i ia apărarea, mai ales când i-a ieșit și numele de hoț! Nute, ceaușul sinagogii, l-a prins odată cu o carte de rugăciuni șterpelită. Altădată, Rude-Base, femeia care face covrigi și plăcinte a scuturat din sânul lui Gherghele un boț de aluat. Unuia ca ăsta dacă-i frângi oasele nu-ți faci decât o pomană. Și, pe lângă toate, mai are o gură rea, să dai și să fugi. Pentru fiecare scornește câte o poreclă, fiecăruia îi găsește câte un cusur! Și pentru că, în ce-l privește, e un băiat fără căpătâi și n-are ce pierde, marea lui plăcere e să pună câte unuia piedică, cu piciorul lui desculț, ca să-l vadă întinzându-se cât e de lung. Poate să fie și rabinul în persoană, și răbineasa și nevasta hahamului, el nu alege.

Pentru toate astea i-a căzut el cu tronc micului Șulem. Și, cu timpul, Șulem l-a îndrăgit atât de mult, încât îi căra bucăți mari de pâine de la masa dascălului – pâine furată, nici vorbă. Uneori șterpelea și o bucată de zahăr din chisea; lui Gherghele îi plăcea grozav zahărul. Dar mai mult ca orice îi plăcea o țigară. Își dădea și sufletul pentru o țigară. Dar de unde să faci rost, dacă hahamul-dascăl nu fumează și tata Nuhămsin Vevik nu-i acolo?! Așa că tot Gherghele îl sfătuiește pe Șulem să dea

mai des pe la unchiul Nisl – că acela fumează și chiar „Diubek“ prima-întâi.

Bun sfat. Unchiul Nisl e darnic din fire. La el acasă cutia de tutun e la îndemâna oricui, o ține sub policioara din fața oglinzii. Așa că micul Șulem își face tot mai des drum pe acolo, bagă mâna în cutie, scoate un pumn plin de „Diubek“ și țâșt! cu ele afară.

Dar, ca un făcut, a fost să se întâmple ca mătușa Hudl să observe. (Tocmai ea!) Pentru Șulem, parcă s-a prăbușit cerul peste pământ. E sfârșitul lumii. Nu există pedeapsă, cât de mare, să n-o merite. Toate chinurile iadului la un loc i se par fleacuri pentru o faptă ca asta. Șulem e pregătit sufletește pentru orice, numai isprăvească-se odată. Uite însă că Dumnezeu face o minune și peste Șulem dă un mare noroc, care, de fapt, e o mare nenorocire: niște oameni vin în goană la unchiul Nisl și-l vestesc că dascălul Moișe hahamul e pe moarte, și să se ducă mai repede, că tot târgul s-a strâns acolo.

Pentru Șulem, micul infractor, această moarte e o lovitură nouă, mai mare decât prima. Pe nici un dascăl copiii nu-l iubiseră ca pe Moișe hahamul – căci era înger, nu dascăl. Abia când cioclii i-au ridicat pe umeri trupul fără viață, înfășurat în negru, și l-au dus la cimitir, abia când târgul întreg îl conducea la locul veșnicei odihne, copiii lui Nuhăm sin Vevik și-au dat seama ce dascăl de aur au avut și cât de puțin au înțeles să-l cruțe. Și lacrimile le curgeau șiroaie din ochi. Nici pe un frate bun n-ar fi putut să-l plângă mai mult ca pe tânărul lor dascăl.

Însă dintre toți copiii, cel mai amarnic a plâns Șulem, căci față de dascăl se simțea poate cel mai vinovat – un adevărat păcătos. Pe el, dascălul îl socotea cel mai bun și mai cinstit dintre învățăcei. Când colo, rar știa lecția, se prefăcea doar că

o știe! Citea din Biblie, chipurile, cu glas cântat, clătinându-se cu smerenie și gesticulând cu mâinile, doar-doar să-l păcălească pe dascăl. Și-apoi, de câte ori nu sărea mai mult de jumătate molitfă; și de câte ori nu trăgea chiulul la rugăciunea de zi sau de seară, pentru că veșnic era înhăitat cu Gherghele hoțul și împreună asmuțeau câinii popii prin ostrețele ulucii sau furau mere din piață!

Aici, pe astă lume, dascălul nu le cunoscuse toate, nici nu le-ar fi putut bănui din partea lui Șulem. Dar acolo, pe acea lume, unde toate, toate sunt știute și cunoscute…

22

MEERL-VELVL HARABAGIUL ȘI „ARMĂSARII“ LUI

Printre ștrengari, devine și unchiul Nisl ștrengar. Harabaua lui Meerl-Velvl și cei trei „armăsari“ ai lui: Mudrik, Jucăuș și Boieroaica. Harabagiul își povestește viața.

Către sfârșitul verii (afară mai era cald, deși mirosea a septembrie) sosește din marele oraș Pereiaslav o haraba cu trei cai. Oprind la poarta unchiului Nisl, harabagiul, un om vorbăreț, pe nume Meerl-Velvl, își descheie haina și dintr-un buzunar dosnic scoate o scrisorică a lui Nuhăm sin Vevik către fratele său, Nisl Rabinovici. În scrisorică se spunea mai întâi că trimite carul să ia copiii; al doilea, că trimite trei perechi de cizmulițe; al treilea, că trimite prăjiturele de casă, ouă tari și pere, merinde pentru două zile de drum; că, separat, trimite din partea bunicii Minde o plapumă caldă și un șal vechi, ca să

aibă cu ce se înveli copiii, dacă, Doamne ferește, se răcește vremea sau plouă. Harabagiului i se poruncise ca a doua zi de dimineață, îndată după rugăciune, să urce copiii în car și să înnopteze cu ei la Borispol, așa încât în ziua următoare, spre seară, să poată ajunge, cu voia lui Dumnezeu, acasă, la Pereiaslav.

Prin ce cuvinte s-ar putea descrie bucuria copiilor lui Nuhăm în clipa când li s-a spus ce cuprindea scrisoarea și li s-au predat cele trei perechi de cizmulițe? Ce să-i bucure mai întâi? Cizmulițele cele noi? Faptul că vor călători două zile la rând într-o căruță cu trei cai? Sau gândul că poimâine, pe seară, vor ajunge în marele oraș Pereiaslav?

— Ia veniți încoace, puștilor, strengarilor, hoțomanilor! Ia așezați-vă colea de încercați cizmulițele, poruncește unchiul Nisl, împărțind fiecăruia câte un bobârnac fie pe nas, fie pe ureche. Unchiului Nisl îi plăceau grozav copiii: ai lui, ai altora, n-are a face. De aceea un bobârnac nu însemna o pedeapsă, ci o plăcere; chit că apoi te cam ustura. Dar de la cine ți-e drag, zici că bobârnacele sunt cadouri! Și pe unchiul Nisl copiii îl iubeau mult, mai ales că era aproape singurul membru al familiei care nu pedepsea pe nimeni, niciodată, care nu dojenea și care nu s-ar fi ținut de capul lor, ca alții, ca să învețe ori să-și facă rugăciunile… Dimpotrivă, cu strengarii de copii el însuși se purta ca un strengar, îi plăcea să facă haz și, împreună cu ei, să bage o porție serioasă de tabac în nasul vreunui moșneag adormit în sinagogă, cinstindu-l după aceea cu un „Să trăiești, moșule!“ când bietul se trezea strănutând și tușind. Mai ales la vesela sărbătoare de Simhestoire, unchiul Nisl se întrecea pe sine, devenea strengarul strengarilor, capul răutăților. Odată, el însuși l-a îmbătat cu rachiu pe Ghidale

beţivul şi – ajutându-i pe copii să-l lege burduf, de mâini şi picioare ca pe un berbec – l-a încuiat în beciul sinagogii, după ce i-a legat de mână frânghia clopotului care atârna sub grindă; ca atunci când Ghidale beţivul s-o trezi şi-o încerca să se ridice, clopotul să prindă a suna din senin, ca la vestirea unui pârjol iar târgul, înnebunit de groază, să dea buzna: Unde arde?

Din cele povestite e lesne de înţeles cât de greu le-a venit copiilor să se despartă de un unchi ca ăsta. Când a fost să plece, unchiul Nisl i-a mângâiat pe nepoţi de rămas-bun cu vorbe blânde, însoţite de câte un ghiont în spinare: „*Nicevo*, nu-i nimic, ne-om mai vedea noi! Nici eu n-am să fac mulţi purici pe-aici!“.

Şi a fost întocmai cum a presimţit şi cum de altfel a aflat şi cititorul din capitolele precedente.

Încălţându-şi cizmuliţele noi, în care se simţeau de minune de parcă s-ar fi născut cu ele în picioare, copiii s-au dus să cerceteze harabaua şi să facă cunoştinţă cu cei trei cai şi cu harabagiul care avea să-i ducă în oraşul cel mare.

Căruţa – ca toate căruţele – era acoperită cu un coviltir cenuşiu, peticit. Scândurile fundului erau căptuşite cu rogojini şi fân din belşug – un aşternut destul de moale pentru ca micilor călători drumul să le pară o adevărată plăcere. Această plăcere copiii au simţit-o abia în a doua zi a călătoriei, când le ieşise os prin os. Asta era harabaua. Cât despre cai, face să-i descriem, măcar în câteva cuvinte. Căci cei trei cai – Meer-Velvl harabagiul le spunea „armăsari“ – semănau unul cu celălalt aşa cum seamănă, de-o pildă, un acoperiş de stuf cu botezul primului născut.

Harabaua lui Meerl-Velvl era o adevărată troică evreiască.

Să începem dar cu calul de mijloc – de bază, cum s-ar zice – pe care Meerl-Velvl îl striga *Mudrik.* De ce? Nu știm. Poate pentru că Mudrik se trage de la cuvântul *mudrîi*, care înseamnă *înțelept*[80]*.* Cu toate că – și-acesta-i adevărul – Mudrik numai filozof nu era. Că era încărcat de ani, asta se vedea. Se vedea lesne după botul lui de gloabă bătrână, după ochii lui urduroși, după coada lui jigărită, după ciolanele uscate care-i colțurau crupa, altădată desigur zveltă. Și totuși, lăsând la o parte vârsta lui matusalemică, toată povara harabalei el o ducea în cârcă, în vreme ce gloabele de pe margini se prefăceau doar că trag. Acești doi armăsari aveau și ei câte un nume. Pe unul îl chema *Jucăuș,* fiindcă umbla într-un legănat săltăreț, de parcă ar fi jucat întruna. Câteșipatru picioarele îi jucau, deși fiecare cum îi plăcea, ca și când nu s-ar fi avut bine între ele. Și chiar de aceea, din dănțuiala lui nu ieșea nimic bun. Nu făcea decât să-l împiedice pe Mudrik. Dar nu numai atât. Trapul lui bălăbănit atâta hâțâna carul, că-ți scotea sufletul. Meerl-Velvl, vă dați seama, se răfuia cu el cum scrie la carte – „Las' că-ți dau eu ție, gloabă!“ – lămurindu-l când cu șfichiul, când cu codirișca. Tot drumul, Meerl-Velvl îl atingea încercând să facă școală cu el. Dar i-a ajutat mai mult de-o grămadă. Pe Jucăuș nu-l impresiona câtuși de puțin, și-și vedea, cum știa el, de țopăială. Mai mult, cu cât încercai să-l dresezi mai zdravăn, cu atât se făcea mai al dracului și „replica“ zvârlind din copite, ca și cum ar fi vrut să spună: „Dacă-i pe-așa, atunci na!“. Jucăuș era mărunțel, mult mai scund decât Mudrik, dar avea o înfățișare incomparabil mai inteligentă. Poate că Meerl-Velvl nu exagera când se fălea că Jucăuș a fost pe vremuri un cal de rasă, dar pentru că dintr-un deochi betegise de picioare, deci nu mai era bun de nimic,

încăpuse pe mâinile lui, care, așa cum se vedea, făcea cu el un mușchi zadarnic.

În schimb, pe cel de-al treilea armăsar Meerl-Velvl îl lăsa în plata Domnului. Rar, și numai ca să-și facă datoria de stăpân, îi mai trăgea câte un șfichiu. De fapt, al treilea „armăsar“ era o iapă. O iapă măruntă, grăsană, cu picioare păroase, pe care Meerl-Velvl o striga *Boieroaica* – cică era de neam. Pe vremuri – așa povestea harabagiul în timpul călătoriei – iapa aparținuse unui popă. Cum a ajuns apoi iapa la el? Ei, a fost o întreagă istorie, nici n-ar putea fi povestită în toate amănuntele. Mai întâi și-ntâi, fiindcă e mult de-atunci și n-ai cum să le mai ții minte pe toate! Al doilea, – aici Meerl-Velvl o cam scălda – își amintea doar că Boieroaica era o iapă de furat, care vasăzică, nu el o furase, ferit-a sfântul… Alții o furaseră, iar el o cumpărase la un preț de pomană. Și în timp ce încheiau târgul – așa să nu știe el de sărăcie și de suferință! – habar n-avea că-i vorba de o iapă de furat. Să fi știut că-i vorba de o iapă furată, și încă de la un popă, nici nu se atingea de ea, să-l fi poleit cu aur. (La aceste vorbe, Meerl-Velvl se încruntă!) Să-l fi poleit din cap până-n picioare, nu pentru că ar fi el un mare sfânt și se teme să se atingă de un cal de furat. Nu-i treaba lui că altu-i hoț! Ești hoț? O să te snopească în bătăi pe lumea cealaltă! Dar n-ar fi cumpărat-o din alt motiv: el se ferește de poliție ca de dracu. Cu poliția nu vrea să aibă nici în clin nici în mânecă! Pentru că a avut el odată o belea: niște harabagii care-l dușmăneau i-au făcut o poznă. Mai ales Iancl Bulgaci, dracu să-l pieptene!…

Și tot așa, Meerl-Velvl trece la o altă istorie, mai lăturalnică, apoi la alta și la alta. Istorii care până la urmă îți trezeau bănuiala că Meerl-Velvl are destule pe conștiință, atât cu hoții

de cai cât și cu poliția. Totuși, vorbăria harabagiului are o calitate: tot turuind le-a ținut de urât copiilor pe drum, de la Voronka la Borispol și de la Borispol la Pereiaslav. Nu-și ținea fleanca măcar o secundă. De la el copiii au aflat câte-n lună și-n stele, încă de pe vremea când Meerl-Velvl era flăcău și mâna caii lui Iancl Bulgaci. Au aflat cum s-a însurat, cum s-a făcut harabagiu, cum în tot acest timp fostul lui stăpân l-a oropsit și l-a tot săpat, n-ar mai avea parte de el!... Au mai aflat despre nevastă-sa, cât de frumoasă fusese ca fată – o minune! – cum se topea după ea, să moară și mai multe nu! Păi prea era frumoasă! Astăzi, dacă ar mai fi flăcău, atâta rău dacă s-ar mai uita la ea, dar atunci, ei, era un plod. Cuvântul *plod* copiii nu-l prea înțelegeau. Când însă Meerl-Velvl a început să-și depene biografia, cum adică încă înainte de a fi împlinit anul de nuntă nevasta i-a născut un plod și după un an, încă unul, copiii lui Nuhăm Rabinovici s-au lămurit până la urmă.

Isprăvind cu propria biografie, Meerl-Velvl trecu îndată la biografia lui Iancl Bulgaci, cum și a altor harabagii, îi înșiră pe toți, cu nume cu tot și le numără caii și soiul lor: cai de rasă, gloabe, mârțoage, stârpituri, mortăciuni...

De la harabagii, Meerl-Velvl trecu la negustorii de cai, la țigani, la hoți și la „proroci“. Deosebirea dintre un hoț și un proroc, le explica el copiilor, este că hoțul fură calul din grajd, iar prorocul „ghicește“ locul unde-i ascuns calul. De aceea trebuie să fii *blat* cu prorocii, adică să te ai bine cu ei chiar mai bine decât cu hoții.

În doi ani de zile, copiii n-ar fi putut afla câte le-a fost dat să audă din gura lui Meerl-Velvl în numai două zile de călătorie.

Acum, că știm și noi ce știm despre harabaua și cei trei „armăsari“ ai lui Meerl-Velvl, să ne întoarcem pentru o vreme la Voronka, să-l vedem pe Șulem al nostru cum și-a luat rămas-bun de la târgul lui, înainte de a-l părăsi pentru totdeauna.

23

RĂMÂI CU BINE, VORONKA!

> Eroul își ia rămas-bun de la târgușorul lui. El tânjește după comoară. Șulem este gata să-i dăruiască lui Gherghele ghetele lui vechi. O întâmplare stupidă cu Frime slujnica.

Oricât li s-ar fi urât cu târgușorul, oricât s-ar fi plictisit de oamenii lui, oricât l-ar fi disprețuit Pinele al lui Șimele la vremea sa, acum, la plecarea spre marele oraș, târgul Voronka își recăpăta parcă în ochii copiilor lui Nuhăm sin Vevik tot farmecul și strălucirea de altădată. De aceea o mare părere de rău îi încerca în ziua când trebuiau să-l părăsească pentru totdeauna.

Șulem al lui Nuhăm s-a despărțit de târgușorul lui ca și când ar fi fost vorba de o ființă vie, de un drag și credincios prieten. Și-a luat rămas-bun începând cu ograda, cu grădina, cu fiecare copăcel – toate aparțineau acum altuia – și terminând cu dealul din spatele sinagogii și livada de la marginea orășelului, locuri unde se jucase odinioară cu cei mai buni ai săi prieteni, începând cu Șmulik orfanul și sfârșind cu Gherghele hoțul. S-a oprit mai ales pe locul unde – după câte știa Șmulik, aproape sigur – zăcea ascunsă comoara. Ca fermecat stătea Șulem de unul singur, într-o desăvârșită

tăcere. Prin capul lui trecea un stol de gânduri: Ce o să se întâmple cu comoara dacă, ferească Dumnezeu, încape pe mâini străine? Ar fi cu putință s-o găsească vreun străin? Numai unul ca Șmulik, fostul lui prieten, putea să prevadă ce va fi…

Pe unde-o mai fi umblând Șmulik acum? Îl va mai întâlni vreodată? Cum o să fie când se vor întâlni? Și dacă vor hotărî să se întâlnească undeva, desigur că întâi vor veni aici, la Voronka, pentru o vreme, să-și revadă meleagurile unde au petrecut împreună cei mai fericiți ani ai copilăriei. Apoi se vor strădui și vor face tot, tot ce trebuie ca să dea de urma comorii. Întâi va posti unul, apoi celălalt. Iar când vor sfârși cu posturile și cu cititul psalmilor se vor apuca s-o caute. Și când vor da de ea, vor împărți-o pe din două: jumate mie, jumate ție. Tii, ce sărbătoare o să fie! Cea mai mare parte din comoară – asta-i la mintea omului! – o s-o dea lui tata Nuhăm. O să primească și nenea Nisl o parte bunișoară, apoi nenea Pine și toate celelalte rubedenii. De o mare parte din comoară se vor bucura și ceilalți evrei din Voronka. Văduvei lui Moișe hahamul, femeie sărmană, trebuie să i se dea atâta cât are nevoie, ca să nu se mai vaite și să nu mai trăncănească despre un nou măritiș. Nici să mai fie silită să se tot care la Fastov, la rudele ei sărace, care, vai de capul lor, abia dacă-și țin zilele! Cele două „binefăcătoare“, Frime slujnica și Feighele diavolița, vor primi și ele – deși nu merită – cât nici n-au visat bărbații lor. Bătrâna Rude-Bruhe, care face clătite și prăjiturele și care din munca mâinilor ei umflate întreține o întreagă familie, ar fi timpul să se mai odihnească și ea, acum, la bătrânețe. Dar Meileh ceaușul? Dar Ghidale bețivul? Pe ei cum să-i uiți? Sau pe Șmil-Eli cantorul, de pildă, care se plânge că în Voronka se

simte sufocat, că el, care are glas frumos, s-ar putea măsura cu cei mai mari cantori din lume, numai note să aibă! Așa că lui trebuie să i se facă rost de note. Mai rămâne Gherghele hoțul. Ce-i de făcut cu băiatul ăsta ca să se lase de ticăloșii? Întâi ar trebui făcut ceva pentru maică-sa, să nu mai fie nevoită să facă pe bucătăreasa. Lui taică-său, măcelarul, ar trebui să i se cumpere o casă, o proprietate și să i se umple buzunarele cu bani, dar cu condiția – fiindcă toate i se dau nu de dragul lui, ci de dragul feciorului său vitreg – să nu-l mai cotonogească atâta pe Gherghele și nici să-i mai strige „hoțule“.

La aceste gânduri, apare chiar Gherghele hoțul, zdrențăros și desculț ca întotdeauna.

— Ce cauți pe-aici?

— Da’ tu?

Din vorbă în vorbă, pornesc împreună. Șulem îi spune că pleacă din Voronka, dar Gherghele știa asta de mult, văzuse și harabaua cu cei trei cai.

— I-ai văzut? Ce zici de ei?

— De cine?

— De cai.

— Ce să zic? Cai!

— Da’ harabaua? Îți place harabaua?

— Ia, o căruță.

Gherghele e încruntat, nu pare în apele lui. Șulem cată să-l mai înveselească.

— Știi una? Chiar la tine mă gândeam când ai apărut.

— Zău? Și cam ce gândeai?

— Mă gândeam… să te am în vedere și pe tine la împărțirea comorii.

— Care comoară?

Șulem e în încurcătură. Să-i spună, să nu-i spună? Gherghele îl iscodește iar: „Ce comoară? Care comoară?“. N-ai încotro, trebuie să-i spui. Și Șulem îi povestește totul despre comoară. Gherghele devine curios: „Și unde-i comoara aia?“. Șulem e iarăși în impas. Să-i spună, să nu-i spună? În ochii lui Gherghele se aprinde o flăcăruie: „Ce, ți-e frică să-mi spui? Crezi că ți-o fur?“. Șulem regretă că a deschis vorba despre comoară. I se adresează atunci pe același ton de superioritate cu care cândva îi vorbea Pinele al lui Șimele.

— Nătărăule, chiar dacă ți-aș spune unde-i comoara, tot n-ai putea să dai de ea. Pentru asta trebuie să știi Cabala. Asta-i una. Al doilea, trebuie să postești patruzeci de zile și abia în a patruzeci și una zi…

— Și abia în a patruzeci și una zi ești un tâmpit, îl întrerupe Gherghele aruncând o privire spre cizmulițele lui Șulem. (Se vede cât de colo că i-au plăcut.) Sunt noi?

Șulem se simte rușinat. El are cizmulițe noi-nouțe, pe când Gherghele umblă desculț! Zice:

— Dacă vrei, hai cu mine la unchiul Nisl, să-ți dau ceva…

— Să-mi dai ceva? De ce nu?

Gherghele e foarte mulțumit. Amândoi grăbesc pasul.

Ajungând la unchiul Nisl acasă, găsesc o grămadă de rude și de prieteni care, aflând că a sosit harabaua să-i ducă pe copiii lui Nuhăm la Pereiaslav, au dat fuga să-și ia rămas-bun și, prin ei, să ofere multe complimente părinților. În mulțimea de oameni, iată-le și pe cele două „binefăcătoare“: Frime slujnica și Feighele diavolița. Sunt singure deocamdată, fără bărbații lor. Ceva mai târziu vor veni și ei să-și ia rămas-bun și să ofere complimente.

Toți privesc cu respect la copii – de, oamenii se mută într-un oraș mare, la Pereiaslav! Acum li se și vorbește pe un alt ton, li se dau sfaturi cum să călătorească și unde să găzduiască la Borispol. După obicei, unchiul Nisl dă copiilor câte un bobârnac și-i întreabă pe șoltici dacă-i vor trimite vreodată o scrisorică. Auzi! Mai încape vorbă? Îi vor scrie în fiece săptămână, de două ori pe săptămână. Ba în fiecare zi!... Șmil-Eli cantorul îi roagă să predea din partea lui salutări speciale tatălui lor și să-i spună că de când a plecat, el, Șmil-Eli, n-a mai făcut nici o partidă de șah. Pentru că Voronka e un pustiu! Mătușa Hudl a devenit dintr-odată bună, s-o pui la rană. Ea nu înțelege, zice, cum poți lăsa copii flămânzi la drum – păi ce, astea-s merinde pentru două zile de drum, niște amărâte de prăjituri, ouă tari și pere? O să moară copiii de foame! Așa că s-a apucat să le pregătească pentru drum tot ce are în casă: o ulcică de untură, un gavanos de dulceață zaharisită – din vara trecută, pare-se – și povidlă, dar atât de acră că ți se strepezesc dinții.

În timp ce mătușa Hudl își tot face de lucru cu merindele pentru drum iar copiii sunt ocupați să-și ia rămas-bun, iată că între Frime slujnica și Gherghele hoțul se petrece o mică dramă! Zărindu-l pe Gherghele, Frime îl împunge o dată cu ochișorul ei chior și o întreabă pe Feighele diavolița: „Ce caută aici hoțul ăsta?“ Dar până să-i răspundă Feighele, Gherghele i-o ia înainte cu întrebarea: „Da’ chioara asta ce caută aici?“ Dintr-un asemenea dialog, desigur că ar fi putut ieși un scandal urât, dacă Șulem nu-l apuca de mână să-l scoată în curte pe prietenul lui. (Într-o zi ca asta, totul este îngăduit, până și prietesugul cu Gherghele hoțul!)

— Spuneam că am să-ți dau ceva. Na!

Mândru de gestul lui mărinimos, Șulem scoate de sub poalele scurtei ghetele lui vechi și i le întinde lui Gherghele.

Dar se vede că Gherghele se așteptase la cu totul altceva decât la o pereche de ghete vechi. Apoi, gaz peste foc îi turnase vorbele Frimei chioara, căci Gherghele venise gata înciudat că Șulem ținea secret locul comorii. De aceea, plin de furie, smucește ghetele din mâinile lui Șulem, dă de-a azvârlita cu ele și, desculț cum era, o zbughește din curte. Și dus a fost. Stupidă întâmplare! Dar câtă inimă rea i-a făcut lui Șulem! Dispariția lui Gherghele i-a întunecat clipele de rămas-bun, i-a înveninat dulcea clipă de așteptare a călătoriei. Oricât a încercat apoi să-și alunge din amintire trista imagine a prietenului său jignit, această imagine, ca dinadins, i-a stăruit în minte, i-a rămas vie în fața ochilor, îndurerându-1: „Ai jignit și umilit un prieten sărac!“

Lăsând în urmă piața, ulițele cu dughene și căsuțe, cimitirul evreiesc și cel creștin, trecură podețul, lăsară în urmă livada – și adio, Voronka! Atunci eroul acestei biografii a simțit cum un nod îi stăruie în gât. Simțea o nemărginită duioșie față de micul lui târg, de parcă târgușorul rămânea orfan în urma lui... Și, cu sufletul atât de rănit de ciudata dispariție a lui Gherghele, a simțit că i se umezesc ochii. Și-a șters lacrimile care-i întunecau vederea și, fără vorbe, și-a luat un ultim rămas-bun de la târgul lui drag: „Rămâi cu bine, Voronka! Rămâi cu bine!“

24

CĂLĂTORIA

În harabaua lui Meerl-Velvl. Cugetări filozofice. Primul popas: Borispol. Năsoșii stăpâni ai hanului. Culcuș pe dușumea. Eroul se desparte pentru totdeauna de Voronka.

Numai cel care și-a petrecut copilăria într-un târgușor și pentru prima oară îl părăsește plecând în largul lumii poate să înțeleagă plăcerea, fericirea, nețărmurita bucurie pe care această primă și multașteptată călătorie le-a dat-o celor mici. La început, copiii nici nu-și mai găseau locul în car, așa că ori se tolăneau, așa cum făcea tata în serile de *seider*[81] când i se așternea jilțul cu perne moi, ori băgau mâinile în buzunare și se întindeau pe rogojini, ori se ridicau în picioare ținându-se cu mâinile de cercurile coviltirului. O treabă ca asta, ce-i de mirare, nu i-a prea venit la socoteală lui Meer-Velvl harabagiul? Și, cu toată prietenia legată în timpul călătoriei, nu s-a sfiit să-i amenințe că le va rupe urechile dacă-i clintesc cumva coviltirul. Meerl-Velvl le-a spus-o fără înconjur, după care a dat bice cailor, și haida, întinde-o la drum.

Cine-și amintește farmecul primei călătorii, acela cunoaște cum aleargă drumul înapoi, cum fuge pământul sub roțile și sub copitele cailor, cum totul plutește pe dinaintea ochilor, cum miroase firul de iarbă târzie sau creanga unui copac singuratic agățată de căruță, cum te mângâie aerul proaspăt ce-ți pătrunde în nări și prin toți porii. Ce plăcere! Îți vine să zburzi și să cânți – te simți atât de bine, neînchipuit de bine!

Lăsând în urmă toate căsuțele, podețul, livada și cimitirul, mergi mai departe, tot mai departe și zărești deodată niște dihănii înalte, care-și agită brațele în sus, în lături și în jos,

apoi iar în sus, în lături și în jos, de te cuprinde groaza. Dar ajungând mai aproape, îți dai seama că sunt mori de vânt, care dispar și ele curând și jur-împrejur nu mai vezi apoi decât cerul și câmpia, câmpia și cerul. Inima te îndeamnă atunci să sari din căruță și să te afunzi în această nemărginire de azur. Fără voie te gândești cât e de mic omul și cât e de mare cel care a creat această lume largă și frumoasă. Și legănat de asemenea gânduri, mai-mai să te fure somnul. Dar iată că iese în drum un car mare, tras de doi boi cu coarne uriașe, pe lângă care pășește un țăran desculț, cu o căciulă mare în cap. Meer-Velvl îi dă bineț, jumătate în ucraineană, jumătate în evreiește: *Zdorovo ceolovice*, *hai tobi bude serdțebienie v jivote i ponos v golove!* – dureri de inimă la burtă și dureri de burtă la cap. Țăranul nu pricepe ce-i spune Meerl-Velvl, dacă-i de bine ori de rău. Rămâne o clipă locului, nedumerit, apoi dă din cap, răspunde ceva pe sub mustăți, în chip de mulțumire și-și îndeamnă boii mai departe. Pe ștrengarii din car îi pufnește râsul. Meerl-Velvl, care nici măcar nu zâmbește, întoarce capul spre tinerii lui pasageri:

— Din ce v-a apucat râsul, nepricopsiților?

Hm, se mai și miră de ce râd! Iac-așa decurge călătoria o întreagă zi – prima zi a acestei fericite călătorii dintr-un sfârșit de vară.

Ce frumoase sunt ultimele zile de vară, ce frumoase! Câmpiile sunt goale, arate doar pe-alocuri. Recolta s-a strâns de mult. Numai ici-colo mai întârzie câte o floare, câte un spic, câte o buruiană. În ogrăzile țăranilor, bostanii și harbujii stau să se coacă. Bostanii prelungi mai sorb încă din seva pământului. Floarea-soarelui se înalță semeață, râzând cu toți dinții de sub pălăria aurie și bogată. Și lumea toată mai e încă

plină de gâze care bâzâie și zumzăie și de furnici care mișună, de lăcuste care sar de colo-colo, de fluturași și de bondari care plutesc și se leagănă sărbătorește prin văzduh. Mireasma câmpiilor îți pătrunde în nări și cât vezi cu ochii universul pare atât de vast, bolta cerului atât de înaltă, încât din nou îți vine să gândești că oamenii sunt mult prea mici, mult prea neînsemnați față de o lume atât de necuprinsă și că numai Dumnezeu, a cărui slavă se revarsă peste întreaga fire, îi este deopotrivă.

— Jos cu voi, nepricopsiților! Am ajuns la Borispol. Aici înnoptăm și, cu voia Domnului, mâine o luăm iar din loc.

Borispol – un oraș nou, mai bine zis un sat, un sat mare. Aceleași căsuțe ca la Voronka, aceiași oameni, atâta doar că nasurile lor sunt mai altfel. Poate fi o simplă întâmplare, dar copiii constatau cu mirare că atât stăpânul hanului cât și stăpâna și cele patru fete ale lor aveau nasuri lungi. Și dacă numai atâta nu vă mulțumește, aflați că slujnica avea un nas încă și mai lung ca al celorlalți.

Auzind din gura harabagiului cine sunt micuții pasageri din car, năsosul stăpân aleargă să-i întâmpine cu cinste, le urează bun sosit, dă poruncă năsoasei lui slujnici să pună samovarul, face un semn din ochi năsoasei lui neveste să aducă ceva de-ale gurii și dă comanda năsoaselor lui fiice, care umblau desculțe, să se încalțe.

Cu aceste fete desculțe, tinerii călători au devenit curând foarte buni prieteni. Curioase din cale-afară, fetele încep să-i descoasă: de unde vin, unde merg, cum îi cheamă și dacă le place la Borispol. Toate vor să le afle, până și ce vârstă are fiecare. Apoi, dimpreună cu băieții, fetele încep a gusta din

povidla acră pe care mătușa Hudl le-o dăduse la plecare și hohotele lor de râs se ridică până la cer.

Apoi se apucă să joace *kuțe-baba*, sau *jmurki*, un joc în care unul se leagă la ochi și dă să prindă pe cine nimerește. Fetele, aprinse cum erau, dacă izbuteau să pună mâna pe vreunul dintre băieți, apoi îl strângeau la piept până era gata să-și dea sufletul…

Noaptea, musafirii au fost poftiți să se culce pe jos, pe așternut de fân. Și ca nu cumva să se simtă jigniți, năsoasa stăpână le-a arătat că, la celălalt capăt al încăperii, fetele lor tot așa dorm – pe așternut de fân. „Cu toate astea, nu le fie de deochi, cresc destul de frumos!“, spuse ea suflându-și nasul lung. Băieților, acest așternut nu le-ar fi displăcut de n-ar fi fost fetele, în fața cărora se sfiau să se dezbrace. Fetele însă nu s-au codit deloc, și-au scos frumușel polcuțele și au rămas desculțe, cu umerii goi și numai în fuste. Despletindu-și părul și schimbând priviri între ele, aruncau ocheade musafirilor și se prăpădeau de râs.

— Ia faceți liniște! a strigat răstit stăpânul și a stins lampa din tavan. Dar și pe întuneric, din ambele colțuri ale odăii se puteau auzi chicotelile înăbușite și foșnetul fânului. Nu însă multă vreme, căci somnul sănătos și nevinovat al tinereții s-a lăsat curând peste ochii tineri și candizi.

Obișnuita rugăciune de dimineață, pe care stăpânul casei a intonat-o cu binecunoscuta melopee, a vestit copiilor că e timpul să plece la Pereiaslav. Acest ultim cuvânt, *Pereiaslav*, parcă le-a săgetat inima, umplându-le-o de bucurie și de mulțumire. Meerl-Velvl harabagiul și-a păturit cu grijă *talesul* și filacteriile; obrazul lui strălucea ca al unui țadic. Apoi s-a dus să-și înhame căluții și acolo, în graiul lui de harabagiu, i-a

judecat pe Mudrik, pe Jucăuș și pe Boieroaica, tratându-i cu câte o porție de bice. De cea mai mare porție a avut parte, ca de obicei, Jucăuș, ca să-și bage mințile în cap, adică să nu mai joace până nu i se cântă.

Soarele lucea vesel și toată curtea era poleită cu aur. Cât vedeai cu ochii, roua dimineții împrăștiase nestemate. Până și movila de gunoi crescută de-a lungul unei veri întregi, poate chiar a două veri, părea poleită cu aur. Îndeosebi cocoșul și găinile din ogradă, care scormoneau gunoiul, păreau, până la ultima lor pană, din aur curat. Cotcodăcitul găinilor îți mângâia sufletul, scurmatul lor cu piciorușele avea un farmec neîntrecut. Iar când un cocoș galben, cocoțat în vârful movilei, a închis ochișorii, slobozind un cucurigu cu glasul lui întins și tremurător, ca de cantor, te simțeai pătruns cu adevărat de splendoarea acestei lumi și de măreția celui care a creat-o. Îți venea să-i mulțumești, să-l slăvești. Nu chiar prin închinări, ca stăpânul hanului din Borispol sau ca Meerl-Velvl harabagiul – nu, pentru asemenea treabă copiii n-aveau chef. Voiau doar să-l slăvească și să-i mulțumească din adâncul inimii lor.

— Urcați-vă, neisprăviților! Ne mai așteaptă o zi de drum! îi zorește Meerl-Velvl.

Apoi plătește hangiului pentru fân și ovăz și-și ia rămas-bun de la stăpânii hanului. Băieții se despart și ei călduros de năsoasa familie și se urcă în harabaua care, îndată ce iese hurducându-se din Borispol, îi poartă printr-o împărăție de aer proaspăt, înviorător, prin dulceața și nemărginirea firii.

Pătrund iarăși în larga lume a câmpiilor și a livezilor, a apelor și a pădurilor – o lume cu cer și iarăși cer; parcă s-au și săturat de atâta cer. Și nu atât de cer, cât de călătorie; și nu atâta de călătorie, cât de Meerl-Velvl și de poveștile lui. De

atâta hâțânat și hurducat, li s-a îngreunat capul, au amețeli și nu-și mai simt coastele. Hâr-hâr-hâr... Li se pare că hârâitul ăsta nu se mai isprăvește cât lumea. Și simt nevoia să sară din car, cuprinși de dorul de a umbla, de dorul de casă și de vechiul lor târg, Voronka.

Eroul acestei biografii s-a ghemuit într-un colț de haraba și oftează, ca să-și mai ușureze sufletul. Și așa, cu inima grea, șoptește, ca să nu-l audă frații, un nou și dureros adio târgului lui:

— Rămâi cu bine, Voronka! Rămâi cu bine! Cu bine!

25

ÎN NOUL CĂMIN

> Pereiaslav, un oraș mare. O revedere rece. Argintăria este amanetată, iar existența anevoioasă. Grijile tatei.

După două zile de umblat, scuturături și hurducături, după ce praful le-a intrat până și în suflet, după ce s-au lehămetit de snoavele harabagiului, tinerii călători află, a doua zi către seară, că acuși-acuși ajung la țintă. Și în adevăr, puțin mai târziu, prin noaptea întunecată, încep a se ivi niște luminițe mici, semn că un oraș e pe-aproape. Apoi roțile încep să se rostogolească gălăgios peste pietre făcând ca harabaua să lărmuiască mai ceva ca înainte. Și iată-i într-un oraș adevărat, în marele oraș Pereiaslav. Carul lui Meerl-Velvl trage în fața unei curți întunecoase, cu o poartă deasupra căreia atârnă un felinar afumat și o mână de fân – semn să acolo-i han.

Faptul că părinții lor își trăgeau acum existența de pe urma unui han a constituit pentru copiii lui *reb* Nuhăm o surpriză și totodată o umilință. Cum adică, tatăl lor, Nuhăm, ajunsese hangiu, la cheremul tuturor drumeților? Mama lor, Haie-Ester, devenise o biată bucătăreasă? Bunica lor, bătrâna Minde, trebuia să slugărească? O asemenea scăpătare, o rușine mai mare ca asta, copiii nici că și-ar fi putut închipui. Iar Șulem, visătorul Șulem, cel care întotdeauna își imagina vremuri mai bune și-și purta mereu în minte comoara, a suferit în taină și a plâns pe tăcute, în timp ce în inima lui se reaprindea dorul pentru Voronka cea departe rămasă. Șulem nu pricepea de ce oamenii susțineau întruna că „Schimbi locul, schimbi norocul!“. Halal de vorba asta – nu face nici doi bani!

— Dați-vă jos, neisprăviților, nu vedeți că am ajuns? strigă către ei Meerl-Velvl, după ce cu un „prrr“ prelung își oprise căluții la intrarea hanului.

Frânți de oboseală, lihniți de foame, copiii s-au coborât câte unul de sub coviltir, încercând să-și pună la loc mădularele. Îndată, ușa casei s-a deschis și în cerdac au început să apară pe rând câteva umbre, pe care în întunericul nopții nu le puteai distinge decât după glas. Prima umbră era înaltă și corpolentă. Era bunica Minde, care înălțându-și capul cărunt se bucura:

— Ooo, lăudat fii, Doamne, ne-au venit copiii!

A doua siluetă, micuță și firavă, era mama, care parcă se adresa unui al treilea:

— Au venit?

— Au venit! i-a răspuns cu bucurie cea de a treia siluetă, înaltă și subțire. Era tata, *reb* Nuhăm Rabinovici. (În marele

oraș Pereiaslav, nu i se mai spunea sin Vevik, carevasăzică bunicului Vevik i se dăduse pașaportul.)

Întâlnirea n-a fost tocmai cum și-o închipuiseră cei mici. Se sărutară, ce-i drept, dar cam rece. Apoi, din vârful buzelor, copiii fură întrebați:

— Și ce mai faceți?

Ce să răspunzi la o întrebare ca asta?

— Nimic!

Bunica Minde a fost prima căreia îi trecu prin minte că micuții or fi vrând să îmbuce ceva.

— Vi-e foame?

— Da’ ce foame!

— Vreți să mâncați ceva?

— Îhî!

— Da’ rugăciunea de seară v-ați făcut-o?

— Îhî!

Mama se repede la bucătărie să pregătească ceva la iuțeală. În ăst timp, tata îi mai cercetează pe copii, să-și facă o idee cum stau cu învățătura. O, au ajuns departe! Dar la ce să-i tot sâcâie cu întrebările, când lor le arde să vadă locuința cea nouă, noul lor cămin?

Copiii cotrobăiesc prin toate ungherele, să vadă pe ce lume se află. Au în fața lor o casă mare, dar mohorâtă, fără nici un chichirez, cu nenumărate odăițe despărțite prin pereți de scândură subțire. Astea-s odăițele de oaspeți. Dar oaspeții, ia-i de unde nu-s. La mijloc, casa are un *salon*, în care copiii au recunoscut toată mobila lor din Voronka: masa ovală de mahon cu cele trei picioare masive, vechea canapea cu tapițeria zdrențuită, oglinda rotundă cu rama de furnir acaju, deasupra căreia erau sculptate două palme cu degete răsfirate,

ca într-o rugăciune de binecuvântare. Iată și dulapul de sticlă din care se zăresc numai farfuriile de Pești multicolore, micul sfeșnic de *Hanuka* și vechea cupă de argint în formă de chitră, așezată pe un postament cu crengi și frunzulițe. Toate celelalte obiecte de aur sau de argint: pocalele, cupele mari și mici, furculițele, cuțitele, lingurile și restul argintăriei – nu se mai aflau acolo! Unde-or fi toate? Mai târziu abia, copiii au aflat că părinții le amanetaseră la un bogătaș din Pereiaslav, împreună cu perlele mamei și cu celelalte bijuterii ale ei, dar că nu le-au mai putut răscumpăra.

— Mergeți de vă spălați, zice bunica Minde, după ce mama Haie-Ester a adus din bucătărie cina destul de sărăcăcioasă: cașă reîncălzită, cu fasole. Și felul ăsta trebuie să-l mai mănânci și cu pâine! Și încă pâine veche! Mama o taie cu cuțitul și împarte fiecăruia porția. La ei așa mâncare nu s-a mai pomenit. Urât obicei, ca la calici!... Tata vine și el, se așază într-un colț al mesei și nu mai contenește să-și descoasă copiii. Unde-au ajuns cu învățătura Bibliei? Pare satisfăcut. Da, copiii au ajuns departe. Mai ales mijlociul, Șulem. Ăsta le știe pe toate pe dinafară; îți spune din prorocul Isaia capitole întregi, ca pe apă!

— Gata, gata. Ajunge! Lasă-i să se culce! spune mama și, strângând pâinea rămasă de la cină, o încuie în bufet. Nici asta nu se obișnuia la ei acolo, la Voronka. Ăsta chiar că-i un obicei urât!

Greu de spus: fie că drumul fusese lung și anevoios iar copiii frânți de oboseală, fie că întâlnirea nu fusese din cale-afară de caldă iar cina săracă, sigur este că noul cămin la care copiii râvniseră atâta era departe de ceea ce își doriseră. Pesemne că-și făuriseră prea multe iluzii, se așteptaseră la

prea mult și acum se simțeau parcă obidiți. De aceea s-au și bucurat când li s-a spus să-și facă rugăciunea și să se ducă la culcare.

Culcat laolaltă cu ceilalți copii, pe niște saci de paie așternuți de-a dreptul pe jos, într-o odaie mare și întunecoasă, fără nici un fel de mobilă – un fel de loc de trecere între salon și bucătărie – multă vreme eroul nostru nu a putut închide ochii. În capul lui se învălmășeau tot felul de gânduri, îi treceau prin minte tot felul de întrebări: De ce-i aici atâta întuneric și apăsare? De ce sunt toți atât de îngânduraţi? Ce-o fi cu mama că dintr-odată a devenit atât de zgârcită? Ce-o fi cu tata, că s-a gârbovit și a îmbătrânit în așa hal că ți se rupe inima privind la fața lui galbenă și zbârcită? Să fie pentru că existența lor e anevoioasă, cum se vorbea prin Voronka? Așa să arate oare acel „Schimbi locul, schimbi norocul!“? Ce-i de făcut atunci? Atunci nu-i decât o singură scăpare – comoara. Ah, să fi adus cu el măcar o părticică din comoara ascunsă la Voronka!

Cu gândul la comoară, lui Șulem îi apare în minte prietenul de altădată, Șmulik orfanul, cu minunatele lui povești despre comorile de aur și argint, de diamante și briliante ascunse în raiul de sub pământ și despre comoara lor, aceea tăinuită în dealul din spatele sinagogii din Voronka, încă de pe vremea lui Hmelnițki. Și visează comori, aur și argint, diamante și briliante. În vis îi apare Șmulik cel iubit, cu chipul lui drăgălaș, cu părul lui lucios, uns cu grăsime. I se pare că-i aude glasul molcom, ușor răgușit, cum îi vorbește blând, sfătos ca un moșneag, cum îl mângâie cu vorbe bune: „Nu-ți face griji, Șulem! Iaca, na un dar de la mine, una dintre cele două pietre scumpe. Alege pe care o vrei, jaspul sau rubinul“.

Șulem e în încurcătură: nu mai știe, a uitat care-i mai bună, jaspul sau rubinul. Și tot cugetând așa, apare Gherghele hoțul, pune mâna pe amândouă pietrele și dispare. Uite-l și pe Pinele al lui Șimele – de unde-o mai fi răsărit și ăsta? – cu mâinile în buzunare, prăpădindu-se de râs. „Pinele, de cine râzi?“

— „De mătușă-ta Hudl, cu povidla ei, ha, ha, ha!…“

— Hei, sculați-vă, leneșilor! Ia te uită, nu-i chip să-i scoli! Trebuie cărată afară mizeria asta, trebuie pusă mâncarea la foc și ei dorm, dorm duși. Ce somn dulce pe ei, se vaită mama, mărunțica și sprintena Haie-Ester, copleșită și amețită de atâtea treburi în casă, și la bucătărie, și singură la toate!

— O… o… nu…[82] Rugăciunea! îi ține isonul bunica Minde care, cu cartea de rugăciuni în mână, se roagă cu evlavie.

— După rugăciune o să mergeți pe la rude și le urați bun găsit. Iar la *heider*, cu ajutorul lui Dumnezeu, o să vă duceți abia după sărbători, spune tata, mai duios decât toți ceilalți.

Tata poartă un fel de halat căptușit cu piei de pisică, cu toate că afară mai e cald. Și așa, gârbovit și îngândurat cum e, trage adânc dintr-o țigară și oftează de ți se rupe inima. Parcă s-a mai micșorat și a îmbătrânit… Și copiii abia așteaptă s-o zbughească pe-afară, să vadă orașul, să-și cunoască rudele de pe-acolo.

26

MARELE ORAȘ

Facem cunoștință cu familia. Mătușa Hane și copiii ei. Eli și Avreml îl cercetează pe erou în ale Bibliei. În casa unchiului Pine, Șulem dă examen în ale scrisului.

Pe cât de mohorât și de pustiu le păruse orașul în timpul nopții, pe atâta prin lumina și strălucirea lui de dimineață îi încântă pe copiii din Voronka, pe acești mici provinciali, care se entuziasmau de fiece amănunt nou. În viața lor nu mai văzuseră străzi atât de largi și de lungi, cu trotuare de lemn pe ambele părți, nici asemenea case, acoperite cu tablă, ferestre cu obloane verzi, albastre și roșii pe dinafară și nici prăvălii zidite din cărămidă, cu uși de fier. Darămite piața, bisericile, sinagogile, micile case de rugăciune și chiar oamenii – totul și toate li se păreau aici mari și frumoase, curate și vesele ca de sărbătoare! Nu, Pinele al lui Șimele nu exagerase deloc când povestise atâtea minunății despre marele oraș. Picioarele copiilor lunecau ca pe rotițe călcând aceste trotuare de scândură, pe când mergeau cu tata la rudele lor, să le cunoască și să le ureze bun găsit. Numai din respect pentru tata nu îndrăzneau ei să se oprească la tot pasul, să admire toate minunile câte le vedeau ochii. Ca întotdeauna, tata o luase înainte, iar copiii se țineau după el.

Intrând într-o curte mare, trecând apoi printr-o verandă spațioasă și inundată de lumină, copiii se pomenesc într-o casă bogată, de boier, cu dușumele vopsite, cu canapele și fotolii moi, cu oglinzi înalte până în tavan, cu dulapuri sculptate, cu candelabre de cristal atârnate de tavan și cu niște sfeșnice de aramă, în formă de brațe, prinse de pereți – un adevărat palat regesc.

Era casa mătușii Hane – o casă ciudată. O casă fără cap de familie (mătușa Hane era văduvă), cu copii care nu ascultau nici de mamă, nici de dascăl, nici de nimeni: o mică anarhie. Acolo fiecare făcea ce poftea și toți laolaltă se ciondăneau necontenit dându-și unul altuia porecle, râzând de-ți spărgeau

urechile, vorbind toți odată și atât de zgomotos, de ți se învârtea capul.

Mătușa Hane era o femeie înaltă și impunătoare. I-ar fi stat bine să fie o *grande-dame*, o doamnă dintre acelea care prizează tabac dintr-o tabacheră de aur pe care e zugrăvit un prinț de pe vremuri, cu perucă albă și ciorapi de mătase. Mătușa Hane părea să fi fost cândva o frumusețe, și asta se mai putea deduce după înfățișarea fetelor ei, care de care mai frumoasă!

Cum își făcură apariția prichindeii din Voronka, în jurul lor se stârni o larmă și o zarvă și un zumzet de speriat:

— Uite-i. Ăștia-s. Ăsta o fi talmudistul! Ia vino încoa, nu-ți fie rușine! Ia te uită cum roșește, ha, ha!

Se vede treaba că tata nu-și ținuse gura și se fălise cu fecioru-său că-i tobă de carte, că cunoaște bine Biblia, așa că, de la bun început, Șulem a fost pecetluit cu porecla de *talmudist.*

— Toarnă-i talmudistului un pahar de ceai și dă-i un măr și o pară, să guste și el din fructele noastre de la Pereiaslav.

— Stați! Știți una? Să-i chemăm pe Eli și pe Avreml să-l asculte.

Și au fost chemați Eli și Avreml.

Eli și Avreml erau flăcăi în toată firea, cu niște bărbițe frumoase, rude cu mătușa Hane dinspre partea bărbatului ei. Locuiau în casa de peste drum. Tatăl lor, Ițhac-Iancl, era un bogătaș scăpătat. Se judeca de când lumea cu statul, purta cercel în urechea stângă, avea o barbă frumoasă, rotundă, nu se uita la nimeni, nu vorbea cu nimeni și veșnic zâmbea, de parcă ar fi vrut să spună: „Ce am eu de discutat cu voi; sunteți toți niște vite!“.

De cum intrară, și fără nici o ceremonie, Eli și Avreml îl supuseră pe Șulem la un examen al Bibliei, pe dinafară, de la un cap la celălalt. Și trebuie să mărturisim că băiețelul din Voronka a susținut examenul în mod strălucit. Nu numai că știa unde stă scris fiecare cuvânt, la ce capitol, în ce verset, dar îți spunea până și unde se găsesc toate celelalte cuvinte derivate din aceeași rădăcină.

Tata se topea de fericire, îi creștea inima de bucurie. Fața i se luminase. Cutele de pe frunte dispăruseră. Părea un altul.

Dacă-i așa, să i se dea talmudistului încă un măr, încă o pară, niște nuci și un pumn de bomboane, porunciră fetele mătușii Hane. Și porecla de *talmudist* a rămas pentru multă vreme, nu numai în familie. Chiar și la sinagogă, băieții între ei nu-l mai strigau altfel decât *talmudistul din Voronka*. Până și oamenii mari, care mai de care, îl apucau ușurel de ureche: „Ia să-mi spui tu, micule talmudist, de unde-i cutare și cutare verset?“.

Talmudistul era încântat, atât de casa mătușii Hane, cât și de băieții ei, Pine și Mohe, doi ștrengari cu care s-a împrietenit repede. I se părea că o casă mai frumoasă și mai bogată ca a mătușii Hane nu există – nu numai în Pereiaslav, ci chiar în lumea întreagă. Căci unde s-a mai pomenit casă unde să scoți merele din butoi, alunele din sac, bomboanele din cutie?

Cu totul altfel arăta casa unchiului Pine. Aceea era o casă evreiască, cu o *suka*[83], cu sumedenie de cărți sfinte și cu întregul Talmud, cu un sfeșnic de *Hanuka* și o lumânare groasă, împletită, de ceară, pentru *havdule*...[84] Nu, nu se putea asemui cu casa mătușii Hane. Aici, la unchiul Pine, toți erau evlavioși. Cum era unchiul Pine, așa și copiii lui. Băieții purtau caftane lungi până la glezne și *tales-cutenuri* cu *fimbri* până la

genunchi. Fetele, cu basmalele bine trase peste frunte, cum se cuvine unor fete caste, nici nu se uitau în ochii vreunui necunoscut, dar cum zăreau un străin, se înroșeau ca sfecla și pufneau pe înfundate. Mătușa Teme, o femeie bigotă, cu sprâncene albicioase, ședea alături de maică-sa. Cele două femei semănau ca două picături de apă; n-ai fi putut deosebi pe mamă de fiică dacă mama n-ar fi clătinat întruna din cap: nu, nu.

La unchiul Pine acasă, tata Nuhăm nu s-a mai lăudat cu fecioru-său cel tare în Biblie. În acea casă, Biblia nu prea se bucura de mare prețuire. Cine studiază Biblia? Doar liber-cugetătorii! În schimb, nu s-a putut opri să se laude cu scrierea frumoasă a copiilor săi. Copiii lui, spunea tata, scriu cum nu s-a mai văzut.

— Îl vedeți pe ăsta micu'? Are o mânuță de mare caligraf.

— Ia aduceți cerneală și condei! porunci unchiul Pine, sumecându-și amândouă mânecile, de parcă ar fi avut de gând să se apuce de cine știe ce treabă. Cerneală și condei să vă faceți!... Să-l vedem ce știe caligraful ăsta!

Voia lui nenea Pine e ca ordinul unui general sever. Toți copiii lui, băieții și fetele, dau fuga prin toate ungherele după cerneală și condei.

— O bucată de hârtie! comandă iar generalul.

Dar în toată casa nici urmă de hârtie.

— Stați. Știți ceva? Să scrie chiar aici, pe siderul meu.

Ideea vine din partea lui Iți, feciorul mai mic al unchiului Pine, un băiețandru ciudat, cu cap țuguiat și nas ascuțit.

— Așază-te colea de scrie! spune tata Nuhăm savantului în ale Bibliei.

— Ce să scriu?

— Scrie ce vrei.

Muindu-și condeiul în cerneală, *micul talmudist* și *marele caligraf* rămâne puțin pe gânduri. Taie-l, spânzură-l, nu-i dă în gând ce să scrie. Odraslele lui nenea Pine credeau desigur că marele caligraf se pricepe la scris numai când nu-l vede nimeni. Deodată însă, lui Șulem îi vine în minte un text care, la acea vreme, se scria pe mai fiece carte sfântă. Își sumecă mâneca, moaie apăsat condeiul, face câteva rotocoale prin aer și, peste câteva clipe, iată ce se poate citi: „Cu toate că înțelepții au interzis să se scrie pe o carte sfântă, de dragul unei însemnări, acest lucru este totuși îngăduit“.

Asta a fost ca un fel de introducere, după care urma cunoscuta inscripție: „Această carte aparține…“ – „Cui aparține cartea?“ – „Cui aparține, aceluia!“ – „Totuși, cui aparține?“ – „Aceluia care a cumpărat-o.“ – „Cine a cumpărat-o?“ – „Ăla care a dat banii.“ – „Dar cine a dat banii?“ – „Cine a dat, acela.“ – „Totuși, cine a dat?“ – „Cine-i bogat.“ – „Și cine-i bogat?“ – „Bogat e Ițhac, vestitul fiu al vestitului bogătaș Pincas Rabinovici din orașul Pereiaslav.“[85]

E greu să vă descriu admirația pe care aceste rânduri au stârnit-o, atât în ce privește stilul, cât și scrierea în sine. Mai ales scrierea. Ca să nu-l facă de râs pe taică-său, Șulem, *marele caligraf*, se străduise din răsputeri, depusese toate eforturile, asudase ca un armăsar. Alesese literele cele mai mici, niște litere ca periuțele, că-ți trebuia o lupă să le distingi. Folosise tot meșteșugul caligrafiei, meșteșug pe care îl moștenise de la *reb* Zurăh, dascălul lui din Voronka, acel *reb* Zurăh care, putem spune, crescuse acolo o întreagă generație de caligrafi, risipiți apoi prin toată lumea și a căror scriere uimește poate și în ziua de astăzi.

27

BEN AZMANIM[86]

„Arnold de la periferie.“ Prieteni noi. Garniza, dascălul, e și un bun cititor al Torei. Ștrengarii din Voronka arată ce pot.

Ben azmanim! Cine poate înțelege adevăratul sens al acestor cuvinte! Cu toate că *holiday*, *Ferien*[87] au cam aceeași semnificație, aceste cuvinte nu înseamnă chiar exact ce înseamnă *ben azmanim* pentru inima copiilor de *heider*. Copilul de școală sau cel de gimnaziu vine acasă, în vacanță, după ce un an întreg a putut să se joace destul chiar acolo unde a învățat, a putut să zburde, să se joace cu colegii și prietenii lui și poate chiar că a zburdat mai mult decât a învățat. Copilul de *heider* însă, el, săracul, a tocit un an întreg, până târziu în noapte, a stat și a învățat, a învățat… Și iată… vine *ben azmanim*. Asta înseamnă că o lună și jumătate nu trebuie să se mai ducă la *heider.* Poate fi bucurie mai mare? Unde mai pui că în această perioadă mai cad și sărbătorile de toamnă: Roș Hașana, Iom Kipur, *Corturile*, Simhestoire*!* Toate astea le trăiau acum copiii lui Nuhăm sin Vevik într-un loc nou, în marele oraș Pereiaslav.

Înainte de toate însă, copiii lui Nuhăm Rabinovici vor să colinde orașul, să-l cunoască, căci deocamdată nici nu l-au văzut ca lumea. Afară de casa mătușii Hane și de cea a unchiului Pine, afară de sinagoga cea mare, de sinagoga veche și de sinagoga rece în care oficiază cantorul Țali, copiii din Voronka nu fuseseră mai nicăieri. Doar sunt încă destule străzi și destule locuri… Există *Altița* și *Trubeila*, niște pârâuri, există Podul lung, și unde mai pui periferia – de fapt, un fel de

orășel care ține tot de Pereiaslav. Acolo trăia și Arnold. Acest „Arnold de la periferie“, cum i se spunea, venea destul de des în casa lui Nuhăm Rabinovici, să-și omoare timpul, să mai discute despre Maimonide, despre *Kozari*[88], despre Spinoza, Moses Mendelssohn și atâția alți oameni de seamă dintre care Șulem nu-și mai amintea decât de unul cu numele de Draper[89]. Acest nume i s-a întipărit în minte. „Arnold e un om tare învățat, obișnuia să spună tata Nuhăm, care avea despre «Arnold de la periferie» o părere excelentă; să nu fi fost evreu, Arnold ajungea poate chiar procuror.“ De ce tocmai procuror? Și de ce să nu fie și un evreu procuror? Toate astea Șulem încă nu le putea pricepe. În ceea ce privește antisemitismul, el cunoștea un singur aspect: câinii. Și asta din proprie experiență. În Voronka, băieții asmuțeau câinii împotriva lui, iar câinii îl tăvăleau și-l mușcau, că și în ziua de azi mai are semne.

Eroul biografiei de față datorează multă recunoștință lui „Arnold de la periferie“ pentru studiile pe care le-a urmat mai târziu; de aceea ne vom mai întâlni cu acest om. Deocamdată însă, ne aflăm în *ben azmanim* și în ajun de sărbători, timpul cel mai potrivit pentru a face cunoștință cu băieții din marele oraș și a lega prietenii noi.

Dintre băieții gospodarilor de vază, un loc deosebit îl ocupa Moișe al lui Ițhac Vigder, un băiețel bălan, curățel, cu caftan de alpaca, și atât de înfumurat că nu-i venea la socoteală să stea de vorbă nici măcar cu sine însuși. Și avea de ce. Mai întâi de toate, taică-său, Ițhac Vigder, poseda o casă proprie, cu cerdac alb. Apoi, în casa lui Ițhac Vigder puteai vedea ceasornice și ceasuri fără număr. Când se făcea ora douăsprezece și toate ceasurile începeau să sune, puteai să asurzești. De felul lui,

Iţhac Vigder era un om care se judeca veşnic cu toată lumea şi avea nişte ochi ca de bandit. La sinagogă toţi băieţii tremurau la privirea lui.

După Moişe venea la rând Zeama Koreţki, un băiat cam adus de spinare, un ştrengar din ţara ştrengarilor. Nu se împrietenea cu fitecine şi nu fitecine s-ar fi împrietenit cu el. Pentru că taică-său era dintre aceia care se bărbiereau, lăsându-şi doar bărbiţă. Era avocat la Petersburg, purta pe nas nişte ochelari ciudaţi, cărora li se spunea *pince-nez.* Zeama i-a învăţat pe copiii din oraş să se scalde, să înoate, să se dea pe gheaţă şi încă multe alte lucruri pe care nu toţi copiii de evrei le ştiau.

După Zeama veneau la rând: odrasla lui Isruel Bendiţki, un băieţel cam palid şi firav; Haim Ruderman, fiul unui dascăl, un băiat buzat; Avreml Zolotuşkin cel negricios ca un harap, băieţii familiei Merpert şi băieţii familiei Lipski – nişte domnişori spilcuiţi, cu cizmuliţe lustruite, şi cu care era o mare cinste să stai de vorbă, pentru că cine îşi mai îngăduia să poarte cizmuliţe lustruite în zilele de lucru? Mai apoi să-i amintim şi pe băieţii familiei Kanaver, nişte draci împieliţaţi care se legau de câini şi torturau pisicile. Însă cu toţi aceştia Şulem nu voia să lege prieteşug. El preferase să se împrietenească cu băieţi ca Motl Sribne, un flăcău cu perciuni lungi, care cânta la vioară sau ca Eli al lui Dodi, spirt, nu alta, care se hlizea întruna – şi cu alţii ca ei. Se întâlneau la aceeaşi sinagogă, citeau din aceeaşi carte de rugăciuni şi împreună puneau la cale tot soiul de şolticării! Îl maimuţăreau pe Reful ceauşul, cum îşi aruncă ochişorul prin sinagogă şi strigă pe un ton cântat: „Optsprezece guldeni pentru cohen!“[90], îl maimuţăreau pe Beni Kanaver, cum trăgea tabac pe nas, pe

Iţhac Vilenski, cum îşi mângâie bărbiţa şi râde pe sub mustaţă. Slavă Domnului, aveai după cine te strâmba. Ar fi fost destul numai Garmiza dascălul, cum citea din Tora[91]. Pe acesta din urmă, Şulem al lui Nuhăm Rabinovici l-a studiat două săptămâni în şir: cum se leagănă pe un picior, cum apoi îşi schimonoseşte obrazul ciupit de vărsat, cum îşi rânjeşte dinţii galbeni şi cum, cu gâtul întins înainte, îşi mişcă nasul ascuţit – în sus şi în jos – şi slobozeşte un strigăt din fundul gâtlejului: „Priveşte, ţi-am dăruit viaţa şi binele, moartea şi răul!“ – să mori de râs, nu alta. Toţi cei care îl vedeau pe Şulem imitându-l pe Garmiza cum se roagă jurau că-i Garmiza în carne şi oase. Dar lui Garmiza personal, când a aflat că e maimuţărit, nu prea i-a venit bine. Aşa că nu s-a codit să se ducă acasă la Nuhăm Rabinovici şi să-i spună toată tărăşenia, cum că el, Garmiza, a auzit că *reb* Nuhăm are un puşti care se strâmbă când citeşte Tora. Noutatea a stârnit revoltă. Nuhăm i-a făgăduit să facă „cercetări“ îndată ce vor veni copiii acasă. Şi cum au venit copiii acasă, tata s-a şi luat de capul lor. De fapt, era ca şi sigur că asta-i isprava lui Şulem.

— Vino-ncoa, Şulem! Ia să-mi arăţi tu cum te strâmbi după Garmiza dascălul, când citeşte Tora.

— Cum mă strâmb? Uite-aşa!

Şi fără a se lăsa mult rugat, Şulem începe să se legene pe un singur picior, să-şi pocească obrazul ca Garmiza, să rânjească, să-şi întindă gâtul înainte, să-şi mişte nasul în sus şi în jos şi apoi să se roage cu glasul adunat din fundul gâtlejului: „Priveşte, ţi-am dăruit viaţa…“

Niciodată Şulem nu l-a mai văzut pe taică-său râzând ca în ziua aceea. Nu se mai potolea. Şi când, în fine, a isprăvit cu râsul şi cu tusea, s-a adresat odraslelor lui:

— Ei, ați văzut ce face *ben azmanim*-ul din voi? Umblați haimana, vă zboară mintea la naiba știe ce și vă strâmbați după Garmiza, cum citește din Tora. (La aceste cuvinte, tata nu se mai poate stăpâni, râde iar și-și ascunde obrazul în batistă.) Cu voia lui Dumnezeu, îndată după Sărbătoarea Corturilor, vă dau pe mâna unui dascăl; o să-mi mergeți frumușel la *heider*, da, da, s-a isprăvit cu hoinăreala.

Apoi dacă tot e pe sfârșite vacanța, băieții trebuie să profite de orice moment.

Deci s-au apucat să profite de libertatea lor, în cel mai înalt grad. Fără a stătea la gânduri, se înhăitară cu toți derbedeii care le ieșiră în cale, legară prietenii cu cine nu crezi și zburdară ca recruții înainte de a intra în armată. Băieții din Voronka le arătau celor din Pereiaslav că, deși vin dintr-un târgușor, știu și ei multe de care cei din Pereiaslav habar n-au. De pildă, copiii din Pereiaslav nu știau că la fiecare nume poți potrivi o rimă. Alegeți-vă orice nume, să zicem Motl. Motlcapotl, Drumen-drotl, Iosef-sotl, Erez-cnotl; Leibl: Leibl-capeibl, Drumen-dreibl, Iosef-seibl, Erez-cneibl; Iancl: Iancl-capancl, Drumen-drancl, Iosef-sancl, Erez-cnancl. Și așa mai departe, la care nume poftiți.

Și apoi, copiii de la oraș habar n-aveau de vorbirea de-a-ndoaselea. De exemplu: „išuca iți dra o ămlap“, ceea ce înseamnă: „acuși îți ard o palmă“. Sau „iți uad uc alfit“, ceea ce înseamnă „îți dau cu tifla“.

Acest limbaj Șulem ți-l putea vorbi un ceas întreg fără a se poticni. Ce plăcere nemărginită să-i poți spune omului direct în față tot ce-ți trece prin minte și el să stea ca un netot care habar n-are că de el e vorba. Dar ce fel de băieți sunt ăștia din Pereiaslav, care lasă să treacă un popă pe lângă ei, de parcă ar

fi un te-miri-cine și nu-i aruncă o vorbuliță! Nu, cei din Voronka nu-s atât de proști! Toți băieții – mulți, puțini, cât sunt – se încolonează în spatele popii și-i cântă în cor:

Popă, țap – fi-ți-ar de cap!
Mie pâine – ție, câine!
Mie, car – ție, gropar!

Băieții din Pereiaslav spun că la ei nu-i voie să ațâți în așa hal un popă, căci pentru una ca asta te poți alege cu o chelfăneală să-ți meargă fulgii. Asta-i bună! Să-ți fie frică de-un popă! Că dacă-ți taie un popă drumul e semn rău, asta da, asta se știe, dar să-ți fie frică de un popă?

Foarte adevărat, Pereiaslavul e un oraș frumos și mare, nu mai încape vorbă. Dar la ei, la Voronka, când veneau vacanțele era mult mai vesel. Așa cugetau copiii lui Nuhăm sin Vevik. Și cu toate astea, își doreau ca aceste zile de vacanță la Pereiaslav să nu se mai isprăvească.

28
DASCĂLI ȘI ÎNVĂȚĂTORI

Reb Arn din Hodorova. Un dascăl cu fantezie bogată. O întreagă galerie de dascăli. Muniș, dascălul cu osciorul. Învățăceii joacă în cărți pe furiș.

Zilele de *ben azmanim* încă nu se terminaseră, sărbătorile de toamnă încă nu sosiseră când Nuhăm Rabinovici a și început să caute un dascăl pentru copii. În oraș erau câțiva dascăli. În primul rând, amintitul Garmiza, mare meșter în

citirea Torei, apoi *reb* Arn din Hodorova, un dascăl foarte priceput și cu fantezie bogată. Acestuia îi plăcea să le spună copiilor povești stranii, de pe vremuri. De pildă, o poveste despre bunicul-său, un viteaz care de nimic nu se temea. Odată, povestea el, într-o noapte de iarnă, trece bunicul pe lângă o pădure. Deodată, din pădure năvălesc doisprezece lupi flămânzi care se iau după sanie. Bunicul, să se piardă cu firea? Ți-ai găsit! Sare din sanie, înhață lupii unul după altul, și vârând fiecăruia pumnul în gâtlej îi răstoarnă pe toți cu burta-n sus.

Apoi o altă poveste, tot despre bunicul: cum a scăpat el odată târgul de la o mare nenorocire. Într-o duminică, vin niște țărani la târg, se îmbată în lege și se leagă de oameni. Ce face bunicul? Fiind tocmai pe la mijlocul rugăciunii, aruncă de pe el *talesul* și filacteriile, se repede la cel mai zdravăn dintre scandalagii, la unul Ivan Păpurilă, îl apucă de picioare și dă-i cu el în scăfârliile celorlalți. Țăranii cad ca muștele. Isprăvind cu toți, bunicul îl sloboade pe Ivan Păpurilă zicându-i: „Acuma pleacă și tu acasă, că eu mă duc să-mi termin rugăciunea“.

Însă după cum povestea *reb* Arn din Hodorova, bunicul-său o fi fost el mare viteaz, dar era și un mare zăpăcit, să te ferească Dumnezeu. El, de-ți cădea pe gânduri, era de speriat. Odată umbla el așa prin casă. Umbla și umbla îngândurat și când colo, ce crezi, se pomenește sus, pe masă.

Iaca, așa dascăl era *reb* Arn din Hodorova. După el, urma o întreagă galerie de dascăli: dascălul *reb* Ioșua, dascălul *reb* Herș, dascălul *reb* Iachir-Simhe, dascălul din Koidanov și Mendl burtosul. Și fiecare cu cusurul lui: unul știa Talmudul dar nu prea știa Biblia, altul știa Biblia dar nu prea știa Talmudul.

Dintre toți dascălii, cel mai potrivit ar fi fost Mendl burtosul, dacă nu avea el prostul obicei să-i cotonogească pe copii. Dacă pomeneai copiilor de Mendl burtosul, îi apuca îndată tremuriciul.

Dascălul *reb* Muniș bătea și el, nimic de zis, dar cu măsură. Nu ca Mendl burtosul, care te putea chiar ucide, dar care în schimb se pricepea să predea învățătura. Nuhăm sin Vevik făgădui copiilor să le tocmească, cu voia lui Dumnezeu, pe unul dintre acești doi din urmă. S-au asigurat vasăzică, de un dascăl. Acum mai lipsea învățătorul care să-i învețe scrisul. Cu cine vor învăța să scrie? În ce privește scrisul în idiș, îl învățaseră de la dascălul *reb* Zurăh din Voronka. Dar ce te faci cu rusească? Aici „Arnold de la periferie“, prietenul casei, despre care am mai amintit, își dă cu părerea: copiii să fie trimiși la *evreiskoie ucilișce*[92], că o să coste și ieftin și o să fie și bine. Auzind una ca asta, bunica Minde s-a jurat că atâta timp cât trăiește nepoții ei vor rămâne evrei. Și n-ai ce-i face! Încep așadar discuțiile despre învățătorii particulari. Noeh Busl e învățător bun, vezi însă că-i ginere de harabagiu. Iți scribul, care-i învață pe copii să scrie după fraze-tip, are o mână bună la scris, vezi însă că în ce privește limba e destul de slab. Avrum scribul, fratele lui Iți scribul, e slab și la una și la cealaltă. Ce-i de făcut? Și se opresc la dascălul Muniș. El cunoaște Biblia, cunoaște și gramatica ebraică, se descurcă și în ale Talmudului și de scris rusește, scrie de-i lasă pe toți cu gura căscată. Ce-i drept, nu prea știe ce scrie, și ce scrie nu-i prea gramatical, dar ce contează? Copiii sunt încă mici ca să cunoască gramatica[93], mai întâi să cunoască *dikduk*[94], asta-i mai important. Că Muniș dascălul e bătăuș, nu-i nimic, ia să catadicsească copiii să învețe ca lumea și n-o să-i mai bată.

Parcă dascălul degeaba îi bate? Copiii s-au convins de asta din experiență proprie. Spre deosebire de alți dascăli, lui Muniș nici nu-i plăcea să bată cu palma sau cu nuiaua. La degetul gros al mâinii drepte el avea un oscior ieșit în afară și când îți înfigea osciorul ăsta în șold, între coaste sau în tâmplă, te vedeai cu străbunii. Halal oscior! Pe cât putea, Șulem se străduia să evite întâlnirea cu osciorul. Și poate că i-ar fi reușit, pentru că era dintre învățăceii care în fiecare joi știau lecția de Talmud – sau se prefăceau că o știu! De Biblie nu se mai discuta. Și cu scrisul se împăca. În schimb, când era vorba de nebunii, n-avea încotro, trebuia să guste din binefacerile osciorului de care își amintește și în ziua de azi. Dar nu din cauza asta era Nuhăm Rabinovici nemulțumit de dascălul Muniș. Buba era, că în ce privește dikdukul, gramatica ebraică adică, Muniș habar n-avea. Dacă-l întrebai: „*Reb* Muniș, de ce nu faci dikduk cu copiii?“, îți răspundea rânjind: „Aiurea, ce dikduk-șmikduk?“. Pe Șulem, răspunsul ăsta îl punea pe foc. Și când a venit al doilea semestru, tata și-a retras copiii de la *heiderul* lui Muniș și i-a înscris la *heiderul* altui dascăl.

Noul dascăl, nimic de zis, era un bun cunoscător al gramaticii ebraice, o știa ca pe apă. Avea însă alt cusur, îi plăcea să se bage în treburile obștești. În fiecare zi avea altă treabă. Dacă nu era nuntă, era vreo circumcizie; dacă nu era circumcizie, era un *pidien-haben,* era o *bar-miț̣va*[95], un divorț, un arbitraj, o împăcare între împricinați, un moratoriu. Dar ceea ce pentru unii înseamnă cusur, pentru alții înseamnă o calitate. Pentru copii, bunăoară, acest dascăl a fost un înger, iar *heiderul* lui un adevărat rai. Ei se puteau distra cu orice joc, până și cu jocul de cărți. Dar nu cu niște cărți ca acelea din Voronka – ptiu, ce, alea-s cărți? – ci cu cărți adevărate. Făceau

partide de *tri listika* și *starșîi kozîr*, jocuri pe care le jucau deținuții în închisori. Cărțile păreau și ele a fi niște cărți de pușcăriași – jigărite, soioase, decolorate. Totuși, la aceste jocuri copiii își pierdeau gustările de dimineață, masa de prânz, ba și ultima copeică.

Toți gologanii erau câștigați de băieții mai mari, cum era bunăoară Zeama Koreț ki, un băiețoi ciudat, de care am mai amintit. El își îndemna prietenii pe căi greșite. Principiul lui consta în trei puncte: 1) să nu asculți de părinți; 2) să-l urăști pe dascăl; 3) să nu te temi de Dumnezeu.

Băieții cei mari mai aveau un năravː după ce-i scuturau de bani pe cei mici, își mai băteau și joc de ei! Cartoforii adevărați nu fac una ca asta. Dar să nu credeți că le mergea chiar atât de ușor. Aveau și ei destule de tras. Mai întâi și întâi, trebuiau s-o mituiască pe nevasta dascălului, ca să nu-i pârască lui bărbatu-său, că adică la el în *heider* se joacă cărți. Al doilea, dascălul avea un fecior, Faivl, poreclit Buză, pentru că avea o buză groasă și pe acest Buză trebuia să-l îndopi, să-l lingușești și să-l ungi – o dată cu un prânz bun, altă dată cu o prăjitură, dar mai ales cu alune. Buză se dădea în vânt după alune. Ți se întorcea stomacul pe dos când îl vedeai ronțăind alune, și încă pe bani străini. Dar ce să-i faci? Dacă Buză s-ar fi apucat să-i spună lui taică-său, dascălul, că elevii joacă cărți, era să fie mai bine?

Din toți acești dascăli și învățători, cu învățătura lor cu tot, Nuhăm Rabinovici a cules prea puțină mulțumire. În fiecare sâmbătă își asculta copiii și dădea din cap oftând. Mai multă grijă și bătaie de cap îi pricinuia mijlociul, *talmudistul.* Pesemne că din partea lui se așteptase la mult mai mult. „Ce o

să iasă din tine, îl întreba tata, ce rost o să ai în viață? Uite, ca mâine ajungi la *bar-mițva* și nu știi să legi două cuvinte…“

Și tata Nuhăm s-a pus să caute un dascăl adevărat, un adevărat cunoscător de Talmud. Și… l-a găsit!

29

DASCĂLUL DE TALMUD

> Moișe-Duvid Ruderman, dascăl de Talmud. Fiu-său, Șimen, pe punctul de a se boteza. Orașul îl scoate de la mănăstire. Unchiul Pine se agită.

Originar din Lituania, dascălul Moișe-Duvid Ruderman era un evreu astmatic, adus de spinare, cu sprâncene negre și dese. Mare învățat, bun cunoscător al Bibliei și al limbii ebraice, dascălul poseda toate calitățile. Pe lângă toate, mai era și bigot, un adevărat drept-credincios. Cui să-i fi trecut prin gând că și un asemenea om poate avea un cusur? Și ce cusur! Cusurul era că fiu-său învăța la *uiezdna*, adică la școala județeană. Pe atunci, la *uiezdna* învățau doar doi băieți evrei din oraș: fiul lui Moișe-Duvid Ruderman, pe nume Șimea Ruderman, un flăcău căruia îi apăruse de timpuriu o bărbiță neagră și Haim Tamarkin, feciorul avocatului Tamarkin, un băiat scund și îndesat, cu nasul coroiat. Haim purta rubașca peste pantaloni, ca băieții ruși, bătea mingea cu ei, nu-l prindeai pe la sinagogă decât de Iom Kipur și pe ascuns fuma țigări de foi.

Acești băieți erau, ca să zicem așa, primele rândunele, pionierii emancipării în orașul Pereiaslav. Numai doi copii de evrei, printre câteva sute de neevrei. La început, copiii neevrei

se uitau la ei ca la niște ciudățenii, ca la niște copii dintr-o altă lume. Apoi i-au trântit la pământ în curtea școlii și le-au uns buzele cu slănină, pentru ca, în cele din urmă, să devină prieteni, ca frații. Pe atunci, copiii neevrei erau străini de ura de rasă, nu știau ce vasăzică persecutarea evreilor, nu fuseseră încă atinși de otrava antisemitismului. De cum îl culcau la pământ pe copilul evreu și-i ungeau buzele cu slănină, mai dându-i pe deasupra o mamă de bătaie, gata, devenea pentru ei tovarăș egal.

Tocmirea lui Moișe-Duvid Ruderman, ca dascăl pentru copiii lui Nuhăm sin Vevik, n-a avut urmări bune. Când a aflat unchiul Pine că frate-său Nuhăm și-a dat copiii pe mâna unui dascăl al cărui fiu învață la școala județeană, s-a făcut foc. El susținea că de la școala județeană până la trecerea la creștinism nu-i decât un pas. Și scris a fost pesemne ca de astă dată unchiul Pine să fie profet, căci chiar așa s-a întâmplat.

Odată, într-o sâmbătă, se zvonește în oraș că cei doi băieți evrei care învață la școala județeană, adică Șimen Ruderman și Haim Tamarkin, au de gând să se boteze. Se înțelege că nimeni nu voia să creadă. „Da' de unde, vorbe de clacă, auzi ce-i în stare un oraș să născocească!“ Dar, cum s-ar zice, până nu-i foc, fum nu iese. Închipuiți-vă că în chiar aceeași sâmbătă începe o alergătură și o învălmășeală, ca la foc. Tot orașul aleargă spre mănăstire. „Ce s-a întâmplat?“ – „S-a întâmplat o istorie frumoasă, păcat numai că-i scurtă. Vreți să vedeți ceva? Duceți-vă la mănăstire și o să vedeți cum doi tinerei de la școala județeană s-au cățărat sus de tot, în vârful clopotniței și acolo, cu capul descoperit stau și înfulecă cu nerușinare bucăți de pâine unsă cu untură de porc, în văzul tuturor.“ Panica e atât de mare încât nimănui nu-i mai trece prin minte să

întrebe cum e cu putință să vezi de jos, la asemenea înălțime, cu ce-i unsă pâinea, cu untură de porc, cu unt sau cu miere!

Tot orașul era în fierbere. „Despre feciorul lui Tamarkin, nu prea avem de ce ne mira, căci taică-său, avocatul, e și el un soi de păgân, care stă cu nasul în legi și nu se pricepe decât la petiții, deci fecioru-său, Haim, a fost un *goi* încă din burta mă-sii. Dar unui Moișe-Duvid Ruderman să i se întâmple una ca asta! Un evlavios, un dascăl, cel mai bun dascăl din oraș!? Cum să crezi?

Negreșit că au fost oameni care au știut dinainte că așa o să se întâmple. De unde au știut? Rațiunea le spunea că nu e sănătos să-ți crești copiii în felul ăsta. „Din două una: dacă v-ați dat copiii la școala județeană, înseamnă că ați consimțit să uite că sunt evrei; or, dacă ați consimțit, ce rost are să le pretindeți să se poarte ca evreii; așa că, dacă v-au tras clapa cu câte o rugăciune, tăceți din gură și nu-i mai bateți cu ciomagul, ca pe niște câini.“

Așa discutau între ei gospodarii onorabili, adunați la câte un sfat. Ce-i de făcut? Cum pot fi salvați de la botez cei doi copii de evrei? Se dau toți de ceasul morții, invocă memoria străbunilor, fac apel la autorități. Și se înțelege că cel mai agitat e unchiul Pine. El își suflecă mânecile, își răsfiră frumoasa lui barbă, asudă, aleargă toată ziulica nemâncat, nebăut, până ce, slavă Domnului, izbutește ca cei doi tineri să fie scoși din mănăstire.

Culmea a fost că unul dintre ei, Haim Tamarkin, a trecut totuși la creștinism câțiva ani mai târziu. Cât despre Șimen Ruderman, el a fost trimis în orașul Jitomir. Acolo a fost înscris la *școala rabinică*, pe cheltuiala statului. Și, cu voia lui Dumnezeu, nu numai că și-a luat diploma de rabin, dar a și

funcționat ca rabin oficial, nu prea departe de Pereiaslav, la Luben.

— Ei, cine a avut dreptate? Acum nădăjduiesc că ai să-ți retragi copiii de la un dascăl ca ăsta! – se adresează unchiul Pine lui frate-său Nuhăm. Unchiul Pine e mulțumit în toate privințele: mai întâi și întâi, că a izbutit să împiedice botezarea a doi copii evrei. Al doilea, că copiii lui frate-său nu vor mai învăța la un dascăl care, deși predă dikduk, are un fecior la școala județeană. Al treilea, că s-au adeverit cuvintele lui, cum că, dacă un copil de evreu frecventează o asemenea școală, e sigur candidat la botez.

Dar de astă dată, unchiul Pine se înșela amarnic: frate-său Nuhăm s-a încăpățânat să nu-și retragă copiii de la un dascăl atât de bun.

— Ce am eu cu el? Nu-i destul că omul a avut atâtea necazuri și o rușine ca asta; vrei să-l mai lași și fără pâine, în mijlocul anului?

Unchiul Pine își ascultă fratele cu un surâs ironic, de parcă ar spune: „Măcar să fiu eu profet mincinos, dar cred că tu nu-ți duci copiii pe calea cea bună!“.

Apoi se ridică, sărută *mezuza*[96] și pleacă îmbufnat.

30

HEIDERUL DE ALTĂDATĂ

Imaginea *heiderului* de altădată. Elevii îl ajută pe dascăl și pe nevastă-sa într-ale gospodăriei. Dascălul face rugăciuni. Predica moralizatoare împinge la noi păcate.

Nu, copiii nu au fost retrași de la dascălul Ruderman cel cu rușinea. Dimpotrivă, au rămas învățăceii lui și în anul următor și în cel de-al treilea. Și au fost cu toții mulțumiți: dascălul de elevii lui, elevii de dascălul lor și tata atât de elevi cât și de dascăl.

Dar în primul rând erau mulțumiți copiii, elevii. Dumnezeu le scosese în cale un dascăl care nu bătea, dar absolut deloc. Nici nu știa ce vasăzică bătaia. Își ieșea din sărite numai când un băiat îl necăjea prea din cale-afară, când nici în ruptul capului nu voia să-și facă rugăciunea sau când avea un cap atât de tare, încât pe acest cap se puteau sparge butuci cu toporul. Atunci, de, până și dascălul Ruderman își ieșea din fire și, poruncind elevului să se întindă pe bancă, scotea din cap iarmuca moale de catifea și cu ea îl bătea, chipurile. Apoi îi dădea drumul.

Dascălul Ruderman mai poseda o calitate – avea o *jorna*, un fel de mașină de măcinat arpacaș. Mașina avea o roată și un mâner. Deasupra ei, cu gura în jos, stătea o lădiță în care se puneau boabe de hrișcă. Prin învârtirea roții, boabele curgeau încetișor într-un sertăraș. Din sertăraș cădeau încetișor pe o piatră, iar piatra, măcinându-le și descojindu-le, prefăcea boabele de hrișcă în crupe. Această mașină se chema *jorna.* Se înțelege că toată atracția acestei *jorna* stătea în învârtitul ei – cu cât învârteai mai mult, cu atâta ieșeau și crupe mai multe. Și amatori la învârtit se găseau mulți, aproape toți elevii. Fiecare ar fi vrut, cică, să vină în ajutor dascălului Moișe-Duvid, care nu putea trăi numai din dăscălia lui, așa că era nevoit să recurgă la îndeletniciri suplimentare. El măcina crupe și nevastă-sa cocea turtă dulce. Credeți cumva că la coptul turtei dulci nu-ți rămâne nimic de făcut? Oho, sunt și

aici destule de făcut. Și aici copiii pot da o mână de ajutor. Nu atât la copt, cât la frământat, la bătut aluatul. Aluatul din făină de secară pentru turtă dulce trebuie bătut mult și bine, cu amândouă mâinile, până se întinde, cât se lasă el întins, ca un aluat cu miere. Și cine se pricepe mai bine la… bătut, ca un băiat de *heider*? Printre copiii de *heider* se găseau atâția amatori să bată aluatul, că mai-mai să se bată între ei. Fiecare voia să fie primul.

Cititorul să nu-și pună întrebarea: de ce copiii de *heider* măcinau crupe și băteau aluatul de turtă dulce? Asta era floare la ureche. La dascălul din Voronka se făceau corvezi și mai și, la *reb* Zurăh, de pildă, și la alți dascăli ca el, copiii lui Nuhăm sin Vevik dădeau cu lut pe jos, în ajun de sărbătoare. Doi câte doi, scoteau din casă hârdăul cu lături. Fiecare, la rândul lui, aducea apă de la fântână și, prin tragere la sorți, dădăceau copilul dascălului. Ca să se repeadă cu o găină la haham, era lucru obișnuit. Și era o adevărată cinste pentru copii s-o ajute pe dăscăliță la jumulitul păsărilor. Preferau să facă orice, numai să scape de învățătură, căci în *heider* învățătura era mai grea decât cea mai grea corvadă.

Cred că aici ar fi locul cel mai potrivit să vă redăm imaginea unui *heider* din acea vreme, pentru ca generațiile viitoare care se vor interesa de „fericita“ viață a evreilor din trecut să aibă această imagine vie în fața ochilor.

…O căsuță țărănească, abia ținându-se pe picioare, acoperită cu paie, uneori aplecată într-o rână, alteori fără acoperiș, ca un cap fără pălărie, și cu un ochi de geam, ori cel mult două. Geamul spart e lipit cu hârtie sau astupat cu o pernuță. Pe jos lut, care numai sâmbăta sau de sărbători se presară cu nisip. Cea mai mare parte a odăii este ocupată de

vatră și *lejancă*[97]*.* Pe lejancă doarme dascălul – pe cuptor, copiii lui. La perete, se află un pat, patul dăscăliței, cu multe perne la căpătâi și pernuțe, până aproape de tavan. Acolo, pe pat, pe un cearșaf alb, curat, vezi adesea întinsă o foaie de aluat, alteori prăjiturele sau covrigi, care așteaptă să intre în cuptor (în cazul când dăscălița coace pentru vânzare) sau vreun copil (numai dacă-i bolnav grav!). Sub vatră se află o *pidpicinik*[98] (în Lituania i se zice *katuh).* Acolo se cresc găini, mai ales pentru vânzare. La peretele strâmb și umflat de umezeală se află dulapul pentru pâine, străchini și urcioare. Pe dulap sunt rânduite vasele de aramă, sita, piulița, răzătoarea și alte asemenea obiecte. La intrare, într-un colț, vătraiul și lopata, un hârdău veșnic plin cu lături, un ciubăr de lemn, care curge, pentru apă și un ștergar totdeauna ud, pentru mâini. În mijlocul odăii, o masă lungă și două bănci: *heiderul*, școala la care dascălul îi învață pe copii. Toți, atât dascălul cât și elevii, țipă. Copiii dăscăliței care se joacă pe cuptor, țipă. Dăscălița care trebăluiește prin „bucătărie“, țipă la copii ca să nu țipe. Găinile din *pidpicinik* cotcodăcesc și ele fiindcă pisica cea tăcută, cuminte și linsă a sărit de pe lejancă, s-a strecurat sub vatră, fir-ar a naibii, și a speriat păsările.

Iată cum arăta *heiderul* de altădată din Voronka. Dar *heiderul* din marele oraș Pereiaslav nu arăta nici el cu mult mai bine. Dascălul din Pereiaslav, care, ca și cei din Voronka, îi dădea zor cu învățătura, purta iarna un caftan vătuit și o iarmucă de catifea, iar vara o cămașă cu mânecile largi și pe deasupra un *tales-cuten.* Iarna, după ce se scula din somn, obișnuia să bea ceai de tei în loc de ceai rusesc, iar vara apă rece dintr-o cofiță de lemn, pe care în timp ce o strecura prin mâneca lungă a cămășii, o binecuvânta cu mare evlavie:

„Toate s-au creat prin cuvântul lui Dumnezeu“. Iar învățăceii răspundeau într-un glas: „Amin“. Dacă vreun băiat aducea un fruct, dascălul binecuvânta: „Lăudat fie cel ce face să rodească pomul“. Iar elevii toți răspundeau într-un glas: „Amin!“. Dacă vreun băiat aducea un castravete proaspăt, verde, dascălul îl curăța și-l binecuvânta: „Lăudat fie cel ce face să rodească pământul!“. Și elevii, răspundeau într-un glas: „Amin!“. Copiii toate le acceptau ca bune, doar-doar să nu învețe. Prea se lehămetiseră de învățătură. Auzi: tot timpul să stai numai cu nasu-n cărți. Să înveți în nopțile de iarnă, să te scoli în zori și să înveți; până și sâmbăta după-masă să înveți. Iar dacă sâmbăta după-masă nu învățai, stăteai frumușel la *heider,* ca să asculți lecția de morală a dascălului.

Predica moralizatoare a dascălului! Parcă era o fantezie bogată din O *mie și una de nopți*! Predica asta parcă te transporta pe lumea cealaltă. Simțeai toate chinurile morții. Auzeai îngerul morții cum se apropie cu pași ușori, cum îți spintecă burta și cum, scoțându-ți mațele, te plesnește cu ele peste obraz: „Păcătosule, cum te cheamă? Pierde-vară, cum îți zice?“. După aceea parcă vedeai doi îngeri care te înșfacă și te azvârle în fundul iadului, ca pe o minge, și acolo te rostogoleai de la un capăt la celălalt. Și dacă vreodată ai spus o minciună, te vedeai spânzurat de limbă și agățat într-un cârlig, ca hălcile la măcelărie. Și dacă ai uitat vreodată să-ți torni apă pe vârful unghiilor, cum cere ritualul, îți apăreau în față doi îngeri negri care-ți smulgeau unghiile cu un clește. Și dacă vreodată ți-ai tăiat unghiile într-o zi de vineri și fără voie ți-a scăpat o unghie pe jos, erai zvârlit pe pământ, să cauți unghia cu pricina.

Toate astea pentru păcatele mici. Ce să mai vorbim de păcatele cele mari! Bunăoară, când sari rânduri întregi din rugăciune, când tragi chiulul la rugăciunea de la amurg, când nu-ți spui rugăciunea la culcare, când nutrești vreun gând rău, când visezi visuri păcătoase și ai vedenii. Atunci, la nici o milă să nu te aștepți acolo. Pocăința, ruga, mărinimia, faptele bune, toate astea să le faci aici pe pământ, că dincolo... e prea târziu... „Acolo, stați cot la cot cu toți păcătoșii, acolo vă duceți de-a dreptul în focul veșnic, în clocotul cazanului, în iad, haimanalelor, da, în iad!“

Așa își isprăvea dascălul predica moralizatoare de sâmbătă după-masă. Și copiii îl ascultau cu încordare, plângeau, își făceau mustrări, se băteau cu pumnul în piept și își făgăduiau să fie buni și cucernici.

Dar cum se ridica dascălul de la masă, și odată cu el copiii, adio, uitau de toată predica! Lumea de apoi, cu iadul, cu toți îngerii cei negri, dispărea ca o umbră, ca un vis trecător. Și copiii se întorceau la păcatele lor, la greșelile lor: săritul rândurilor din rugăciune, chiulul la rugăciunea de la amurg sau la cea de seară. Ce unghii, care rugăciune, când afară strălucește soarele și umbrele care se cață pe ziduri te îmbie și te cheamă: „Hai afară, băiete, afară! Afară-i bine și plăcut. Numai o săritură și ai ajuns la podeț, încă o săritură și ești dincolo de podeț, unde curge pârâul, unde susură izvorul, unde înverzește firul ierbii, unde se auresc florile, unde zboară păsărelele, unde țopăie lăcustele...“ Și câmpul galben-verde parcă se roagă de tine să zburzi după plac, pe pământul moale și înmiresmat.

Dar când ți-era lumea mai dragă, apărea tata sau mama, un frate mai mare sau o soră: „Ți-ai făcut rugăciunea? La *heider*,

haimana, la *heider*!“.

31

BAR-MIȚVA

Sărbătoritul obține elogii. O întreagă galerie de personaje: gospodarii din Pereiaslav. Lacrimi de mamă.

Când stai să cugeți cum se învăța în *heiderul* de altădată, cu dascălii de altădată, descriși în capitolele anterioare, când în fața ochilor o aveai pe dăscăliță, căreia trebuia să-i dai o mână de ajutor și când erai silit să asculți de mama, de tata, de frații și surorile care te puneau mereu pe drumuri; când stai să cugeți la toate strengăriile, începând cu scăldatul în pârâu, vara, și până la jocul de cărți și de nasturi din serile de iarnă, spre a nu mai vorbi de hoinăreala și de plimbările prin oraș – e greu să-ți dai seama *cum* și *când* au mai putut totuși copiii să adune atâtea cunoștințe. Căci nu trebuie să se uite nici amănuntul că pe dascăl îl păcăleau, pe părinți îi păcăleau, și până și pe rabinul la care erau duși să-i asculte îl păcăleau. Atunci, se pune întrebarea: de unde a mai luat Șulem „material“ ca să păcălească un oraș întreg de evrei care s-au adunat la *bar-mițva* lui, a feciorului lui Nuhăm Rabinovici adică? Eroul acestei biografii își amintește clar că habar n-avea de conținutul cuvântării, compuse de dascăl, pe care trebuia s-o citească la această sărbătorire a lui – și totuși, după aceea, orașul întreg n-a mai vorbit decât de admirabila lui cuvântare. Tații îl invidiau pe Nuhăm sin Vevik, mamele își doreau și ele asemenea copii.

A fost o adevărată sărbătoare, o sărbătoare nemaipomenită! De pregătirea lui Șulem s-au ocupat destule „energii“, destui oameni – toți sub comanda bunicii Minde, care în veșmântul ei de sâmbătă și cu pestelca trasă peste cap arăta ca un adevărat comandant. Ea ordona: cine să fie invitat și cine nu; cine să stea în fruntea mesei și cine nu; în ce farfurii să se servească, ce rachiuri și ce vinuri să se bea. Cu toți se ciondănea, din te miri ce se înfuria și te repezea – și nici măcar pe sărbătorit nu-l cruța, îl cicălea să se poarte ca un om, să nu-și mai roadă unghiile, măcar de față cu oamenii străini, să nu se hlizească întruna și nici pe ceilalți copii să nu-i mai facă să râdă; pe scurt, să nu se mai poarte ca un neobrăzat.

— Dacă a dat Dumnezeu și ai ajuns la *bar-miț*va, e timpul să fii și tu om – îl tot pisălogea ea.

Apoi, scuipându-și pe degete, îi netezea ultimele rămășițe de perciuni, pe care abia-abia reușise să i le „salveze“! Că Nuhăm Rabinovici de mult avea de gând să-i taie perciunii, dar se opunea bunica Minde.

— Numai când oi muri eu, zicea ea feciorului, când ochii mei n-o să mai vadă, atunci poți face din copiii tăi păgâni. Dar cât încă trăiesc, vreau să văd pe obrazul lor măcar un semn că sunt evrei.

Afară de marele număr de gospodari invitați direct de la sinagogă la masa de *bar-miț*va, se adunase și întreaga familie. Se înțelege că printre invitați era și dascălul Moișe-Duvid Ruderman, în caftanul lui sărbătoresc de postav, cu șapca lui decolorată de pluș, care-i ședea pe cap ca o plăcintă. Dar abătut cum era, de când cu istoria lui fecioru-său care voise să se boteze, se ținea la distanță, se simțea stingherit. Fără a se atinge de vin și de gustări, dascălul ședea retras într-un colț și,

adus de spate, tușea încetișor în mâneca largă a caftanului de postav.

Iată și clipa hotărâtoare a examenului. Sărbătoritul trebuie să se prezinte în fața musafirilor, să arate tuturor ce poate. Deodată, dascălul Ruderman tresare. Spinarea i se îndreaptă, sprâncenele lui negre și dese i se ridică. Privind țintă la elevul său, cu o mișcare ca de baghetă a degetului gros, îi suflă încetișor textul cuvântării.

La început, elevul nostru, sărbătoritul adică, s-a cam clătinat, cât pe-aci să cadă. De emoție, avea amețeli, și își simțea gura uscată. I se părea că umblă pe gheață. Acuși-acuși se despică gheața și cade – și odată cu el, întreaga asistență. Dar sub privirea dascălului și condus de mișcările degetului lui, își vine în fire, se simte tot mai sigur de sine, până ce în sfârșit, luând-o pe drumul cel trainic, ca pe un adevărat pod de fier, simte o căldură în toate mădularele. Și cuvântarea, asemenea unei cântări, curge lin, ca unda apei…

În toiul cuvântării, tot urmărind degetul gros al dascălului, Șulem observă îndeaproape asistența, luând seama la expresia de pe toate fețele, fără a scăpa pe vreunul din vedere. Iată-l pe Iț̦hac Vigder, care-și saltă umerii și se uită cu ochii lui de bandit. Iată-l pe bătrânul Ioișie Sribne, despre care se zice că are o sută de ani bătuți pe muchie, pentru că de mult nu mai are dinți și limba îi atârnă din gură ca un clopoțel. Iată-l pe fiu-său, Berche, și el destul de vârstnic, ține ochii închiși și capul într-o parte. Iată-l pe Ușer Naidiș, căruia toți îi spun *feter*[99] Ușer; și chiar așa e, gras și lat. Caftanul de mătase plesnește pe el iar părul îi e alb, ca un penaj de porumbel. Iată-l pe Iosi Fruhștein, cu dinții lui mari, falși, cu ochelarii strălucitori și bărbița rară. E un om modern, care joacă uneori

șah cu Nuhăm Rabinovici și citește cărți ca: *Misterele Parisului*, *Cărările lumii* și altele la fel. Lângă Iosi stă frate-său mai tânăr, Mihl Fruhștein, un tânăr deștept foc, dat dracului, care neagă totul pe lume – auzi, s-o pună pe slujnică să stingă lumânarea în plină sâmbătă! – și ține grozav la niște evrei ca Moișe Berner și Beni Kanaver, despre care toată lumea știe că încă din tinerețe se supărau când bărbierul le „opera“ cam prea mult barba.

Printre musafiri se află și Isruel Bendițki. Pe vremuri i se spunea Isruel lăutarul, dar acum are casă proprie și un jilț la peretele dinspre răsărit al sinagogii. Isruel și-a lăsat o barbă mare, neagră și lucioasă, și cu toate că nici astăzi nu pregetă să cânte la vreo nuntă bogată, nimeni nu-l mai strigă „lăutarul“, nici măcar atunci când nu-i de față. Ce-i drept, e om cumsecade și se poartă ca un gospodar onorabil. Când râde i se văd toți dinții: mici, rari și albi. Și nici măcar pe Reful ceaușul cu „ochișorul“ lui, sărbătoritul nostru nu-l scapă din vedere. Pe jumătate aplecat, Reful e cu totul absorbit de cuvântarea lui Șulem. Și cum stă el așa, cu obrazul scofâlcit, cu nasul coroiat, ai zice că acuși-acuși o să bată cu palma în masă și o să strige, ca de obicei, pe tonul lui sărbătoresc, grav: „Zece guldeni pentru cohen!“.

Nu, sărbătoritului nostru nimeni și nimic nu-i scăpa din vedere. Toate chipurile erau sărbătorești, nici unul însă mai sărbătoresc ca al unchiului Pine. Îmbrăcat cu caftanul de mătase de zile mari, încins cu un brâu lat de mătase și cu o șapcă albastră de catifea pe cap, unchiul Pine ședea în capul bucatelor, lângă tatăl lui Șulem și-l măsura din ochi pe sărbătorit. Cercetându-l, își râdea în barbă, cu alte cuvinte: „Ce-i al lui e-al lui, știe carte prichindelul ăsta, se vede de la o

poștă. Vorba-i, rugăciunea și-o fi făcând-o zilnic? Își toarnă oare zilnic apă pe unghii? Da' rugăciunea de la culcare n-o lasă baltă? Da' sâmbăta n-o fi cărând greutăți?[100] Mă cam îndoiesc!".

Despre tatăl sărbătoritului, ce să mai vorbim, radia mai ceva ca soarele! Se vedea bine că nu există om mai fericit pe fața pământului. Își ținea capul sus, buzele i se mișcau parcă ar repeta fiecare cuvințel rostit de copilul lui. Privea la invitați, privea la unchiul Pine, la dascălul Ruderman, la sărbătorit, la mama sărbătoritului.

Iar mama, mărunțica Haie-Ester, stătea cuviincioasă și neobservată la o parte, în mijlocul celorlalte femei, gătită cu basmaua ei de sărbătoare. Stătea uimită și tăcută, pocnindu-și pe rând toate degetele. În lumina soarelui, două lacrimi strălucitoare ca două briliante i se rostogoleau pe obrazul radios, alb și tânăr, dar ofilit înainte de vreme.

Ce fel de lacrimi să fi fost? De bucurie? De mulțumire? De mândrie? De vremuri grele? Sau poate că inima mamei șoptea urechii că acest copilandru, care și-a trecut cu atâta strălucire *bar-mițva*, va spune curând, foarte curând *kadiș*[101] pentru sufletul mamei sale?

Cine poate ști pentru ce plânge o mamă?

1. Hatman al cazacilor din Ucraina (1644-1709).
2. Ucraina.
3. Școală evreiască de odinioară. De obicei, instalată în locuința dascălului.
4. Șaluri de lână sau de mătase, pe care evreii și le pun la rugăciuni sau la alte ceremonii religioase.
5. Cutioare care conțin bucăți de pergament cu versete din Biblie, pe care evreii și le prind, în timpul rugăciunilor, pe frunte și pe brațul stâng cu niște cureluțe.
6. Vestit hatman al cazacilor (1595-1657).
7. Mapu, Slonimski, Țederbaum – scriitori și publiciști în limbile ebraică și idiș.
8. Termen de respect către un om în vârstă.

9. Datină la evrei, în momentul decesului.
10. Șederea la pământ, timp de șapte zile, în semn de doliu.
11. Învățătură mistico-religioasă medievală.
12. După legenda biblică, vărul lui Moise.
13. Rege iudeu, urmașul lui Saul, autorul presupus al Psalmilor.
14. Fiul lui Saul. Prietenia lor a rămas proverbială.
15. Animal legendar care, ca și leviatanul, este pregătit pentru ospățul credincioșilor la venirea lui „Mesia“.
16. Primul patriarh evreu.
17. Fiul lui Avraam.
18. Patriarh evreu, fiul lui Isaac.
19. Profet evreu.
20. Căpetenia și legislatorul evreilor.
21. Fratele mai mare al lui Moise, întâiul mare preot al evreilor.
22. Fiul și urmașul regelui David, al treilea rege al iudeilor.
23. Profetul Ilie.
24. Filozof talmudist, medic și rabin (1135-1204).
25. Întemeietorul hasidismului (curent mistico-religios).
26. Om drept și înțelept.
27. Predicator în sinagogă.
28. Învățător și *heider*.
29. Vestit comentator al Bibliei și al Talmudului.
30. Iosele-Privighetoare (*solovei* – privighetoare, în rusă), cântăreț, erou al romanului cu același titlu al lui Șalom Alehem.
31. Rugăciune în zorii zilei.
32. Evreu trecut la creștinism.
33. Zi de post în amintirea dărâmării templului din Ierusalim.
34. Părinții bigoți își logodeau copiii încă de pe băncile școlii.
35. De la *serii* – cenușiu (rusă).
36. Nu înhăța! (rusă).
37. Cântec copilăresc, în limba rusă în original. În românește s-ar traduce cam așa:
Un, doi, trei, patru, / Hai, hai acasă, / Abtîr-bahtîr cu parul,/ Opt bănuți, puiculițo...// Acum, acum! / Acum s-o ștergem / Și de la toți domnii / Să ne luăm rămas-bun!
38. Una dintre cărțile Bibliei, a cărei paternitate e atribuită regelui Solomon.
39. Stai pe loc! (rusă).
40. Lună din calendarul evreiesc, în perioada cea mai caldă a verii; coincide cu iulie-august.
41. Om de serviciu la sinagogă.
42. Sărbătoare semireligioasă care durează opt zile și prin care evreii pomenesc victoria lor împotriva grecilor.

43. Spre a face față nevoilor, nevasta dascălului făcea negoț cu fel de fel de nimicuri.
44. Titirez.
45. Vestit făcător de „minuni“. Pușculița care-i poartă numele se găsea în mai fiecare casă de evrei. În ea se aruncau bani mărunți, adunați acolo în scopul binefacerii.
46. Coincide în parte cu luna septembrie.
47. Anul Nou evreiesc. Se serbează toamna.
48. Ziua postului mare.
49. Corn de berbec, din care se suflă în sinagogă, pentru a goni pe Satana, în preajma Anului Nou și a postului mare.
50. Deoarece la sate nu existau sinagogi.
51. Sărbătoare religioasă de toamnă care ține opt zile.
52. Textual: Sălciile pârâului – a șaptea zi din Sărbătorile Corturilor.
53. În casele evreilor religioși se atârna pe peretele de la răsărit un tablou simbolic, pictat sau brodat, pe care de obicei se înscria un citat din Biblie.
54. Bogătaș evreu, cu faimă de mare filantrop.
55. După o legendă, venirea lui „Mesia“ se va vesti printr-un sunet de șofar.
56. Polițai de sat (rusă).
57. Pretură (rusă).
58. Evreu cucernic, adept al învățăturii mistice și al extazului religios.
59. Mic pieptar pe care evreii evlavioși îl poartă sub haină.
60. Cel care face operația de circumcizie.
61. Dans hasidic, religios.
62. Plutonier (rusă).
63. Sărbătoare religioasă de toamnă.
64. Ministrul „afacerilor interne și externe“ (rusă).
65. Tichie de satin, pe care evreii religioși o poartă permanent în casă, iar pe stradă sub pălărie.
66. Bătrîn țadic hasidic din târgul Șpolî (fosta gubernie Kiev).
67. Mă, afurisiților (rusă).
68. E vremea să ne închinăm Domnului (rusă).
69. Ca vitele (rusă).
70. Dracu să vă ia (rusă).
71. Cel puțin (rusă).
72. Birou (rusă).
73. Rămâneți cu bine, afurisiților ! (rusă).
74. Aici, cu sensul: Nu mă pomeniți de rău! (rusă).
75. Aforism talmudic, considerat drept dogmă de către evreii credincioși.
76. Masa festivă de sâmbătă seara.
77. Numele ultimei zile a Sărbătorii Corturilor.

78. Carte de rugăciuni.
79. Textual: „Jos bețele!“. Comandă copilărească, fără sens.
80. În limba rusă.
81. Masa festivă din primele două seri de Paști.
82. Exclamare în timpul rugăciunii, când e interzis să se vorbească.
83. Cort, cușcă sau chioșc ridicat în curte pentru Sărbătorile Corturilor.
84. Rugăciune prin care evreii evlavioși își iau rămas-bun de la ziua de sâmbătă și întâmpină noua săptămână.
85. Este un text cunoscut, pe care autorul l-a adaptat fantezist, într-un stil umoristic.
86. Vacanța dintre semestre, la *heider.*
87. Holiday, Ferien – vacanță (în engleză și germană).
88. Scriere filozofico-religioasă a lui Iehuda Halevi, cunoscut poet din Evul Mediu (1080-1142).
89. John William Draper (1811-1882), naturalist englez, autorul scrierii *Conflictul dintre știință și religie.*
90. Prețul pe care evreii evlavioși și bogați îl plăteau pentru cinstea de a citi în public fragmente din Biblie.
91. Biblia scrisă pe pergament și strânsă în formă de suluri.
92. Școală evreiască modernă, în orașele de reședință (rusă).
93. E vorba de gramatica rusă.
94. Gramatica ebraică.
95. *Pidien-haben și bar-mițva* – ceremonii religioase care se fac: prima când băiatul împlinește o lună, a doua când împlinește treisprezece ani.
96. Mic tub de sticlă în care se află o copie miniaturală a tablelor lui Moise. Evreii credincioși fixează *mezuza* de pervazul ușii și o sărută de câte ori intră sau ies din casă.
97. Laviță (rusă).
98. Coteț.
99. Joc de cuvinte: *feter* înseamnă și unchi și gras.
100. Evreului religios nu-i este îngăduit să facă sâmbăta nici un fel de muncă și nici să poarte asupra lui greutăți sau bani.
101. Rugăciune pentru părinții decedați, pe care fiii o rostesc zilnic, timp de unsprezece luni după deces.

PARTEA A DOUA

32

„FLĂCĂUL“

Fratele Herșl se logodește. Un examen cu sufler. Un săculeț pentru filacterii, un ceasornic și o logodnică.

— Acum, slavă Domnului, ești băiat mare. Gata cu obrăzniciile și cu ștrengăriile tale de băiețel! E timpul să devii om și evreu cucernic, că vremea nu stă pe loc și ca mâine te logodești!

Această morală i-a fost dat lui Șulem s-o audă chiar a doua zi după sărbătoarea de *bar-miț va*, în timp ce dascălul îl ajuta să-și pună filacteriile. Atâta i-a strâns curelușa în jurul brațului stâng, că băiatului i s-au învinețit degetele. Iar filacteriile fixate pe frunte îi alunecau întruna peste ochi, gata-gata să cadă. Pe Șulem l-a costat destulă trudă să-și țină echilibrul. Se temea să facă cea mai mică mișcare sau măcar să privească la puștii din jur, care priveau cu ochi mari, să-l vadă cum pentru prima oară își face rugăciunea cu filacteriile. Și pentru că nu trebuie să ocolim adevărul, să spunem deschis că, de nu erau copilandrii aceia, eroul nostru și-ar fi făcut rugăciunea din inimă, cu dragoste și cu tot zelul. Îl plăcea, pur și simplu, această ceremonie de punere a filacteriilor. Îi plăcea tâlcul cuvintelor: „Și te vei logodi cu Mine“[1]. Îi plăcea și mirosul plăcut de piele al curelușelor abia confecționate. Îi

părea bine că de-acum i se va spune „flăcău“. Se bucura că acum putea să facă parte dintr-un *minien*[2], cu alte cuvinte că-i socotit evreu ca toți evreii, că a intrat în rândul oamenilor. Până și Reful ceaușul, cel cu ochișorul, îl privea acum cu totul altfel, cu un respect vădit. Cât despre prietenii lui, nu se mai discută. Aceștia îl pizmuiau tot așa cum și el, la vremea lui – își amintește foarte bine – îl pizmuia pe frate-său Herșl, când a fost sărbătorit cu ocazia *bar-mițvei.* Și nu atât pentru ceremonia în sine, cât pentru că, îndată după *bar-mițva,* frate-său Herșl s-a logodit și logodnica i-a făcut cadou un săculeț brodat, pentru filacterii, iar viitorul socru un ceasornic de argint.

Dar cum s-a logodit frate-său Herșl și ce s-a ales din cadoul viitorului socru, din ceasornic adică, iată două întâmplări care merită a fi istorisite, fie și pe scurt.

La treisprezece ani, Herșl era un băiat frumos, simpatic, spilcuit, cu alte cuvinte îi plăcea să se îmbrace cu gust. Dar cap pentru învățătură nu prea avea. Și nici nu se prea omora cu firea să învețe. Era totuși socotit copil de casă bună – feciorul lui Nuhăm Rabinovici – așa că, de, i se propuneau cele mai onorabile partide.

Odată, sosește din Vasilkov un evreu prezentabil, cu barbă neagră – tatăl viitoarei logodnice. Și nu vine singur, ci însoțit de un „expert“, de un examinator tânăr, cu bărbiță roșcovană, un erudit care știa câte-n lună și-n stele – și Biblia, și limba ebraică. Dar, să fie cu iertare, cam pisălog dumnealui.

Mai întâi de toate, examinatorul s-a străduit să demonstreze părinților celor doi tineri propria lui erudiție. În acest scop, ce face? Se agață de dascălul mirelui, pe care îl și provoacă la o dispută în chestiuni de gramatică ebraică. Orice

spune dascălul mirelui, celălalt răspunde de-a-ndoaselea. După aceea, strângându-l cu ușa, îi cere să-i răspundă de ce în Ecleziastic stă scris „Judecătorul înțelept va învăța poporul său“ la singular, și nu „Judecătorii“ adică la plural. Dascălul răspunde:

— Da’ de ce tot acolo, în Ecleziastic stă scris: „Amintește-ți de creatorii tăi“, la plural adică, și nu „Amintește-ți de creatorul tău“, adică la singular.

La care cuvinte, examinatorul îl săgetează pe bietul dascăl din alt unghi:

— Spuneți-mi, vă rog, unde stă scris: „Și au umblat din norod în norod…“

Deși buimăcit, dascălul răspunde:

— E din rugăciunea „Lăudați pe Domnul și chemați numele Lui“.

Tinerelul însă nici gând să se astâmpere:

— Da’ unde *anume* stă scris „Lăudați pe Domnul și chemați numele Lui“?

Dascălul, buimăcit de-a binelea, îi răspunde iarăși:

— Asta trebuie să fie, probabil pe undeva, în Psalmi.

La aceste vorbe, tinerelul cel roșcovan izbucnește în râs:

— Îmi dați voie, rabi, asta nu stă scris „probabil pe undeva“ în Psalmi, ci stă scris: o dată în Psalmi foarte adevărat, și încă o dată (ferească-vă Dumnezeu, pe dumneavoastră și pe orice evreu de asemenea scăpare!)… în Cronici.

Pentru dascăl, un atare răspuns e o lovitură de moarte. Obrazul i se acoperă de broboane de sudoare. E dărâmat.

— Tinerelul ăsta e un chițibușar! face dascălul către copii, ștergându-și sudoarea cu poalele caftanului. Să știți, dacă-l ia

pe mire la examinat, adio, e pierdut și partida se duce pe copcă.

Dar cum în această partidă era interesat și el, dascălul adică – mai precis, nu atât în ce privește partida cât pețitoria – îi vine o idee. Șoptește la urechea lui Șulem, frățiorul mirelui, să se pitească după spateaza largă a canapelei, iar pe mire îl ia și-l așază frumușel pe canapea.

După aceea, părinții tinerilor se așază în jurul mesei ovale cu picioare sculptate și tinerelul cel roșcovan mi-l ia pe logodnic… în fabrică. În acest timp, mama aducea pe masă rachiul și pandișpanul. Era sigură, se vede, că examenul se va termina cu bine.

— Ia să-mi spui, tinere, unde stă scris versetul: „Așa e disprețuit acela care stă liniștit, cufundat în gânduri“?.

„În cartea Iov“, se aude o șoaptă din dosul canapelei.

— În cartea Iov, răspunde semeț mirele, în gura mare.

— Așa-i. În cartea Iov. Ai putea să-mi spui acum unde se găsește în Biblie un cuvânt care derivă din aceeași rădăcină cu cuvântul *gânduri*?, întreabă în continuare examinatorul roșcovan.

„În acea zi el și-a pierdut *gândurile*“ – în Psalmi, „șoptește suflerul din dosul canapelei, iar logodnicul repetă cuvânt cu cuvânt.

— Cu Biblia, cum s-ar spune, am isprăvit, declară examinatorul, aruncându-și ochii spre masa unde mărunțica Haie-Ester, ocupată până peste cap, împarte pandișpanul și dulceața. Acum să trecem puțintel și la gramatică. De ce conjugare este „Ei au pierdut“? Ce mod? Ce timp? Ce număr?

Din dosul canapelei, Șulem suflă încet, cu glas pițigăiat, iar mirele repetă, cuvânt cu cuvânt:

— „A pierde“, verb tranzitiv de conjugarea a treia, modul indicativ, perfectul compus, persoana a treia plural: eu am pierdut, tu ai pierdut, el (ea) a pierdut, noi am pierdut, voi ați pierdut…

— Destul! Destul! exclamă examinatorul satisfăcut, frecându-și mâinile și privind lacom spre masă.

— Vi se cuvine *mazeltov*[3]. Vedeți și dumneavoastră, băiatul e tobă de carte, le știe toate ca pe apă. Așa că acum am putea trece, cred, la o gustărică!

Dacă părinții au știut sau nu de această înscenare, dacă ea n-a fost decât opera dascălului și a logodnicului, dacă despre ea avea cunoștință și examinatorul cel roșcovan – e greu de spus. În orice caz, ambele părți au ieșit mulțumite și, slavă Domnului, nici una dintre ele nu s-a păcălit.

Și acum să trecem la istoria cu ceasornicul. Se înțelege că îndată după acest „examen“, mama a plecat să vadă mireasa. Mireasa i-a plăcut – fată deșteaptă! Și s-a serbat logodna, s-a întocmit actul cuvenit și s-au spart farfuriile[4], iar tatăl fetei i-a cumpărat mirelui un cadou: un ceasornic de argint. Câte minute sunt într-o oră, de-atâtea ori se uita mirele la ceas. Îți făceai o pomană cu el dacă-l întrebai cât e ceasul. Și-și păzea mirele ceasul ca lumina ochilor. Înainte de culcare, nici că mai știa unde să-l ascundă. Sâmbăta, înainte de a pleca la sinagogă, își plimba ceasornicul prin toate scrinurile, prin toate sertarele. Dârdâia de frică, nu cumva, Doamne ferește, să-i fure cineva ceasornicul.

Dar într-o zi i se năzare mirelui, băiat ferchеș cum era, să-și curețe costumul. Pe atunci se purtau stofe fine de tricot păroase. Și un asemenea material are obiceiul să prindă cu nemiluita pete și praf. Mai avea mirele și un bastonaș mlădios

de bambus. Așadar, își atârnă el costumul afară, pe balcon, și se apucă să-l bată cu bastonașul de bambus. Dar bine-bine de tot, cât îl țineau puterile. Că ceasornicul se afla în buzunarul hainei, asta uitase cu totul. Nici vorbă că din prețiosul cadou s-a ales praful – un mișmaș din bucățele de argint, porțelan, sticlă și o mulțime de rotițe minuscule. Și mirele și-a ridicat glasul și a izbucnit în plâns. Toate încercările de a-l mângâia, toate promisiunile că i se va cumpăra alt ceasornic s-au dovedit zadarnice.

Șulem, care acum, după *bar-mițva*, se socotea băiat mare, cogeamite flăcăul, se compara în sinea lui cu frate-său Herșl. Idealul lui pe atunci consta în trei lucruri: un săculeț pentru filacterii, cum avea frate-său Herșl, un ceasornic și o mireasă.

Pe mireasă nu și-o imagina altfel decât ca o întruchipare a unei prințese, una dintre acele frumuseți despre care îi povestise de atâtea ori prietenul lui, Șmulik orfanul. Chipul ei îi era atât de cunoscut, încât nu o dată o vedea și în vis.

Iată însă că la puțin timp după *bar-mițva*, a văzut-o aievea. Și s-a îndrăgostit de ea după cum vă vom descrie în capitolul care urmează.

33

PRIMA DRAGOSTE

> Roza Bergher, adevărata Sulamită din *Cântarea Cântărilor.* Haim Fruhștein, un concurent de temut. Pantofi cu scârț și limba franceză. Cântatul la vioară. Visuri dulci.

Dacă nu s-ar fi întâlnit cu ea de atâtea ori în viață, eroul acestei biografii ar fi putut crede cu certitudine că aceea care

la paisprezece ani îl uimise n-a fost decât o închipuire, o fantezie a lui, un vis.

O chema Roza. Niciodată n-o văzuse mergând singură, ci veșnic înconjurată de o bandă de cavaleri – cei mai aleși tineri, feciorii celor mai cu stare familii din oraș. Uneori și cu ofițeri. Un ofițer rus să se plimbe cu o fată evreică? Acest simplu fapt stârnea atâta senzație, încât tot orașul era în fierbere. Nu orice fată își putea permite un asemenea lux. Și nu oricărei fete orașul i-ar fi iertat-o. Rozei însă da; ea își putea permite și i-o puteai ierta, pentru că era *Roza*; pentru că era singura fată din oraș care cânta la pian și vorbea franțuzește – ba chiar vorbea cu glas tare și râdea zgomotos. În plus, Roza făcea parte din „elită“. Tatăl ei, unul dintre cei mai bogați și mai de vază cetățeni ai orașului, era un evreu aristocrat. Se zice că în tinerețea lui umbla ras; acum însă, bătrân fiind și cărunt, își lăsase barbă, purta ochelari și avea pungi sub ochi. Aceleași pungi sub ochi le moștenise de la dânsul și fie-sa, Roza. Dar se potriveau de minune la ochii ei frumoși, albaștri, la genele ei întoarse, mătăsoase, la năsucul ei greco-semit, la obrăjorul ei alb și luminos, la silueta ei micuță dar impunătoare. Și Șulem s-a îndrăgostit de această Sulamită cu tot focul sacru al dragostei de adolescent, numai dintr-o singură privire pe care i-au aruncat-o ochii ei minunați. Da, Sulamita! Numai Sulamita din *Cântarea Cântărilor* are ochi atât de frumoși, de dumnezeiești și e în stare cu o singură privire, drăgăstoasă și dulce, să-ți pătrundă atât de adânc în suflet. Pe Șulem ea nu l-a privit – pot să vă asigur – decât o singură dată, cel mult de două ori, și asta numai din întâmplare, când fata se plimba pe stradă, într-o

sâmbătă după-amiază, cu o droaie de cavaleri după ea, printre care și fericitul Haim Fruhștein.

Haim era unicul fecioraș al lui Iosif Fruhștein. Era scurt de picioare, tare scurt de picioare, în schimb avea un nas lung, presărat cu coșuri roșii și niște dinți îngrozitor de mari. Haim se îmbrăca elegant, ca un dandy. Pantofi de lac cu scârț, pe niște tocuri foarte înalte, ca să pară mai înalt; o vestă albă ca zăpada abia ninsă din cer; părul pieptănat totdeauna cu grijă, cu o cărare exact la mijloc și uns cu parfumuri tari, să le simți de la o poștă. Da, era cel mai fericit dintre cavalerii Rozei; pe el orașul îl decretase drept logodnic al ei. Și-l decretase așa, pentru că Haim era odrasla lui Iosif Fruhștein, pentru că Iosif Fruhștein era mare bogătaș și, e la mintea omului, bogătaș cu bogătaș se potrivește. Afară de asta, Haim era singurul tânăr din Pereiaslav care vorbea franțuzește. *El* vorbea franțuzește – *Ea* vorbea franțuzește – poate fi o partidă mai potrivită ca asta? Și încă ceva: *Ea* cântă la pian, *El* cântă la vioară. Și când cei doi cântau făcea într-adevăr să te vinzi și diavolului ca să poți sta o noapte întreagă sub fereastra ei și să-i asculți. Nu o dată, în serile de vară, Șulem a stat sub fereastra deschisă a Rozei, ca să prindă acordurile suave și divine pe care degetele ei fermecate le smulgeau marelui și strălucitorului pian negru cu clape albe. Dar melodiile vrăjite, cerești care izvorau din strunele subțiri ale viorii mici și pântecoase a lui Haim cel scurt de picioare! O, prin câte emoții n-a trecut Șulem în acele clipe!... Fremăta de bucurie, dar în același timp se întrista; binecuvânta și blestema. Fremăta de bucurie auzind acea muzică aleasă, divină, și se întrista la gândul că nu el, ci altul cântă alături de Roza. Binecuvânta mâinile care erau în stare să smulgă unor instrumente fără viață asemenea sunete dulci,

dumnezeiești, asemenea melodii îngerești, și blestema ziua când s-a născut în casa lui Nuhăm Rabinovici și nu într-a lui Iosif Fruhștein. Îl pizmuia pe Haim Fruhștein că e fecior de bogătaș, pe când el, Șulem, e sărac ca vai de lume. El nu numai că nu poate să capete de la părinții lui pantofi de lac cu scârț și tocuri înalte, dar chiar și cizmulițele pe care le poartă au tocurile scâlciate și tălpile roase. Să le spună că vrea pantofi de lac? L-ar întreba mirați: De ce? Să le spună cumva că vrea să aibă cizmulițe cu scârț? Sigur că l-ar lua la rost.

A, ce bine-ar fi să aibă comoara! Comoara din Voronka, despre care prietenul lui, Șmulik orfanul, îi spusese odinioară atâtea povești frumoase. Dar degeaba, nici urmă de comoară! Propriu-zis, comoara există, dar e greu să dai de ea, zace ascunsă prea adânc. Și când ți se pare că ai găsit-o în fine, dispare și se afundă și mai adânc. Da, nefericitul Șulem blestemă ziua în care s-a născut la acești onorabili Rabinovici și nu la alde Fruhștein. Îl urăște cu înverșunare pe acest Haim cu picioare scurte, cu nas lung și plin de coșuri roșii, pentru că pe acest Haim Dumnezeu l-a fericit cu cele trei lucruri bune; pantofii cu scârț, franțuzeasca și meșteșugul viorii. Și nefericitul Șulem și-a dat cuvântul, chiar acolo afară unde se afla, jurând în fața lunii și a stelelor de pe cer, jurând pe cerești melodii care se revărsau pe fereastră, că de aci înainte o să învețe să cânte la vioară ca fericitul Haim Fruhștein și că prin arta lui de violonist o să bage în cofă zece ca Haim Fruhștein. Și franțuzește o să învețe, tot ca Haim Fruhștein, și, de-o vrea Dumnezeu, o să se poată măsura cu el, ba chiar o să-l întreacă. Atunci o să vină el la Roza acasă și o să-i spună în graiul *Cântârii Cântărilor:* „Întoarce-te, întoarce-te, Sulamita! Întoarce-ți pentru o clipă obrazul spre mine,

Sulamita, și ascultă-mă cum cânt la vioară“. Și va trece deodată cu arcușul pe cele mai subțiri strune, iar Sulamita-Roza o să-l întrebe: „Cine te-a-nvățat?“. Și el îi va răspunde: „Singur am învățat!“. Iar Haim Fruhștein va sta deoparte, se va minuna și-l va pizmui. Apoi, Haim o să se apropie de Roza, încercând să-i spună ceva pe franțuzește. Dar Șulem o să se bage în vorbă și, retezându-i-o scurt, o să-i spună, tot pe franțuzește: „Ferește-te, *reb* Haim, cu franțuzeasca dumitale, că eu înțeleg fiece vorbuliță!“. Acela o să rămână tablou iar Sulamita-Roza o să-l întrebe din nou pe Șulem: „Cine te-a-nvățat?“. Și Șulem o să-i răspundă: „Singur am învățat!“.

Atunci Sulamita-Roza se va ridica în picioare, îl va lua pe Șulem de mână și-i va spune: „Vino!“ Și amândoi, el și Roza, vor pleca să se plimbe pe trotuarele Pereiaslavului și vor vorbi franțuzește. Iar banda de cavaleri, printre care va fi și Fruhștein cel scurt de picioare, se va lua după ei – și tot orașul, arătându-i cu degetul, va întreba: „Cine-i fericita pereche?“. Și se va răspunde: „Nu știți? Păi, e Roza cu alesul inimii ei!“ – „Da’ cine-i alesul inimii ei?“ – „Alesul inimii ei este asul Talmudului, marele caligraf din Voronka, Șulem al lui Nuhăm sin Vevik – Șulem Rabinovici.“ Și, bineînțeles, Șulem le aude toate, dar face pe surdul și continuă să se plimbe mână-n mână cu Roza cea splendidă. În mâna lui simte mâna mică și caldă a fetei și își aude inima bătând: tic-tac, tic-tac. Deodată, sub el, cizmulițele parcă au început să scârțâie: scârț, scârț… Asta chiar că-i de necrezut, se miră Șulem. Mă rog, să cânți la vioară sau să știi franțuzește, asta se poate – înveți singur, te trudești… până ce ai învățat! Dar cizmulițele? De unde au luat ele scârțul? Tot de la sine? Nu cumva i se pare? Și dă și tot dă din picioare. Dar se pomenește cu un ghiont de la frate-său cel

mare cu care doarme în același pat: „Ce tot dai din picioare ca un mânz?“.

Șulem se trezește – toate n-au fost decât un vis? Visul îl urmărește întruna. Visează cu ochii deschiși. În mintea lui, visul se contopește cu realitatea, fantezia cu viața. Și această stare durează, nici el nu mai știe cât, până ce în Pereiaslav se ivește deodată un musafir sinistru – o molimă, o epidemie care, asemenea unui uragan, face ravagii și aduce distrugeri în casele oamenilor, printre care și în cea a lui Nuhăm Rabinovici. Iar frumoasa Roza-Sulamita și dragostea lui Șulem pentru ea, se sting ca un vis, ca o nălucă, ca ziua de ieri…

Acest musafir era… holera.

34

HOLERA

> Epidemia. Masorii. Bunica Minde dă porunci. Ea se face luntre și punte s-o salveze pe Haie-Ester. Bunica invocă sufletele străbunilor și se ține de capul doctorilor. Moartea mamei. Unchiul Pine nu permite să se plângă, că-i sâmbătă.

Epidemia s-a declarat la începutul verii, îndată după Paști. La început părea mai mult o glumă; mai târziu însă, cam după *Șvies*[5], când au apărut fructele, iar agrișele verzi se ieftiniseră încât erau aproape de pomană, boala s-a lățit. Tot mai des au început să se audă cuvintele: „Epidemie“, „Molimă“, „Holeră“… Cine rostea cuvântul „holeră“ era musai să și scuipe: Ptiu, ducă-se pe pustii! Și orașul a fost cuprins de o panică nebună.

Se înțelege că groaza i-a cuprins doar pe cei mari, pe oamenii în toată firea, căci pentru copii, dimpotrivă, toate astea constituiau mai mult un fel de distracție. Vârstnicii începură să fie mai grijulii cu mâncarea și băutura copiilor, să le pipăie fruntea dimineața și seara, să le ceară să scoată limba și așa mai departe. În cele din urmă s-au închis *heiderele* și s-a dat liber copiilor, până ce cu ajutorul lui Dumnezeu molima va pieri cum a venit. Dar holera nu s-a prea grăbit să piară – ci dimpotrivă, continua să bântuie cu furie.

Orașul însă n-a stat nici el cu mâinile în sân. A făcut tot ce se putea. Prima măsură a fost masajul. Cât ai clipi, a luat ființă „Societatea masorilor“. Atribuția lor era ca, îndată ce se îmbolnăvea cineva, să meargă acasă la bolnav, să-l așeze la pat și să-l maseze. Cu această metodă au și fost salvați mulți oameni. Printre cei care se ocupau cu masajul se înscriseseră, de bunăvoie, cei mai de vază gospodari din oraș. Teritoriul orașului fusese împărțit pe secții sanitare, fiecare secție avându-și masorii ei. Eroul acestei biografii privea la ei cu mare respect și admirație, ca la niște adevărați eroi. Din felul cum se comportau, se vedea bine că n-aveau pic de teamă, nici de holeră, nici de moarte. Se încurajau reciproc, își vorbeau cu zâmbetul pe buze, făcând haz de necaz și, ciocnind câte un păhărel, își urau: „Îndure-se Dumnezeu să stingă molima!“.

Se înțelege că Rabinovicii făceau și ei parte din aceste grupări sanitare. În fiece seară, întors de la secția lui, Nuhăm Rabinovici avea mereu alte noutăți de povestit: pe cine și de câte ori au masat în ziua aceea sau cine nu a mai putut fi salvat… Toți se adunau în jurul lui și-i ascultau noutățile, privindu-l cu curiozitate, cu respect, dar și cu spaimă. Haie-Ester cea mărunțică își frângea mâinile și, cu ochii la droaia ei

de copii, scăpa câte o vorbă „în treacăt“: „Măcar de n-ar aduce, Doamne păzește, holera în casă!“. La care Nuhăm răspundea zâmbind că „Holera nu-i o boală pe care s-o aduci. Cui i-e sortită, aceluia îi vine și-acasă!“.

Se vede că și micuței Haie-Ester i-a fost sortită. Într-o dimineață, mama s-a trezit și a povestit bunicii Minde visul straniu pe care-l avusese. Visase că-i vineri seară și că aprinde lumânările. La un moment dat, apare Frime-Sure a lui Sribnik, cea care se prăpădise în urmă cu o săptămână și, deodată, face „pfu!“ și îi stinge lumânările…

Ascultând-o, bunica Minde a făcut haz, dragă Doamne, și, după obiceiul bătrânesc, i-a tălmăcit visul spre bine. Dar pe chipul ambelor femei era așternută groaza. Mama s-a trântit apoi pe pat, a cerut să i se dea o oglinjoară și, uitându-se în ea, a spus soacrei: „Mamă, e de rău! Ia te uită la unghiile mele!“. Soacra, desigur, a făcut iarăși haz de necaz și a urat ca toate visele rele să cadă pe capul dușmanilor. Dar în același timp și pe tăcute, i-a și trimis pe copiii mai mari să-l caute pe tata la secția unde lucra și să-l mâne degrabă acasă. Până la venirea tatei, bunica a pus pe plită niște ceaune și oale mari cu apă, încercând să dea chiar ea bolnavei primul ajutor. A făcut tot ce i-a stat în putință, ba n-a uitat nici să trimită după doctorul Kazacikovski, cel mai bun medic din oraș. Doctorul ăsta era un om gras, cu obrazul rumen. Pe seama acestui Kazacikovski localnicii spuneau în glumă că, de sănătos ce e, o să moară de-a-npicioarelea. Dar cu toate că doctorul Kazacikovski era cel mai bun medic din oraș, bunica Minde l-a adus în galop și pe Iancl felcerul. Fiind „unul de-ai noștri“, îi venea mai la îndemână să stea de vorbă cu el. Ce-i drept, Iancl felcerul nu era decât un felcer, dar purta pelerină ca un doctor, scria

rețete ca un doctor; citea latinește ca un doctor și bani lua tot ca un doctor! Cu alte cuvinte, dacă i se punea o monedă în mână, avea amabilitatea s-o accepte, cu aerul că a fost silit, dar în același timp o cerceta pipăind-o mereu în buzunar, ca să ghicească de cât e! Dovadă că, dacă i se părea prea puțin, cerea să i se dea alta. O făcea însă într-un mod delicat și cu surâsul pe buze, în timp ce-și mângâia pletele și-și aranja ochelarii pe nas.

Cu acest Iancl felcerul, bunica Minde s-a închis în odăița ei, după ce mai întâi i-a trimis de-acasă pe copii. Și acolo, au tot șușotit până ce a venit tata. Și când a venit tata mai mult mort decât viu, bunica Minde s-a repezit la el și i-a tras o praftură în lege. Făcea să-l vezi apărându-se!... Mare comedie!

A, cine n-a văzut-o pe bunica Minde în zilele de-atunci, acela n-a văzut nimic admirabil. Un adevărat comandant! Mai tare ca un feldmareșal! Basmaua ei de mătase verde-închis, pictată cu mere argintii, pe care o purta înnodată sub ceafă, mânecile suflecate ale rochiei de stofă cafenie, șorțul negru de rips și mâinile cu atâta grijă spălate, toate adăugau obrazului ei bătrân, plin de zbârcituri și foarte sever, aspectul unei femei în putere care trebăluiește de zor pentru o nuntă și nicidecum al unei bătrâne care îngrijește de o noră grav bolnavă de holeră și în luptă cu moartea. Făcea chiar impresia că nu Haie-Ester se zbătea de moarte, ci că bunica Minde în locul ei se lupta și se răfuia aprig cu îngerul morții, ale cărui aripi negre fâlfâiau pe aproape și care, dacă încă nu se vedea, în schimb se făcea auzit.

Copiii nu-și prea dădeau seama ce se petrece în jurul lor, deși instinctul le spunea că se întâmplă un lucru deosebit de grav care, deocamdată, rămâne o taină pentru ei. Acest lucru

îl deslușeau poate pe chipul bunicii Minde: „Moartea vrea să le-o răpească micuților pe mama lor. Dar eu, cu voia Atotputernicului, n-am să-i îngădui!“. Și când spunea ea că nu va îngădui, puteai s-o crezi. Pe bunica Minde trebuia s-o crezi!

Într-o zi, în timp ce doctorul Kazacikovski se afla la căpătâiul bolnavei, care era pare-se într-un moment de mare primejdie – asta se putea vedea după obrazul doctorului, care devenise și mai stacojiu –, bunica Minde a adunat copiii și i-a aliniat de la cel mai mare, cel însurat, până la cel mai mic, o fetiță de un an. Și când doctorul Kazacikovski a ieșit din odaia bolnavei, bătrâna i-a căzut la picioare și i-a sărutat mâinile, arătându-i cu ochii spre droaia de copii: „Privește, bunule *pane*[6] doctor, câți mormoloci, câți orfani lasă bolnava, dacă ferit-a Dumnezeu… îndură-te, *pane* doctor, fie-ți milă de copilașii ăștia, de mielușeii ăștia nevinovați!…“ Cuvintele ei ar fi putut mișca și o piatră. L-au mișcat, firește, și pe doctorul Kazacikovski. El și-a desfăcut larg brațele: Ce poate face? Face tot ce-i stă în putință! Iată cine trebuie rugat. El! Și cu un deget, doctorul arată spre cer, spre Dumnezeu adică. „Mulțumim pentru sfat, *pane* doctor!“ Hm, dacă-i vorba de Dumnezeu, n-are ea nevoie de avocat. Cunoaște și ea calea spre Dumnezeu. De altfel, a și fost la sinagogă unde s-a asigurat de câțiva evrei care să stea o zi și o noapte să citească neîntrerupt psalmii… Și la cimitir a fost, să invoce sufletele străbunilor chemându-i în ajutor ca la ceas de primejdie… O femeie ca nevasta lui Nuhăm nu trebuie să-l lase pe fecioru-său văduv și nici pe copilașii lor orfani! O sfântă ca Haie-Ester nu trebuie să moară!… „Nu, Doamne, tu ești un Dumnezeu bun, n-ai să îngădui una ca asta!“

Să moară? După ce s-a prăpădit dascălul lor, Moișe hahamul, asta constituia pentru copii a doua moarte, pe care ei mai mult o ghiceau decât o înțelegeau. Și-i durea cumplit. E adevărat că mama lor nu era la fel de blândă și apropiată ca alte mame. E adevărat că de la ea copiii se alegeau deseori cu palme, ghionți și sudalme: „Copiii să nu fie lacomi și toată ziua bună ziua să ceară; copiii să nu se încurce printre picioarele oamenilor mari; copiii să nu scârțâie din dinți, să nu-și schimonosească gura și să nu maimuțărească pe fiecare!“ Asta ar fi vrut să însemne că nu aveau voie nici să râdă, deși ei, ca dinadins, râdeau. Păi cum să nu râzi dacă-ți vine să râzi? Râsul ăsta însă îi costa scump. Îl plăteau cu urechi trase și cu obraji înroșiți de mâinile mici dar vânjoase ale mamei. Acum însă, copiii uitaseră. Uitaseră palmele și ghionții; uitaseră sudalmele și pumnii. De toate uitaseră. În schimb, își aminteau că mama băga mâna în buzunar să caute pentru fiecare câte un gologan; își aminteau că la fiecare început de lună mama le dădea niște prafuri amestecate cu miere, ca leac contra viermilor. Își aminteau că ori de câte ori se îmbolnăvea un copil, mama nu mai pleca de lângă patul lui, că atunci mâna ei mică le pipăia fruntea, le lua pulsul, le dezmierda obrajii, își aminteau cum în fiecare ajun de sărbătoare mama le cosea hăinuțe, cum în fiecare vineri spre seară, în ajun de sâmbătă adică, îi spăla frumos pe cap și cum de Paști, în frumoasele seri de *Seder* râdea înveselită când copiii se chercheleau gustând din cele patru cupe tradiționale de vin. Dar câte, câte nu-și aminteau copiii! Și, îngropându-și căpșoarele în perne, vărsau șiroaie de lacrimi. Dar și mai tare plângeau când îl auzeau pe tata plângând – un tată să plângă? – și când o auzeau pe bunica Minde cum plângea în hohote și

jelea cu glas tărăgănat, cerând socoteală lui Dumnezeu: De ce n-a luat-o mai bine pe ea, pe bunica Minde, în locul acestei crenguțe plăpânde, mama atâtor mormoloci, nu le fie de deochi! Faptul că bunica Minde, chiar și în aceste clipe amare îi compară pe copii cu mormolocii, îi face pe cei mici să zâmbească! Și de ce tocmai „mormoloci“?

Dar deodată se deschide ușa și în casă năvălește ca o furtună unchiul Pine cu cei doi feciori ai săi. Vine fuga de la vechea sinagogă, unde își face de obicei rugăciunea și, cu glas grav, rostește tradiționala urare: „Sâmbăta cu bine!“. Văzându-i pe cei din jur plângând în hohote și jelind, se răstește la tata și la bunica Minde:

— Ce-nseamnă asta? Sâmbăta se plânge? Păcătoșilor! Ticăloșilor! Cum se poate una ca asta? Ați înnebunit? Ați căpiat? Ați uitat că azi e sâmbătă și că sâmbăta nu-i voie să plângi? Nuhăm, vino-ți în fire! Nu-i voie, e sâmbătă! Și orice ar fi, sâmbăta-i mai presus!…

La aceste cuvinte, Pine întoarce capul la o parte și chipurile își șterge nasul, de fapt însă își aruncă privirea în direcția unde zace mama, înfășurată în negru… Unchiul Pine își șterge repede lacrimile ca să nu-l vadă lumea că plânge, dar lacrimile din glas îl trădează.

— Nuhăm! Ascultă! zice el domolit. Ajunge! Prea de tot păcătuiești! Ajunge! Nu se cuvine. E sâm…

Unchiul Pine nu-și mai termină cuvântul, pentru că lacrimile, pe care le tot înghițise, îl înecă. Nu se mai poate stăpâni și, prăbușit peste masă, izbucnește în hohote, ca un copil mic, strigând cu glas ascuțit:

— Haie-Ester! O, Haie-Ester!

35

ÎNDOLIAȚII

Tata citește Cartea lui Iov[7]. Tatii i se propun partide. Copiii vor fi trimiși la Boguslav, la bunicul Moișe-Iosi.

Niciodată eroul acestor descrieri n-a visat cu atâta înflăcărare comoara despre care îi povestise cândva prietenul său Șmulik, ca în zilele când, împreună cu tatăl lui și cu toți frații și surorile, ședea la pământ, numai în ciorapi, în semn de doliu după mama.

De-aș avea acum comoara care zace ascunsă în târgușor la Voronka, măcar de-ar fi și numai o parte, ehei, gândea el, ce bine mi-ar prinde! Bunica Minde n-ar mai plânge și n-ar mai jeli așa. Nici n-ar mai sta atâta de vorbă cu Dumnezeu, mereu dojenindu-l că de ce i-a luat nora înaintea ei... Tata n-ar mai ofta, nu s-ar mai tângui tot întrebându-se la ce trăiește, și ce rost are pe lume fără Haie-Ester a lui... Dar copiii?... Pe unde n-ar fi ei acuma? Mai mult ca sigur că pe undeva, pe malul râului. El, împreună cu alți băieți, s-ar scălda, ar înota, ar prinde peștișori sau ar porni haimana pe cele coclauri! Ce soare! Ce căldură! Cireșele s-au ieftinit, coacăzele se vând aproape de pomană, castraveciorii verzi cu vârfușoarele ca acele au și început să iasă la iveală. Azi-mâine se coc și pepenii galbeni aromați, și harbujii cu miezul roșu ca focul, zgrunțuros ca nisipul și dulce ca zahărul. Ah, comoara, de-ar avea-o acum!

Și pe Șulem gândurile îl înalță și-l poartă departe, într-o altă lume, o lume de fantasme și de visuri, de visuri neasemuit de dulci. I se pare că a și pus mâna pe comoară, că i s-a ivit

deodată înainte-i, cu toate bogățiile, cu toate podoabele și nestematele, că acum stăpânește argintul și aurul, și movilițele de napoleoni, și diamantele, și briliantele, și îl vede pe taică-său că se uimește: „De unde vii, Șulem, cu o avuție ca asta?“ – „Nu pot, tată, să-ți spun de unde; dacă ți-aș spune, toate s-ar risipi deodată și ar dispărea!“. Și Șulem se simte în al șaptelea cer că a izbutit să-l scoată pe tată-său din nevoi.

Îi pare doar nespus de rău că biata mamă nu-i și ea, să se bucure! „Nu i-a fost dat, spune bunica Minde. Toți anii ei tineri s-a chinuit, sărmana, de dragul copiilor și tocmai acum, când a dat norocul peste ei, iată, n-a mai avut zile.“

Deodată, pe Șulem îl trezește un oftat al tatei:

— Of, ce-i de făcut, pe ce drum s-o mai apuc?

Și din lumea fericită de fantasme și visuri în care se complăcea, micul visător se întoarce iarăși în această lume păcătoasă, plină de griji și de lacrimi, lumea în care oamenii vorbesc despre făină pentru pâine, despre banii de coșniță, despre pasagerii care poposesc atât de rar la hanul lor; vorbesc despre *parnusa*[8] lor care șchioapătă. Și toate aceste discuții sunt acoperite de geamătul adânc al tatei și de văicărelile lui:

— Vai, vai, ce-i de făcut, pe ce drum s-o mai apuc?

— Ce vorbă-i asta: ce-i de făcut? sare cu gura unchiul Pine în cea de a șaptea și ultima zi de doliu. Ai să faci ce fac toți evreii. Cu ajutorul lui Dumnezeu, ai să te căsătorești din nou.

Să se însoare? Tata – să se mai însoare? O să avem altă mamă? Cum o să fie mama aceea? Asemenea gânduri îți tulbură mintea.

Copiii se uită la tata: tata ce o să răspundă? Dar tata nici nu vrea să audă. Zice:

— Să mă-nsor? Eu – să mă-nsor? După o Haie-Ester cum am avut, să mă mai însor? Și asta mi-o spui chiar *tu*, un frate bun? Tu, care ai cunoscut-o mai bine decât oricine?

Pe tata îl îneacă lacrimile, nu mai poate continua. Unchiul Pine nu mai insistă. Tace chitic.

— E timpul să vă faceți rugăciunea de seară! spuse unchiul Pine și îndoliații, tatăl și copiii, se ridică de la pământ și încep să-și facă rugăciunea. Toți copiii, șase fii, dintre care unul însurat, cu o bărbiță blondă – Eli îl cheamă – trag un *kadiș*, mai mare plăcerea să-i asculți! Familia e tare mândră de felul cum acești feciori știu să spună *kadiș* iar femeile străine spun cu invidie: „Dacă nici cu asemenea urmași nu ajungi drept în rai, apoi înseamnă că-i sfârșitul pământului!“.

Asta o spune un fel de rubedenie, o oarecare Blime, o femeie spălăcită, cu un bărbat mut. Blime și-a părăsit bărbatul și copiii și a venit la Rabinovici să dea o mână de ajutor în casă, la bucătărie, la supravegherea copiilor. Copiii deci nu au motiv să se plângă că ar fi uitați de soartă. Dimpotrivă, de când le-a murit mama au devenit tuturor mult mai dragi. Ce vreți, sunt orfani! Sunt însă momente când șederea la pământ înseamnă pentru ei o adevărată sărbătoare. Mai întâi (și asta-i principalul) nu se duc la *heider.* Al doilea, li se aduce ceai dulce cu câte o bulcă, lucru cu care nu fuseseră deprinși. Toată ziua bună ziua li se pipăie căpșoarele și burtișoarele și mereu sunt întrebați cum stau cu stomacul. Poftim, că acum au și stomacuri! Dar când te gândești că șed la pământ la un loc cu tata, pe aceeași plapumă și că îl văd pe tata, cu fruntea lui mare și încrețită, cufundat în citirea lui Iov. Când te gândești că au prilejul să asculte ce vorbesc atâția bărbați și femei, câți vin în casa lor ca să-i consoleze! Toți spun cuvinte stranii, toți

intră pe ușă fără bună ziua și pleacă fără rămas-bun – clipesc doar misterios din ochi și murmură vorbe de neînțeles!

Pentru micul poznaș, pentru Șulem adică, toți acești vizitatori alcătuiesc o adevărată galerie de tipuri și figuri din care unul cu celălalt nu seamănă, dar toți parcă-i cer să-i aștearnă pe hârtie… Întâi intră unchiul Pine – și nu singur, ci cu cei doi fii ai săi, Isrulic și Iței, îmbrăcați în caftane lungi. Unchiul Pine își sumecă mânecile și vorbește. Feciorii tac. Unchiul Pine discută o regulă: anume când trebuie, de fapt, să se isprăvească cele șapte zile de doliu – în cursul dimineții sau pe seară? Ridicându-se de pe scaun să plece, făgăduiește că o să mai caute o dată prin cărțile lui sfinte, ca să se lămurească. Deocamdată, nu-și ia rămas-bun ci, împreună cu feciorii, îndrugă la repezeală „Sion și Ierusalim“[9] – și șterge-o! După el, apare mătușa Hane cu fiicele ei și îndată îl ia pe tata la rost: „Ajunge, destul!“. Că de ce adică s-o mai bocească atâta pe mama, dacă tot n-o mai poate învia! Înainte de plecare, mătușa Hane spune că aici, la noi, te înăbuși, nu alta, și mai trăgând o priză de tabac dintr-o tabacheră de argint, face tărăboi să deschidem barem o fereastră, că altfel ne putem asfixia cu toții, ptiu, ducă-se pe pustii! După aceea intră mătușa Teme, o femeie știrbă, care clatină ușurel din cap. Obrazul ei râde, dar ochii îi plâng. Încearcă să ne consoleze, anunțându-ne marea noutate că toți suntem muritori…

Asta ar fi familia! Vin apoi la rând străinii. Tot soiul de oameni; unii care cred fierbinte în Dumnezeu și în lumea de apoi, alții care țin prea puțin de Dumnezeu și de lumea de apoi, cum ar fi, să zicem „Arnold de la periferie“. Ăsta chiar că-și bate joc de toate: „Nu există lege, nu există judecători“. Stă scris, lămurit, zice, că omul nu are întâietate față de

dobitoace… Te și îngrozești câte-și îngăduie Arnold; când își dă drumul la gură, atunci nu iartă pe nimeni, nici pe Dumnezeu, nici pe Mesia. Și la el, toate vorbele par atât de rotunjite și de frumos șlefuite! E singurul care dă bună ziua la plecare[10]. De vreme ce omul nu crede în nimic, la ce să te mai miri? N-ar strica să știm ce-o să se întâmple cu unul ca Arnold când i-o dădea vreodată prin gând să moară! „Pe mine, zice el, după moarte n-aveți decât să mă ardeți pe rug, iar cenușa să mi-o împrăștiați în cele patru vânturi, prea puțin îmi pasă!“ Da, așa zice Arnold și pe loc încasează un perdaf de la bunica Minde: „Mai lasă și pe dușmanii dumitale să aiureze, că dumneata…“ Dar Arnold nu se sinchisește, face haz și pleacă. Îndată după el intră Iosi Fruhștein, cel cu dinți ca de cal. Iosi se supără foc pe tata că de ce plânge atâta. La așa ceva, zice, nu se aștepta din partea tatei… Dodi, fiul lui Ițhac sin Vigder, spune la fel. Se jură, pe sfânta lui lege, că dacă lui i s-ar fi întâmplat o nenorocire ca asta, ha, ha, ar arunca o ofrandă grasă în cutioara lui Meerl-bal-Nes… După plecarea lui Dodi, toți izbucnesc în râs. Pentru că fiecare știe că Dodi al lui Ițhac sin Vigder are o nevastă – Feighe-Perl îi zice – așa nevastă, să dai și să fugi!

…Bine că s-a îndurat bunul Dumnezeu și acum barem se mai poate glumi olecuță. Tata încă stă cu ochii în Cartea lui Iov, dar nu mai plânge chiar așa, ca în primele zile! Nici pe unchiul Pine nu prea se mai supără când mai face aluzie la însurătoare. Oftează doar, geme încetișor și întreabă:

— Și ce ne facem cu copiii? Cu copiii ce ne facem?

— Ce ne facem cu copiii? i-o întoarce unchiul Pine, mângâindu-și barba. Simplu. Cei măricei vor învăța, ca și până acum, iar pe cei mici o să-i trimiți la bunicul lor, la Boguslav.

E vorba de Moișe-Iosi și de Ghitl, bunicii dinspre partea mamei, pe care copiii nu i-au văzut niciodată. Li s-a povestit doar că undeva, departe, într-un oraș care se numește Boguslav, au un bunic și o bunică foarte înstăriți, zice-se, plini de bani. Vasăzică acolo vor să-i trimită! Cum se vede, planul nu-i rău deloc! Mai întâi și întâi, călătoria – o călătorie ca asta face toate paralele! Al doilea, vezi un oraș mare, nou. Unde mai pui că faci cunoștință cu un bunic și o bunică pe care nu i-ai văzut în viața ta! Ce, puțin lucru-i asta? Una ar mai rămâne de văzut: pe cine consideră unchiul Pine ca făcând parte dintre cei „măricei“ și pe cine dintre cei „mici“. Nici vorbă că un băiat care a împlinit treisprezece ani, chiar de-ar fi cu un cap mai scund decât un câine, trebuie socotit printre cei „măricei“. Dar până una alta, pe băiețandrul nostru călătoria îl preocupă în așa măsură, încât a și început să uite de mama, pentru sufletul căreia spune *kadiș* în fiecare dimineață și seară, să uite de tata, care tot într-un oftat o ține, să uite de comoara la care râvnește de atâta amar de vreme. Acum îl trage inima spre altceva: spre călătorie, spre noul și marele oraș Boguslav, spre Moișe-Iosi și băbuța Ghitl, bunicii lui dinspre partea mamei, care sunt, zice-se, atât de bogați! Atât de bogați!

36

PE MALUL NIPRULUI

Călătoria la Boguslav. Harabagiul Șimen Volf Mutu. În așteptarea bacului. Pe malul apei, harabagiul își face la repezeală rugăciunea de seară. Acolo rugăciunea îți merge la inimă.

Odată, spre sfârșitul verii – era în ajunul sărbătorilor de toamnă – a tras în fața hanului o haraba în care au fost urcați copiii mai mici ai lui Nuhăm Rabinovici – patru băieți și două fetițe – printre care și Șulem, băiatul de treisprezece ani. Li s-au dat pentru drum câte două cămășuțe, merinde pe două-trei zile și o scrisoare către bunicul Moișe-Iosi și bunica Ghitl; apoi li s-a spus de zeci de ori să fie cu ochii în patru când or trece Niprul cu bacul.

Să treci Niprul – și încă cu bacul! Nici unul dintre copii nu mai văzuse un bac și habar n-avea cu ce se mănâncă! Dar își dădeau cu părerea că bacul nu poate fi ceva rău! Copiii uită de moartea mamei, uită de toate și nu se mai gândesc decât la călătorie, la Nipru și la bac. Li se amintește însă că mama e moartă. Pentru treaba asta există doar o bunică Minde, care stă pe capul lor ca nu cumva să se ia cu joaca și, Doamne ferește, să uite de *kadișul* de sufletul mamei. Bunica îi mângâie cu degetele ei reci și lunecoase, le sărută obrajii și-și ia rămas-bun de la ei ca pentru totdeauna, ca pentru vecii vecilor căci… știe Dumnezeu dacă va fi vrednică să-i mai vadă vreodată… Și cum îi spusese inima, așa a și fost. Când, mai târziu, copiii s-au înapoiat la Pereiaslav, bunica Minde zăcea de mult lângă mama lor – mormânt lângă mormânt, iar tata spunea *kadiș* pentru bătrâna lui mamă, laolaltă cu copiii care spuneau *kadiș* pentru mama lor. A fost un an negru, cu morți multe, cu multe *kadișuri* – anul holerei, anul când sinagoga gemea de cei veniți să-și pomenească morții.

Există oameni și oameni. Pe cât de vesel, pe cât de sprinten și guraliv era Meerl-Velvl harabagiul, care-i dusese pe copii de la Voronka la Pereiaslav, pe atâta de abătut, de încruntat și

taciturn era Șimen-Volf, harabagiul care-i ducea acum la Boguslav. Puteai să-l faci bucăți-bucățele, să tragi cu tunul în el, n-avea să scoată un cuvânt mai mult decât: „Haida în căruță!“ sau „Jos din căruță!“. Copiii mureau de curiozitate să afle: Când ajung la Nipru? Când vor trece Niprul cu bacul? Ce-i aia bac?... Nimic! Dar ce-i poți face omului, dacă tace chitic? Uite-l, șade pe capră ca o sperietoare, sfichiuiește caii îndemnându-i la trap cu un „diii!“ prelung, țâțâie din buzele lui groase, și doar din când în când scoate un: „Nooo, holeră!“ sau „Mânca-v-ar holera!“ sau „Haida, mortăciunilor, lovi-v-ar moartea!“. De obicei însă mormăie ceva ca pentru sine și îngână psalmi pe dinafară, cu un glas nazal și subțirel!

Dar așa cum sunt pe lume oameni și oameni, felurite caractere, tot așa există – iertați de comparație – cai și cai, tot soiul de cai adică. Caii lui Șimen-Volf harabagiul, de pildă, seamănă leit cu stăpânul lor: sunt adormiți și au obiceiul de strănută. Tot drumul strănută, strănută și fornăie, dau mereu din coadă dar abia își trag picioarele de-ți vine rău. Îți face impresia că te târâi de o veșnicie, cine mai știe de când! Și Dumnezeu știe cine o să mai apuce să se vadă ajuns la ținta călătoriei! Cer, pământ, nisipuri – nisipuri nemărginite. Colac peste pupăză, caii se opresc brusc. Șimen-Volf se dă jos și, prelungindu-și glasul subțirel, isprăvește psalmul: „Binecuvântați cei ce se încred în El“. Apoi face către copii: „Jos din căruță!“. Copiii sar jos – ce-o mai fi? Nimica toată. Din cauza nisipurilor, povara-i mult prea mare pentru bieții căluți, așa că dumnealor, copiii, să facă bine să mai umble nițeluș pe picioare. Nici o nenorocire – dacă trebuie, trebuie! Pe jos, la drept vorbind, e mult mai vesel. Nenorocirea e alta: cel mai mic dintre orfani, fetița de un an, nu vrea să rămână singurică

în haraba. Plânge. Așa că trebuie s-o iei în brațe și asta nu-i prea vesel. Noroc că nu durează mult, căci curând drumul se face mai bun. Șimen-Volf harabagiul strigă către copii: „Haida în căruță!“. Prichindeii se cațără iarăși în haraba, își îndreaptă mădularele, până ce din nou dau de un drum anevoios, ori de vreo mlaștină. Așa că iarăși „Jos din căruță!“, iarăși „Haida în căruță!“.

Dar ia stai! Ce sclipește colo, în depărtare? Ce lucește ca sticla și ca argintul în razele de soare? Ce scânteiază de-ți ia ochii? N-o fi Niprul? Copiii stau ca pe ace. Și, ca dinadins, hodoroaga abia se mai urnește, căci înainte de a atinge malul Niprului, sunt mereu alte greutăți de biruit, alte și alte întinderi de nisip galben în care te afunzi până la glezne. Încetișor, pas cu pas, căluții se târâie, abia de-și mai scot picioarele din nisip. Roțile se afundă, se împotmolesc, carul geme. Și tot mai aproape, mereu mai aproape se arată Niprul, în toată lărgimea și frumusețea lui. Da, ăsta-i Niprul! Strălucește, reflectând în el razele soarelui și zâmbește spre tinerii călători care pentru întâia oară au venit să-l întâlnească pe secularul moșneag: „*Șalom alehem*[11], ce mai faci, bunicule?“.

La marginea apei, stufărișul înalt, verde, îngălbenit pe alocuri se oglindește în unde cu frunzele lui ascuțite ca niște sulițe, ceea ce dă bătrânului fluviu un farmec deosebit.

E liniște. Niprul s-a întins de-a lungul și de-a latul, ca o mare. într-o tăcere adâncă, apele lui grăbesc, curg mereu… încotro? E o taină! Cerul albastru privește din înălțimi oglindindu-se în apă odată cu soarele care e încă departe de a apune. Zarea e senină, apa limpede, nisipul străveziu, aerul proaspăt. Peste această întindere de necuprins domnește o

liniște binefăcătoare, divină, care amintește versetul din psalmi: „Necuprinsul e însăși dumnezeirea“.

Fârșșș!... Din stufăriș, o pasăre își ia zborul; cu un țipăt prelung, ca o săgeată spintecă văzduhul limpede și, descriind o curbă, își așterne zborul spre depărtări. Dar curând se răzgândește parcă și, cu aceleași ocoluri, se reîntoarce. Și din nou dispare în stufărișul verde-gălbui. Îți vine să te repezi din căruță și, asemenea unei păsări, să-ți iei și tu zborul peste ape, sau măcar să-ți lepezi straiele și, gol-pușcă, să te arunci în apă și să te bălăcești, să înoți și să tot înoți.

— Jos din căruță! comandă Șimen-Volf. Coboară apoi și el, înfige biciul în brâu, pune mâinile pâlnie și întinzând deodată gâtul, slobozește un strigăt hodorogit, ca dintr-un butoi gol: „Baaa-cu’.. baaa-cu’!“.

Se vede că bacul e o ființă vie, cugetă copiii, o ființă vie care se află de partea cealaltă a râului și trebuie chemată. Prichindeii se coboară din căruță și, dezmorțindu-și oasele înțepenite de atâta drum, se apucă și ei să-i țină harabagiului isonul: „Baaa-cu’... baaa-cu’!“. Ca și harabagiul, fac mâinile pâlnie la gură, ca și el dau capul pe spate și strigă din răsputeri: „Baaa-cu’... baaaaa-cu’!“. Deodată îi apucă râsul, nici ei nu știu de ce! Le vine să râdă așa, degeaba. Le vine să râdă pur și simplu pentru că sunt tinerei și sănătoși, pentru că stau pe malul Niprului și acuși-acuși vor trece apa cu bacul. Cine mai e ca dânșii? Dar iată că soarele se pregătește să-și ia rămas-bun de la această zi. Cu ultimele lui raze de aur, se mai joacă o dată în undele argintii ale Niprului. Râsul copiilor se curmă. Nu le mai arde a râde. Prea e liniște acolo, pe malul apei. O liniște sfântă. Se lasă răcoarea, apa are o mireasmă ciudată și vâjâie, șopotește, curge...

Între timp, Șimen-Volf harabagiul și-a încins caftanul cu o basma cât toate zilele în care și-a înfipt codiriștea, se întoarce cu fața spre răsărit, închide ochii, cum se cade să facă un evreu evlavios, și prinde să se legene. Cu glasul lui subțirel, își face rugăciunea de seară. Rugăciunea de seară a lui Șimen-Volf, acolo, sub cerul împurpurat al amurgului, la malul acestui Nipru bătrân, măreț și plăcut mirositor, se unește cu murmurul și clipocitul apei, dând tinerilor și fericiților călători o stare sufletească necunoscută. Li se face și lor a rugăciune. Și a fost, se poate spune, prima lor rugăciune izvorâtă dintr-o pornire cu adevărat sinceră, o rugăciune la care nu i-a silit nimeni, acolo, sub cerul deschis, chiar în preajma lui Dumnezeu. Nu, niciodată n-au mai fost atât de ispitiți să se roage ca în acel amurg învăpăiat, sub bolta cerului, la țărmul Niprului.

Lăsând la o parte introducerea rugăciunii – nu-i nimic, la drum se mai lipsește omul de introducere! – copiii trec direct la „Ferice de cei care sălășluiesc în lăcașul Tău“, spus cu evlavie și glasul cântat. Apoi, cu ochii închiși și legănându-se exact ca Șimen-Volf, cei patru băiețași se întorc cu fața spre răsărit: „Dumnezeule mare, puternic și atotstăpânitor…“

Tâlcul acestor cuvinte îl înțeleg abia aici, sub cerul înserării, pe malul fluviului. Și rugăciunea curge lin. Lin și însuflețit, ca niciodată!

37

PE BAC

O întâlnire neașteptată. Esau[12], un omuleț botezat. S-au recunoscut. Se despart fără o vorbă.

Micii călători orfani nu-și isprăviseră încă rugăciunea când deodată zăresc departe, pe luciul Niprului, un fel de ghem negru care în soarele amurgului căpăta mereu alte culori. Și ghemul care crește și devine tot mai mare, când se afundă în valuri, când se ivește din nou. Puțin mai târziu, copiii aud un huruit ciudat, o rostogolire de roți și un scrâșnet de funii. Așa că mai scurtează din rugăciune și dau fuga la mal. Acolo văd un odgon gros de tot care se întindea până la malul dimpotrivă și care de partea astălaltă era strâns legat de un butuc. Ghemul negru crește mereu și capătă conturul unei hardughii de lemn, un fel de monstru cât o casă, care plutește și se mișcă pe apă. Sus, pe spinarea monstrului, se află un fel de roată care se învârtește mișcându-l pe apă – încetișor dar sigur. Monstrul se apropie tot mai mult de mal, încât îl poți vedea și cerceta din toate părțile; acum poți să-ți dai bine seama că nici nu-i monstru sau vreo altă bâzdâganie, ci un fel de vaporaș, o barcă mare, pe care stau claie peste grămadă căruțe, cai și oameni. Acesta este bacul cel așteptat de atâta vreme de curiozitatea copiilor. Pe acest bac vor trece acum Niprul. Copiii își simt inima mai ușoară. Acum se pot așeza liniștiți pe nisip, să privească răbdători bacul care trage la țărm. Căci, trebuie s-o știți, nu ușor se mișcă un bac. Un bac se mișcă tare, tare încet, mai mult se târâie. Soarele se mișcă mult mai iute, iată – mai adineauri se afla la orizont și acum

parcă s-ar coboară undeva devale, apune și dispare de partea cealaltă a apei, lăsând în urmă-i o dâră purpurie. Aerul devine din ce în ce mai răcoros. Până una-alta, copiii se pot așeza pe nisip. Cel mai vârstnic dintre ei o ține în brațe pe surioara de un an. Mititica doarme…

Bacul se oprește. Pe rând, în liniște, fără o vorbă, oamenii coboară, cu cai, cu căruțe. După aceea, harabagiul Șimen-Volf se urcă pe bac tot fără un cuvânt, de parcă s-ar fi înțeles cu ceilalți să stea ca muții. Șimen-Volf se urcă încet cu carul și căluții. Nici măcar nu se ostenește să-i blesteme, după năravul lui, să le strige „holeră“. Apoi face cu mâna spre tinerii lui călători, ca să se urce și ei. Încă un minut și, prin voința unui singur omuleț care se opintește din răsputeri trăgând de odgon, bacul poate face liniștit cale întoarsă. Atât de liniștit, încât aproape nu-l simți că se mișcă. Parcă nu bacul ar merge înainte ci, dimpotrivă, parcă Niprul s-ar retrage, rămânând în urmă. Abia de-aici, de pe bac, îți poți dădea seama de lărgimea și frumusețea fluviului. Și tot mergi, și mergi, dar mereu rămâi departe de celălalt mal.

Soarele a asfințit de mult dincolo de ape și pe cer s-a ivit luna – mai întâi roșie, apoi albă, de un alb palid – o lună ca de argint. Una câte una, ca niște lumânărele de sâmbătă, stelele se aprind în slavă. În acest ceas de seară, Niprul are un colorit nou, o altă înfățișare, de parcă ar fi îmbrăcat un veșmânt sumbru. Din unda lui se ridică o boare proaspătă. Și în mângâietoarea adiere, mii de gânduri dau năvală: gânduri despre noapte, despre cer, despre stelele care se oglindesc în apele liniștite ale Niprului. Și fiecare stea e sufletul unui om… Și-apoi bacul – cum poate să-l conducă cineva de unul singur?

Cu un singur braț prinde odgonul, îl trage, și atunci roata începe a se învârti și bacul se depărtează de mal.

Șulem e dornic să-l privească mai îndeaproape pe acest omuleț, să-l vadă cum trudește la odgon și cum mână bacul. Deci se apropie de cârmaci. E un băiat foarte tânăr, cu o scurteică cenușie, niște cizme uriașe și căciulă pe cap. Dar așa, tânăr și puțintel la trup cum e, trage cu toată nădejdea de odgon, trage din răsputeri. Șulem îl privește atent, îi urmărește mișcările încordate – cum își încovoaie și-și saltă spinarea, în sus și în jos, în sus și în jos, până ce îi trosnesc oasele. Esau, gândește Șulem în sinea lui. O corvadă ca asta numai Esau e în stare s-o facă! „Și ai să-l slujești pe fratele tău!“, stă scris în Biblie. Bine că eu sunt un strănepot al lui Iacob și nu al lui Esav.

Totuși, îl doare inima pentru acest omuleț, pentru acest strănepot al lui Esau. Prea e tânăr pentru munca asta de cârmaci. Îl privește drept în față și… se dă un pas înapoi. Parcă l-ar cunoaște. Și fără a zăbovi, Șulem se apropie iarăși de el. Da, ochii îi sunt cunoscuți. Când te uiți bine, vezi că nici flăcău nu-i, ci abia un băiețandru. Un băiețandru cu obrazul asprit de trudă și întunecat, cu mâinile mari, aspre, butucănoase. Are ochi de evreu. Mâinile însă nu-s de evreu. Și prin minte îi trece versetul din Biblie: „Iar mâinile sunt ale lui Esau“. Cum de-i pare atât de cunoscut? Unde I-o mai fi văzut?

Șulem începe să scotocească prin amintiri. Deodată îi vine în minte unul dintre prietenii lui din Voronka – Beri al vădanei, un puști negricios, cu dinții mari și tare urâți. N-o fi el cumva? Nu, nu se poate, i se pare… Și cu toate astea, Sfinte Dumnezeule, el e! Simțind privirea lui Șulem ațintită asupră-i, omulețul își îndeasă mai mult căciula peste frunte, numai cu

coada ochiului îl urmărește pe cel care-l cercetează cu atâta curiozitate.

În întunericul nopții, privirile lor se întâlnesc. Se recunosc.

Neașteptata întâlnire trezește în mintea lui Șulem un noian de gânduri. Beri – creștin? Evreu – și deodată creștin? Ține minte că încă la Voronka se zvonise odată că Beri al vădanei s-ar fi botezat. Nu degeaba se spunea despre el că e un renegat, un sac întors, și că a făcut asta numai spre necazul celorlalți.

Ca să se apropie de el și să-l recunoască fățiș, ca să intre cu el în vorbă și să afle ce și cum, pe Șulem nu-l prea trage inima. Simte un fel de înstrăinare, o răceală, dar în același timp un fel de milă pentru acest evreu devenit *goi*[13]. Ce mai scofală a făcut! Și la ce bun? Ca să poarte o scurteică cenușie și o căciulă cât toate zilele, ca să fie un biet salahor, ajutor de cârmaci pe un bac?... Dar salahorul nici nu clipește. Se vede cât de colo că n-are curaj să-l privească în ochi pe vechiul său prieten. Stă și tot cată spre fundul apei, ca și când acolo ar vedea ceva. Apoi se înfășoară mai strâns în scurteica lui, își îndeasă mai vârtos căciula pe cap și scuipând în palme se apucă din nou de lucru cu mai multă îndârjire. Trupul se opintește peste odgonul bacului, odgonul scrâșnește, roțile se învârtesc, bacul lunecă mai departe, tot mai departe. Au atins malul.

— Haida în căruță! comandă harabagiul cel zgârcit la vorbă, după ce și-a coborât căruța de pe bac și a dat câte un șfichi cailor și i-a blagoslovit cu obișnuitele lui complimente.

Și carul cu încărcătura lui Șimen-Volf se depărtează, lăsând în urmă Niprul, și bacul, și pe ajutorul de cârmaci, cel care fusese cândva un copil evreu, un urmaș al patriarhului Iacob – iar astăzi? Vai de el!

38

ÎN BOGUSLAV, LA OBOR

La Boguslav, de-a dreptul la obor. Copiii habar n-au care Moișe-Iosi este bunicul lor. Un evreu cu *tales-cuten* se oferă să-i conducă pe copii la bunicul.

Era ziua, nămiaza mare când, obosiți, flămânzi și somnoroși, micii călători orfani intrară în orașul Boguslav.

De partea cealaltă a pădurii tocmai se ridica soarele, un soare radios, strălucitor și cald. La început trecură pe lângă un cimitir neînchipuit de mare, cu nenumărate morminte, cu inscripții șterse și decolorate de vreme. Judecând după acest cimitir bogat, s-ar fi putut crede că orășelul e cine știe ce mare citadelă. Din cimitir se intra direct în obor – o piață întinsă, un fel de bazar unde toate se amestecă de-a valma, țărani, cai, vite, porci, țigani, căruțe, harnașamente și evrei de tot felul: evrei cu scurte de piele, evrei cu căciuli, evrei cu stămburi, evrei cu colaci, cu chifle, cu covrigi, cu turtă dulce, cu cvas, cu mere și cu tot ce poftiți. De femei barem, nu era lipsă: femei cu păsări, femei cu pește prăjit, femei cu nemiluita. Și toată lumea trăncănește, și țipă, și zbiară, iar caii și vitele le țin isonul în timp ce milogii cântă dintr-un fel de lire, că te asurzesc. Și se ridică un praf, că abia se mai vede om cu om, iar miasmele te sufocă și mai multe nu.

Copiii au picat deci tocmai bine. Cu chiu cu vai, harabagiul reușește să se strecoare prin acest bâlci, urând orașului și pieței, după obiceiul lui, optsprezece holere, până ce, în fine, izbutește să coboare în orașul propriu-zis.

Acest oraș, care aduce destul de bine cu vechiul cimitir, are casele dărăpănate ca niște lespezi de morminte, printre care

ici-colo răsar câteva căsuțe noi care, în asemenea locuri, par niște străine – un fel de cuscre bogate, invitate la o nuntă săracă. Dar abia aici începe adevărata tărășenie. Șimen-Volf harabagiul știe precis că i s-a poruncit să-i ducă pe tinerii lui pasageri la Boguslav, la bunicul și bunica lor. De altfel, i s-a și dat numele exact al bunicului și bunicii. El însă… a uitat! Șimen-Volf se jură pe legea lui că tot drumul avea aceste nume în minte, dar de cum s-a pripășit în bâlciul ăsta blestemat, taie-l, spânzură-l, i-au zburat din cap. „Dar-ar holera!“ (În cine? Nu spunea!)

Până una-alta, se apropie de ei un evreu, și încă un evreu, și încă un evreu, și încă doi evrei, și încă trei evrei, și femei de tot felul: femei cu coșnițe, femei fără coșnițe… Și se stârnește o larmă și o vorbăraie, căci vorbesc toate la un loc și una alteia își povestesc minuni: cum că un harabagiu a adus aici niște copii. De unde? De dincolo de Nipru? Din Rjișcev? De ce să crezi că din Rjișcev și nu din Kanev? Află că nici din Rjișcev și nici din Kanev, ci din Pereiaslav. Încotro se duc? Vedeți doar încotro! Că doar nu la Iehupeț i-a dus, ci aici, la Boguslav. La cine??? Auzi vorbă! Dacă s-ar ști la cine, bine-ar fi! La un bunic, așa zice harabagiul, la un bunic de-al lor. Care bunic? Auzi vorbă! Dacă s-ar ști la care bunic, bine-ar fi!

— Stați, știți ceva? Să-i întrebăm pe copii cum îl cheamă pe bunicul lor, că ei trebuie să știe.

— De un’ să știe?

— De ce să nu știe?

Deodată apare un covrigar, cu cozorocul șepcii spart, care, cu amândouă coatele împinge lumea la o parte.

— Lăsați-mă pe mine. Am să-i întreb eu. Copii! Cum îl cheamă pe bunicul vostru?

Din cauza larmei și a tărăboiului, copiii sunt ca năuciți. Totuși, își amintesc că pe bunic îl cheamă Moișe-Iosi. Da, Moișe-Iosi îl cheamă.

— Sigur Moișe-Iosi?

— Sigur!

Așadar, se știe că pe bunicul lor îl cheamă Moișe-Iosi. Un singur lucru mai rămâne de știut: despre care Moișe-Iosi e vorba, căci există mai mulți Moișe-Iosi. Există: Moișe-Iosi stolerul, Moișe-Iosi tinichigiul, Moișe-Iosi al lui Leie-Dvosi și Moișe-Iosi Hamarnițki. Lămurește-te dacă poți!

— Stați, am o idee. Cum îl cheamă pe tatăl vostru? întreabă cineva – nu covrigarul, ci unul cu *tales-cuten* care-și face, pare-se, veacul în sinagogă. Copiii îi răspund că pe tatăl lor îl cheamă Nuhăm. Auzind aceasta, evreul cu *tales-cuten* îi îmbrâncește pe ceilalți la o parte și-i ia pe copii la un adevărat interogatoriu:

— Spuneți că pe tatăl vostru îl cheamă Nuhăm. Bun. Oare nu-i zice și Rabinovici?

— Rabinovici!

— Și pe mama voastră o chema Haie-Ester?

— Haie-Ester!

— Și a murit?

— A murit…

— De holeră?

— De holeră!

— Păi așa spuneți!

Cu fața radioasă, evreul cu *tales-cuten* se întoarce spre gloată:

— Dacă așa-i vorba, întrebați-mă pe mine că vă spun întocmai. Bunicul lor este Moișe-Iosi Hamarnițki și bunica lor

este Ghitl a lui Moișe-Iosi Hamarnițki. Bunicul lor, Moișe-Iosi adică, a aflat că fiica lui, Haie-Ester, s-a prăpădit de holeră, ptiu, ducă-se pe pustii, dar bunica lor, Ghitl a lui Moișe-Iosi, nu știe încă săraca. Nu vrea nimeni să-i dea o veste ca asta; de, femeie bătrână cum e, și schiloadă!... Vai de ea...

Cu aceeași față radioasă, evreul cu *tales-cuten* se întoarce spre copii:

— Copii! Dați-vă jos și o să vă arătăm unde șade bunicul vostru. Ca să ajungeți acolo cu hodoroaga asta nu-i chip, ulița-i prea îngustă. Poate doar pe partea ailaltă. Dar o să poată întoarce? Ce zici, Motl, o să se poată?

Aceste vorbe se adresează unui tânăr cu nasul coroiat. Motl își împinge șapca pe ceafă:

— De ce să nu se poată?

— De ce? De-aia! Ai uitat că Herș Iți al lui Leabe zidește un grajd pe partea cealaltă?

Motl nu face nici o mișcare. Întreabă din nou:

— Și ce-i dacă zidește un grajd pe partea cealaltă?

— Cum ce-i? A îngrămădit lemnărie!

— A îngrămădit lemnărie? Să-i fie de bine!

— La ce să-ți mai pierzi vremea cu un cap de lemn?!

Și cu cât e Motl mai calm, cu atâta celălalt se înfierbântă mai mult, până ce își iese din sărite și, aruncându-i de la obraz un „tâmpitul tâmpiților“, ia de mână copiii:

— Haida, mergeți cu mine, vă duc eu. Trebuie s-o luăm pe jos.

Și evreul cu *tales-cuten* și față radioasă îi scoate pe copii din vălmășag și, împreună cu ei, se îndreaptă pe jos spre casa bunicului Moișe-Iosi și a bunicii Ghitl.

39

HALAL PRIMIRE!

Bunica Ghitl cea paralizată. Bunicul Moișe Iosi cu nasul borcănat și sprâncene înfricoșător de groase. Unchiul Iți și mătușa Sosi.

Orfanii din Pereiaslav aveau tot dreptul să creadă că locuința bunicului Moișe-Iosi e un fel de palat. Cât despre bunicul Moișe-Iosi, și-l închipuiau ca pe un fel de patriarh, într-un caftan de mătase. Păi ce, e de glumă când se spune că-s atâta de bogați? Putred de bogați! Când colo, omul de la sinagogă, cel cu fața radioasă, îi conduce până la o căsuță cu totul obișnuită care, ce-i drept, are și o verandă și le spune:

— Iacă, aici șade bunicul vostru Moișe-Iosi Hamarnițki!

Și se face nevăzut, ca să nu fie de față la întâlnire.

Copiii străbat veranda, deschid ușa și chiar în fața ușii, pe un pat de lemn, zace ceva care parcă ar fi om, parcă n-ar fi... o creatură stranie, cu chip de femeie, fără picioare și cu niște mâini răsucite. În prima clipă, copiilor le dă prin gând să-și ia tălpășița, dar creatura îi privește adânc cu ochii ei roșii și strălucitori și-i întreabă cu o voce foarte plăcută de altfel:

— Cine sunteți voi, copii?

În acest glas se simțea ceva cald, nespus de apropiat. Copiii îi răspund:

— Bună dimineața! Am venit de la Pereiaslav!

Auzind de Pereiaslav și văzând o ceată de copii, printre care și o fetiță de vreun an, bătrâna pricepe într-o clipă întreaga tragedie și, frângându-și mâinile, strigă cu disperare:

— Oi, oi! Vai și-amar de zilele mele! Trăsnetul m-a lovit! Haie-Ester a mea s-a prăpădit! Am pierdut-o pe fiica mea!

Bătrâna începe să se bată cu pumnii în cap: Moișe-Iosi! Moișe-Iosi! Unde ești, Moișe-Iosi? Vino, Moișe-Iosi!

La vaietele ei, vine în goană dintr-o odăiță învecinată un bătrânel scund, înfășurat în *tales* și filacterii, cu obrazul hidos, cu un nas lat, borcănat și cu niște sprâncene îmbinate și înfricoșător de groase. Un bătrân în zdrențe și cu târlici în picioare. Ăsta să fie bunicul Moișe-Iosi? Bunicul cel atât de bogat, atât de bogat?

Primul lucru pe care îl face Moișe-Iosi e să se înfurie și să se răstească la copii, să țipe și să facă niște semne cu mâinile. Pentru că se afla tocmai la mijlocul rugăciunii și rugăciunea nu-i voie s-o întrerupi, se adresează copiilor chiar în sfânta limbă ebraică, în care se ruga:

— I… o… nu… tâlharilor… bandiților! Și tot în limba ebraică spune bătrânei cu o voce tremurată: I… o… nu… Știam… Știam… Fiica mea… Domnul a dat… Domnul a luat…

Asta voia să însemne că știa de mult că fiica lui, Haie-Ester, s-a prăpădit, și că același Dumnezeu care i-a dat-o, i-a luat-o…

Spusele lui însă sunt departe de a o liniști pe bătrână. Sărmana nu mai contenește să plângă, să jelească și să-și dea cu pumnii în cap: „Haie-Ester, Haie-Ester a mea a murit!“ – până ce se adună oamenii. Printre aceștia, este și unul cu niște perciuni atât de lungi cum nu mai văzuseră copiii de la Pereiaslav: unchiul Iți, unicul frate al mamei lor. După unchiul Iți, năvălește din bucătărie o femeie cu obrajii încinși, cu mânecile suflecate și cu un polonic în mână: nevastă-sa, mătușa Sosi. Odată cu ea, intră o fetiță cu obrăjorii rumeni și o guriță mică – unica lor copilă, drăguță, dar sfioasă: Have-Libe. Pe lângă ei, se mai adună bărbați și femei, vecini de primprejur și toți grămadă încep să vorbească și s-o mângâie

pe bunica Ghitl: dacă fiică-sa tot e moartă, la ce mai ajută plânsul? Ce acoperă pământul, e pe veci pierdut. Spre a nu mai vorbi de predica pe care o ține tinerilor musafiri, cum că nu-i frumos să dai buzna chiar așa, pe nepusă masă, că nu se dă omului o veste tristă, chiar așa… pe nepusă masă!… Cu toate că, Dumnezeu știe adevărul, copiii nici nu apucaseră să spună o vorbă…

Între timp, bunicul Moișe-Iosi își scoase *talesul* și filacteriile și se apucă și el să-i săpunească pe nepoți, că de ce n-au intrat mai întâi la el, că dacă erau copii bine-crescuți știau că mai întâi trebuie să intre la el, ca să stea de vorbă, pe îndelete, și atunci el, bunicul adică, la rândul lui, ar fi stat și el de vorbă cu bunica, s-o pregătească mai cu încetul. Se poate s-o trântească așa? Hodoronc-tronc? Așa se poartă numai sălbaticii, nicidecum oamenii!

Se vede treaba că bunica Ghitl nu a mai putut îndura ocările astea. Și, în ciuda marii năpaste care o lovise, sare cu gura la bătrân:

— Om bătrân și prost! Ce ai cu bieții copilași? Ce vină au? De unde să știe copiii că tu zaci undeva, în chichineața ta cu cojoace, și te rogi? Halal primire! Dați-vă încoace, copii, veniți la mine. Cum vă spune?

Rând pe rând cheamă copiii lângă ea, întrebându-i pe fiecare în parte de nume. Îi mângâie și-i sărută, udându-i cu lacrimile ei sărate. Poate că nu-și mai plânge atâta propria durere, cât îi plânge pe bieții orfani, rămași de izbeliște… Și bunica se jură că era atât de sigură că fiica ei Haie-Ester s-a prăpădit, pe cât e de sigură că-i ziuă mare pe pământ. Pentru că de câteva nopți încoace, Haie-Ester îi apare în vis și o tot întreabă de copii și o roagă să-i spună dacă-i plac nepoțeii

— Să li se dea ceva de mâncare, săracii de ei! Moișe-Iosi, ce-mi stai ca o stană! Vezi doar, blegule, că bieții copii sunt flămânzi lihniți, săracii, și după o noapte de nesomn, vai și-amar de viața mea! Uită-te la el, bine că știe să dojenească! Halal bunic! Halal primire!

40

PRINTRE COJOACE

Contabilitatea bunicului. Bunicul face morală. Cărțile lui sfinte și filotimia lui. Cum va fi când va veni Mesia. Bunicul în extaz.

După ce nepoții și-au făcut rugăciunea și au mâncat, primul lucru pe care l-a făcut bunicul a fost să-i examineze.

Examenul a avut loc chiar în odăița lui tăinuită, unde picior de om n-avea voie să calce. N-avea voie, dar nici nu putea, pentru simplul motiv că nu era loc. Odăița era ceva mai mare decât un coteț de găini. În acest coteț se afla în primul rând bunicul, apoi cărțile lui sfinte – Talmudul și Cabala – iar pe lângă astea, diferite amaneturi: linguri de argint, tăvițe, mici cupe, lămpițe, tigăi de aramă, samovare, caftane evreiești, salbe țărănești, scurteici și cojoace, mai ales cojoace – cojoace fără număr.

Era acolo un fel de casă de amanet, pe care o conducea de ani și ani de zile bunica Ghitl. Paralizată în pat, așa cum se afla, bunica Ghitl conducea afacerile cu mână de fier. Numerarul îl ținea la ea, sub perne – și de acei bani nimeni nu avea voie să se atingă. Peste amaneturi însă, domnea bunicul. Primirea unui amanet, restituirea unui amanet – asta era

atribuția lui. Ca să ții tu minte cui aparține fiecare amanet în parte, trebuia să ai un cap de ministru. Și se prea poate ca bunicul Moișe-Iosi să fi avut într-adevăr un cap de ministru. El nu voia însă să se bizuie numai pe capul lui ministerial, pentru că mai știi ce se poate întâmpla? Așa că a recurs la un procedeu, idee proprie: de fiecare obiect amanetat a prins cu ac și ață – și asta singur! – câte un petic de hârtie, și pe fiecare petic de hârtie a scris cu propria lui mână, în limba ebraică: „Caftanul ăsta aparține lui Beri“, sau „Cojocul ăsta e al țăranului Ivan“. Sau: „Salba asta aparține tinerei Evdochia“. Că se mai întâmpla uneori ca lui Beri, venind să-și răscumpere caftanul, să i se elibereze caftanul altuia, pe care îl chema tot Beri, n-avea importanță! Pentru asta există o soluție – se scot afară caftanele celor doi Beri și i se cere celui venit să și-l recunoască pe al lui. Un evreu cumsecade doar n-o să spună despre un caftan străin că e al lui. Vedeți însă, dacă o asemenea încurcătură se întâmpla cu un mujic oarecare, chestia devenea ceva mai complicată. Dar și pentru asta există o soluție; un om deștept găsește soluții. Ivan e rugat să binevoiască a indica vreun semn de pe cojocul lui. Fiecare Ivan își cunoaște doar atât de bine cojocul, încât nu se poate să nu aibă pe el vreun semn de recunoaștere! Pe moșu’ nu-l păcălești! Totuși, în ciuda acestor măsuri de prevedere, între bunicul și bunica surveneau dese neînțelegeri. Bunica îl dăscălea întruna:

— Atâta vreau să te întreb, nătărăule, dacă tot te-ai apucat să însemni acolo și dacă tot scrii: „Caftanul ăsta aparține lui Beri“, ce pierzi dacă ai să mai adaugi un cuvânt: Beri *gângavul*? Dacă tot scrii: „Cojocul ăsta e al lui Ivan, scrie

barem numele întreg: Ivan *Zlodi*, sau: Salba asta aparține Evdochiei *cârna.*

Vedeți însă că bunicul Moișe-Iosi, fie-i țărâna ușoară acolo unde se află, era grozav de încăpățânat. Tocmai pentru că vrea dânsa așa, vrea el altfel! Și nu era întru totul nedrept: auzi dumneata, femeie schiloadă, zace la pat și-și îngăduie să comande bărbatului și să-l facă „nătărău“ în fața nepoților! El doar nu-i un terchea-berchea, un fitecine, el este *reb* Moișe-Iosi Hamarnițki, un om care zi și noapte stă și-l slujește pe Dumnezeu, fie că învață din cărțile sfinte, fie că se roagă! Pe lângă asta, ține toate posturile mari, obligatorii, ba mai postește lunea și joia. Toată săptămâna nu gustă o bucățică de carne, ci numai sâmbăta și sărbătorile! *Reb* Moișe-Iosi sosește la sinagogă înaintea tuturor și pleacă de acolo ultimul, așa că, în timp ce toți ceilalți enoriași sunt de mult culcați, el, Moișe-Iosi, abia se așază la masă și face *kidiș*[14].

Uite, tocmai de-aia bombănește întruna bunica Ghitl, tocmai de-aia se înfurie: Mă rog, de ea nu-i mai pasă, ea s-a obișnuit să flămânzească până îl vede sosind, dar de copilași, de bieții orfani i se rupe inima!

Dintre toți orfanii, bunicul l-a îndrăgit doar pe unul – pe Șulem. Drept că-i obraznic foc, nu alta, în schimb e băiat cu cap; din el ar putea să iasă un „om“, numai de-ar vrea dumnealui să stea ceva mai mult pe lângă bunic, în odăița lui cu cojoace și nu să colinde cu toate pușlamalele din Boguslav, să alerge la baltă, cum îi e năravul, ca să vadă cum se prinde pește, sau în pădure, sau după alte drăcovenii.

— Dacă taică-tău Nuhăm ar fi om – îl tot toca la cap bunicul – dacă taică-tău nu s-ar îndopa atâta cu Biblia lui, cu gramatica lui ebraică și cu Moișe din Dessau[15] al lui, dacă n-ar

avea atâtea apucături de-ale ereticilor, atunci ar trebui să te lase aici la mine, măcar câteva semestre. Și eu, cu voia lui Dumnezeu, aș face din tine un evreu evlavios. Aș scoate din tine un adevărat hasid înfocat, un adevărat cabalist. Dar așa, ce-o să se aleagă de tine? Nimica toată, un pierde-vară, un neobrăzat, un șmecher, un taie-frunză-la-câini, un dracu mai știe ce, un vagabond, un răul-răilor, un păgân, un răzvrătit împotriva Dumnezeului lui Israel!

— Moișe-Iosi! Ce-ar fi să nu-mi mai chinuiești atâta copilul! se aprinde bunica.

Da-i-ar Dumnezeu sănătate bunicii Ghitl, gândește cel salvat din ghearele bunicului, cel pe care pușlamalele din Boguslav îl așteptau cu nerăbdare afară.

Au fost însă și clipe când lui Șulem bunicul Moișe-Iosi îi era scump, aproape de suflet. De pildă, odată l-a găsit pe marginea patului bunicii cu săculețul *talesului* în mână; ședea și o tot lingușea pe bunica, rugându-se în șoaptă să-i mai dea ceva părăluțe. Ea nici nu voia să audă. Și nu pentru el stăruia bunicul atâta, ci pentru ofrande, pentru hasizii lui săraci de la sinagogă. Ea o ținea morțiș: Nu-i nevoie! Că ea are propriii ei orfani, care sunt mai de compătimit!...

Altă dată l-a găsit pe bunic în chiliuța lui, înfășurat în *tales și* filacterii, cu capul pe spate, cu ochii întredeschiși – de parcă ar fi fost pe altă lume. Și când s-a deșteptat, îi străluceau ochii iar obrazul nu-i mai era atât de respingător; părea încununat de un nimb... Bunicul își vorbea lui însuși, zâmbind pe sub mustățile lungi și stufoase.

— Edom[16] nu va mai stăpâni mult. Izbăvirea e aproape, aproape, aproape!...

— Vino aici, copilul meu! Stai puțin jos și o să discutăm despre sfârșitul exilului nostru, despre venirea lui Mesia, despre cum va fi când va veni Mesia…

Și bunicul Moișe-Iosi prinde să-i povestească nepotului cum va fi când va veni Mesia. Cu atâta extaz, cu atâta căldură, în niște culori atât de luminoase, încât nepotului nu-i mai vine să plece de lângă bătrân. Fără voie, îi apare în minte Șmulik, primul și cel mai drag prieten al lui. Numai că, în timp ce Șmulik vorbea despre comori și vrăjitori, despre prinți și prințese, despre lucruri care țineau de lumea noastră pământească, bunicul Moișe-Iosi sfida cu desăvârșire această lume pământească și, împreună cu nepotul său care era numai ochi și urechi, se strămuta pe celălalt tărâm, printre sfinți și îngeri, serafimi și heruvimi, nu departe de tronul părintelui ceresc, ba chiar foarte, foarte aproape de Regele regilor, slăvit fie-i numele… Acolo se află boul legendar și leviatanul, cel mai scump untdelemn numit *aparsemon* și cel mai scump vin, vinul *hamșumer.* Și sfinții stau adânciți în divina învățătură și se bucură de harul Domnului și de lumina raiului, lumină pe care Dumnezeu – socotind pe oameni nevrednici să le-o dea atunci când a făcut lumea – a lăsat-o pentru altă dată. Și Atotputernicul însuși, slăvit fie-i numele, se ostenește a-i sluji pe sfinți, ca un părinte. De sus, din ceruri, chiar pe locul unde se afla odinioară vechiul templu, coboară un templu nou din aur curat și pietre prețioase, diamante și briliante. Marii preoți binecuvântează, leviții[17] cântă în cor, iar regele David cu vioara lui le iese cântând în întâmpinare: „Veseliți-vă sfinților, cu Dumnezeu!“.

La acest verset, bunicul Moișe-Iosi prinde să cânte cu glas tare, pocnind din degete în tactul cântării. În extaz, cu ochii la

cer, cu obrazul luminat, ziceai că bunicul e pe altă lume, acolo… undeva departe… pe altă lume.

41

OMUL-PASĂRE

O poveste de demult. Cum trăiau evreii de pe vremuri printre boieri. Tragedia unui biet arendaș.

Totuși, n-ar trebui să se creadă că bunicul Moișe-Iosi se afla neîncetat pe altă lume și că nepoților nu ar fi avut nimic să le povestească despre lumea noastră pământeană. Oho, avea el destule de povestit, fie despre felul cum trăiau evreii de odinioară, fie despre hasizii și cabaliștii de altădată, fie despre boierii din trecut și felul cum se purtau ei cu evreii.

Una dintre aceste povești istorisite nepoților, și anume povestea evreului care a pierit ca un martir, stăruie îndeosebi în mintea lui Șulem. Ea va fi redată aici pe scurt, căci în ce-l privește pe bunicul Moișe-Iosi, fie-ne iertat, lui îi plăcea să le cam întindă, ba să și sară de la una la alta, ajungând Dumnezeu știe unde…

Povestea asta s-a întâmplat de mult, încă înaintea străbunicului, adică a bătrânului Hamarnițki, odihnească-se în pace! De ce i se spunea Hamarnițki? Pentru că satul în care locuia se numea Hamarnik. Și acolo ținea o moară în arendă. Tot în acel sat locuia un evreu, pe nume Noeh, care ținea cârciuma. Acest Noeh era un om simplu ca bună ziua, cam sărac cu duhul, dar cu frica lui Dumnezeu. Zi și noapte se ruga

și citea psalmi – se vede treaba că voia să se pocăiască sau, mai știi, era vreun sfânt neștiut.

Toate socotelile cârciumii le ținea nevastă-sa, singura lui sarcină fiind să achite la vreme câștiul la curtea boierului și să prelungească de la an la an contractul de arendare. Cât a trăit, Noeh a dus-o cu spaima că nu cumva să se găsească altul care să-i liciteze cârciuma de sub nas, pentru că amatori se găseau, firește, destui – deși veniturile prăvăliei erau atât de neînsemnate, încât abia izbutea s-o scoată la capăt, mai ales că avea și o spuză de copii.

Într-o zi, se duce el la boier să se învoiască pentru arendă și găsește acolo o grămadă de oaspeți. Mare zaiafet! După petrecere, ca de obicei, oaspeții s-au pregătit să plece la vânătoare. Totul aștepta la scară: cai, cupele, șarete, briști, câini de toate soiurile, vânători cu pene mari la pălărie și cu cornuri în mâini – întocmai ca la petrecere împărătească. Totu-i pregătit cu tot dichisul, cugeta Noeh. Am picat rău, vasăzică! Boierului nu-i arde să discute acum despre arendă. Când colo, se înșelase. Boierul se ridică de la masă, odată cu oaspeții, și când să încalece, dă cu ochii de evreu, care stă într-un colț, încovoiat și trențăros. Numai zâmbet, boierul face către el: „Ei, *pane* arendaș, cum o mai duci?“ – „Să trăiești, boierule, așa și așa, răspunse Noeh. Iaca, venii și eu pentru cârciumă!“. Boierul izbucnește în râs. Era afumat, nu glumă. Întreabă: „Cam pe câți ani ai mai vrea cârciuma?“. Omul răspunde: „Aș vrea-o pe câțiva ani, dar, după cum ți-e obiceiul, excelență…“ Boierul îi taie vorba: „Bine! De astă dată ți-o dau la același preț, pe zece ani încheiați. Dar cu o condiție: să mi te faci pasăre!“. Evreul stă și privește nedumerit: „Cum vine asta, să mă fac pasăre?“ Zice boierul: „Foarte simplu, trebuie să te

urci pe acoperișul grajdului – îl vezi? – și acolo, zice, să faci pe pasărea. Iar eu, zice, am să te ochesc și am să-ncerc să te nimeresc drept în frunte. Ei, rumegat-ai ce-am spus?“. Între boieri se stârnește mare haz. Evreul râde chipurile și el. Se gândește: Glumește boierul. E cam cherchelit. „Ei, întreabă boierul, s-a făcut?“ Ce naiba să-i răspund? cugetă Noeh. Și întreabă într-o doară: „Cât timp de gândire îmi dai, boierule?“ „Un minut. Mai mult, nu. E la voia ta, zice boierul, ori te urci pe acoperiș și mi te faci pasăre, ori de nu, chiar de mâine te zbor din crâșmă afară!“. Lui Noeh i se face inima cât un purice. Ce-i de făcut? Cu boierul nu te joci. Mai ales că a și dat poruncă să se pună scara. Se vede că nu glumește. Îl întreabă iarăși pe boier: „Și ce-o să fie, boierule, dacă, Doamne ferește, mă nimerești?“. Între boieri hazul se întețește, iar Noeh privește năuc. Nu pricepe: vrea boierul să-și râdă de el, ori vorbește serios? Cum se vede, pare a fi foarte serios, căci în aceeași clipă i se poruncește să se cațăre pe acoperiș – de nu, să se care acasă și mâine să facă bine să părăsească și cârciuma. Noeh gândește să plece acasă, își amintește însă că e împovărat de o casă de copii, așa că începe a se ruga de boier să-i dea măcar răgaz câteva minute, ca să poată spune *vide*[18]. „Bine! zice boierul. Îți mai dau un minut pentru *vide.*“ Un minut? Ce poate spune evreul într-un singur minut, decât doar cuvintele „Șema Israel“[19] – mai ales acum, când se și simte împins spre scară? Așa că strigă: „Șema Israel!“ și „Lăudat fie numele Domnului“ și, cu ochii în lacrimi, începe a urca scara. Ce să facă? Voia Domnului! Are o droaie de copii pe cap – pesemne că-i este scris să piară prin moarte de martir. Dar poate s-o mai îndura Dumnezeu să facă o minune. Dumnezeu,

când vrea, poate! Noeh credea cu tărie în Dumnezeu. De, evreu de altădată!

În vârful acoperișului, Noeh nu mai contenește să se roage în sinea lui și să plângă cu șiroaie de lacrimi, păstrându-și toată încrederea în Dumnezeu – care poate că se va îndura totuși de el. Dumnezeu când vrea, poate! Boierul însă e nerăbdător, îi cere să stea drepți – și stă drepți. Apoi îi cere să se aplece – și el se apleacă; să desfacă brațele – și el desface brațele; să facă pe pasărea – și omul pare o pasăre... Fie că boierul a luat-o în glumă, fie că a crezut-o în serios, Dumnezeu a sucit-o în așa fel ca să iasă de-adevăratelea. Boierul a slobozit un glonte și l-a nimerit drept în frunte, iar Noeh s-a prăbușit ca o pasăre lovită, rostogolindu-se de pe acoperiș. Încă în acea zi, a fost dus la locul de veci.

Boierul și-a ținut făgăduiala: zece ani încheiați i-a lăsat văduvei cârciuma cu pricina, fără a ține seamă de nici un fel de propuneri mai avantajoase. De, boier de altădată!

Asemenea povești de demult, despre evrei și boieri, știa bunicul destule. Iar copiii nu s-ar mai fi săturat să le asculte. Asta, bineînțeles, dacă bunicului Moișe-Iosi nu i-ar fi stat în obicei să găsească fiecărei povești morala ei – că trebuie să fii evlavios și cu credință în Dumnezeu – și dacă, în genere, bunicului nu i-ar fi plăcut atât de mult să treacă direct de la morala poveștii la predici moralizatoare: că de ce și pentru ce se lasă ei ispitiți de duhul cel rău și nu-și văd de învățătură? Lor, zicea el, nu le arde decât să prindă peștișori, să scuture perele din pomi ori, și mai rău, să umble teleleu laolaltă cu ceilalți derbedei din Boguslav, fir-ar ei ai naibii!

42

SĂRBĂTORILE DE TOAMNĂ

Râul Ros din Boguslav. Pădurea din Boguslav. Vechea casă de rugăciuni din Boguslav. Bunica Ghitl îi ajută pe copii la îndeplinirea ritualului *Kapures*[20]. În ajun de Iom Kipur, bunicul își binecuvântează nepoții; ochii lui sunt umezi.

Greu de spus unde era mai multă viață, mai multă poezie: pe malul apei, în pădurea boguslavă, sau în vechea casă de rugăciuni? Greu de spus care dintre aceste trei locuri era mai ademenitor.

Pe malul apei – ehe, acolo-i rost de trai! Acolo-i vesel! Acolo vin harabagiii să-și adape caii; acolo vin sacagiii să-și umple sacalele cu apă; acolo, fete și neveste tinere, desculțe și cu pulpele roșii, stau de spală rufe, le bat și le storc; acolo se scaldă, se bălăcesc, învață să înoate și prind peștișori puzderie de băieți; se dezbracă printre pietre și zdup, în apă. Și toți strigă și fac o hărmălaie: Uite cum înot! Uite cum plutesc pe spate! Mai bine uită-te tu cum calc apa! Uite cum mă afund! Mă vezi cum fac baloane? Da, toți țipă, toți fac giumbușlucuri, toți își dau aere. Orfanii din Pereiaslav sunt plini de invidie. Unul din ceată, gol-pușcă, se apropie de ei. Îl cheamă Avreml. E un puști tuciuriu ca un tătar, cu ochii bulbucați, cu obrazul turtit ca o scândură și cu nasul cât o fasolă. „Cum te cheamă?“… – „Șulem“… – „Știi să înoți?“ – „Nu!“… – „Atunci, ce stai? Vino să te-nvăț eu…“ Înțelegeți că nu începe a-i da lecții, ci îl face înotător în doi timpi. Ceea ce-i cu totul altceva!

Pădurea n-are nici ea mai puțin farmec. Pădurea boguslavă e plină de pere. Că perele sunt tari ca piatra și acre ca oțetul, n-are importanță; sunt totuși pere. Și nu costă nimic. Poți să

culegi câte poftești, nimeni nu te întreabă. Totu-i să poți ajunge la ele. Perele pădurețe cresc sus de tot, așa că trebuie să te cațări în pom și să-l scuturi din toate puterile, că de nu, perele nu pică. Afară de pere, în pădurea boguslavă mai cresc și alune – bucuria veverițelor. Alunele astea se coc mai târziu și sunt învelite într-un fel de coajă amară ca fierea. Deocamdată, nici n-au miez, vor avea mai încolo. Dar nu-i nimic, sunt totuși alune și poți să-ți umpli buzunarele. Ce rupi cu mâna ta e mai bun parcă! Dar ca să scuturi perele din pom și să culegi alune, îți trebuie pricepere. Și Avreml ăsta se pricepe; Avreml e meșter în toate. În plus, e o bunătate de băiat. Pâinea lui Dumnezeu! Un om fără fiere! Singurul cusur, că-i copil de calici. Maică-sa, văduvă săracă, e bucătăreasă la familia Iampolski. Despre prietenia asta a aflat unchiul Iți și haida cu raportul la bunica Ghitl. Bunica Ghitl l-a chemat atunci pe Șulem lângă patul ei, și dăruindu-i o pară de sub pernă l-a amenințat ca nu cumva să se mai întâlnească și să facă prieteșug cu golani ca Avreml – că dacă află bunicul Moișe-Iosi că nepoții lui se înhaită cu asemenea băieți, o să fie prăpăd!...

Lor le vine ușor să spună: „Să nu faci prieteșug“ – dar cu Avreml e musai să te întâlnești cel puțin de două ori pe zi, dimineața și seara, la *kadiș.* Și Avreml e orfan, și spune *kadiș* după tatăl lui, tot în vechea casă de rugăciuni. Ah, câți nu vin acolo să spună *kadiș*! Și toți spun *kadiș* la peretele dinspre răsărit!... Când pentru prima oară nepoții lui Moișe-Iosi au venit cu bunicul lor în acel lăcaș, bătrânul i-a condus direct la ceauș și i-a spus ritos că ține neapărat ca nepoții lui să stea lângă amvon atunci când spun *kadiș* fiindcă sunt copii de familie... Ceaușul – un moșneag cu spinarea cocârjată și ochi

bolnavi de trahom, din care cauză păreau tiviți cu roșu – l-a ascultat cu mult respect, fără să spună ceva, ci doar trăgând pe nas o priză zdravănă de tabac. Apoi tot așa, fără o vorbă, și-a scuturat praful de pe degete și, lovind o dată căpăcelul cu unghia, a întins și bunicului tabachera, ceea ce voia să însemne: „Bine că mi-ați spus că-s copii de familie; în privința asta, fii sigur, am eu grijă de ei ca de lumina ochilor! Mai încape vorbă?“.

Vechea sinagogă din Boguslav exercita atâta forță de atracție încât, de cum au intrat acolo, orfanii din Pereiaslav – așa erau numiți copiii lui Nuhăm Rabinovici – s-au și legat de ea, de parcă acolo ar fi fost născuți și crescuți. Acolo totul li se părea frumos, înălțător, sacru. Totul purta parcă pecetea unei evlavii seculare, a unei frumuseți de templu străvechi.

Dar dacă în zilele obișnuite ale anului, vechea casă de rugăciuni din Boguslav li se părea orfanilor din Pereiaslav doar un fel de templu, apoi în zilele sărbătorilor de toamnă, de Roș Hașana și de Iom Kipur, le apărea chiar ca un adevărat templu. Niciodată copiii nu mai văzuseră atâția evrei, niciodată în rugăciunile acestora nu mai simțiseră atâta evlavie. Era o amestecătură de tot felul de hasizi și de habotnici, care în timpul rugăciunii răsturnau lumea și mai multe nu – băteau din palme, plesneau din degete, îngânau cântări ciudate, murmurau și bogoniseau. Și deodată, de atâta extaz, își pierdeau parcă răsuflarea, pentru ca apoi iarăși să cânte, să murmure, să bogonisească și iar să plesnească din degete și să se bată cu pumnii în piept. Pentru orfanii din Pereiaslav acest mod de a se ruga constituia o noutate, un adevărat spectacol. Dar culmea era că bunicul Moișe-Iosi, cu rugăciunile lui, îi întrecea pe toți ceilalți enoriași ai vechii

sinagogi. El nu era numai habotnic, era pur și simplu un hasid exaltat – cu apucăturile lui, cu obiceiurile lui, cu trăsnelile lui. În fiecare sâmbătă și de sărbători îi plăcea să rămână în sinagogă multă, multă vreme după plecarea celorlalți; în acest timp unchiul Iosi Iți – care ocupa a doua jumătate a casei bunicului – stătea de mult la masă cu ai săi. Din cuptor îți gâdila nările mirosul de pește prăjit și de alte felurite mâncăruri de zile mari, dar în așteptarea bătrânului leșinau cu toții de foame, îi seca la lingurică. El însă, acolo, la sinagogă, încă se mai ruga și mai cânta. Adeseori, ca să nu leșine de foame, bunica Ghitl le împingea copiilor pe furiș câte o bucățică de turtă dulce, spunându-le, chipurile în glumă:

— O să vă amintiți voi de vremea când ați stat aici printre nebuni…

Între timp, unchiul Iți, care își isprăvea repede masa și rugăciunea de binecuvântare, își băga capul în astălaltă jumătate a casei și întreba:

— Încă n-a venit tata? Ha-ha!

Nu-i era destul că se îndopa, mai și făcea haz.

În fine, dădea Dumnezeu și se ivea bunicul. Intra mai mult în zbor, târând după el caftanul ale cărui mâneci atârnau până la pământ, ura cu însuflețire *Ghit iometev*[21] și se repezea de-a dreptul la rachiul pentru *kidiș.* Dar cu niște răcnete de le auzea toată strada.

— De dragul copiilor, de hatârul bieților orfani, cred că ai putea să mai lași deoparte nebuniile tale și s-o mai scurtezi!… îl mustra bunica.

Zadarnic. El nici n-o auzea, el se afla departe, în sferele înalte! Cu o mână mânca, cu cealaltă răsfoia o carte veche de rugăciuni. Clătinându-se ușurel, se uita cu un ochi în *sider* iar

cu celălalt ochi azvârlea câte o uitătură către nepoții lui și ofta adânc. Ofta chiar din pricina acestor nepoți orfani, al căror suflet era preocupat numai de cele pământești, care se gândeau numai la mâncare și se lăsau ispitiți de duhul cel rău, căruia îi făceau toate mendrele. După-masă îi lua la trei păzește, tratându-i cu o porție zdravănă de morală, de parcă și-ar fi pus de gând să le rămână în gât coiliciul proaspăt, peștele umplut, *țimesul*[22] dulce de păstârnac și toate celelalte bunătăți de sărbători, pe care numai bunica, cu mintea ei ageră, era în stare să le pregătească, chiar așa, țintuită la pat cum se afla.

Așa a fost în zilele de Roș Hașana. În ajun de Iom Kipur a fost și mai rău. În Boguslav, la bunicul Moișe-Iosi, ajunul de Iom Kipur se serba prin două ceremonii cu totul aparte, care făcură asupra orfanilor o impresie puternică. Prima ceremonie, care avea loc cu o noapte înainte de ajunul de Iom Kipur, era cea consacrată ritualului de *kapures.* Acest ritual se îndeplinea de altfel și la ei acasă, numai că aici, la Boguslav, căpăta cu totul alt aspect. Bunica Ghitl își lua asupră-și o misiune grea. Ea însăși adică avea să îndeplinească acest ritual dimpreună cu copiii fiicei sale. Așa, paralizată cum era, bunica Ghitl chemă copiii lângă ea, dădu fiecăruia orătania lui – băieților câte un cocoș, fetițelor câte o puică. Apoi deschise marea ei carte de rugăciuni și, cu degetele ei răsucite, le indică rugăciunea care trebuia rostită. Copiii mai mari își spuseră singuri rugăciunea, cu cei mici însă, și fetițele, trebui s-o spună bunica Ghitl, cuvânt cu cuvânt, cu glas tare și cântat: „Fii ai omului…“ Și spunând-o, bunica plângea amarnic, plângea cu lacrimi de sânge, cum nu se poate plânge decât după un mort scump. Mai cu seamă când veni rândul celui

mai micuț orfan, fetiței de un anișor, bunica, mai să leșine de plâns! Cu ochii la ea, copilașii izbucniră și ei în plâns. Și cu ochii la ei, au plâns și cei mari. A fost o jale și un bocet – de răsuna odaia. În sâmbăta aceea amară, când mama lor zăcea pe podea, acoperită cu linţoliul negru, orfanii nu plânseseră nici a zecea parte din cât plângeau acum, în timp ce bunica citea cu ei „Fii ai omului…“

Cealaltă ceremonie, a fost cea de a doua zi, adică din ajun de Iom Kipur, după întoarcerea copiilor de la sinagoga veche unde căpătaseră de la mai marele epitropilor atâta turtă dulce de-și umpluseră buzunarele. Încă din ajun, îndată după îndeplinirea ritualului de *kapures*, bunicul lăsă vorbă ca a doua zi, după ce copiii își vor termina rugăciunea de dimineață, să vină la el să-i binecuvânteze.

Bunicul purta niște straie de sărbătoare cu totul deosebite, și avea o dispoziție de zile mari. Peste vechiul lui caftan de atlaz, ferfenițit, purta un fel de cațaveică dintr-o stofă aspră și țipătoare, pe care în zilele noastre n-ai mai găsi-o oricât ai căuta. Pe cap purta un *șteamil*[23] cu mai multe codițe de blană, iar la gât un guler larg și alb ca zăpada, cu două colțuri adânci. Caftanul era încins cu un brâu lat de pluș, cu ciucuri. Mustățile lui groase, de speriat, sprâncenele lui stufoase nu mai păreau chiar atât de înfricoșătoare ca de obicei, expresia feței lui era acum mult mai blândă, mai potolită și mai prietenoasă.

— Veniți încoace, copii, să vă binecuvântez! îi invită solemn în odăița lui întunecoasă și plină de cojoace.

Pe rând, bunicul își puse pe capul fiecărui copil amândouă mâinile care-i ieșeau din mânecile largi ale caftanului de atlaz, închise ochii și lăsându-și capul pe spate mormăi ceva neînțeles, tot gemând și oftând. Iar când isprăvi și orfanii îi

priviră o dată fața, descoperiră că ochii bunicului străluceau. Ochii bunicului erau roșii, genele umede, iar mustățile și barba lui erau ude – ude de lacrimi.

43

SĂRBĂTOAREA CORTURILOR

O cușcă pentru toți. Bunicul face rugăciuni și copiilor le e foame. De Simhestoire bunicul e una cu divinitatea.

Primul țăruș la cortul bunicului Moișe-Iosi a fost înfipt, se înțelege, îndată după ieșirea din sărbătoarea de Iom Kipur, adică îndată după terminarea postului. Cortul îl construia unchiul Iți, iar orfanii îi dădeau o mână de ajutor. Dar cel care comanda și dădea sfaturi ca un adevărat arhitect-șef era bunicul:

— Asta aici… Aia dincolo!… Asta o să încapă… Ailaltă n-o să meargă! Și, culmea, bunicul și unchiul Iți nici măcar nu-și vorbeau, erau supărați. Din cauza asta, bunicul își făcea inimă rea: unicul fiu și, peste o sută douăzeci de ani, unicul *kadiș* și să nu vorbească cu tatăl lui, unde s-a mai pomenit atâta încăpățânare?!

În cort s-au aranjat două mese, una pentru bunicul Moișe-Iosi, cealaltă pentru familia unchiului Iți. Fiecare masă își avea vinul ei pentru *kidiș,* coiliciul ei, sfeșnicele ei cu lumânări. Mătușa Sosi și-a binecuvântat lumânările aprinse de pe masa ei, iar pe bunica Ghitl au scos-o în curte, cu pat cu tot, ca să aprindă și să binecuvânteze lumânările de pe masa ei. După ce unchiul Iți s-a întors de la sinagogă, a fost nevoit să

aștepte mult și bine până ce și-a amintit bunicul să vină, ca să facă el primul *kidiș.* S-a supărat, ce-i drept, dar nu poți fi gros de obraz față de un tată – te obligă porunca: „Respectă-ți părintele!“. La fiecare minut, unchiul Iți ieșea din casă și, sub un pretext sau altul, arunca o privire spre cușcă:

— Tot n-a venit?... Anul ăsta hasizii se întind cu rugăciunile mai ceva ca-n alți ani!... Hm, uite-acuși se topesc lumânările și o să mâncăm pe bâjbâite...

În ce-l privește pe unchiul Iți, copiii se simțeau răzbunați: om aspru, fără suflet, las’ să mai știe și el ce înseamnă să aștepți flămânzind...

Dar iacătă că vine bunicul, în cățaveica lui și urează solemn: „Sărbători fericite“. Apoi își scoate cartea de rugăciuni a lui *reb* Iacov Emden[24], o carte de format mic, groasă, îndesată și se apucă să citească rugăciune după rugăciune... Și citește, citește, citește... Și, ca dinadins, din bucătărie vine un miros de pește umplut, bine pipărat și de coilici rumeniți în cuptor, un miros care te întărâtă: „Ia să ne înmuiați în sosul fierbinte de pește și veți simți ce vasăzică gustul raiului!“.

Dar bunicul Moișe-Iosi își vede de-ale lui: se roagă. În cușcă lumânările sunt pe sfârșite, dar el n-o slăbește cu rugatul. Copiii leșină de foame, pică de somn, dar el se roagă.

Deodată, bunicul tresare, dă fuga la masă și-i arde un *kidiș* cu adevărat sărbătoresc. Ziceai că s-a făcut deodată lumină. După el a urmat unchiul Iți care a făcut *kidiș* la masa lui. După unchiul Iți, orfanii lui Haie-Ester, pe rând. În acest timp, bunica Ghitl lăcrima. Durează cât durează, până ce în sfârșit vine și clipa când poți înmuia bucata de coilici în miere, când

capeți felioara ta de pește și-i simți pe vârful limbii gustul pipărat.

Asta era în primele zile ale Corturilor. În ultimele zile a fost și mai prost, așa încât în prima seară de Simhestoire, unchiul Iți, nemaiputându-se stăpâni, i-a chemat pe orfanii din Pereiaslav și le-a grăit:

— Copii, vreți să vedeți ceva frumos? Ia dați fuga la sinagogă și o să rămâneți uluiți.

Copiii nu s-au lăsat mult rugați. S-au prins de mână și duși au fost. Strada era cufundată în beznă. Toți evreii se aflau de mult pe la casele lor, în jurul meselor. în toate sinagogile, încuiate la ceasul acela, era întuneric. Numai în sinagoga veche se mai zărea o geană de lumină. Copiii au întredeschis încet ușa, s-au uitat înăuntru, dar ce au văzut nu și-au crezut ochilor. În toată sinagoga nu se mai afla decât un singur om – bunicul Moișe-Iosi, înfășurat în *tales*, cu *siderul* lui *reb* Iacov Emden într-o mână și cu o Toră în cealaltă mână. Cu Tora strâns lipită de inimă, bunicul umbla cu pași mărunți ocolind amvonul și se ruga cu glas tare, ca un cantor: „Cel ce ocrotește pe sărmani ne va ocroti și pe noi“.

Pe copii i-a cuprins spaima și râsul. S-au luat de mână și au luat-o la fugă spre casă.

— Ei, ce-ați văzut? Așa-i că-i frumos?

Așa i-a întâmpinat unchiul Iți și în timp ce, dragă doamne, râdea, ochii îi lăcrimau. Copiilor le-a fost silă, dar nu de bunic, ci de unchiul Iți.

În schimb, a doua zi, de Simhestoire adică, situația a fost alta. Bunicul Moișe-Iosi era de nerecunoscut. Copiii își mai aminteau de vechiul lor târg Voronka și de veselia care domnea pe vremuri acolo, când venea Simhestoire. Tot

târgușorul umbla beat, ca biblicul Lot. Toți, de la rabin și până la pristav – iertați asemuirea – dar absolut toți trăgeau la măsea. Se bea rachiu, se dansa, se petrecea, se făceau giumbușlucuri, de-ți venea să te tăvălești de râs.

Chiar și la Pereiaslav, unde jumătate din populație era creștină, Simhestoire se serba cu tot alaiul. Până și un evreu ca unchiul Pine se îmbăta ca Lot și juca un cazacioc că făcea să alergi ca la o minune să-l vezi cum țopăie cazaciocul un evreu, un hasid, un habotnic cu un *tales-cuten* lung cât toate zilele! De Dodi Kahanov, nici nu se mai discută. Dodi când se îmbăta își lua prietenii la trei păzește, aruncându-le în față tot ce-i trecea prin minte, chipurile din prietenie, căci îi și pupa totodată. Chefliii intrau în câte o casă, cu un „Sărbători fericite“ zgomotos, scoteau din cuptor ce se mai găsea pe acolo, scoteau castraveții murați din beci, iar rachiul curgea gârlă. Dar toate acele sărbători din Voronka, la un loc, nu semănau nici pe departe cu acel unic Simhestoire pe care orfanii din Pereiaslav l-au petrecut acolo, în Boguslav. Casele, străzile, pietrele – toți și toate cântau, băteau din palme, dănțuiau și se veseleau. Și nu numai bătrânii, dar și tinerii erau beți criță de nu se mai puteau ține pe picioare. Până și unchiul Iți, cunoscut ca om liniștit și grozav de posac, se afumase rău de tot. Își răsucea mereu perciunii și, cu poalele caftanului suflecate, dansa „daici“[25]. Toate astea însă erau fleacuri pe lângă câte făcea bunicul Moișe-Iosi în ziua aceea. Cu toate că nu dăduse pe gât decât un păhărel de rachiu și o jumătate de pahar de vin, era beat cum nici optzeci de bețivi la un loc nu ar fi putut fi, și făcea la pozne că răsuna orașul de el:

— Ce spuneți de Moișe-Iosi Hamarnițki?

— Mergeți să vedeți de ce-i în stare Moișe-Iosi Hamarnițki.

De fapt, Moișe-Iosi Hamarnițki nu făcea nimic! Umbla doar pe străzi și juca. Dar cum juca! Chiuia, bătea din palme și juca. Și nu de unul singur – ci în doi, cu Dumnezeu cel atotputernicul adică, binecuvântat fie-i numele… Desfăcuse o basma și o ținea de un capăt, celălalt capăt presupunând că-l ține Atotputernicul, și așa se rotea, cum o rotești pe mireasă la cununie, cu tot felul de mișcări: înainte și înapoi, la dreapta și la stânga, și iarăși înapoi și înapoi la dreapta și la stânga, și tot așa mereu. Cu capul pe spate, cu ochii întredeschiși, cu un surâs fericit care i se revărsa peste obraz și plesnind din degete, bătrânul dansa, chiuia și cânta, din ce în ce mai tare, din ce în ce mai cu foc:

Moișe se bucură de-a Torei sărbătoare,
Lam-te-dri-dom… haida… bom
Bucurați-vă, veseliți-vă de-a Torei sărbătoare
Lam-te-dri-dom, dom-dom-dom.
Haida, dri-da, da-da-da,
Tora sfântă, la-la-la…

Și oamenii se adună, se îmbulzesc claie peste grămadă și fac haz. Câți băieți are târgul, toți se bulucesc pe uliță să-l întâmpine pe Moișe-Iosi Hamarnițki, să se zgâiască la el când trece jucând și cântând. Diavolii de ștrengari strigă ura și-i țin isonul, în timp ce nepoților din Pereiaslav le crapă obrazul de rușine. Dar bunicul Moișe-Iosi nici gând să privească la cineva. El își vede mai departe de ale lui. Un capăt de basma îl ține el, celălalt capăt, firește, îl ține Atotputernicul și așa, surâzând și plesnind din degete, joacă și cântă cât îl ține gura:

Moișe se bucură de-a Torei sărbătoare,
Lam-te-dri-dom… haida… bom
Bucurați-vă, veseliți-vă de-a Torei sărbătoare

44

ADIO SĂRBĂTORI! DIN NOU ACASĂ

Intrigi și bârfe în sânul familiei. În Boguslav copiii simt că au devenit de prisos. Dorul îi mână din nou spre casă.

Copiii și-au simțit inima grea și sufletul trist când, a doua zi după sărbători, a început dărâmarea cortului. Fără pic de milă, cu o furie nemaipomenită, unchiul Iți (ce om fără inimă!) a început să desfacă pereții, să smulgă acoperișul, să scoată scândurile și cuiele (ce avea cu cuiele?) lăsând în picioare doar cei patru stâlpi goi, care, martori ai distrugerii, parcă plângeau și jeleau: „Priviți și voi, oameni buni, ce se alege dintr-un cort evreiesc!…“

Evreii, care nu mai departe decât cu o zi înainte se îmbătaseră ca Lot și jucaseră bătând din palme și făcând tot felul de nebunii ca niște plozi deșucheați, s-au trezit deodată din beție, redevenind serioși. Le era și rușine să privească unul în ochii celuilalt.

Peste Boguslav se așternuse o tristețe apăsătoare. Orașul părea cuprins de o mohoreală grea, nelămurită. Dar mai triști, mai amărâți decât toți erau orfanii din Pereiaslav. Cât timp fuseseră considerați musafiri la Boguslav, se simțiseră destul de bine, dar pe măsură ce vremea trecea, vedeau tot mai clar că sunt de prisos. Bunicul Moișe-Iosi înfășurat în *tales* și filacterii ședea ca un cuc în odăița lui cu cojoace și se ruga sau învăța din cărțile sfinte, plesnind din degete și bodogănind! Uneori îl auzeai oftând și sporovăind încetișor cu Dumnezeu,

alteori mai povestea copiilor istorii de demult, dar îi și dojenea sub cuvânt că n-ar fi destul de evlavioși, că uită să-l slujească pe Dumnezeu și iaca așa se întârzie izbăvirea de nu vine Mesia! Din cauza unora ca ei, mii și mii de suflete nevinovate îndură chinurile iadului și nu se pot izbăvi… Toate acestea copiii le auziseră de mii de ori: fie la *heider* din gura dascălului, fie acasă de la bunica Minde, fie din partea vreunor oameni bătrâni cărora le plăcea, uite-așa, să tot facă morală și să amenințe în dreapta și în stânga cu chinurile iadului. Se săturaseră! Pentru ei era mult mai interesant să urmărească „politica“ ce se ducea în casă – politica dintre bunicul Moișe-Iosi și bunica Ghitl.

Acolo, zi și noapte, erau intrigi și secrete, șușoteli și bârfe. Unchiul Iți și mătușa Sosi se plângeau neîncetat că bunica Ghitl prea se lasă greu: e un canon s-o faci să scoată o copeică de sub perne; se plângeau de bunicul că prea-i habotnic și că de atâta habotnicie a dat în mintea copiilor… „E prea bătrân!“, spuneau pe șoptite și, strângând buzele, zâmbeau cu înțelesuri… La rându-i, bunica Ghitl se plângea de noră-sa și de unicul ei fiu că nu o respectă ca pe o mamă și că – asta ea o știa sigur! – abia așteaptă să închidă ochii ca s-o moștenească. Moștenirea, moștenirea, numai asta-i doare pe ei!… Dar, în ciuda lor, ea o să trăiască și o să tot trăiască, deși pentru ea moartea ar fi de o mie de ori mai de dorit – ce-i mai trebuie ei viață, Doamne iartă-mă, dacă-i schiloadă și dacă, mai ales, a îngropat așa o fiică, așa o Haie-Ester, mama atâtor copii? Bătrâna stoarce o lacrimă din ochii ei stricați, îi cheamă pe copii și, dibuind sub perne cu mâinile ei răsucite, scoate și dăruiește fiecăruia câteva copeici. Acest lucru îl observă Have-Libe, micuța cu obrăjori rumeni și buzișoare subțiri și îl

raportează numaidecât mătușii Sosi. Mătușa Sosi raportează și ea numaidecât unchiului Iți și amândoi încep să șușotească: că pentru copiii *proprii* se precupețește fiece copeică, iar copiilor *străini* li se împart averi întregi… Copiii aud și nu le mai prieste nimic. Li se face lehamite.

E din ce în ce mai rău. Orfanii simt că sunt de prisos. Se văd priviți chiorâș în timp ce mănâncă, iar în spatele lor aud vorbindu-se că au „apetit“. Mâncarea le rămâne în gât. Totul li se pare aici grețos și dezgustător, de aceea așteaptă ca pe Mesia scrisorica de la tata. Când vor pleca, în fine, acasă?

Și bunul Dumnezeu se îndură de ei. Scrisorica mult așteptată sosește, adusă de un harabagiu. În scrisorică se spune că acest harabagiu – pe nume Noeh – o să-i aducă neîntârziat acasă…

Harabagiul ăsta era un harabagiu adevărat, cu car și telegari, cum scrie la carte. De fapt, îl chema Noeh, dar el pretindea să i se spună *reb* Noeh. Omul însă avea și ceva cusururi: o răgușeală și o chelie. Dar asta n-ar fi fost cine știe ce. A răgușit, spunea el, de Simhestoire. În acest an, de Simhestoire spunea el, a băut rachiu. Carevasăzică, rachiu bea el și așa, dar de dragul sărbătorii de Simhestoire, a cam întrecut măsura și oamenii au fost nevoiți să-l dezmeticească, așa spunea, să-l trezească dintr-un fel de leșin. Iar în ce privește chelia, o are, spunea el, pentru că în copilăria lui nu se lăsa spălat la cap și nici pieptănat. De încăpățânat ce era! Așa că trebuiau să-l pieptene cu forța, să-i smulgă părul, fir cu fir. Dar toate astea, v-o repetăm, nu aveau nimic a face cu călătoria copiilor. Ceea ce dăuna într-adevăr călătoriei era cu totul alta: cu toate că Noeh fusese trimis din Pereiaslav la Boguslav anume ca să-i aducă de acolo pe copiii lui Nuhăm

Rabinovici, harabagiul nu a putut învinge ispita: poate dă bunul Dumnezeu și pentru întors îi face rost măcar de doi pasageri, ceea ce i-ar prinde foarte bine – așa că s-a învârtit el prin piață, cu biciușca în mână – o zi, și două, și trei. Între timp, caii înfulecau ovăzul, dar pasagerii, ia-i de unde nu-s. Pentru copii, așteptarea a fost nespus de grea. Iată însă că aud vestea cea bună: pleacă! Ca dovadă, Noeh a tras afară căruța și s-a apucat să-i ungă osiile. Acum, zicea, vină și craii din apus și din răsărit, că tot degeaba-i. Acum, să-i umpli căruța cu aur, că n-ar mai zăbovi nici un singur ceas la Boguslav, atâta rău dacă ar mai sta. Poate să ardă orașul, poate să piară, atâta pagubă! Nu-l cunoașteți pe *reb* Noeh!

Copiii se furișează în casă și se pregătesc de drum. Își iau rămas-bun de la prietenii din Boguslav, de la sinagoga cea veche, de la mica sinagogă galbenă, de la gârlă, de la bunic și de la bunică. În acest răstimp, firește, bunicul Moișe-Iosi le mai face puțintică morală cerându-le să fie evrei evlavioși, bunica Ghitl își șterge ochii cu degetele ei răsucite. Numai din partea unchiului Iți și a mătușii Sosi aud un „drum bun“ cam din vârful buzelor. De fapt, cei doi ar fi trebuit să fie mulțumiți de plecarea acestor copii „străini“. Vedeți însă că bucuria le-a fost cam întunecată. De ce? Pentru că nu toți copiii pleacă! Pleacă numai băieții; cele două fete rămân la Boguslav. Care-i tâlcul? Simplu de tot: bunica Ghitl a spus că nu le lasă să plece, pentru că nu vrea ca fetițele lui Haie-Ester să încapă pe mâinile unei mame vitrege.

Unchiul Iți îi răspunde cu un surâs ironic, netezindu-și perciunii și tot trăgând cu ochiul la pernele sub care maică-sa își ascunde averea:

— Ei, dar dacă băieții încap pe mâinile unei mame vitrege, e bine? He, he!...

— Compari băieții cu fetele? zice bunica. Ce-i pasă unui băiat de o mamă vitregă? Băiatul pleacă pentru o zi întreagă la *heider*, dar fata? Rămâne acasă să dădăcească plozii mamei vitrege...

Nici de acest argument unchiul Iți nu-i satisfăcut. Își netezește perciunii, mai trage cu coada ochiului la perne, și zâmbind o întreabă, profund diplomatic, că abia-abia să poți ghici unde țintește:

— Și ce-ar fi fost, să zicem, dacă toți copiii erau fete? He, he!...

— Le opream aici pe toate! răspunde bunica.

Unchiul Iți își continuă vorba, tot pe ocolite, însă fără a mai zâmbi:

— Și de unde, mă rog, luai bani, ca să întreții, să zicem, atâtea fete? (De astă dată fără „he, he!“)

— Dumnezeu mi-ar fi ajutat, răspunde bunica Ghitl, că vezi doar, tot el m-a ajutat să-mi pot crește un urmaș ca tine, care abia așteaptă clipa să mă moștenească și tremură că n-o să-i ajungă.

— Iți! îl strigă mătușa Sosi din odăița ei, Iți! Vino încoa, vreau să-ți spun ceva!

Copiii sunt încântați că bunica Ghitl i-a retezat-o cu atâta iscusință unchiului Iți și totodată le crește inima de bucurie că în sfârșit se întorc acasă. Decât doar că acum îi cam râcâie cuvântul „mamă vitregă“ pe care-l aud aici pentru prima oară. Vor avea vasăzică o „mamă vitregă“? De fapt, ce-i aia „mamă vitregă“? Și de ce-i „mama“ asta atât de amară încât, încă de pe acum, bunica le plânge de milă?...

Face, zău așa, să vezi cum arată o mamă vitregă! Copiii ar vrea să se vadă cât mai curând acasă…

Acasă! Acasă! Acasă!

1. Frază dintr-un verset biblic.
2. Grup de minimum zece bărbați, necesar la oficierea în comun a unor rugăciuni.
3. Urare tradițională: Să fie cu noroc.
4. Datină de logodnă.
5. Sărbătoare religioasă a culegerii primelor fructe; datina cere ca locuințele să se orneze cu verdeață.
6. Domnule (polonă).
7. În zilele de doliu e interzisă citirea cărților sfinte, cu excepția Cărții lui Iov.
8. Mijloc de existență.
9. Dintr-o rugăciune.
10. În zilele de doliu, se intră și se iese din casă fără a se saluta.
11. Urare, salut (textual: Pace vouă).
12. Fratele lui Iacob, despre care Biblia spune că și-a vândut dreptul de prim-născut pentru un blid de linte.
13. De alt neam. Are și sensul de *creștin*.
14. Rugăciune care se rostește sâmbăta și în zilele de sărbătoare pentru „sfințirea“ mesei.
15. E vorba de filozoful Moses Mendelssohn, originar din orașul Dessau.
16. Numele unui popor legendar care purta dușmănie evreilor.
17. Castă de slujitori ai Templului din Ierusalim.
18. Rugăciunea de spovedanie a muribunzilor.
19. „Ascultă, Israele…“ – primele cuvinte ale unei rugăciuni.
20. Ritual din ajun de Iom Kipur, care constă în sacrificarea unei păsări.
21. Sărbători fericite.
22. Desert preparat din năut sau tăiței, cu legume și îndulcit cu zahăr.
23. Tichie îmblănită pe margini.
24. Rabin și talmudist cunoscut, scriitor și conducător religios (1697-1776).
25. Dans german.

PARTEA A TREIA

45

SPOROVĂIELILE UNEI MAME VITREGE

O mamă vitregă. Blesteme în ordine alfabetică. Prima operă, un dicționar de înjurături și de epitete.

De ce s-or fi tot legând oamenii de „mama vitregă“? Din câte auzeau mereu copiii – „mamă vitregă“ și iarăși „mamă vitregă“ – s-ar fi putut crede că, într-adevăr, o mamă vitregă e o dihanie cu coarne. La fiecare pas, la orice mișcare, bieții copii erau amenințați cu mama vitregă: „Așteptați oleacă, obrăznicăturilor, că uite-acuși pleacă tata în lume să vă aducă o mamă vitregă, de-o să vă sature; o să vedeți voi atunci ce Dumnezeu bun avem!“. Ba chiar și când e un soare cu dinți se obișnuiește a se zice: „Soarele ăsta încălzește ca o mamă vitregă!“. Negreșit, ceva trebuie să fie în toată tărășenia asta, că de, n-o fi toată lumea nebună!

Pe neașteptate, tata a dispărut. A trecut o săptămână, și încă una, și încă una. Unde să fi dispărut tata? Nu se știe! Vârstnicii vorbesc între ei pe șoptite, să nu-i audă copiii. Mai mult din ochi își vorbesc. Numai o singură dată, la *heider*, dascălul i-a întrebat pe copii: „Încă nu s-a întors tata de la Berdicev?“. La această întrebare diplomatică, dăscălița, și mai diplomatic, a găsit cu cale să adauge: „E, că doar nu i-a fi atât de ușor unui văduv să le-aducă în casă o mamă vitregă!“.

Carevasăzică, asta era! Tata plecase la Berdicev, să caute acolo o mamă vitregă pentru noi, copiii lui. Se pune întrebarea: De ce plecase pe ascuns? Ce rost avea să se țină lucrul acesta secret?

Când a fost să se întoarcă acasă cu „marfa“, tata a trimis mai întâi o epistolă, precum că Dumnezeu l-a miluit cu o femeie pe potriva lui, un noroc în toate privințele – și ca obârșie, și ca stare materială – așa că, în curând, cu ajutorul Celui-de-sus, sosește acasă cu norocul. Și tata ruga să nu se spună nevestei celei noi câți copii are; ce rost ar avea, scria, s-o afle chiar de la început? Cu timpul o să se lămurească și singură! Oricum, nu toți copiii îi cad în spinare; băieții sunt mari, iar cele două fete stau la bunica lor. Tata, nu că s-ar lepăda de ei, Doamne ferește. Copiii sunt tot copii, dar în asemenea împrejurări amare e mai sănătos ca, pentru o vreme, să mai dosească vreo câțiva. „Mai multe n-am a vă scrie – termina el – numai sănătate și pace să dea Dumnezeu și să ne vedem cu bine!“

Epistola ar fi făcut o impresie bună de n-ar fi fost oful cu copiii. Și, de fapt, jalea cea mare a copiilor a fost! Adevărat, simțeau ei că tata îi iubește, că lui, fiecare dintre copii îi este scump. Deocamdată însă, ei deveniseră un fel de… marfă de contrabandă. Faptul îi râcâia, trezind în ei amintiri și gânduri ciudate. Dar nu pentru multă vreme, căci iată că vine cineva la ei, la *heider,* și le dă de veste: „A venit tatăl vostru și v-a adus de la Berdicev o mamă vitregă!“.

— *Mazeltov!* Felicitările mele! se bagă în vorbă nevasta dascălului. Dă Doamne să ajungeți să dați vești mai bune!

Iar dascălul dădu drumul copiilor înainte de vreme.

Ajungând acasă, copiii găsesc acolo toată familia: pe unchiul Pine cu feciorii lui, pe mătușa Hane cu fiicele ei, așezați toți în jurul mesei. Se bea ceai, se mănâncă pandișpan și dulceață, se fumează și se bate apa-n piuă – un cuvânt cu altul nu se potrivește, căci nici unul nu mai aude ce spune celălalt. Fiecare e cufundat în propriile lui gânduri și toți la un loc privesc întruna la mama cea vitregă, tot cercetând și prețăluind chilipirul peste care dăduse tata la Berdicev. Și erau pare-se mulțumiți de felul cum se prezenta: o femeie onorabilă, deloc proastă și – principalul! – plăcută, prietenoasă, bună s-o pui la rană! Și atunci, ce rost mai avea toată trăncăneala și tot tărăboiul cu „mama vitregă“?

Abia târziu, cam peste o săptămână-două, mama vitregă a scos la iveală tot temperamentul ei vulcanic și în primul rând limbajul ei de toate zilele, un adevărat vocabular de mamă vitregă berdiceveancă, bogat și înflorit. La fiecare vorbă – un blestem. Și încă unul cu potrivеală în coadă, deși spus nu fără o picătură de blândețe. De pildă: „– Mâncare ai spus? Mânca-te-ar ciorile! – De băut vrei? Suge-te-ar lipitorile! – Strigi? De durere de măsele să strigi! – Să te duci vrei? Duce-te-ai în iad! – A, vrei să șezi? Pe ace să șezi! – Ce ziceai că vrei să cari? Cără-te-ar dracu-n cârcă!“.

Sau să luăm un cuvânt cu totul nevinovat, să zicem „a scrie“. Avea ea și la asta ce-ți răspunde: „Vrei să scrii, băiete? Scrie-ți-ar doctorul rețete!“.

Câteodată, mama vitregă era binedispusă și atunci vorbele, năvălindu-i pe limbă, se încolăceau, se răsuceau, se împleteau și se revărsau ca untdelemnul, fără contenire, ca dintr-o răsuflare: „Ține-te-ar, dă Doamne, un junghi în rărunchi, să te scuture, să te usture, să te zguduie, să te zgâlțâie, să te usuce o

boală cu moleșeală, cu căldură și cu bube-n gură, ajută-mi, Dumnezeule, tată bun și milostiv!...“

Eroul acestei biografii mărturisește sincer că o bună parte din blestemele și sudalmele cuprinse în operele lui le-a luat cu împrumut de la maică-sa vitregă, din vocabularul ei pitoresc. Când era încă tânăr de tot și habar n-avea ce vasăzică scrisul, când nici măcar prin vis nu-i trecuse să devină scriitor, eroului acestei biografii i s-a năzărit să-și noteze – mai în glumă, mai în serios – toate blestemele și poreclele auzite de la mama lui vitregă și să le adune la un loc într-un fel de dicționar. Și cum lene nu i-a fost, a strâns și a tot strâns, iar când s-a adunat o parte bunișoară, s-a apucat să și le claseze după alfabet. A asudat de-a binelea câteva nopți și, în fine, a alcătuit un dicționar, pe care vi-l redă aici din memorie:

a: aghiuță, acriturǎ, acarniță, animal, astmă...

b: bate-câmpii, bastard, bubă neagră, bolesniță, blestemat, bandit...

c: chiorâlă, cârpaci, criminal, câine, cap de bostan, cotonog, calic, chelbos, catâr, chișcă spartă, ciumă...

d: diavol, damblagiu, darabană, deștept ca oaia, derbedeu...

e: elefant, epidemie...

f: fonfăilă, făcăleț, flămânzilă, fiară, fiertură, fluieră-vânt...

g: guzgan, gură-cască, gâlmă, gălbează, goangă, guguman, gașperiță, gaie...

h: hrăpăreț, hingher, hahaleră, hoț de buzunare, holodronț, haimana, huligan, Haman[1], hai-hui, hodoronc-tronc, holeră...

i: idiot, iarba fiarelor, iatagan, iudă...

j: junghi, javră, jigodie, jefuitor, jigărit, jarcalete...

l: lacrimă de crocodil, lapte-acru, leșinătură, lingău, loază, linge-blide...

m: maimuțoi, mucos, mațe-fripte, moagă, măgar, monstru, mumie marinată…

n: nătărău, năpârcă, nesățios, nătăfleață, năpastă, nenorocire, neisprăvit, nerod, nărăvaș…

o: omidă, oaie proastă, oftică, olog, ogar, obrăznicătură, otravă, obială…

p: ploșniță, porc, pacoste, piază-rea, pisălog, poamă acră, pierde-vară, polonic, pirpiriu, pleașcă, peticilă, pipotă…

r: râie, rușine, ridiche, rasol, răzătoare, răpciugă, rânjilă…

s: scrumbie, sărăcilă, sac fără fund, sperietoare, strigoi, slugoi, sfânt în popușoi…

ș: șarlatan, șoltic, șuierătoare, șarpe, șleampăt, șepcaleț…

t: tembel, tont, trăsnit, teleleu, tartor, tătar, trântor, tocilar, terchea-berchea…

ț: țânțar, țipirig, țăcănit, țandără…

u: ursar, unghie neagră, ucigaș…

v: vânt rău, vai-de-lume, veveriță, vagabond…

z: zănatic, zălud, zeamă-lungă…

Asta a fost, se poate spune, prima operă a viitorului Șalom Alehem. Și de botezat a botezat-o *Sporovăielile unei mame vitrege.* Ei, dar cu opera asta s-a întâmplat o chestie care ar fi putut avea un sfârșit urât de tot. Pentru că trebuia alcătuită strict după alfabet, autorul a asudat, cum v-am mai spus, transcriind-o de câteva ori. Și luând seama taică-său că băiatul lucrează la ceva cu mare râvnă, odată, într-o noapte, s-a apropiat tiptil de el și peste umerii lui s-a uitat în caiet. Apoi i-a înhățat manuscrisul și l-a cercetat de la *a* până la *z*. Dar nu i-a fost destul că l-a citit el, că l-a mai arătat și mamei vitrege. Și s-a întâmplat o minune! E greu de spus dacă mama vitregă se

afla într-un moment de bună dispoziție ori pur și simplu i-a fost rușine să se arate mânioasă, dar sigur este că a apucat-o deodată un râs ciudat, nepotolit. Așa râdea și hohotea, încât ziceai că gata, plesnește de râs. Și din toate cuvintele dicționarului, cel mai mult i-au plăcut „pipotă“ și „șepcaleț“. „Pipotă“ îl botezase chiar ea pe eroul acestor povestiri, iar „Șepcaleț“ era frate-său mai mare, din ziua când își pusese o șapcă nouă.

Ei, să fi fost eu proroc și tot nu ghiceam că povestea avea să iasă cu bine. Nici vorbă că autorul dicționarului a mulțumit fierbinte lui Dumnezeu că totul s-a terminat așa cum s-a terminat.

46

LA POARTĂ, PE SCĂUNEL

Hanul. Atragerea drumeților. Din nou, visuri despre comoară.

Știți ce vasăzică un han? Un han nu e un loc de popas și nici un hotel, ci ceva între aceste două noțiuni – sau, dacă vreți, ambele la un loc. Hanul ținut de Nuhăm Rabinovici în Pereiaslav, și din care își scotea traiul, era un han în toată regula, cu o curte mare, cu grajduri mari pentru cai și căruțe și cu odăi încăpătoare, cu mai multe paturi, pentru călătorii care trăgeau aici. Cel care poposea la han închiria de obicei un singur pat, nu odaia întreagă; afară dacă nu era vreun bogătaș, ori vreun om de vază. Asemenea călători se iveau însă rar și lor li se spunea „mușterii grași“. Majoritatea oaspeților, așa-zișii „calici“, închiriau, cum spuneam, un pat.

Lor nu le trebuiau samovare speciale, nici oameni care să-i slujească. Li se aducea în „salon“ un singur samovar mare și fiecare dintre oaspeții „de un pat“ își avea ceainicul lui, cu picul lui de ceai – deci turnați-vă, oameni buni și beți sănătoși, după pofta inimii!...

Dimineața sau seara era o plăcere să privești hanul lui Nuhăm Rabinovici. O grămadă de evrei în jurul unei mese, bând și pălăvrăgind și vorbind toți odată, iar fumul – să-l tai cu cuțitul. Oamenii trăncăneau despre câte-n lună și-n stele. Cutare vorbea despre bâlci – fiindcă el colinda bâlciurile. Altul despre grâu – căci era negustor de cereale. Altul povestea despre medici – era un bolnav care tușea întruna. Al patrulea vorbea cu aprindere despre cantori – fiindcă era un evreu care iubea muzica, și n-aveai ce-i face! Mai zăreai pe câte unul cufundat într-un cotlon, făcându-și tacticos rugăciunea, cântând-o cu un glas pițigăiat ca de femeie. Cât despre stăpânul însuși, *reb* Nuhăm Rabinovici, om suferind, cum știți, stătea în halatul lui căptușit cu piei de pisici, cu o iarmucă rotundă pe cap și o țigară groasă în gură, tronând ca un suveran în capul mesei, printre oaspeți. Asculta pe toți în același timp – dar numai cu o ureche. Cu cealaltă veghea, poate fără să vrea, la sporovăiala mamei vitrege, la sudalmele ei care curgeau ca untdelemnul și se întindeau ca mierea. Pesemne că iarăși se răfuia, din te miri ce, cu copiii ei vitregi, împărțindu-le ocări și sudalme, cu inima largă. Pe unul îl lovea în coaste, pe altul după ceafă... cutăruia îi ardea un pumn zdravăn în burtă; dumneaei voia ca ăsta să-i legene copilul și celălalt s-o însoțească în piață ca s-o ajute la cărat coșul, iar al treilea, nici mai mult nici mai puțin, să se ducă dracului... Copiii ascultau și făceau tot ce li se poruncea,

fiindcă n-aveau încotro – vremurile erau grele și traiul anevoios. La *heider* se duceau numai o jumătate de zi, în cealaltă jumătate ajutând tatălui pe cât le stătea în puteri. Unul făcea pe odăiașul în casă și-i servea pe clienți, altul stătea afară la poartă, pe un scăunel, și striga la harabagiii în trecere: „Poftește nene, aici! Trage aici!...“

Bineînțeles că afară, la poartă, pe un scăunel e mult mai plăcut decât în casă, unde trebuie să înduri iadul mamei vitrege și hărmălaia clienților. De fapt, să ședzi la poartă, pe scăunel, nici nu se poate numi treabă – e o joacă, o distracție. Mai cu seamă când harabagiii trec în goana cailor, cu fluierături, cu chiote și pocnete de bici. Vin de la vaporul cu pasageri și, vrând să se întreacă, gonesc și ridică un praf de nici nu-i mai vezi pe pasageri. Dar că în haraba sau trăsură sunt pasageri, asta-i limpede. Toți băieții și toate slugile de pe la hanuri sar atunci în calea harabagiului cu o zarvă veselă: „Fă-te-ncoa’ nene!“. Harabagiul le răspunde pocnind din bici în goana cailor și dispărând în praful uliței, lăsând băieții și slugile cu buzele umflate.

Asta se întâmplă vara, pe timpul navigației, când Niprul curge liniștit. Iarna, când Niprul îngheață, hanul trăiește de pe urma altui soi de clienți. Atunci trag în curtea hanului harabale uriașe și sănii încărcate cu un fel de mărfuri acoperite cu rogojini și care put a mucegai. Pe acești clienți nu-i ispitesc nici prânzul bun de sâmbătă și nici să închirieze un pat. Acestora le dă mâna să zacă laolaltă, claie peste grămadă, pe dușumea sau în curte, în fața carelor, și doar să cumpere fân și ovăz pentru cai. De la asemenea mușterii ai prea puține foloase, iar câștig încă și mai puțin. Unde mai pui că în toiul iernii, pe ger, nici așteptatul afară la poartă, pe

scăunel nu-i tocmai dulce. Eroul acestor povestiri își amintește prea bine de vremea când făcea de strajă pe scăunelul de la poartă. Vara, pe arșiță, se cocea de căldură; iarna degera de frig ca un cățel. Înfășurat într-un cojocel rupt, cu niște cizmulițe care întrebau mereu de cizmar, Șulem își lovea picior de picior, tot sperând să se ivească vreun harabagiu ori vreo sanie cu călători, cărora să le poată ieși în cale: „Poftiți, mânați aici, la noi!“. Dar, ca dinadins, harabagiii treceau în zbor și trăgeau la alt han, mai arătos – chiar la hanul de peste drum, al lui Riven Iasnogradski. Acolo cică ar fi odăi mari, cu scaune moi, cu oglinzi, cu câte și mai câte mobile frumoase, pe care alde Rabinovicii nu le au. Tocmai de aceea hanul de peste drum e mai totdeauna plin de „mușterii grași“, în timp ce la ei, la hanul Rabinovicilor, e pustiu, suflă vântul… Așa că Șulem e supărat foc. Pe cine? Pe Dumnezeu. De ce n-a făcut Dumnezeu ca el să se fi născut în casa lui Riven Iasnogradski, decât în a lui Nuhăm Rabinovici?

În ochii lui Șulem, Riven Iasnogradski devine un simbol al norocului, al bogăției și al belșugului. Iar mușteriii mulți și grași devin pentru el un ideal, o a doua „comoară“ la care visează acum, întocmai cum visa pe vremea lui Șmulik la vechea comoară din Voronka. I se pare că în fiecare trăsură care trece pe dinaintea casei lor, vizitiul transportă pasageri de clasa întâi, mușterii grași, în șube de urs. Harabagiul tocmai trece pe lângă hanul lor, dar nu apucă Șulem să rostească „Poftiți!“ că acela își și oprește căluții cu un prrr, și din trăsură coboară, unul câte unul, câțiva oaspeți simandicoși, în șube bogate, din blană de urs. După aceea se descarcă niște geamantane galbene, de piele, doldora de bunătăți – fiecare geamantan cântărește un pud. Și clienții

păşesc grav pragul casei şi cer camere, fiecăruia câte o cameră separată, să li se facă patul, să li se aducă fiecăruia câte un samovar. Poruncesc apoi să li se pregătească prânzul şi cina. Tata, cu iarmuca pe cap şi cu obrazul surâzător, le urează un călduros „bun venit“, întrebându-i totodată dacă au de gând să rămână şi sâmbăta la han. Ei surâd şi-i răspund: „Da’ de ce numai o sâmbătă, de ce nu trei sâmbete?“. Şi din vorbă în vorbă se află că aceştia nu-s decât nişte negustori care au venit să cumpere grâu şi că la cumpărarea grâului tata ar avea ocazie să mijlocească şi să-i pice un comision frumos. La drept vorbind, de ce nu, de ce să nu lingă şi el un oscior?... La aceste cuvinte, răsare mama vitregă, care în cinstea oaspeţilor s-a gătit cu basmaua ei de mătase cea de zile mari. Obrazul îi râde de fericire. Priveşte cu un ochi la oaspeţii cei graşi şi întreabă în şoaptă: „Cine i-a adus?“ – „Eu i-am adus, eu!“, răspunde Şulem fudul şi e fericit de minciuna pe care a trântit-o cât ai clipi. E fericit că vor avea şi ei o zi bună, ah, măcar o singură zi bună, o singură sâmbătă bună. Ah, ce sâmbătă veselă vor avea! Şi de ce, mă rog, numai o singură sâmbătă? De ce nu trei sâmbete la rând?

Toate acestea ar fi tare bune, de n-ar fi doar o fantezie, un vis. Toţi aceşti clienţi graşi, cu şube de urs şi cu geamantane galbene au sosit într-adevăr şi au tras la han. Dar nu la hanul lor, ci la cel de peste drum, al lui Riven Iasnogradski. „Ah, ce clienţi, ce clienţi răi! Ce-aveau de pierdut dacă trăgeau la noi?“, gândeşte incorigibilul visător şi intră în casă, îngheţat sloi. Îl găseşte pe tata, în halatul lui din piei de pisici, stând aplecat peste o carte şi pe mama vitregă, încinsă la faţă ca de pojar: „N-a sosit nimeni? Ce să fac cu pâinea pe care am copt-o şi cu peştele pe care l-am gătit? Doar n-o să le dau la câini! Ori

poate credeți că din toate astea o să vă-nfruptați voi? face ea către copiii vitregi. Las' că nu vă ia dracu dac-o să mâncați și pâine rece! Credeți c-o să vă rămână-n gât, sau că, Doamne ferește, nu v-o mistuie burta? Auzi colea! Ce copii plăpânzi, o droaie, nu le fie de deochi și toți crescuți în puf! Să fi rămas și ei, ca fetele, la bunici la Boguslav; să mai fi zăcut puțin și-acolo, decât să-i care încoace – căra-i-ar dracu-n cârcă! – să ne ajute la mâncat – mânca-i-ar ciorile, ciuguli-i-ar de vii, cădea-le-ar carnea de pe ei, cum cade de pe mine când văd că mai vine o iarnă, veni-le-ar rău!".

Și așa, mama vitregă pornește să turuie, iar Șulem, visătorul, uită cu desăvârșire că-i înghețat de frig și aleargă din nou afară, în ger, la scăunelul de la poartă. Tot acolo e mai bine. Acolo, cel puțin, poți sta liniștit, visând că Dumnezeu trimite totuși niște clienți, grași, cu șube îmblănite și cu geamantane galbene de piele care uite că trag la hanul lor, și nu peste drum, la Riven Iasnogradski!... Dumnezeu, când vrea, poate!

47

COLECTORUL

> Bilete de loterie Saxa și Braunschweig. Speranțe mari, câștig de nimic. Șulem scrie o carte în maniera romanului *Dragoste în Sion*, de Mapu.

Într-adevăr, minunată se dovedea tăria de caracter a lui Nuhăm Rabinovici, dacă el, de felul lui un om slab, tăcut și îngândurat, era în stare să îndure infernul mamei vitrege și să-i asculte fără a scoate un cuvânt blestemele și sudalmele și

să vadă cu ochii lui cum îi torturează copiii! Cât suferea în inima lui acest om, nimeni n-a știut, căci nu a spus-o și nu a arătat-o nimănui. Poate că de aceea mama vitregă îi purta o deosebită considerație, îl stima și îl respecta, cu el purtându-se cu totul altfel decât cu copiii. Firește, îl prețuia atât cât era în stare s-o facă o femeie ca ea care, la rândul ei, nu lingea miere. Muncea din răsputeri, săraca, trudea de dădea în brânci într-o gospodărie atât de grea, cu o spuză de copii, unii ai ei, alții vitregi. Și poate că respectul ei pentru tata venea de la stima și prețuirea de care se bucura bărbatul ei în oraș, deși știau cu toții că Nuhăm Rabinovici, departe de a fi bogat, abia își scotea pâinea. Cum s-ar zice, femeie proastă nu era, ci doar o ființă amărâtă și iute la mânie, altminteri o fire deschisă: ce-i în gușă și-n căpușă! Și pentru că tata n-o înfrunta niciodată când o lua gura pe dinainte, nu-l supăra nici ea în treburile lui. Îl lăsa în pace să răsfoiască o carte, să facă o partidă de șah sau să stea la taifas cu cine voia. Toți cei cu care stătea de vorbă tata erau oameni cu vederi largi, emancipați, culți, s-ar putea spune intelectualitatea orașului Pereiaslav din acea vreme. Alcătuiau un grup de intelectuali, din care fiecare în parte ar merita să fie pomenit aici și descris întocmai, cu apucăturile și caracterul său.

Mai întâi s-ar cuveni să fie descris „Colectorul“, un bărbat îndesat, greoi, dar „om cu cap“ și – după cum se șoptea – un liber-cugetător, cu toate că purta perciuni stufoși și caftan. Nuhăm Rabinovici spunea despre el că e un om cu gândire profundă și un atotștiutor. Zile întregi erau în stare să stea între patru ochi și să tot discute. De unde aveau atâta de vorbit? De multe ori colectorul venea sau pleca în mână cu o carte. La mama vitregă, el se asigurase de o poreclă:

„Barbacâlț“ – pentru că avea o barbă încâlcită; în oraș însă i se spunea colectorul. El se ocupa cu lozuri, vindea lozuri de Saxa și de Braunschweig. Vara și iarna purta ochelari negri, pentru că avea ochii stricați. Umbla în niște galoși adânci; fără cizme, numai în galoși – ciorapi albi și galoși. Sărac lipit, bietul, dar pe cât se poate de optimist. Era convins că, odată și odată, clienții lui tot vor pune mâna pe lozul cel mare și că prin dânșii se va pricopsi și el. Iar câștigătorul, zicea, nu poate fi altul decât *reb* Nuhăm Rabinovici. De ce? Pentru că nimeni nu are atâta nevoie de lozul cel mare, ca *reb* Nuhăm Rabinovici… Se prea poate ca același lucru să-l fi făgăduit și celorlalți clienți, căci, slavă Domnului, avea destui – aproape toți evreii din Pereiaslav jucau la loterie. Dar Nuhăm Rabinovici credea în colector cum crezi într-un rabin și, ca și el, aștepta lozul cel mare cum îl aștepți pe Mesia. Ofta, și gândea, și spera că acuși-acuși apare colectorul cu vestea cea bună: *„Mazeltov*, *reb* Nuhăm, ai câștigat cele douăzeci și cinci de mii…“

Eroul acestor descrieri își amintește cum de fiecare dată, în zilele cât dura ultima tragere la ultima clasă, tata nu-și mai găsea locul, ofta mai cu foc decât de obicei, căsca întruna și-și întindea mădularele de parcă ar fi avut febră. Odată cu tata, și poate chiar mai mult decât tata, dârdâia și Șulem, în așteptarea fericitei zile. El era sigur că nimeni afară de tatăl lui nu-i candidat la lozul cel mare. Se repeta acum povestea comorii lui Șmulik și zile întregi Șulem doar la asta se gândea. Știa pe dinafară numerele din lozul tatei. Le văzuse în vis. Nici nu-și putea închipui că Dumnezeu ar putea fi atât de rău! „Ce-ar avea de pierdut Cel-de-sus, dacă ar ieși numărul tatei? Pentru Dumnezeu totul e atât de ușor, mai ușor nici că se poate…“

De pe scăunelul de la poartă, Șulem îl zărește pe colector cum înaintează cu galoșii lui adânci, venind drept spre ei, și aleargă să-i dea tatei de veste: „Vine!“ – „Cine?“ – „Colectorul!“ – „Și ce-i dacă vine?“ – „Păi cum? Nu se trage azi?“

Așa-i spune Șulem lui tată-său și observă cum obrazul lui galben și zbârcit pălește deodată și cum în ochii lui îngânduraţi se aprinde o flăcăruie, care apoi se stinge.

Colectorul intră gâfâind – suferă de astm („Fie la el acolo!“ spune mama vitregă!) – așa că mai întâi trebuie să-și tragă sufletul ca să poată spune bună ziua. Tata nu-l întreabă nimic. De era ceva, spunea el și singur... Colectorul se așază, împinge șapca pe ceafă, își șterge cu poalele fruntea asudată și povestește ultima noutate, că afară-i o căldură îngrozitoare. „Arde, nu alta! Arde!“... Pauză. Amândoi tac. Colectorul își deznoadă apoi basmaua, o basma soioasă, roșie cu pete mari, verzi, care pute a scrumbie. Acolo ține el toate biletele de loterie. Cu mâinile lui păroase și tremurătoare scoate la iveală o foaie mare de hârtie, plină de sus până jos cu numere, tot uitându-se pe ea cu ochelarii lui negri.

— Numărul dumitale, *reb* Nuhăm, de nu mă-nșel cumva... este, mi se pare... șaisprezece mii trei sute optzeci și patru...

— Nu pricep de ce mă mai întrebi! răspunde tata cu un zâmbet pe buze. Mi se pare că dumneata ai o memorie foarte bună! Știi pe de rost numerele tuturor!

— Pe de rost ai spus, *reb* Nuhăm? Se prea poate. În fine, șaisprezece mii, spui, trei sute optzeci și patru.

Colectorul privește prin ochelarii lui negri și pipăie cu degetele hârtia plină de cifre. Șulem simte că-i sare inima din piept. Ei? S-auzim!... Dar colectorul are timp. Vorbește tacticos:

— Numărul dumitale, *reb* Nuhăm, a câștigat… Da, a câștigat!…

Șulem observă că peste obrazul tatălui trece un nouraș galben și dispare pe loc. Iar lui însuși îi vine să strige: Cucurigu! Se stăpânește însă și soarbe fiece cuvânt care iese din gura colectorului.

— Ai câștigat… Da-i un câștig mărunțel; mărunt de tot. După scăderea comisionului și a celorlalte speze, o să fie cam… cât să zic… cât să zic…

Băiatul mai-mai să leșine!

— …Cam opt ruble și șaizeci. De la dumneata mi se cuvine, de nu mă-nșel, douăsprezece ruble cincizeci și, din urmă, dacă-ți mai amintești, trei ruble optzeci. Avem, vasăzică, un total de șaisprezece ruble treizeci. Așa că dumneata îmi rămâi dator șapte și șaptezeci. Aud? Așa-i sau nu? Și acum, *reb* Nuhăm, cred că vrei încă un bilet! Îți dau. Poftim, *reb* Nuhăm și alege-ți un număr. De as’dată, cu ajutorul lui Dumnezeu, cu siguranță că ai să câștigi. Asta-i atât de sigur, m-auzi, cum e sigur că-i astăzi marți pe pământ! Gata? Ai ales? Ce număr ai spus? Opt mii șase sute treisprezece? Dă Doamne să fie cu noroc și într-un ceas bun!… Tu ce te zgâiești așa, măi ștrengarule? face el către Șulem (accent apăsat pe „arule“). Cum stai cu cântările de slavă, măi filozofule? (accent apăsat pe „ofule“).

Cântările de slavă ale lui Naftuli Herz Weisl[2] era o carte adusă ștrengarului de către colector împreună cu alte cărți, de Adam Hacohen[3], Kalman Șulman[4] și *reb* Ițhac Levinson[5], iar ștrengarul de Șulem le înghițise pe nerăsuflate pe când ședea afară la poartă, pe scăunelul lui. Tata era în culmea fericirii că odrasla lui a ajuns să citească asemenea cărți și mereu îl

întreba dacă barem înțelege ce citește. Șulem se sfia să-i spună că înțelege – cum să spui asta unui tată? În locul lui răspunde colectorul că ștrengarul înțelege foarte bine, de ce n-ar înțelege? Dar, vezi dumneata, ca să-i citească pe Mapu și pe Smolenski[6], e încă prea devreme pentru un „pui“ ca el, prea devreme! – așa socotea colectorul. Și tocmai pentru că socotea că-i încă prea devreme, „puiul“ abia că se dădea în vânt să le citească. Și, pe ascuns, ca să nu-l afle nimeni, s-a repezit la Mapu și la Smolenski, înfruptându-se din ei în taină; puțin Mapu, puțin Smolenski…

Cea dintâi lucrare care i-a căzut în mână a fost primul roman evreiesc: *Dragoste în Sion*, al lui Avram Mapu. Pe acesta Șulem l-a devorat pe nerăsuflate, din scoarță în scoarță, într-o singură sâmbătă, lungit în pod și arzând de emoție, ca un acoperiș de paie. Băiatul plângea cu lacrimi amare soarta nefericitului Amnon, plângea cu hohote și, asemenea lui Amnon, s-a îndrăgostit la nebunie de frumoasa și divina Thamar. Poate chiar mai mult decât Amnon. O vedea în vis și vorbea cu ea în graiul *Cântării Cântărilor,* o strângea la piept, o îmbrățișa și o săruta…

A doua zi, Șulem cel îndrăgostit a umblat tot timpul ca o umbră, cu o groaznică durere de cap. Pofta de mâncare îi pierise cu desăvârșire, ceea ce pentru mama vitregă rămânea un mister: „O fi crăpat vreun urs în pădure, altfel cum?“, se întreba ea și se apucă să urmărească, să cerceteze anume care să fie cauza că băiatul nu mai pune gura pe mâncare…

Iată care a fost urmarea lecturii romanului *Dragoste în Sion*: de la clienții care poposeau la hanul lor, lui Șulem îi cădeau uneori câțiva gologani, fie pentru un drum, fie pentru

vreun alt serviciu. Cu acești bani Șulem și-a cumpărat hârtie, a cusut filele în chip de caiet, le-a liniat de ambele părți și s-a apucat de treabă – adică să scrie un roman întocmai ca al lui Mapu. Era un roman propriu, dar care mergea pas cu pas după Mapu, ca limbă, ca stil și construcție, mă rog, în toate privințele. Doar titlul era altul – nu-i zicea *Dragoste în Sion*, ci *Fiica Sionului.* Cât despre eroi, nu-i mai chema Amnon și Thamar, ci Solomon și Sulamita. Și dat fiind că ziua nu prea avea timp pentru scris – jumătate zi trebuia să stea la *heider* și jumătate zi să ajute la treburile hanului – Șulem s-a gândit să folosească în acest scop noaptea. S-a așezat, dar la lumina lămpii și, cu niște litere mici-mititele, a scris și a tot scris. Până ce a prins de veste mama cea vitregă că ceva scârțâie în odaia lui Șulem, de unde se zărea o rază de lumină. Și cum lene nu-i era niciodată, a coborât din pat și s-a dus să vadă ce-i. Și l-a văzut pe băiat la masă, scriind. Atunci a făcut o hărmălaie atât de mare, că toți ai casei au sărit înspăimântați, crezând că arde. Toată gălăgia era din cauză că se consuma gazul. „Vrea să-mi ardă tot gazul? Arde-v-ar pe mațe, face-v-ați scrum, Dumnezeule milostiv și bun!... Holera! Ciuma! Pârjolul! Pârjoli-v-ar...“

Nici vorbă că tata a pus mâna atât pe *Fiica Sionului*, roman neterminat, cât și pe *Dragoste în Sion*, roman șterpelit. Autorul romanului *Fiica Sionului* avea așadar toate motivele să se aștepte la o chelfăneală prima-ntâi. Când colo, ce să vezi, tata a luat „opera“ și a arătat-o colectorului. Și când a văzut colectorul scrierea, limba și stilul grandilocvent al „operei“, a încremenit. Ca răsplată, l-a ciupit de obraz pe micul autor de l-a învinețit.

— Habar n-ai, *reb* Nuhăm, ce comoară-i ăsta micu'. Să mă bată Dumnezeu dacă știi! Din ștrengarul ăsta, m-auzi, o să iasă ceva bun! Ai să vezi 'mneata! Ajunge departe!... Ia poftește-ncoace, ștrengarule, să-ți ciupesc mai ca lumea obrăjorii ăștia bucălați și rumeni – fi-ți-ar soacra a dracului!

48

GINERII DE LUX

Un *mirovoi* rus face evreilor morală. Leizer-Iosl și Maghidov, doi gineri răsfățați. O mie de pagini de Talmud, pe de rost.

În afară de colector, cei care vizitau mai des casa lui Nuhăm Rabinovici erau așa-zișii „gineri de lux", niște tineri cu adevărat manierați, delicați și răsfățați, floarea intelectualității locale.

Fiecare oraș are gusturile și moda lui. În Pereiaslav, la vremea aceea era o modă: ginerii. Pentru gospodarii de acolo era un fel de sport pentru care erau gata să facă risipă de gologani. Se lăsau jumuliți, numai și numai să pună mâna pe un ginere mai acătării. De cele mai multe ori „marfa" se importa. Rar dacă se încheia vreo partidă cu un localnic – și asta era nevoit s-o facă numai un socru care n-avea de unde plăti. Cine însă voia și putea să dea zestre din gros, își aducea din Polonia sau din Lituania un „ginere de mătase". Fiecare, firește, după gustul lui, după fasonul lui, după interesele și averea lui.

Unchiul Pine, de exemplu, și-a adus un ginere de nu prea departe, din Luben, un tânăr cunoscător al Bibliei, care nici

nu știa cum arată banul. Pentru frumoasa ei fată, mătușa Hane a adus un ginere din Iagotin, o cadră de băiat care merita să fie văzut pe bilete cumpărate cu bani. Nici mare filozof nu era, nici mare învățat, în schimb, era o mândrețe. În sâmbăta de după nuntă, la ducerea și la întoarcerea tinerei perechi de la sinagogă, o mulțime de bărbați și de femei, îmbrâncindu-se și bulucindu-se, s-au apropiat să-i vadă mai bine, să-i admire și să-și dea părerea, care din doi e mai frumos. Și asta o făceau cu glas tare. Unii pretindeau că ea e mai frumoasă, alții susțineau că el e mai grozav. „El“ și „ea“ auzeau totul și roșind se făceau parcă și mai frumoși. Părinților nu le mai trebuia altceva – bine că dăduseră lovitura, că marfa cumpărată de ei plăcea și tot orașul vorbea despre ei; ce altceva mai lipsea pentru popularitate?... Uneori, oamenii ajungeau chiar să se bată pentru gineri. Asta nu înseamnă, Doamne ferește, că s-ar fi bătut cu ciomegele. „Bătaia“ consta în faptul că socrii se certau și se dondăneau: al cui ginere e mai frumos? Soacrele își dădeau cu tifla și uneori se ajungea chiar la palme... Intervenea atunci Romanovski. Acest *mirovoi sudia*[7] rus, foarte inteligent și care înțelegea idiș, intervenea, cum spuneam, și le făcea o morală să-l țină minte... Dar rusu-i tot rus – cum poate să înțeleagă un rus marea bucurie de a-ți conduce ginerele sâmbăta la sinagogă și de a-l instala, în straiele lui noi din cap până-n picioare, la peretele dinspre răsărit, ca la o expoziție! D-apoi bucuria de a rezerva pentru el cel mai de seamă capitol din Tora și de a-l vedea apoi cum urcă țanțoș la amvon, cum citește de zbârnâie, în timp ce din balcoanele ce le sunt rezervate, femeile se împing și cască ochii prin ferestruici: „Ia să-l văd, unde-i?

Unde-i?...“. Nu, așa ceva, un *mirovoi sudia* n-o să priceapă cât lumea, chiar de-ar fi deșteptul pământului!...

De cele mai multe ori însă, acest „articol“ (ginerii adică) era dintre acelea care se uzează repede, care strălucesc o clipă și apoi devin ceva obișnuit, ca orice marfă care începe să se învechească și să iasă din modă. Trece un an, trec doi și fostul ginere cu stea în frunte, prințul de ieri, devine un om ca toți oamenii – începe să-i răsară o bărbiță, iar pe chipul lui poți citi că a și început să ducă în spinare greul existenței. Ți-e și milă să te uiți cum fostul ginerică, făt-frumosul de ieri, care – așa îți face impresia – nu mai departe sâmbăta trecută a stat în sinagogă, la peretele dinspre răsărit, ca la expoziție, a cedat acum locul întru glorie unui alt tinerel cu stea în frunte, unui alt prinț, la care privește cu invidie. Iar tânăra lui soție, care nu de mult fusese prințesă, se înghesuie acum și ea, laolaltă cu toate femeile, și din balconul rezervat acestora se zgâiește prin ferestruică: „Ia să-l văd și eu, unde-i? Unde-i?...“ Uite-așa merg toate pe lumea asta. Aici ar fi locul să spunem: „O generație se duce și alta vine!“. Și s-ar cuveni să pătrundem, cât de cât, în filozofia vieții. Deocamdată însă, rămânem la capitolul „ginerii de lux“, așa că ne vom urma calea.

Doi asemenea gineri de lux au fost însă, cum s-ar zice, o excepție în tagma ginerilor; ca dovadă că, multă-multă vreme după nunta lor, ei și-au păstrat în ochii orașului Pereiaslav întreaga lor strălucire, tot lustrul. Spre deosebire de alți gineri, aceștia nici nu s-au decolorat și nici nu s-au prea demodat. Pe unul îl chema Leizer-Iosl, pe celălalt Maghidov. Primul fusese adus de la Korsun de un bogat negustor de piei care avea o fată nu tocmai frumoasă, în schimb avea de unde plăti. Pe al doilea îl comandase, de undeva din Lituania, un bogătaș,

achizitor de cai pentru stat, oferindu-i două lucruri: o fiică frumoasă și zdravănă și o zestre respectabilă, spre a nu mai socoti cadourile, casă-masă pentru un anumit timp și tot ce-o pofti. Când cei doi gineri au fost aduși în Pereiaslav, orașul a început a umbla ca pe roate și mai multe nu. Ce mai nunți s-au făcut! Despre acele nunți s-a vorbit multă vreme și poate că se mai pomenește și azi. S-a vorbit în oraș, s-a vorbit în afara orașului, s-a vorbit în multe orașe din jur și în mai toată regiunea. „Auzi, auzi, ce de bănet s-a cheltuit cu nunțile astea!“ Dacă cele două fiice au fost sau nu fericite – asta-i altă poveste. Din câte știu, una a divorțat mai târziu, după ce bărbatu-său o blagoslovise cu vreo câțiva plozi, și așa, divorțată, a plecat în America… Bărbatul celeilalte e dascăl, pare-se, sau pețitor, sau poate și una și alta dar, că-i mare capsoman e sigur. Nu vorbim însă despre ce-i acum, vorbim despre ce-a fost odată. Vorbim despre ce-a fost pe vremuri. Pe atunci, tații și mamele, adică socrii mari, erau în al șaptelea cer. Soacrele se făleau, una față de cealaltă, cu chilipirurile pe care puseseră mâna. Una se lăuda într-un grup de femei că a adus la sinagogă un ginere frumos ca mătasea în care se înfășoară sulul sfintei Tore. La care cealaltă soacră răspundea tăios, că ea are un ginere ca *mătăsuța* în care se înfășoară *sulișorul* Sfintei *Torișoare* (mătasea, sulul și Tora s-au transformat în: mătăsuță, sulișor și Torișoară). Așa că aveau de ce să se laude. Aveau cu ce. Leizer-Iosl era un fel de geniu, un tinerel care, cel puțin așa se spunea, știa pe de rost o mie de pagini din Talmud. O mie, nu nouă sute nouăzeci și nouă! Cât despre Biblie, nici nu mai încăpea discuție! Apoi ce știutor de ebraică – și ce retorică! Ce mână de aur la scris! Ce temperament înflăcărat și ce mucalit, oho! Întorcea lumea pe

dos, nu alta! În șoaptă însă, se spunea despre el că nu-i tocmai cu stea în frunte, cică ar fi olecuță eretic, mai trage chiulul la câte-o rugăciune; nu prea ține posturile; sâmbăta umblă cu batista la el; și când vede o femeie, nu se dă în lături. Și câte și mai câte se mai puteau auzi despre el, în casa unchiului Pine, de pildă. Dar astea nu contau pe lângă cele o mie de pagini de Talmud pe care le știa pe de rost.

Al doilea ginere, Maghidov, era și el un fel de copil minune: știa și el o mie de pagini de Talmud pe de rost. O mie, nu nouă sute nouăzeci și nouă! Era și el un bun cunoscător al Bibliei, era și el un as în gramatica ebraică și un bun orator. Dar, spre deosebire de Leizer-Iosl, Maghidov nu era mucalit, nici zeflemist; dimpotrivă, lui îi plăcea să filozofeze și chiar prea mult. Era și un spirit contradictoriu; orice i-ai fi spus, el o ținea altmintrelea. Mare încăpățânat Maghidov ăsta – zi-i lituanian și pace!

Bineînțeles că Nuhăm Rabinovici n-a scăpat ocazia și acești doi gineri au fost poftiți să-l cerceteze pe micul lui talmudist ca să vadă ce bine știe ștrengarul de Șulem să scrie ebraica. Amândoi ginerii au spus într-un glas că „pușlamaua asta mică are stofă“ și că nu trebuie lăsat în voia soartei. Trebuie să i se facă un rost ca să iasă „om“ din el! Amândoi ginerii se întreceau în laude, spunând că „nici nu se poate bănui – luați seama – ce-o să devină el odată și odată“. Iar colectorul cu ochelari negri – care, în genere, se cam gudura pe lângă tinerii intelectuali – s-a băgat și el în vorbă, cum că asta a spus-o și el mai demult, că nu se poate ști ce-o să mai iasă cândva din ștrengarul ăsta. Iar ștrengarul, care era de față, auzind toate astea simțea că-i crește inima în piept de bucurie și că amețește de emoție, ca omul care se cațără pe o scară înaltă, în

timp ce, de jos, alții îl privesc cum urcă sprinten și îl îndeamnă încurajându-1. Păi ce, puțin lucru e ca asemenea oameni să-l laude și să spună că „nici nu se poate bănui ce-o să devină el odată și odată“? Despre tata Nuhăm, inutil s-o mai spunem; era în al șaptelea cer! Cu toate astea, fiece oftat al tatei îți rupea inima. Oftatul lui voia să însemne: „Știu și eu că nici nu se poate bănui ce-o să devină odată și odată băiatul meu! Dar dați-mi un sfat, oameni buni – ce ne facem cu el? Cum îl facem om? Vă ascult, dați-mi un sfat!...“

Și s-a găsit unul care să-i dea un sfat, un sfat categoric, radical, pozitiv – și pe acest om tata l-a ascultat. Era unul dintre cei mai de vază intelectuali din Pereiaslav, pe nume Arnold, un tânăr filozof de la marginea orașului, sau cum i se spunea „de la periferie“.

Lui îi închinăm un capitol aparte.

49

ARNOLD DE LA PERIFERIE

> Periferia orașului Pereiaslav. Arnold, un eretic. Ieșirea din Egipt, o legendă. Ce spune Draper despre Maimonide. Școală rabinică și gimnaziu.

Aproape fiecare oraș din cadrul binecuvântatei *certa*[8] își are periferia lui, denumită *slobodka*, a cărei populație e alcătuită mai mult din ruși decât din evrei. Evreii care locuiesc acolo nu se aseamănă cu cei care locuiesc la oraș. Sunt un alt tip de evrei, cu aspect mai degrabă rural, mai puțin dezghețați ca orășenii, mai din topor, încălțați în cizme mari care put a

iuft. Și când râd, apoi râd lăbărțat: ho-ho-ho! iar litera „r“ o rostesc apăsat, cât doi „r“ sau chiar mai mulți: „Rrrabi, unchiu’ Morrrhe v-a invitat să veniți la cirrrcumcizie!“.

La Pereiaslav se află o asemenea *slobodka*, despărțită de oraș printr-un pârâu și legată printr-un pod de lemn; acestei periferii în idiș i se spune *Di pidvorkes*[9]. E un loc deosebit ca aspect și ca atmosferă. Acolo, când ai puțin timp, te duci uneori la plimbare să iei aer curat, pentru că sunt livezi cu pomi și cu iarbă. Acolo merg să se plimbe, sâmbăta pe la amiază, băieții și fetele din oraș. Dar să nu răstălmăciți cumva, Doamne ferește! nu băieți *și* fete laolaltă, ci băieții separat și fetele separat. E însă de la sine înțeles că, atunci când se întâlnesc pe pod, se mai opresc, își mai aruncă o privire și mai schimbă o vorbă. Uneori, ca din întâmplare, se mai ating cu cotul, iar băiatul și fata roșesc în timp ce inimile le bat năvalnic. După câteva asemenea întâlniri la periferie, încep să facă, în mare taină, un schimb de răvașe și din toate iese un roman de dragoste! Cum sfârșește un astfel de roman – vom avea prilejul să vedem ceva mai încolo. Până una-alta, noi ținem la capitolul „Arnold de la periferie“, personaj cu care vă vom face cunoștință.

Acolo, la periferie, Nuhăm Rabinovici avea un cunoscut, un bun prieten, pe care îl chema „Beniumen-Calman de la periferie“. Pe vremuri, e mult de-atunci, acest Beniumen-Calman făcea negustorie de cereale în tovărășia lui Nuhăm Rabinovici. Împreună încărcau șlepuri și șalupe pentru Königsberg și Danzig. În ultimii ani omul cam scăpătase, pierduse din faimă și lucra în stil redus. Cum s-ar zice, rămăsese pe drojdie. Dar prietenia dintre cei doi foști tovarăși rămăsese neclintită, ca în trecut. Beniumen-Calman venea

adesea să mai schimbe o vorbă cu Nuhăm. De fapt însă, cel care vorbea era Beniumen-Calman. Îi plăcea să trăncănească și, mai ales, să povestească minuni despre frate-său mai tânăr, Arnold. „Arnold al meu! Unde mai există om cu un cap ca al lui Arnold al meu? Un învățat ca Arnold al meu? Un om cinstit ca Arnold al meu? Ce știi dumneata, ce Arnold e ăsta! Un Arnold și jumătate!“ – și așa mai departe.

Dar nu numai fratele Beniumen-Calman, ci absolut toți vorbeau despre Arnold. În oraș, „Arnold de la periferie“ era o personalitate. Mai întâi fiindcă era un cavaler tomnatic, poate văduv sau divorțat, în orice caz n-avea nevastă. Și un evreu fără nevastă era din capul locului o raritate. Arnold era și notar. Iar un evreu notar – asta adevărat că era o raritate. Mulți notari evrei văzut-ați pe la noi? La drept vorbind, nu era notar, dar avea să fie, căci studia ca să devină. Trebuia să mai dea *izamen* și gata, se făcea notar. Dar dacă nu dă *izamenul!* Dar de ce să nu-l dea? „Mai mult ca sigur că o să-l dea, zicea Beniumen-Calman, și nici vorbă că iese notar. Te joci cu Arnold al meu?...“

Ce înseamnă notar – asta o știe oricine, chiar și Șulem. În Pereiaslav există un notar, un rus, căruia îi zice Novov – Novov notarul. Dar ce-o fi însemnând să dai *izamen*? Șulem habar n-are. *Ce* anume ar trebui să dea Arnold, și *cui* să dea, și *cum* se dă un *izamen*? – iată cuvinte pe care le auzi, pe care la rându-ți le repeți, dar care, ca să le pricepi tâlcul – e cam greu. Așa, bunăoară, despre Arnold de la periferie se spune că scrie la gazetă și că tot orașul, evrei și ruși, tremură de frica lui, ca nu cumva să-i încondeieze la *Kievleanin*[10]. Șulem însă nu pricepe nimic. Mai întâi, nu pricepe de ce se tem cu toții? Al doilea, cine să fie *Kievleanin* ăsta? Dar pentru că îi aude pe toți

spunând așa, spune și el, că toți tremură ca varga de frica lui Arnold, de gura și de condeiul lui. Ca să te ferești de el, n-ai cum! Să-l mituiești? Iha, cine are atâta bănet? „Lasă, lasă, cu el o să-și găsească ei nașu' – obișnuia să spună cu ironie Beniumen-Calman – să vrea numai Arnold al meu să-și mânjească mâinile, că-i încondeiază pe toți în *Kievleanin* din creștet până-n tălpi – unu' nu scapă! Te joci cu Arnold?…"

Caracteristic, dar de toată nostimada pentru cei doi frați, era că deși locuiau de ani de zile sub același acoperiș, deși erau certați la cuțite și nu schimbau o vorbă, unul pentru celălalt ar fi sărit și în foc. „Arnold al meu!" – „Beniumen-Calman al meu!"… Nici la periferie, nici în oraș, nimeni nu i-a văzut cândva pe cei doi frați mergând împreună sau stând de vorbă; nici măcar la aceeași măsuță nu i-a văzut așezați. În casa lui Beniumen-Calman, Arnold își avea odăița lui, plină până în tavan cu cărți, acolo trăia singur-cuc, ca un schimnic.

În casa lui Nuhăm Rabinovici, Arnold era unul dintre musafirii cei mai obișnuiți. Dar vizitele lui se deosebeau mult de vizitele celorlalți intelectuali. Arnold nu venea doar așa, să stea la taifas, să bată apa în piuă; el venea fie cu o carte pe care n-o văzuse încă nimeni, fie cu un număr nou din *Kievleanin*, fie pur și simplu cu vreo învinuire la adresa orașului și a căpeteniilor lui. Pentru Arnold, Șulem avea mai mult respect decât pentru toți ceilalți; nici nu se mai urnea de lângă el. Se uita drept în gura lui, atent la tot ce vorbea. Vasăzică, acest Arnold avea să dea *izamen* și să iasă notar!? Ăsta era Arnold care scria la *Kievleanin*!… Și Șulem, mereu cu ochii la el, îl îndrăgise, găsindu-l foarte simpatic și plăcut. Nu era înalt și nici gras, dar arăta bine legat, de parcă ar fi fost leit în oțel. Purta o bărbiță blondă, bine-bine rotunjită din

foarfece, dar fără perciuni, o haină scurtă, un beţişor subţire şi avea o limbă ascuţită ca un brici. Da, scuipa foc, dădea cu barda şi în Dumnezeu şi în Mesia şi-i dădea în tărbacă pe hasizi. Făcea praf din „fanatici“: „Cinstit să-mi fii, că nu-mi trebuie habotnicie! Ne lipsim de habotnicia voastră, dacă-mi sunteţi cu două feţe!“ Şi râsul lui ironic, veninos, răsuna până departe… Şulem stătea uimit; cum îndrăzneşte el să vorbească aşa? Pesemne că lui îi este îngăduit, Arnold de la periferie are voie să spună orice, pentru că el e Arnold şi pentru că e notar; sau, mai bine zis, o să fie!

Uneori, când se întâmpla să fie şi unchiul Pine de faţă să-l audă pe Arnold „predicând“, se umfla de râs şi zicea doar: „Arnold! Oi, Arnold, Arnold!…“ Tâlcul acestor vorbe părea a fi: „Cum de mai rabdă pământul un păcătos ca tine?!“… Cu toate astea, până şi unchiul Pine ţinea la Arnold, fiindcă era cinstit. I se dusese vestea în tot oraşul. Se zicea că-i nebun de cinstit! Un om care nu se temea de nimeni, care spunea fiecăruia în faţă adevărul gol-goluţ şi care, mai ales, dădea de-a azvârlita cu cei bogaţi şi scuipa pe bani! De, spuneţi şi dumneavoastră, cum să nu-ţi fie drag un om ca ăsta? Buba era însă că Arnold nu ţinea la tine după cum nu ţinea la nimeni. De unchiul Pine, de pildă, Arnold nu se arăta deloc entuziasmat. Nimic de zis, Pine era un om frumos, cu barbă frumoasă, numai că nu era pe placul lui Arnold. Mult mai mult ţinea el la Nuhăm. Pentru că, zicea el, Nuhăm Rabinovici e un om fără mască şi nu un ageamiu de hasid. Lui Nuhăm Rabinovici îi poţi spune pe şleau tot ce gândeşti şi faţă de el poţi să bârfeşti nu numai pe rabin, ci şi pe profetul Moise. Şulem a auzit cu propriile lui urechi când Arnold i-a spus tatei că el, Arnold, nu crede în povestea cu ieşirea evreilor din Egipt! „E o legendă, spunea,

toată istoria asta e o legendă.“ Șulem a dedus că „legendă“ provine probabil de la cuvântul „minciună“[11]. Desigur că legenda e un fel de „minciună mai mică“. Tot e bine că nu-i o minciună din cele mari!

Mi-amintesc o întâmplare: într-o zi, Arnold de la periferie vine gâfâind și agitând o carte groasă:

— Poftim, uite ce spune Draper despre Maimonide al dumitale! Acest Maimonide a fost treisprezece ani medicul curții sultanului Turciei, din care cauză a și trecut la mahomedanism. Treisprezece ani a fost turc Maimonide al dumitale, *More Nevuhim*[12] al dumitale. Ce ai de spus la una ca asta?

Noroc că unchiul Pine nu era de față! Vai, vai, ce scărmăneală mai ieșea dacă, din întâmplare, ar fi fost pe-acolo!

Față de acest Arnold s-a lăudat pesemne tatăl lui Șulem cu lucrările lui fecioru-său – și tot cu el s-o fi sfătuit cum să facă și care era calea să-l scoată „om“. Șulem a picat tocmai în clipa când Arnold spunea: „De «opere» ca astea ne putem lipsi. Ia-le și aruncă-le la gunoi că nu fac nici cât hârtia. Pe ăsta micu’, dacă vrei să-l faci om, dă-l neapărat la *uiezdna*, că, după ce-o ieși de-acolo, toate drumurile îi sunt deschise: vrei școală rabinică? – ai școală rabinică; vrei gimnaziu? – ai gimnaziu!“

Când Șulem a intrat în casă, discuția s-a întrerupt. Dar cu toate că „operele“ tânărului scriitor erau respinse de critica lui Arnold, cu toate că locul rezervat lor nu era tocmai onorabil (la gunoi!), Șulem deveni cel mai bun prieten al lui Arnold și asta pentru cuvântul „gimnaziu“, care-i răsuna în urechi ca o muzică suavă, umplându-i inima de bucurie. Și nu atât pentru cuvântul „gimnaziu“ de care, propriu-zis, habar n-avea cu ce

se mănâncă, cât pentru faptul că va fi „gimnazist“! Ce, e de glumă să fii gimnazist? Bănuia el cam ce însemna un gimnazist, că doar cunoscuse unul și îl văzuse cu ochii lui. Era singurul gimnazist evreu din Pereiaslav, un băiat cu bumbi albi de argint la uniformă și o drăcie de argint la șapcă. Tot Șulem îl chema și pe acela dar toți îl strigau Solomon. Era un băiat ca toți băieții – și totuși nu la fel; de, acela era gimnazist, așadar cu totul altă creatură, după cum, de altfel, vom vedea mai departe. Deocamdată ne-am oprit la sfatul lui Arnold de la periferie. Acest sfat l-a pus pe gânduri pe tata Nuhăm. De atunci, cuvintele „clasă“, „examen“, „școala de rabini“, „gimnaziu“, „doctor“ s-au încetățenit în casa Rabinovicilor. Despre orice s-ar fi vorbit, până la urmă tot la cuvintele astea se ajungea. Și, în legătură cu acestea, fiecare avea ceva de povestit: Cum un băiat sărac dintr-o *ieșive* a pornit-o la drum, desculț cum se afla, spre Jitomir, la școala de rabini… Cum băiatul unui dascăl lituanian dispăruse câțiva ani, de s-a crezut că a plecat în America, și când colo s-a aflat că dăduse examen pentru toți cei opt ani de gimnaziu și că acum studia medicina. De una ca asta, numai un lituanian era în stare!

— Stați! Să nu căutăm mai departe. Luați-l, mă rog, ca exemplu chiar pe băiatul lui Iancl felcerul. Cât credeți că mai are ca să iasă doctor?…

— Ei, mai va! Trebuie să mai treacă un an și-o miercure până când feciorul lui Iancl felcerul să se vadă doctor…

De feciorul lui Iancl felcerul – căci el era „gimnazistul Solomon“ despre care pomeneam mai sus, ne vom ocupa în capitolul următor.

50

GIMNAZISTUL SOLOMON

Feciorul lui Iancl felcerul, gimnazist. Șulem îl invidiază grozav. Crama Malul sudic. Vin de stafide. Vin mănăstiresc „cușer pentru Pași“.

În Pereiaslav existau câțiva medici, fiecare cu porecla lui: doctorul Borțosu, doctorul Cocoașă, doctorul Țiganu. Toți erau creștini, cu excepția unuia care nu era doctor decât pe jumătate. Îl chema Iancl felcerul. Dar, cum vă mai spuneam, acest Iancl felcerul se purta ca un doctor sută la sută: purta pelerină, scria rețete pe care le citea în gura mare și încă pe latinește:

— Ai să fii mata atât de bun să iei din două în două ore câte o lingură mare de *kalium bromatum* și din trei în trei ore câte o linguriță de *natrium bromatum* și mâine are să-ți fie mai bine. Și dacă n-o să-ți fie mai bine, o să-ți fie mai rău, așa că ai să mă chemi și am să mai vin o dată...

Orașul ținea la Iancl felcerul mult mai mult decât la toți ceilalți medici. De ce? Pentru că oricând cu Iancl felcerul puteai sta mai pe-ndelete de vorbă, puteai să afli, de pildă, care-i cauza că te apasă la linguriță; puteai înțelege de ce când ai reumatism la picior trebuie să bei neapărat untură de pește; ce anume legătură există între stomac și picior și multe asemenea chestii. Apoi, Iancl felcerul mai avea o calitate: nu se tocmea. Lua cât îi dădeai. Nu se uita la bani, ci pipăindu-i o clipită ghicea pe întuneric ce monedă i-ai strecurat în mână. Dacă era cumva vreuna roasă, de trei ruble, care n-avea nici o valoare, ți-o restituia și-ți spunea că nu trebuie să-i dai nimic.

Și fiindcă situația devenea neplăcută, îi dădeai imediat o altă monedă.

Iancl felcerul mai avea o calitate: te lăsa să-i vorbești după cum lui însuși îi plăcea să vorbească și să tot sporovăiască – mai ales despre copiii lui, fălindu-se cu ei. Cel mare, Șulem, acum îi spune Solomon că-i gimnazist, cu ajutorul lui Dumnezeu, o să termine gimnaziul și o să intre la universitate, de unde o să iasă doctor, dar doctor cu patalama, doctor sută-n sută. „Abia aștept să vină sărbătorile, zicea Iancl felcerul oftând. De sărbători, de-o vrea Dumnezeu, îmi vine acasă. Să vedeți voi gimnazist!“

Șulem era, bineînțeles, la fel de nerăbdător să vină sărbătorile, ca să vadă cum arată un gimnazist. În sfârșit, după multă așteptare, au venit și sărbătorile de Paști. Acum va vedea și Șulem ce vasăzică un gimnazist.

Iancl felcerul nu prea se dă în vânt după rugăciuni, încât de sărbători să dea fuga la sinagogă. E, dragă Doamne, doctor! O fi el doctor numai pe jumătate, dar e doctor. Însă de dragul băiatului, al gimnazistului, adică, Iancl felcerul a venit de astă dată la sinagogă. Spălat pe cap, pomădat și fericit, stă la loc de onoare, exact vizavi de peretele dinspre răsărit. Lângă el, e fecioru-său Șulem – sau Solomon – într-o uniformă cu bumbi de argint de sus până jos și cu o șepcuță caraghioasă pe cap, o șepcuță cu un fel de dracu știe ce de argint. Cu cărticica de rugăciuni în mână, stă și se roagă ca fitecine – dar toți gospodarii și o grămadă de prichindei nu-și mai iau ochii de la gimnazistul cu bumbi de argint. S-ar zice că Solomon e la fel cu oricare, un băiat ca toți băieții, dar dacă stai să te gândești

bine, vezi că totuși nu-i ca ceilalți: e gimnazist! Șulem oftează adânc, oftează din rărunchi.

S-au isprăvit și rugăciunile, dar Iancl felcerul nu se prea grăbește să plece din sinagogă. Pe unii trebuie să-i felicite el cu ocazia sărbătorilor, de la alții urmează să primească felicitări. Dar ceea ce-i mai important e că-i sigur că se va încinge o discuție în jurul lui fiu-său, gimnazistul. Și chiar așa a fost.

— Ăsta-i gimnazistul dumitale, *reb* Iancl? Bravo, tinere, fii bine-venit pe la noi!

Din toate părțile se întind mâini. De fapt, Solomon nu-i decât un băiețel, dar uite că oameni cu barbă îi întind mâna și-i urează bun venit! Alții se opresc să mai discute câte ceva cu Iancl felcerul, dar discuția e tot în legătură cu feciorul lui: Unde învață? Și ce învață? Și ce o să se facă după ce va isprăvi învățătura? Ce o să ajungă adică? Ce vrea să fie?

— Ce o să fie? răspunde râzând felcerul, he-he, doctor o să fie! Și doctor adevărat, he-he-he!

Băiatul lui Iancl felcerul o să fie doctor? Doctor adevărat? Mă rog, cum, necum, dar existența o să-i fie asigurată. Asta îi impresionează până și pe cei vârstnici; deși, la drept vorbind, nici ei nu înțeleg ce îi oprește să facă și din copiii lor doctori! Nimeni nu-i oprește, sigur, dar din moment ce tații lor n-au vrut să-i facă pe ei doctori, apoi nici ei nu vor să-i facă doctori pe băieții lor. Simplu! În schimb, se mângâie cu gândul că copiii lor vor fi niște evrei cucernici. Bine, bine, dar ce te faci cu *parnusa*, cu existența adică? Ei, milostiv e Dumnezeu! „Cel ce dăruiește viața va da și cele de trebuință vieții.“ Cât despre noroc, el stă în mâna Atotputernicului… Uite că Iuzi Finchelștein n-a terminat medicina; cu toate astea, nu-i fie de

deochi, câștigă bine; dar-ar Dumnezeu să avem noi pe jumătate cât are el!

— Și așa va'zică, *reb* Iancl, da' cât ziceai că mai are de învățat băiatul... ăăă... gimnazistul dumitale? întreabă evreii măsurându-l de sus până jos.

— Solomon al meu? răspunde fericitul tată mângâindu-și bărbița și săltând pe un picior. Ei, mai are, mai are mult de învățat!

Și începe a socoti pe degete câți ani de învățătură mai are la gimnaziu, câți la universitate, ca apoi abia să lucreze într-un spital militar, să devină medic militar – cu alte cuvinte, „aproape ofițer", cu epoleți, he-he-he...

Pare-se că pe lume nu există tată mai fericit ca Iancl felcerul – ovreiașul mărunțel, cu nasul turtit, cu părul creț și pomădat din belșug și cu pelerină de adevărat doctor. Și nu-i fiu mai fericit pe lume ca, iacătă-l, acest micuț gimnazist cu obrajii rumeni, cu bumbii de argint și cu șepcuța lui fistichie, cu o drăcovenie de argint pe ea. Tatăl și băiatul pleacă de la sinagogă înconjurați de numeroși gospodari. Oamenii se dau bine pe lângă Iancl felcerul, băieții pe lângă gimnazist, vor să-i fie în preajmă, căci și-l închipuie o creatură cu totul deosebită. Se vede că e ceva de capul lui...

Sigur e că în viața lui pe nimeni n-a invidiat Șulem mai mult ca pe acest fericit gimnazist. Cât ar vrea să fie în locul lui! De ce nu-i el băiatul lui Iancl felcerul? Că doar și pe el îl cheamă Șulem! Ce avea Dumnezeu de pierdut dacă Nuhăm Rabinovici era în locul lui Iancl felcerul și Iancl felcerul în locul lui Nuhăm Rabinovici?... L-a revăzut după aceea în vis. L-a visat cu ochii deschiși și nu i-a mai ieșit o clipă din minte. Gimnazistul devenise pentru el un soi de boală, o idee fixă, un

al doilea Haim Fruhștein… Teribil îl mai pizmuia! Ca să se apropie de el și să-i vorbească Șulem nu îndrăznea.

Cum să intri în vorbă cu un gimnazist?… Cum să te apropii de un băiat pe care, deși îl cheamă Șulem, i se spune totuși Solomon?… În fantezia lui își închipuia că el însuși e gimnazist și că nici pe el nu-l mai cheamă Șulem, ci Solomon, că poartă și el uniformă cu bumbi de argint și o drăcie pe șapcă, că toți băieții îl invidiază și că toți evreii se întreabă mirați: „Ăsta-i feciorul lui Nuhăm Rabinovici? Gimnazistul?… Pe ăsta nu-l chema cândva Șulem?…“

E lesne de închipuit bucuria și fericirea din sufletul lui Șulem în clipa când taică-său l-a anunțat că a doua zi, cu ajutorul lui Dumnezeu, va începe să umble „în clase“. „Am și fost, spunea tata, la d’rector, am și băgat cererea! Deocamdată va fi primit la *prigotovitelno*, adică la clasa pregătitoare.“

— În șase săptămâni termini *prigotovitelno* și, cu voia lui Dumnezeu, intri la *uiezdna.* De-acolo, cu voia lui Dumnezeu, intri în gimnaziu, iar de-acolo, mai departe… La bunul Dumnezeu totu-i cu putință, numai să vrei tu să-ți dai puțină silință.

Să nu-i fi fost rușine de tata, Șulem ar fi jucat de fericire. Cum să nu-și dea toată silința? Mai încape vorbă? N-are a face că nu-i este prea lămurit ce-i aceea *uiezdna*, cine este *d’rectorul* și ce vasăzică *prigotovitelno.* Dar își aduce aminte spusele lui Arnold de la periferie și în fața ochilor lui apare aievea gimnazistul lui Iancl felcerul, cu bumbii lui de argint și șepcuța cea fistichie. Își simte inima plină, îi dau lacrimile și amețește. Dar rămâne locului, foarte cuminte, ca un pui de bogdaproste care nu știe să numere nici până la doi. În gândul lui așteaptă clipa când va rămâne singur ca să-și dea frâu

liber: de bucurie o să-și tragă singur două palme peste obraji sau poate peste pulpe; o să se tăvălească pe jos, o să facă trei tumbe, o să sară într-un picior și o să cânte tare:

Solomon! Solomon!
Gimnazistul Solomon!

— Deocamdată, dacă nu ți-e cu supărare, du-te de leagănă oleacă copilul; după aia mergi să-l ajuți pe tata să toace stafide…

Acestea i le spune, firește, mama vitregă. Și pentru ca cititorul să fie lămurit ce-i cu stafidele și de ce e nevoie să le toci, îi vom explica: dat fiind că numai de pe urma hanului nu se putea trăi, Nuhăm Rabinovici deschisese o cramă, o pivniță de vinuri și atârnase o firmuliță:

Prodaja raznîh vin Iujnogo berega[13]

El însuși făcea aceste vinuri din stafide tocate și le vindea sub tot felul de denumiri, dintre care Șulem își amintește: „Vîmorozok“, „Xeres“, „Madera“ și încă un sort de vin roșu cu eticheta „Mănăstiresc cușer pentru Pești“. Acest sort de vin le plăcea copiilor mai mult ca toate celelalte, pentru că Mănăstirescul cușer pentru Pești era dulce și stifos, de-ți strepezea dinții. Dulceața îi venea de la un fel de sirop care i se mai adăuga, iar gustul înțepător de la sâmburii de stafide. De unde-și lua roșeața, ăsta era un secret al tatei… Ori de câte ori copiii erau trimiși în pivniță după o carafă de vin, ei se repezeau la Mănăstirescul cușer pentru Pești și dădeau pe gât de două ori pe atâta. Totuși, de pe urma vinului se trăgea

bucata de pâine, și chiar mai bine decât de pe urma altor îndeletniciri.

51

PENSIA

Tata îl apără cu înverșunare pe gimnazist. Eroul capătă bursă. Mare vâlvă în oraș. Visurile despre comoară încep să se înfăptuiască.

Lucrurile nu se fac chiar atât de ușor pe cât se spun. Înscrierea la *uiezdna* nu a fost chiar atât de lesnicioasă cum s-ar crede. Prima piatră în drum era unchiul Pine, care s-a împotrivit în fel și chip! „Cum așa! Să iei copiii, și chiar cu mâna ta, să-i faci păgâni?“ – argumenta el necăjindu-se amarnic. Și Pine nu s-a potolit până ce frate-său nu și-a dat cuvântul că va obține de la școală ca băieții lui să nu scrie sâmbăta. De altfel, Nuhăm Rabinovici obținuse din capul locului de la director, mai precis de la diriginte, favoarea ca sâmbăta copiii lui să fie lăsați liberi. Ba îi mai pusese dirigintelui și o condiție (era pe vremea când evreii își permiteau să pună condiții!), care de asemenea i se acceptase, și anume ca băieții lui să nu rămână în clasă în ora când preotul predă religia.

A doua greutate pentru copii era limba. La intrarea lor în școală înțelegeau atât de puțin rusește, încât atât profesorul cât și colegii își băteau joc de ei. Făcea impresia că până și băncile râd. Asta Șulem și-a pus-o cel mai mult la inimă! El, care era obișnuit să-și râdă de toată lumea, vedea acum pe alții râzând de el!... Iar colegii, ștrengarii, își vedeau mai

departe de șolticăriile lor. De cum se termina ora și „jidănașii“ apăreau în curte, erau bușiți de pământ, pasămite în „glumă“. Apoi erau ținuți de mâini și de picioare și li se ungeau buzele cu slănină... Întorcându-se acasă cu inima amărâtă, copiii se temeau să spună adevărul ca să nu fie retrași de la școală; căci și așa mama vitregă tuna și fulgera la adresa școlarilor, a „clasnicilor“, cum îi poreclise ea de când intraseră la *uiezdna.* Și fiindcă Șulem era cel sârguincios, mama cea vitregă îl năpăstuia mai rău decât pe ceilalți. S-a întâmplat însă o istorie care avea să-i închidă pliscul. Iat-o:

Într-o dimineață, în timp ce Șulem se plimba prin odaie repetându-și încetișor lecția, iar tata, în *tales* și filacterii, își făcea rugăciunea, mama vitregă se ocupa cu de-ale ei, îl cicălea adică pe tata. Îi arunca iarăși în față vechiul păcat de a-i fi ascuns cândva existența copiilor mai mari și a celor două fetițe; îi amintea pofta de mâncare a copiilor lui – „nu le fie de deochi!“ – care au niște burți în stare să înghită tot, tot... Ba, nu uita să-i atingă și familia cu niscaiva „complimente“. Însă ocările nu-l clinteau pe tata. Ca de obicei, rămăsese liniștit, cu fața la perete și se ruga, de parcă nu despre el ar fi fost vorba, când pe neașteptate femeia se întoarce contra lui Șulem, care se plimba dondănind prin odaie.

— Iar dumnealui, „clasnicul“ ăsta grozav, crede că l-a apucat pe Dumnezeu de picior. Acum altă grijă nu mai are decât să mănânce! Sigur, că multe slugi avem pe-aici să ne slugărească! Mă, „clasnicule“ cu ghete rupte, crezi că ai să tușești dacă-i duci clientului samovarul? Ori te pomenești că slăbești dintr-o treabă ca asta!...

„Clasnicul“ era gata să-și întrerupă lecția și să dea fuga la bucătărie după samovar. Dar, deodată, tata tresare, îl apucă pe

Șulem de mână și se răstește la mașteră, în limba ebraică în care se ruga, ca să nu spună nimeni că și-a întrerupt rugăciunea:

—…Nu!… Pfu!… Nu! Pentru nimic în lume… Nu-i nevoie!… Nu-i dau voie… Nu vreau!… a încheiat apoi tata în idiș, năpustindu-se asupra mamei vitrege – pentru prima oară, poate, de când îi era nevastă.

Și pentru prima oară i-a spus răspicat, ca nu cumva să mai îndrăznească să dea băiatului porunci, nici atâtica! Celorlalți copii n-are decât să le comande, dar lui Șulem nu! Șulem nu-i ca ceilalți; el trebuie să învețe serios!

— O dată pentru totdeauna trebuie să înțelegi, a spus tata, că așa vreau eu și așa trebuie! Și așa o să fie!

Fie din cauză că orice barbar, orice despot, la auzul unui cuvânt tare, se sperie și amuțește; fie pentru că aceasta era prima împotrivire a tatei de când se cunoșteau și duceau laolaltă o viață atât de dulce – cert este că s-a întâmplat o minune. Mama vitregă și-a pus lacăt la gură și a tăcut mâlc. De atunci purtarea ei față de Șulem s-a schimbat în totul. Propriu-zis, înțepături și blesteme la adresa lui nu precupețea nici acum. Tot așa îi scotea ochii cu „clasele“ lui, dându-i a înțelege, bineînțeles exagerând, că se consumă un pud de hârtie pe săptămână și trei sticle de cerneală pe zi; de asemenea, uita intenționat fie să umple lampa de gaz pentru noapte, fie să pregătească la timp prânzul, fie câte altele. În schimb, nu-i mai poruncea decât dacă el se arăta gata să-i facă vreun mic serviciu, să vadă de samovar ori să legene copilul – mă rog, dacă voia el, de ce nu? Cu plăcere!

— Șulem – îi spunea mama vitregă, moale și cu glas cântat, așa cum se vorbește pe la Berdicev – cum se face că îndată ce arunci o privire către samovar, gata, a și început să fiarbă?

Sau:

— Șulem! Ia te uită! Numai cât ai legănat un pic copilul și a și adormit!

Sau:

— Șulem! Parcă te văd că faci o săritură până-n piață și înapoi. Doar o jumătate de minut. Zău, nici o jumătate de minut!...

Pe lângă toate, lui Șulem i-a mai surâs și norocul – că omului, când începe a-i merge bine, îi tot merge. Într-o zi, în clasă, dirigintele, om tare de treabă, l-a prins pe Șulem de ureche spunându-i să vină cu taică-său la cancelarie, că vrea să-i comunice ceva. Auzind că-l cheamă *dom' d'rector,* Nuhăm Rabinovici nu s-a lăsat așteptat. Și-a pus caftanul de sâmbătă, și-a răsucit și mai tare perciunii – și așa destul de răsuciți – și s-a dus la director să afle despre ce-i vorba. Și-i spune directorul că fiu-său Șulem, fiind un elev eminent, ar trebui reglementar să urmeze școala pe *kazionnîi sciot*, adică pe socoteala statului. Dar pentru că Șulem este evreu, nu poate decât să-i atribuie o „pensie“ (o sută douăzeci de ruble pe an sau, pare-se, pe o jumătate an).

Zvonul s-a răspândit îndată în tot orașul și a stârnit mare senzație. Unul după altul, oamenii veneau să afle dacă-i adevărat.

— De ce să fie minciună?

— Pensie?

— Pensie!

— Dată de stat?

— Nu de stat, ci de Ministerul Instrucțiunii Publice.

Un om care are a face cu Ministerul Instrucțiunii Publice! Hm, asta-i glumă?... Seara se adună familia să vadă ce mutră are „omul cu pensia“?... A, cine nu l-a văzut atunci pe tata cum radia, acela n-a văzut om fericit pe lume! Până și mama vitregă – care în acea zi s-a bucurat la fel cu ceilalți și, neobișnuit de prietenoasă, a tratat familia cu ceai și dulceață – i-a fost lui Șulem mai dragă ca oricând. Era gata să-i ierte toate: ce-a fost a fost!... Azi, Șulem e un erou. Toți îl privesc, toți vorbesc despre el; toți râd și se bucură. Copiii mătușii Hane, care de obicei glumeau pe seama lui, îl întreabă: „Ce-ai de gând să faci cu atâția bani?“. Ca și când ei nu știu că din toți banii ăștia el n-o să vadă nici o copeică; ca și când ei nu știu că acești bani vor prinde bine în afacerea tatei, la crama cu emblema Malul sudic...

Stați! Iată-l și pe dumnealui, colectorul cel gras cu ochelari negri și galoși enormi. Colectorul vrea să-l vadă, cu propriii lui ochi stricați, pe acest ștrengar (accent apăsat pe *ar)* și să-l ciupească bine-bine de obraz pe acest filozof (accent apăsat pe *zof*), ca să-l țină minte...

Sosesc și „ginerii“, Leizer-Iosl și Maghidov. Se prezintă tatei să-l felicite și să mai stea puțin de vorbă despre emancipare, despre lumină, progres și civilizație... După ei, sosește Arnold de la periferie, care-i cam strică lui Șulem bucuria. Mai întâi, demonstrează celor de față că sunt niște dobitoci, că habar n-au ce vorbesc, că „pensia“ nu-i pensie, ci bursă. „Pensia e pensie și bursa e bursă!“... Al doilea, Șulem nu-i singurul băiat care are bursă; mai există unul la *uiezdna* care a căpătat bursă și tot o sută douăzeci de ruble. E vorba de Eli, noul coleg de școală al lui Șulem. Dar despre el vom vorbi mai târziu.

Deocamdată, eroul acestor povestiri se află în al șaptelea cer. El vede că vechile lui visuri în legătură cu comoara prietenului Șmulik încep încet-încet să se împlinească… Și, din nou, fantezia îl poartă pe aripile ei, ducându-l departe, departe, într-o lume a visurilor. Se vede înconjurat de mulți prieteni, care-l privesc cu ochi strălucitori, dar și cu invidie, îl vede pe tătâne-său – ia te uită! Parcă-i un tinerel! Unde i-o fi dispărut spinarea cea încovoiată? Dar cutele adânci de pe frunte? Dar chipul palid și preocupat? Parcă-i alt om! Și nici nu mai oftează! Și toată familia (așa își imaginează Șulem) îl înconjoară pe tata, arătându-i mare respect, lui și fiului său Șulem, alesul, fericitul Șulem, pe care îl știe astăzi toată lumea. Până și statul, până și Ministerul Instrucțiunii Publice; toți, toți, poate chiar și țarul – mai știi?

52

PRIETENUL ELI

> Eli al lui Dodi. Prima cunoștință la un incendiu. Discuții cu unchiul Pine despre cosmografie. Eroul se abate fățiș de la rigorile sâmbetei. El este încununat cu titlul de *pisatel*[14].

Un obraz alb, rotund, puțin ciupit de vărsat; păr negru, des și țepos ca o adevărată coamă; ochi zâmbitori; dinți zdraveni și albi; degete scurte; un râs zgomotos, tunător; un temperament focos și avântat – iată portretul lui Eli, prietenul lui Șulem și colegul lui de *uiezdna*, din clasa întâi până în ultima.

Prima lor întâlnire a avut loc într-o noapte, la un incendiu.

Un incendiu e un adevărat spectacol, o reprezentație gratuită, o întâlnire dintre cele mai interesante a tot felul de tipuri de bărbați și de femei, unde se petrec diferite scene triste și vesele, de nici teatru nu-ți mai trebuie! Noaptea e liniștită, bolta cerului înaltă, stelele clipesc. Ici-colo se aude lătratul unui câine. Și căsuța cu pricina arde frumușel, ca o lumânare; arde în tăcere și pe îndelete. De ce s-ar grăbi? Are timp! Din toate ulițele se revarsă puhoi de lume. Mai întâi somnoroși, apoi tot mai gălăgioși și mai sprinteni. Mai întâi câte unul, după aceea în grupuri tot mai compacte. Cât despre copilași, slavă Domnului, puzderie, o armată întreagă. Evrei cu *tales-cutenuri* pe ei se aruncă în foc, să salveze ce se poate. Femeile țipă, plozii plâng, băiețandrii fac glume, fetișcanele chicotesc. Copiii lui Rabinovici sunt și ei la foc. Deodată, Șulem aude glasul cuiva, un glas de băieței, foarte aproape de urechile lui.

— Vin!

— Cine?

— *Pojarnaia komanda!* Pompierii! Hai și noi să ajutăm la stins!

Cei doi băieți se iau de mână și străbat în fugă piața, în întâmpinarea pompierilor. Pe când aleargă așa, Șulem află că pe băiat îl cheamă Eli și că este feciorul lui Dodi „scriitorul“[15]. Iar Eli află că pe noul lui prieten îl cheamă Șulem și că este feciorul lui Nuhăm Rabinovici.

A doua întâlnire a avut loc ceva mai târziu, de astă dată ziua; tot pe stradă și tot la o reprezentație gratuită. Un om cu fața smolită și cu dinții albi arăta mulțimii o maimuță și toți băieții din oraș se țineau scai după el. Era una dintre minunățiile rar întâlnite la Pereiaslav. Firește, alteori se mai

vedea și câte un urs cu ochii arși, care juca, vai de el, pe un băț; sau Vanka, paiața cu pantalonii roșii care făcea fel de fel de scamatorii. Acum țiganul avea o mutră aidoma cu a maimuței lui, de parcă s-ar fi născut din aceeași mamă. Amândoi aveau aceleași fețe zbârcite și păroase, aceleași scăfârlii cu părul rărit; amândoi priveau cu aceiași ochi umili în timp ce-și întindeau brațele păroase, murdare și slabe, ca să capete ceva de pomană. Țiganul, care avea un glas ciudat și vorbea o limbă scâlciată, clătina mereu din cap făcând totodată o grimasă atât de comică, încât te pufnea râsul: *Dai barin! Horoș obejian! Amerikansku!*[16] Și copiii făceau mare haz.

Cele două întâlniri au fost mai mult decât suficiente ca doi ștrengari, Șulem al lui Nuhăm Rabinovici și Eli al lui Dodi „scriitorul“, să se împrietenească. Și Dumnezeu a mai făcut așa fel ca să se întâlnească în *uiezdna*, în aceeași clasă și chiar în bănci alăturate. Profesorul tocmai își începuse lecția, când Șulem vede pe noul său prieten, Eli, cum întinde mâna, clatină din cap și se strâmbă întocmai ca țiganul: *Dai, barin! Horoș obejian! Amerikansku!* Poți fi atât de tare încât să nu râzi? Bineînțeles, cei doi prieteni se aleg cu o praftură strașnică și, suplimentar, rămân la un arest fără masă. Așa, prietenia lor se leagă pe vecii vecilor; devin de atunci un trup și un suflet. Unde-i unul, îl găsești și pe celălalt. Învață împreună și învață cu temei. Și-au dat cuvântul să-i întreacă pe ceilalți copii, să fie primii și cei mai buni elevi din clasă. Și izbutesc. Întrecându-și colegii, au pășit din clasă în clasă, primii și cei mai buni. Dar nici la ștrengării nu-i întrecea nimeni. Poznele pe care le făceau în oraș nu le-ar fi îndrăznit alți băieți. De, ca cei mai buni, ca bursieri!... Uimitor ce gramatică rusă știau! Orice

cuvânt ai fi rostit, ți-o luau înainte cu gramatica. Bunăoară, rosteai cuvântul *stol*, care pe rusește înseamnă masă. Ei ți-l și declinau: *stol*, *stola*, *stolu*, *stol*, *stolom*, *o stole.* Ziceai *noj,* adică cuțit. Îi și auzeai: *noj*, *noja*, *noj*, *noj*, *nojom*, *o noje*! Ce să mai vorbim de geografie? Cine știa mai bine decât ei de ce pământul e rotund? Și cine în jurul cui se învârtește – pământul în jurul soarelui, sau soarele în jurul pământului? Și cum se formează vântul… Și ce vine mai întâi – tunetul sau fulgerul?… Și de ce plouă?…

Dintre toate materiile care se învață în școală, lui Nuhăm Rabinovici îi plăcea geografia. Pentru că datorită geografiei devii mai cult, mai luminat. Și matematica e un lucru destul de bun căci îți ascute mintea. Dar atât. Iată-l, de pildă, pe Iosi Fruhștein. E un om simplu care n-a învățat nicăieri. Cu toate astea, dați-i cea mai grea problemă și v-o rezolvă pe loc. Sau luați-l, de pildă, pe colector. Unde a studiat? Undeva, într-o *ieșive*. Ei, aveți să vă mirați câtă algebră știe! Despre Leizer Iosi nici nu se mai discută; de Arnold de la periferie cu atât mai puțin! Arnold doar e pregătit să dea examen. Credeți ce vreți, dar geografia nu-i matematică. Geografia trebuie învățată. Geografia trebuie studiată, aprofundată. Și Șulem cunoaște geografia, nu glumă! Lui taică-său îi e drag să discute cu el numai geografie. Și e mulțumit, fericit chiar, când mai e și un al treilea de față. Dar când al treilea e unchiul Pine, mai mare comedia! Unchiul Pine își mângâie barba și-l ia peste picior pe micul filozof care, poftim, face atâta caz de geografia lui! Cum așa, un băiețaș, un flecușteț, are curajul să susțină față de un om în vârstă, și unchi pe deasupra, că pământul se învârtește și nu soarele? Cu toate că în Biblie scrie textual: „Tu, soare, rămâi pe loc peste Ghedeon!“. „Ei, băiatule, la asta ce-ai

de răspuns?“ Sau alta: „Cum poți spune că tunetul vine înaintea fulgerului? Oare nu vedem noi mai întâi fulgerul și abia apoi auzim tunetul? Ei, ei?“ – și tot așa îl ia la vale unchiul Pine, prăpădindu-se de râs. „Și zi așa, face unchiul Pine, pământul e ca un glob rotund, ca un măr, cum ar veni! Cu ce mi-o poți dovedi?“ Șulem îi răspunde: „Dacă ai vrea, unchiule, să te ostenești puțin, apoi scoală-te mâine dis-de-dimineață de te uită la turla mănăstirii în clipa când răsare soarele. Vei vedea că mai întâi se luminează tocmai turla…“ – „Ia mai slăbește-mă, băiete, că oi mai fi având și alte treburi decât să mă scol cu noaptea-n cap, ca să mă zgâiesc la turla bisericii, de dragul geografiei tale, ha-ha-ha…“

Nu, unchiul Pine nu-i mulțumit – nici cu geografia, nici cu „clasele“ și nici că feciorul lui Nuhăm al lui a făcut prieteșug cu băiatul lui Dodi „scriitorul“. Cine știe pe ce căi o să-l mai îndemne ăla!?… Unchiul Pine a aflat despre ei niște chestii nu tocmai frumoase; a aflat că sâmbăta merg la plimbare la periferie și poartă batistă și că între ei vorbesc rusește, nicidecum idiș.

Vai, vai, e adevărul gol-goluț. Mai mult: în fiecare sâmbătă băieții merg la periferie, dar nu în plimbare, după cum veți afla mai departe… Și nu numai cu batistele umblă prin buzunare, ci și cu mărunțiș, ca să cumpere pere. Și își spun niște lucruri, iha, de-ar auzi unchiul Pine ce vorbesc ei, și cum vorbesc!… De-ar ști bietul unchi că băiețandrii se plimbă cu barca și rătăcesc apoi hăt, departe, pe celălalt mal al râului! Acolo, la iarbă verde, stau și citesc cărți (rusești), cântă cântece (rusești), visează cu ochii deschiși și își construiesc castele din cărți de joc: ce vor face după ce vor isprăvi *uiezdna?* Unde vor pleca? Ce vor studia? Ce vor deveni? Și cum

adevărul nu poate fi ocolit, trebuie să mărturisim că preocupările lor erau străine de toată atmosfera evreiască, că dulcile lor visuri nu aveau, cât de cât, un conținut specific evreiesc, pentru că prietenul Eli crescuse într-o casă care era departe de a fi evreiască, deși (una cu alta n-au a face) pentru chiulul care-l trăgea la rugăciuni, amicul Eli încasa de la taică-său tot atâtea palme cât și ceilalți copii de la tații lor. Mă tem că toți tații sunt la fel. Chiar și în ziua de astăzi mai puteți întâlni tați care, în ce-i privește, o cam iau razna; în schimb, pretind ca odraslele lor să se poarte cu punct și virgulă, nicidecum să le semene…

Eschivarea de la rugăciuni rămăsese pentru tineret ca o boală cronică, încă din vremea *heiderului.* Înghițitul pe nemestecate al rugăciunilor era ceva destul de curent. Mai ales de când intraseră în „clase“, păi chiar că legaseră rugăciunea la gard. Tatăl lui Șulem o știa, deși se făcea niznai. S-au găsit însă și dintre aceia care, ținându-se gaie de copii, i-au deschis tatei ochii, ca să vadă cum copiii lui, încetul cu încetul, se abat de la calea cea dreaptă. Ceea ce a dus și mai mult la îndârjirea băieților, care, în nepăsarea lor față de rugăciuni, găseau acum un soi de plăcere spirituală. Nu degeaba la *heider* dascălul împuia capul învățăceilor săi, nu degeaba explica el micilor păcătoși tâlcul păcatului – anume că păcatul în sine nu-i atât de grozav pe cât e ispita care te împinge spre el… Șulem își mai amintește și astăzi gustul primului păcat – păcatul încălcării rigorilor sâmbetei. Iată întâmplarea:

Sâmbătă la amiază. Evreii s-au ridicat de la masă și acum dorm buștean. Pe stradă, nici țipenie de om. Liniște și pace, poți să te și întinzi în mijlocul drumului. Soarele arde ca în

deșert. Pereții spoiți ai caselor, ulucile curților parcă s-ar ruga să le mâzgălești. Șulem trece strada cu mâinile în buzunare. Are el pe-acolo o cretă dintre acelea care se folosesc în clasă la ora de matematică. Se uită împrejur – nici un câine! Obloanele stau zăvorâte. Ispita îi șoptește: „Desenează!“... Dar ce să deseneze? A, da. Și în grabă așterne în imagini cunoscutul cântecel pe care toți copiii îl cântă în timp ce desenează:

Tocika, tocika, zapeataia,
Minus – rojița krivaia,
Rucika, rucika i krujok,
Nojka, nojka i pupok...[17]

Gata! A ieșit un omuleț cu obrăjor rotund, cu mânuțe, cu piciorușe și cu o gură care rânjește... Artistul e satisfăcut de tablou. Mai lipsește o inscripție. Șulem privește în toate părțile – nimeni! Obloanele stau zăvorâte. Ispita îl momește iarăși: „Scrie!“... Ce să scrie? Și, cu niște litere mici, frumușele și rotunde se apucă și scrie sub „desen“ următoarele rânduri rusești rimate:

Kto pisal, ne znaiu
A ia, durak, citaiu... [18]

Dar până să recitească ce a scris simte două degete care îl apucă de urechea stângă și trag zdravăn de ea...

Cred că nimeni dintre cititori n-o să ghicească cine putea fi omul care l-a prins pe erou în timp ce comitea oribilul păcat al profanării sâmbetei, chiar în văzul lumii! Nu era altul decât unchiul Pine. Tocmai lui i se năzărise atunci să se scoale din somn înaintea tuturor ca s-o pornească undeva, într-o vizită cu tradiționala urare: „Sâmbăta cu bine!“. Ce a mai urmat – e

de prisos s-o spunem. Oricine își poate imagina că lui Șulem nu i-au fost de folos nici rugămințile, nici lacrimile. Unchiul Pine l-a înhățat pe băiatul mânjit cu cretă și l-a târât acasă, dându-l pe mâinile lui taică-său. Dar asta a fost nimica toată pe lângă ceea ce s-a întâmplat mai apoi, când tot orașul a aflat de isprava care, de altfel, ajunsese și la urechile direcțiunii școlii. Lucrurile au mers atât de departe, încât băiatul părea amenințat cu eliminarea. Tata, săracul, a plâns cu lacrimi și a trebuit să meargă la domnul director, ca să obțină îndurare pentru fecior. Și numai datorită faptului că Șulem era unul dintre cei mai străluciți elevi din clasă, „bursier“, și de milă pentru tata, școala nu l-a eliminat... În schimb, învățătorii l-au învrednicit pe elev cu o poreclă. De câte ori îl chemau la tablă, nu-i mai spuneau ca până atunci: Rabinovici. Îl strigau fie *hudojnik*[19], fie *pisatel* și întindeau vorba pe trei coți:

Pi-sa-a-a-tel!

Și iată că porecla i-a rămas pe viață.

53

PRINTRE CANTORI ȘI LĂUTARI

Povestea unei cărți evreiești care stârnește râsul. Cantori cu „colovratură“. Oișie-Heșl lăutarul și „ansamblul“ lui. Ispita viorii.

Eroul acestei biografii a avut dintotdeauna înclinație pentru scris. Idealul său era să devină scriitor; nu mâzgălitor cu cretă pe pereți, ci scriitor adevărat, autor de cărți. De altfel, îi prorocise mai de mult vechiul său prieten, colectorul, că odată și odată o să ajungă sigur scriitor și că o să scrie în

ebraică, ca Țederbaum, Gotlober, Iehalel și încă multe alte celebrități. Arnold de la periferie susținea însă contrariul: că dacă o fi ca acest cavaler să scrie vreodată, mai curând o să fie scriitor de limbă rusă decât de limbă ebraică. Prin „Hameliț“[20] spunea el, întâlnești destui diletanți, ignoranți, belferi, trepăduși și scribi! Nu Țederbaum, nu Gotlober, nu Iehalel, ci Turgheniev și Gogol, Pușkin și Lermontov – iată cine ar trebui să-l călăuzească!...

Cu alte cuvinte, avea să scrie ori în ebraică, ori în rusă. Dar că strengarul de Șulem va scrie cândva în idiș nimănui nu i-ar fi dat prin minte. Cum asta, și idișul e-o limbă? De fapt, altă limbă afară de idiș nu se vorbea, dar că s-ar putea scrie în idiș – cine-ar fi crezut? „Jargonul“ e o zacuscă pentru femei. Un bărbat se jena să țină în mână o carte evreiască. S-ar fi spus despre el că-i un ignorant.

Cu toate astea, la Voronka, în micul târg uitat de lume, autorul își amintește că, în anii copilăriei sale, o cărticică evreiască, și încă scrisă în „jargon“, avusese mare succes. Ce fel de carte o fi fost, autorul acestei biografii nu-și mai amintește. Știe doar că era o carte mică, subțire, cu file gălbui, slinoase, rupte și împrăștiate, fără coperți și chiar fără titlu. Sâmbătă seara, toți gospodarii târgului se adunau la *reb* Nuhăm sin Vevik, la *mlave-malke.* Mama zorea la bucătărie prepararea borșului moldovenesc și până una-alta lumea se distra: *reb* Nuhăm citea cu glas tare din cărticică. Tata citea și musafirii, adunați în jurul mesei, fumau și făceau haz de se prăpădeau. În fiece minut, lectura tatei era întreruptă de ascultătorii care în gura mare își exprimau admirația. Și curgeau așa-zisele blesteme la adresa autorului: „Tii, e dat dracului! Are pe dracu-n el! Fir-ar tat-su al naibii, că bine le

mai spune…“ Nici cel care citea, tata adică, nu se mai putea stăpâni, îl îneca râsul. Copiii nu voiau să se ducă la culcare, și Șulem cu atât mai puțin. N-avea cum să înțeleagă ce citea tata, dar pur și simplu îi plăcea să privească cum niște evrei cu barbă râd în hohote. Șulem stătea deoparte și observa că fețele tuturor strălucesc și îl invidia pe omul care făcuse cărticica. Cea mai fierbinte dorință a lui era ca – atunci când, cu voia lui Dumnezeu, o să crească mare – să poată scrie și el o carte pe care oamenii s-o citească și să râdă cu poftă, blestemându-l în glumă, cum le-o veni la gură.

Dar așa sau altminterea, adică dacă va fi scriitor sau nu, dacă are să scrie în ebraică ori în rusă, un lucru era sigur, că Șulem voia și trebuia să fie om învățat, învățat cu orice preț. Voia să le știe toate, până și arta de a cânta la vioară. S-ar naște întrebarea: ce legătură e între cântatul la vioară și învățătura de carte? Și totuși, există o legătură. La acea vreme, cântatul la vioară era tot atât de important ca oricare materie de cultură generală și se împletea deci cu cultura propriu-zisă. Așa, de pildă, copilul de familie bună învăța și germana sau franceza. La foloase practice nimeni nu se gândea, dar oricare copil de familie bună, dacă ținea să fie desăvârșit, era musai să le știe pe toate. Pe acest considerent, băieții subțiri, băieții de familie, învățau vioara. Haim Fruhștein cânta la vioară: Țali Merpert cânta la vioară; Motl Sribni cânta la vioară… și așa mai departe. Să fie Șulem Rabinovici mai prejos decât ei? Numai că, vezi, tata se opunea. Zicea că nu ține la asta, că e de prisos și-i păcat de timpul pierdut. La el, într-o privință, asta însemna să fii lăutar! Matematica, geografia, cunoașterea limbii – asta da, dar zdrăngănitul la vioară, ce rost are? Așa susținea Nuhăm Rabinovici și poate că, din punctul lui de

vedere, avea dreptate. N-ar fi rău însă să ascultăm și părerea lui Oișie-Heșl lăutarul, un evreu bigot și foarte delicat, cu o pereche de perciuni ca niște cârnați: Ce-are a face una cu alta? Iaca, are și el copii, și nu-s mai răi ca ăilalți copii de evrei, tot niște obrăznicături clasa-ntâi. „Ei și, zicea el, credeți că dumnealor, mânca-i-ar norocu', o să scape atât de ieftin? Credeți că nu învață să cânte la toate instrumentele?"... Sau iată ce spunea Bențin lăutarul, cel care-i învățase vioara pe toți băieții de care am pomenit mai sus. Bențin era un ovreiaș cu nasul turtit, din care cauză fonfăia să te ferească Dumnezeu. El a făcut probă cu fiul lui Nuhăm Rabinovici, i-a dat chiar primele câteva lecții din metoda Beriot și tot el a susținut, de față cu ceilalți băieți, că acest băiețandru e un „falenf", ceea ce voia să însemne: „talent"... Dacă avea sau nu talent, Șulem nu știe. Știe doar că, încă din copilărie, se topea de dorul de a cânta la vioară și că pentru vioară se dădea în vânt. Și, ca dinadins, ca și când cineva ar fi vrut să-l tot întărâte, i-a fost dat să trăiască într-o lume a cântecului și muzicii – printre cantori și lăutari.

Cantorii și coriștii nu lipseau mai niciodată din casa lui Rabinovici, pentru că el însuși era oficiant la sinagogă și știa să cânte frumos. Unde mai pui că hanul lor era, s-ar putea spune, singurul mai convenabil, la care trăgeau de obicei cantorii. Nu era lună să nu fi oprit la poarta hanului o haraba doldora de niște călători ciudați, vioi și sprinteni, toți lihniți de foame. Cei mai mulți umblau desculți și în zdrențe, mai mult goi și numai gâtul îl aveau înfășurat într-o eșarfă de lână călduroasă. Năvăleau la han ca lăcustele și, cât ai clipi, devorau tot ce li se dădea. Era un lucru îndeobște cunoscut că, ori de câte ori picau la han niște hămesiți, musai trebuiau să

fie coriști împreună cu cantorul lor, de „faimă mondială“. Zile întregi, ca să-și verifice „colovratura“, cantorul își tot gargarisea gâtlejul și înghițea ouă crude, iar coriștii îi țineau isonul, cântând de mama focului. Cei mai mulți aveau glasuri slabe, deși poftă de mâncare berechet, așa că la concertele lor nu prea se bulucea lumea. Vorba-i că mâncau și beau pe săturate, după care își luau valea, fără a avea cu ce plăti. Se înțelege, sistemul n-o prea încânta pe mama vitregă, așa că, încetul cu încetul, i-a înțărcat pe faimoșii cantori, rugându-i ca pe viitor să binevoiască a trage la hanul lui Riven Iasnogradski, că ea, slavă Domnului, are și așa destule guri de hrănit și destui urlători, nu le fie de deochi. Cu toate astea, copiilor lui Nuhăm Rabinovici le-a fost dat să audă atâta muzică încât știau pe dinafară cui aparținea cutare compoziție sau cutare cântare sărbătorească: lui Piți cantorul sau lui Miți cantorul, cantorului din Kașstan sau celui din Sedleț, celui din Kalvari sau chiar lui Nisi Belzer! Erau vremuri în care, ca să spunem așa, cântările pluteau în văzduh, vremuri când mintea iscodea mereu idei noi iar din gâtlej se rostogolea câte un crâmpei de melodie care nu-ți mai dădea pace să dormi.

Aceasta în ce privește muzica vocală. În ce privește muzica instrumentală, eroul acestei biografii a avut prilejul să asculte și foarte mulți lăutari, poate chiar mai mulți lăutari decât cantori. Atât Oișie-Heșl, cel cu perciunii cât cârnații, cât și Bențin lăutarul, cel cu nasul turtit, locuiau nu departe de *heider*. În drum spre *heider*, era musai să treci prin fața casei lui Oișie-Heșl și a casei lui Bențin. De fapt, chiar musai nu era, fiindcă puteai foarte bine să-i ocolești – și ocolindu-i mai scurtai și din drum. Lui Șulem însă tocmai asta-i plăcea, căci

trecând prin fața caselor se oprea sub ferestre, fie să asculte cum Benț'n lăutarul îi învață pe băieți să cânte la vioară, fie pe Oișie-Heșl făcând repetiție cu odraslele lui, care cântau la toate instrumentele. Pe Șulem nu-l mai puteai atunci urni din loc. Copiii lui Oișie-Heșl au observat asta și, într-o zi, cel mai mare dintre ei, unul Hemele, l-a cinstit cu o lovitură de bici, a doua oară cu o cană de apă – dar zadarnic. Grație unei singure țigări date lui Hemele, Șulem a reușit să lege prietenie cu el, și așa a devenit un obișnuit al casei. Nu-i scăpa o repetiție – și acolo, slavă Domnului, toată-ziua-bună-ziua se făceau repetiții. Prin ei, Șulem a făcut cunoștință cu toată ceata de lăutari – un neam întreg, cu neveste și copii – cu toate datinile și apucăturile lor, cu viața lor boemă, cu argoul lor lăutăresc, pe care viitorul Șalom Alehem l-a folosit în unele din operele sale, ca: *Din vioară, Stempeniu, Stele rătăcitoare* și altele.

Așadar, după cum vedeți, ocaziile de a deprinde vioara nu lipseau câtuși de puțin. Șulem a auzit muzică și a tot auzit. În plus, avea și talent, după cum susținea Benț'n lăutarul. Ce-i mai lipsea deci? Instrumentul, vioara. Dar vioara costă bani, și banii – ia-i de unde nu-s. Ce era de făcut? Trebuia să facă rost de bani... Dar aici, la capitolul „rost de bani“ s-a întâmplat o istorie și comică, și tristă. Un fel de tragi-comedie.

54

„SĂ NU FURI!“

Punga cu mărunțiș a mușteriului. Șulem comite un furt și se căiește. Cum te poți descotorosi de o pungă?

Printre mușteriii Rabinovicilor se afla și un negustor de cereale lituanian, din Pinsk, pe nume Volfzon. Acest Volfzon stătea la han cu lunile și își avea odaia lui, căreia i se și spunea „Odaia lui Volfzon“ (chiar și atunci când negustorul se afla la Pinsk). Avea și un samovar al lui, „samovarul lui Volfzon“. Rabinovicii îl considerau ca pe unul de-ai casei, care mânca ce mâncau și ei iar de la gospodină (mama vitregă) când nu prea era în apele ei, încasa o săpunealã ca toți ceilalți, cu alte cuvinte, adevărat, ca din familie. În casă, Volfzon purta un halat scurt, ba uneori umbla chiar și fără halat. Fuma niște țigări de foi îngrozitor de groase. Cu trabucul în gură, cu mâinile în buzunare, vorbea și vorbea întruna, ca o moară neferecată. Odaia lui era totdeauna vraiște, cu samovarul pe masă, cu sertarul descuiat și cu cheia în broască, încât era destul s-o răsucești ca sertarul să se deschidă. Ce se afla prin sertar o știau cu toții: cărți, registre, tot felul de socoteli și un portofel cu bani, mare, gros, doldora de bancnote – nimeni n-ar putea spune cât ținea acolo! Afară de portofel se mai găsea o pungă de piele, veche și roasă, dar totdeauna plină cu mărunțiș, monede de argint și de alamă – o sumă frumoasă, măcar de-ar fi avut-o Șulem, fie și pe jumătate, că numai bine i-ar fi ajuns să-și cumpere cea mai bună vioară din lume.

Nu o dată deschidea Volfzon sertarul în văzul tuturor, iar lui Șulem, fără voie, îi cădeau ochii pe portofelul doldora cu bancnote, și mai ales spre punga cu mărunțiș. Cea mai mare dorință a lui era ca Volfzon să piardă într-o zi punga iar el, Șulem, s-o găsească; atunci ar fi fost, cum se spune „Și oala cușer și lingura cușer“... Ce-i drept, „restituirea către păgubaș a unui lucru pierdut“ e una dintre cele mai de seamă fapte bune, dar ca să ai tu, iaca, o pungă cu mărunțiș ca aceea e încă

mai bine. Vezi însă că lituanianul n-avea de gând să o piardă!... Și Șulem s-a hotărât ca, în cazul când Volfzon i-ar dădea pantalonii la curățat și ar uita punga în ei, pe dracu să i-o mai dea îndărăt! A alunecat din buzunar în timpul curățatului – ce-i el de vină?... Vezi însă că nici Volfzon nu era prost. De fiecare dată când dădea copiilor hainele la scuturat, dumnealui își deșerta mai întâi toate buzunarele – lituanianul tot lituanian! Și cum treaba asta îl enerva pe Șulem, își zicea: dacă-i vorba pe-așa, că nici de pierdut n-o pierde și nici de uitat n-o uită, ar trebui să arunce o privire în pungă, măcar să știe cât mărunțiș conține... Și cu acest gând – nu Doamne ferește ca să comită un furt, ci din simplă curiozitate – Șulem se strecoară într-o dimineață în iatacul lui Volfzon. Se învârtește o clipă, chipurile ca să facă ordine pe masă, în timp ce lituanianul stă pe sală și trage din trabuc. Dar din această foială nu iese nimic. În timp ce atinge cu mâna cheile reci, lui Șulem i se pare că legătura de chei a dat alarma până în ceruri și simte că dârdâie de frică. Așa că face stânga împrejur și iese cu mâinile goale din odăița lui Volfzon.

Prima încercare deci nu i-a mers. Trebuia să pândească un alt prilej. Cu toate astea, conștiința îi spune că-i un hoț: „Ești un hoț, Șulem! E destul să ai un gând rău ca să fii considerat hoț...“ Hoț! Da, hoț!

Al doilea prilej nu se lasă mult așteptat. Lui Volfzon îi displăcea să stea singur cuc între cei patru pereți ai odăii și pentru că în salon mai erau și alți pasageri, prefera să-și treacă vremea acolo, fumând și discutând, ca de obicei... Șulem se strecoară atunci din nou în odăița lui Volfzon, de astă dată însă hotărât nu doar să arunce o privire, ci chiar să profite. Dacă tot e hoț!... De cum se furișează în odaie, se

apleacă peste masă cu tot trupul, de parcă ar vrea să apuce ceva din celălalt capăt al ei. Cu mâna stângă prinde cheița rece, o învârtește spre dreapta; broasca se deschide țăcănind ușor; tăcere. Șulem privește înăuntru și se cutremură. Mai întâi îi apare în față portofelul dolofan. E deschis și plin ochi cu bancnote: roșii, de zece ruble; albastre, de cinci ruble; verzi, de trei, și galbene de o rublă; cine poate ști cât valorează! Dacă ar ciupi de-acolo o singură hârtie roșie, tocmai bine i-ar ajunge. Cine să bage de seamă? Păi, atunci, măi blegule, scoate-o și gata! Dar ți-ai găsit! Nu poate! Îi tremură mâinile, îi clănțănesc dinții în gură și simte că i se taie răsuflarea. Privirea i se îndreaptă spre pungă. E și ea plină ochi! Vrea s-o apuce, dar mâna dreaptă nu-l ascultă. S-o dezlege, să umfle doar câteva monede de argint, și tot ar fi ceva. Ar fi însă multă tărăgăneală și bătaie de cap. Să ia portofelul și să-l bage în buzunar? O să se observe imediat. Până una-alta timpul nu stă în loc. Minutele se scurg și fiecare minut e un an… Poftim, se și aude un lipăit de papuci. Aha, sosește lituanianul târșindu-și papucii rupți. Cu mâna dreaptă Șulem răsucește iar cheia și tot cu mâna goală dă să iasă din odaie cu gândul că se va întâlni poate cu careva. Când colo? Ce? Nu-i nimeni. Să se mai întoarcă o dată în odaie? E prea târziu. Dacă n-a făcut-o atunci. „Ai scăpat o ocazie! Și ce ocazie! Prost mai ești, măi Șulem! Ești și una și alta: prost și hoț!“

La a treia ocazie, ceva mai târziu, totul a decurs cât se poate de simplu. Fără șovăială, fără multă pregătire, Șulem s-a dus de-a dreptul la masă, a descuiat, a băgat mâna în sertar și înhățând punga i-a dat drumul în buzunar. Apoi a închis sertarul, și-a luat cărțile și a plecat la școală. Nici măcar grăbit

nu era, mergea încetișor. Și era atât de calm, aproape somnoros. Dar ieșind din casă, a simțit deodată că punga din buzunar îi frige pielea și că, pentru nimic în lume, nu poate s-o poarte la el. Mai cu seamă în prima zi nu poate, nu. Și în loc să se îndrepte spre școală, s-a repezit spre magazia în care țineau lemnele tăiate, s-a aplecat și-a împins punga într-un ungher ascuns și întunecos – între lemn și perete. Și-a însemnat din ochi, ca să-și amintească bine locul și a întins-o la școală.

Dacă vi s-a întâmplat vreodată să întâlniți un băiat cu obrazul încins, cu ochii arzători, iritat la culme, cu o mutră supusă, spăsită, gata să intre și în foc pentru dumneavoastră, deși el însuși e tare răvășit și cufundat în gânduri, să știți că acest băiat ascunde o taină numai de el știută și de Dumnezeu. Așa arăta în dimineața aceea eroul acestei biografii. Căuta în ochii tuturora ca unul care a păcătuit. I se părea că fiecare îl observă că ascunde o taină mare… Eli, prietenul lui, care îl cunoștea mai bine decât oricine, l-a iscodit: „Șulem! Ce-i cu tine! Iar ai zugrăvit vreo drăcovenie cu creta pe gard?“… – „Ține-ți gura, Eli, că uite-acuși îți ard o zugrăveală pe mutră de-ai să uiți și cum te cheamă!“ – „Zău? Ia-ncearcă, și-om vedea care pe care!“ Eli își suflecă mânecile, gata să-i dea de cheltuială cum știe el. Prietenului însă nu-i arde de bătaie. Capul lui, toate gândurile și simțămintele lui se află acolo, în magazia de lemne, la pungă… De atâta tulburare și grabă, nici nu-i mai dăduse prin minte să cerceteze ce-i în ea?… Cu chiu și vai ajunge să vadă terminate orele de clasă ca să alerge acasă și să se repeadă pentru o clipă în magazie, să vadă dintr-o ochire: cât? Ce avere are?

Acasă, prăpăd. Totul e alandala. Tot așternutul e răvășit, bucătăria e întoarsă cu dosu-n sus, servitoarea plânge și se jură că habar n-are de nimic. Tata e distrus, negru ca pământul. Parcă s-a încovoiat în trei. Mama vitregă tună, și fulgeră, și blestemă. Pe cine? Greu de știut, pentru că înjurăturile care țâșnesc din gura ei nu se adresează cuiva anume și sunt la plural: „Chiar așa, să se fure de sub nas? – fura-i-ar toți dracii.“ „Nimeni n-a văzut punga? N-ar mai avea parte de lumina soarelui!“ „Ce client o să mai stea aici? – sta-v-ar boala la căpătâi!“ Iar oaspetele în persoană, Volfzon adică, cu halatul pe el și cu țigara de foi în gură, stă cu mâinile în buzunare și cată la copii. Zâmbind, vorbește ca pentru sine: „Chiar azi dimineață am avut *ponga* în mână… Nici n-am ieșit din casă…“

— Nu cumva ați văzut pe undeva punga? îi întreabă tata pe copii.

În locul tuturor răspunde Șulem:

— Care pungă?

Pe tata rar îl vezi mânios. Acum însă, nu se mai poate stăpâni. Tabără pe copilul lui preferat, maimuțărindu-1:

— Care pungă, care pungă?… Ce zici, cum mai face pe prostul? Toată dimineața aude pungă-pungă, și iar pungă-pungă – și mai întreabă care pungă…

Apoi către Volfzon:

— Spune-mi, totuși, câți bani aveai acolo, în punga dumitale?

— Nu de bani e vorba – răspunde Volfzon în dialectul lui lituanian – e vorba de *pongă*! Nu mai departe de azi dimineață am avut *ponga* în mână. Și n-am ieșit deloc din casă, n-am ieșit…

Nu, acum nu-i momentul să aflăm câți bani erau în pungă. Șulem nu-i atât de prost ca tocmai acum, în fierberea asta, să intre în magazie și să se ocupe de pungă. Treaba asta îi convine s-o lase pe mai târziu, pe a doua sau a treia zi. Deocamdată, trebuie să se apuce de învățat, să repete la geografie și la istorie, să rezolve câteva probleme la geometrie... Ce băiat nevinovat, nici usturoi n-a mâncat, nici gura nu-i miroase. Iar casa fierbe toată. Slujnica a fost concediată, mama vitregă scuipă foc. Toți ai casei umblă ca pe roate, toți caută de zor punga și Șulem alături de ei. Șulem se uită întruna la tata și i se strânge inima. Grozav îl doare că-l vede atât de încovoiat. Și ce greu îi vine să-l audă oftând și gemând! Abia acum hoțul își dă seama de ticăloșia faptei săvârșite și regretă amarnic. E foc supărat pe duhul cel rău, fiindcă numai acela l-a îndemnat la păcat și l-a împins pe drumul rău...

Fiecare ceas i se pare cât un an, ziua se întinde cât o veșnicie. Anevoie de tot Șulem apucă să vadă seara. Zgomotele și larma s-au mai potolit. Dispariția pungii a făcut să se uite, pentru o clipă, toate nevoile casei, toate grijile traiului. Micul hoț se strecoară acum în curte, se închide în magazia de lemne și, aplecându-se ușurel peste locul știut, trage punga afară. O dezleagă și-i cercetează conținutul. Ce să vezi? O singură monedă veche și roasă, o monedă de pe timpuri, care la vremea ei o fi valorat zece copeici, dar acum nu face nici cât o ceapă degerată, că nimeni n-o mai primește... Punga de piele nu face nici doi bani. O scârbă de pungă, jigărită și soioasă, cu un fel de șiret, cu colțurile zdrențuite și îngălbenite, ca obrazul smochinit al unei babe. Ți-e greață s-o ții în mână. Hm, zău că

de dragul ei nu merita ca Șulem să facă o faptă atât de urâtă, să calce una dintre cele zece porunci.

Reîntors în casă, mama vitregă îl roagă frumos să ducă samovarul în odaia lui Volfzon. Acest oaspete are un obicei: ori de câte ori îi duci samovarul în odaie, își freacă mâinile de plăcere și spune, pe un glas cântat și în cuvinte potrivite: „Uite-așa, noi ceai vom bea!“... De astă dată însă Volfzon adăugă: „Nu s-a găsit *ponga*?“, și-l țintuiește pe băiat cu privirea. În cuvintele ca și în privirea oaspetelui se simte o ironie ascunsă. Sau poate că lui Șulem i se pare așa! Vorba ceea: se simte cu musca pe căciulă! În orice caz, în această clipă, hoțul îl urăște de moarte pe Volfzon. Îi e silă de mutra lui și de dialectul lui lituanian: auzi, *ponga*! și-l dă la toți dracii cu graiul lui cu tot. Dar ce te faci cu afurisita de pungă? Deloc n-ar fi bine să fie descoperită în magazie, printre lemne. De n-o concediau cu atâta grabă pe slujnică, cel mai bun plan era să fi pus acum punga la loc. Cum însă fata a și fost gonită, vina ar putea cădea pe copii. Deci, e de rău!

Noaptea, Șulem nu poate adormi. Nu se poate împăca la gândul că povestea cu punga nu-i doar un vis urât, nu-i un coșmar. O fi totul adevărat? O fi el într-adevăr hoț? Pungaș? Simte că-l trec nădușelile la gândul că a putut să decadă în asemenea hal. Și ce va fi mai departe?... Mai departe adoarme și are un vis încâlcit, în care apar nenumărate pungi. Dar pungile nici nu sunt pungi; sunt niște vietăți urâcioase, respingătoare, jigărite, palide și zbârcite, umede și reci ca niște reptile, care se mișcă și mișună pe trupul lui – i se strecoară pe sub guler și în mâneci – brrr!... Se trezește, cercetează atent plapuma, își pipăie trupul – slavă Domnului, n-a fost decât un coșmar... Foarte bine, vorba-i cum scapi de

pungă? Nu-i alta decât s-o arunce undeva, într-un loc, nici pasărea să nu știe. Întrebarea-i: unde? În grădina vecinului? Prin cimitir? În sinagogă, în balconul rezervat femeilor? Nu. Cel mai bun lucru ar fi s-o arunce de pe pod, direct în râu. Pentru o treabă ca asta, timpul cel mai prielnic ar fi sâmbăta. Și așa rămâne stabilit.

Amiază de sâmbătă. Sfârșit de vară. E cald încă și plăcut. Tinerii se mai plimbă în haine ușoare; fetele poartă umbrelușe. Printre plimbăreții de pe pod se află și eroul nostru cu punga. Și-o băgase adânc în buzunar, plină de pietricele, pentru ca atunci când o să-i dea drumul de pe pod să se ducă afund. Dar, spre ghinionul lui Șulem, podul e înțesat de oameni; și lui, dimpotrivă, i-ar conveni să nu-l vadă nimeni, în timp ce va face această operație. Așa că se plimbă de colo-colo, cu ochii în ochii tuturor. Ar putea să jure că toți îl privesc bănuitor... Poate i se pare? Dar vorba ceea: se simte cu musca pe căciulă!... Iată însă că dă Dumnezeu și se poate furișa către un colțișor, în spatele unui stâlp din acelea care susțin podul. Aplecat cu toată greutatea trupului peste balustradă, privește, chipurile, în apă, de parcă ar zări acolo cine știe ce mare lucru. Cu mâna își pipăie buzunarul în care ține blestemata de pungă și o simte în palmă ca pe o gânganie urâcioasă... O scoate ușurel din buzunar, desface degetele și-i dă drumul. Bâldâbâc! – s-a terminat cu punga. Pe locul unde a căzut apar mici rotocoale. Și rotocoalele se lărgesc tot mai mult, din ele făcându-se altele... Șulem nu-și mai poate lua ochii de la locul în care și-a înecat păcatul; în care taina lui rămânea pentru vecie ascunsă. Dar iată-l trezit din gânduri de o voce plăcută și un râs dulce care-i sună la ureche.

— Înoată peștișorii? Ha-ha! Altfel, de ce am tot sta să privim atât de atenți?

Șulem întoarce repede capul. O vede pe fata cantorului însoțită de o prietenă.

— De mult sunteți aici? le întreabă.

— De mult, ha-ha! răspund amândouă chicotind.

Lor le vine a râde, dar lui i se rupe inima și mai multe nu. Te pomenești că au observat ce a făcut!

Ce naiv! Se temuse degeaba, căci, de fapt, îl pândea un alt necaz, la care nici nu se aștepta. Îi era dat să trăiască o nouă dramă, care s-ar putea intitula: *Fata cantorului.*

55

FATA CANTORULUI

Fiica lui Țali cantorul. O dragoste înflăcărată. Schimb de răvașe între două inimi tinere. Epistola lui Șulem pe mâini străine.

Rolul pe care îl joacă azi în marile orașe liceenii și studenții îl aveau pe vremuri, în orașele mai mici, elevii de la *uiezdna.* Le lipsea un singur lucru: uniforma. Încolo, erau niște eroi în toată puterea cuvântului. Lor li se îngăduia orice, adică tot ce nu s-ar fi îngăduit unor simpli băieți de *heider*. Puteau, de pildă, să joace un renghi ceaușului sinagogii, puteau să se scalde în râu în afara așa-zisei *kupalnea*[21], puteau să-și râdă de oricine, ba chiar să intre în vorbă cu o fată, cu singura condiție să fie o copilă dintr-o casă bună de gospodari. Iar fetele, ce să spunem, se dădeau în vânt după ei! Să ne oprim însă spre a face o precizare, și anume că aici nu era vorba de

așa-zisul *flirt* și nici de romane sentimentale ieftine, ci de cele mai curate și nevinovate relații posibile între copii de ambe sexe. Nu exagerez dacă afirm că nici relațiile dintre îngeri n-ar putea fi mai curate și mai nevinovate decât au fost acelea dintre fata cantorului și tânărul erou al acestei biografii. Cum, când și în ce împrejurare s-au cunoscut e greu să ne amintim exact; de altfel, nici nu-i prea important. În oraș nu era alt timp și alt loc de întâlnire decât sâmbăta la amiază, pe podul care duce spre periferie. Cine dintre cei doi a rostit primul cuvânt, băiatul sau fata, și ce și-au spus la început iarăși nu s-ar putea preciza. Dar neîndoios este că începutul s-a făcut printr-o privire lungă și un surâs. Apoi, ca dintr-o nebăgare de seamă, copiii s-au atins cu coatele. Atunci băiatul și-a săltat șapca: *Zdraste*! și, luând mâna de pe șapcă: *Kak pojivaietie*? (Ce mai faceți?) Mai târziu, la alte întâlniri, se opreau pentru câteva clipe ca să discute lucruri cu totul banale, și, între altele, să strecoare și o aluzie la viitoarea întâlnire:

El: La revedere!

Ea: Când? Tot sâmbăta?

El: Păi când, dacă nu sâmbăta?

Ea: Unde? Tot aici, pe pod?

El: Da' unde?

Ea: Poate în altă parte?

El: Și anume?

Ea: Unde-ai să fii matale de Simhestoire, la *hakufes?*[22]

El: Cum unde? La sinagoga mare!

Ea: Și de ce nu la sinagoga rece?

El: Acolo unde oficiază tatăl matale?

Ea: Ce-are a face?

El: Tatăl meu o să se întrebe unde sunt.

Ea: Dacă matale ești un băiețaș dintre cei care se tem de tata…

El n-o mai lasă să-și isprăvească vorba; se simte profund jignit. Cum așa? Să i se spună lui că-i un băiețaș care se teme de tata? Și-apoi cine i-o spune? Dar din această încurcătură, Șulem reușește să scape printr-un șiretlic: are să-i spună ceva foarte important, dar pentru că fata e cu prietena ei, nu-i momentul acum! Fata cantorului roșește și face semn cu ochiul prietenei sale să meargă câțiva pași înainte. Prietena o ascultă și ei rămân singuri. Fata e pregătită să audă secretul. Șulem nu se lasă mult rugat, așa că, bâlbâindu-se oleacă, îndrugă: De mult ținea să-i mărturisească dorința de a se întâlni numai cu dânsa, fără însoțitoare, fără prietene. – Da, zău, și ea parcă n-ar fi vrut la fel, să discute cu el tot așa, între patru ochi, fără însoțitoare și fără prietene! Dar nu-i chip! Nu-i lăsată singură. Mama e cu ochii-n patru ca să nu rămână nici o clipă singură. Dar nu trebuie să se ferească de prietena ei; e o fată liniștită și foarte sinceră, și, ca și ea, dornică să stea de vorbă cu băieți. Iar dacă e curios să știe mai mult, păi să afle că *și* fata asta e amorezată de un băiat… – Și fata aceea e amorezată? De unde Șulem înțelege că ea, fata cantorului, nici vorbă că-i amorezată! Dar cine-i fericitul? – Dacă vrea să le știe chiar pe toate – râde fata – o să îmbătrânească repede!

Vorbele astea mai au nevoie de comentarii? Parcă nu se înțelege că fericitul nu-i altul decât Șulem? Și chiar dacă ar mai rămâne o umbră de îndoială, e destul să privești chipul drăgălaș și voios al fetei, ochii strălucitori de fericire. Obrazul îi e cunoscut. Ochii de asemenea. Unde a mai văzut-o el pe fata asta palidă, cu părul blond și cârlionțat? Până și mâna ei parcă ar cunoaște-o. O mânuță albă, cu degete lungi și subțiri. O

mânuță albă, catifelată, și caldă. Pentru prima oară în viață, strânge în mâna lui mânuța unei fete…

Și așa cum evreul evlavios îl așteaptă cu o mie de ochi pe Mesia, Șulem începe să aștepte cu nerăbdare fericita sărbătoare de Simhestoire. Așteptarea i se pare însă mult prea lungă. Zilele se întind ca o smoală topită, mai-mai să-l scoată din minți. Așa că se hotărăște să-și aștearnă pe hârtie tot focul inimii, să-i trimită adică o scrisoare. De ce și pentru ce? Nici el nu știe! Scrisoarea îi răpește o zi și o noapte. Rândurile aleargă năvalnic, ca niște ape nestăvilite, țâșnesc ca dintr-o arteziană cu toate gurile slobode. Și dacă nu se isprăvea hârtia, încă ar mai fi scris, la infinit… Autorul acestor rânduri, deși departe de a fi azi un om bogat, ar plăti totuși oricât din sărăcia lui ca să poată intra în posesia acelui document.

Un lucru mai rămânea de rezolvat: cum avea să treacă pisica prin apă? Cum avea să ajungă scrisoarea la fată? Da, exista o soluție; să i-o trimită prin prietena ei. Dar asta însemna să introducă în taina lor o a treia persoană, să se încredințeze unei fete oarecare, pe care n-o prea cunoaște. Și poate că nici asta n-ar fi fost mare lucru, dar aici mai era o greutate: cum să ajungă la această a treia persoană? Boala era însă cu leac: trebuia introdus în taina lor și un al patrulea, flăcăul de care e amorezată prietena fetei cantorului. Băiat cu băiat altfel stă de vorbă. Băieții între ei se pot vedea nestingheriți și pot discuta netulburați cele mai mari secrete. Restul era un fleac: să dea de băiatul acela și să lege prietenie cu el. Era, pare-se, destul de ușor, deși lucrurile se fac ceva mai greu decât le-ai spune din gură…

Flăcăul era vânzător într-un magazin de fierărie. Era destul de frumușel la chip, dar avea o pereche de mâini cărora li s-ar

potrivi de minune să le spunem labe. Ca să dai de el nu era atât de greu, pe cât era de greu să-i spui ce te aduce la el. Chiar la prima lor întrevedere era să se iște un mic scandal. Patroana magazinului de fierărie (o femeie încotoșmănită în plină vară, cu niște mâini negre și nările tivite cu negreală, pentru că lua direct cu mâinile cuie și alice ca să le pună la cântar și, cu aceleași mâini, își sufla nasul!) nu vedea cu ochi buni faptul că slujbașul ei se cunoaște cu feciorul lui Nuhăm Rabinovici. Ce combinații poate avea vânzătorul ei cu băiatul lui Rabinovici? Asta, una la mână. Al doilea, când a fost să se pună punctul pe i, așadar când Șulem a spus că are o rugăminte la logodnica lui, vânzătorul s-a umflat în pene, ca un cocoș față de o mâță care i s-a strecurat printre găini.

— De unde știi, mă rog, că eu am o logodnică?

— O cunosc pe prietena ei.

— Pe fata cantorului? Ehei… acolo ai ca rival un rupe-oase.

Șulem nu prea știa ce poate fi un „rupe-oase“, dar, din zâmbetul vânzătorului, înțelege că nu-i dintre lucrurile cele mai plăcute… Și întreabă:

— Cine-i acest rupe-oase?

— Mă privește! Dar s-auzim ce rugăminte ai!

Șulem scoate la iveală plicul îndesat și îl întinde vânzătorului.

— Iată ce trebuie să predea logodnica dumitale fetei cantorului. Și totodată să-mi transmită, tot prin dumneata, răspunsul.

Vânzătorul ia scrisoarea, cercetează plicul pe toate părțile.

— Asta-i tot? Bine. Vino mâine și, sigur, ai să primești răspuns.

Lui Șulem parcă i s-a luat o piatră de pe inimă. A doua zi, la timpul stabilit, vânzătorul spune că nu are încă răspunsul.

— Vino mâine și-l vei avea sigur.

A doua zi, același lucru: încă n-are răspuns.

La aceste cuvinte, Șulem observă, sau poate i se pare, că vânzătorul zâmbește cam ironic. Șulem bănuiește ceva. Și la această bănuială se mai adaugă una: vânzătorul îi spune c-un oftat:

— Ehe, de-aș putea să scriu eu ca tine!...

— De unde știi cum scriu eu?

— Mi-a spus logodnica mea.

— De unde știe logodnica ta?

— De la fata cantorului!

Iată o explicație plauzibilă. Și, bineînțeles, e foarte plăcut să auzi un asemenea compliment din partea unei fete pe care o iubești. Cu toate astea însă, fără voie, în sufletul lui Șulem încolțește o bănuială: te pomenești că vânzătorul nici n-a predat scrisoarea, ci a citit-o chiar el... Acest gând îi răpește somnul.

În fine, iată și multașteptatul răspuns. Era în ajunul sărbătorii. Vânzătorul i-a ieșit repede în cale, strecurându-i în mână un petic galben de hârtie, păturit în patru, fără plic, doar cu un sigiliu de ceară presat cu o monedă. Da, aceasta era multașteptata scrisorică – din partea fetei cantorului – scrisorică ticluită cu niște litere subțiri și lunguiețe, care aminteau degetele ei lungi și subțirele. În scrisorică fata spunea că de câteva ori i-a citit rândurile, cu lacrimi în ochi, și că regretă din suflet că nu-i în stare să scrie ca el. De-ar avea aripi, scria, ar zbura spre el; de-ar ști să înoate, ar străbate mările ca să ajungă la el. Și dacă el își închipuie cumva că

dânsa doarme mai liniștită, se înșală amarnic. Cu o mie de ochi așteaptă și ea sărbătoarea de Simhestoire, căci inimile… au graiul lor!… În încheiere, fata îl previne să nu-i mai trimită scrisori pe această cale, pentru că e sigură să scrisoarea lui a încăput pe mâini străine… Aflând acestea, Șulem și-l închipuie pe vânzător desfăcând plicul și citindu-i scrisoarea în care el își deschidea inima față de fata iubită. Dar, la drept vorbind, de ce să-și facă inimă rea? Nu mai e mult până la Simhestoire, curând are s-o vadă și vor ședea unul lângă celălalt. Da, curând va putea vorbi cu ea, cu fata cantorului.

56

DE SIMHESTOIRE, LA HAKUFES

Noaptea de Simhestoire. Poezia ceremonialului de *hakufes.* Evreii încing un dans vesel. Femeiuști și fetișcane sărută sulurile sfinte. Cerurile se deschid larg și îngerii coboară cântând imnuri de slavă.

Dacă aș fi Goethe, vă asigur că nu m-aș apuca să descriu suferințele tânărului Werther. Mai curând aș descrie suferințele unui biet adolescent îndrăgostit la culme de fata unui cantor. Sau dacă aș fi Heine, vă jur că n-aș cânta *Nopțile florentine.* Mai curând aș cânta noaptea de Simhestoire, la ceasul când evreii încep procesiunea numită *hakufes*, când femeiuști și frumoase fete dând buzna în sinagogă și învălmășindu-se la un loc cu bărbații (de Simhestoire e îngăduit!) sărută pios sulurile sfinte, sărind și strigând cât le ține gura: „S-ajungeți cu bine la anu'!…“ „S-ajungeți cu bine la anu'!“… La care primesc prompt răspunsul: „Asemenea“… „Asemenea“…

Cu un ceas sau poate chiar cu două înainte de începerea procesiunii, mulțime de copii, băiețași și fetițe, se adună în sinagogă. Toți acești prichindei se cațără pe bănci, ținând în mâini stegulețe fâlfâitoare, având în vârful bețișoarelor niște mere roșii, în care stau înfipte lumânărele aprinse. Obrăjorii lor sunt tot atât de rumeni ca merele, ochii lor nu mai puțin luminoși ca lumânărelele. Aceasta în privința celor mici. Băieții mai răsăriți – cei care învață Talmudul și cei care frecventează „clasele“ – se mai plimbă pe-afară, prin curtea sinagogii.

Aerul e călduț și blând, cerul spuzit de stele. Simți sărbătoarea pe întreg cuprinsul firii. Până și liniștea are ceva sărbătoresc în ea. Nimeni și nimic nu-i în stare să tulbure atmosfera solemnă a acestei nopți de Simhestoire, când „poporul ales“ primește cu bucurie darul ceresc. Chiar dacă prin fața sinagogii trece când și când câte o căruță, huruind și ridicând un nor de praf des și înecăcios, chiar dacă se întâmplă să treacă în zbor vreo troică a poștei, cu clinchetul ei prelung de zurgălăi purtând vreun slujbaș mai acătării, vreo „autoritate“ – cui ce-i pasă? Praful se va așterne încetișor, clinchetul zurgălăilor se va stinge undeva, departe, iar noaptea tot sfântă va rămâne și sărbătorească; doar e Simhestoire în lume! Cu pași lini și catifelați, o pisică neagră străbate de-a latul întreaga curte a sinagogii și dispare. De departe, dintr-o uliță mărginașă, se aude un lătrat de câine, prelung și nostalgic, apoi se lasă tăcere, iar noaptea tot sfântă rămâne și sărbătorească; doar e Simhestoire în lume! Omul respiră ușurat, cu inima împăcată. Sufletul, plin de voie bună, e cuprins de un simțământ de mândrie. E puțin lucru? Iată-mă pe mine, față în față cu sărbătoarea de Simhestoire! Iată și

cerul – și în cer e Dumnezeu, Dumnezeul meu, cerul meu, sărbătoarea mea!

— Copii, mai e mult până la *hakufes*?

Tinerii se grăbesc să intre în sinagogă. Aș, de unde, nici vorbă de *hakufes.* Deocamdată mai sunt la rugăciunea de seară. Țali, cantorul de la sinagoga rece, oficiază la amvon, secondat de cei doi coriști ai săi. Unul, un flăcău negricios, cu buze groase – basul. Celălalt, un băiețandru sfrijit și cu obraz palid – sopranul. Cantorul, *reb* Țali, cel cu glasul de aur, e un bărbat lung și bălan, cu nasul încovoiat ca un corn, cu niște perciuni subțirei și cârlionțați și o barbă blondă și creață, de-ți pare că-i lipită. Cine-ar crede că un slut ca ăsta are o mândrețe de fată, frumoasă și delicată?... „Fata cantorului“ este fiica *lui,* iar Țali cantorul este tatăl *ei,* care se laudă (față de toți cu fata „unică la Dumnezeu și la el“. Un singur cusur are fata – nu vrea să se mărite: „Pe oricine i-ai propune, răspunsul e: nu și iarăși nu!“. Dar nu-i nimic, când i-o veni ei ursitul adevărat, o să spună da, că de nu, o trage el de cosițe. (Și la nevoie se va mai găsi și-un băț!) Da, așa spune chiar Țali cantorul arătându-și, în glumă, firește, bastonașul de bambus cu măciulia de fildeș veche și gălbejită.

În sinagoga rece oamenii și-au isprăvit rugăciunea de seară, dar până la *hakufes* mai e. Deocamdată se ține la *„Atu oreiso lodaas...“*[23], iar printre gospodarii de vază, care stau așezați la peretele dinspre răsărit, se și împart textele versetelor acestei rugăciuni – câte un verset fiecăruia. Fiece credincios, de la locul unde se află, îl va cânta în felul său și cu intonația sa. De fapt, cântarea e una și aceeași pe toată fața pământului, dar pentru că fiecare om își are glasul lui, timbrul lui, la care se mai adaugă emoția clipei, până la urmă nimănui

nu-i izbutește chiar așa cum ar fi voit să cânte, iar finalul versetului, pe care oricine și-l dorește cât mai de efect, se cam pierde pe drum!

Sinagoga rece e destul de spațioasă, de largă și de înaltă, dar nu are tavan, ci doar un acoperiș subțire, din care cauză i se și spune sinagoga „rece“. În interior, acoperișul ei e zugrăvit în chip de cer albastru. Ba puțintel prea albastru, aproape verzui. Pesemne că zugravul și-a cam încurcat vopselele. Strălucitoarele stele sunt și ele cam prea mari. Fiecare stea, ceva mai mică decât un măr și aducând destul de bine cu un cartof, e tivită cu aur. Acești cartofi – vreau să spun aceste stele – sunt orânduite, nu ferit-a Dumnezeu, chiar ca stelele de pe cer, fără vreo simetrie adică, ci stau în rânduri-rânduri apropiate și dese, stea lângă stea! Din centrul acestui „cer“ atârnă în jos niște lanțuri grele de alamă de care sunt prinse candelabrele antice din alamă galbenă, înverzită de vreme. Din aceeași alamă străveche, galbenă, sunt lucrate și sfeșnicele de pe pereți. Și în toate sunt înfipte lumânări. Toate lumânările ard și e atâta lumină, încât ți se pare că mai multă lumină nici n-ar putea fi.

De unde s-au adunat, nu le fie de deochi, atâta norod de bărbați și de femei, atâtea femeiuști, și flăcăi, și fete, și copilași? Șulem e pentru prima oară acolo, la sinagoga rece, și pentru prima oară îi vine în minte versetul: „Ce frumoase sunt, Iacove, sălașurile tale!“. Nu prea izbutește să-și facă rost de un loc ca să stea jos. Noroc că l-a recunoscut ceaușul – e doar feciorul lui Nuhăm Rabinovici – așa că e musai să i se facă loc, și încă pe banca de onoare, lângă gospodarii de frunte.

La ce rugăciune s-o fi ajuns? se întreabă el. Zarva, hărmălaia sunt atât de mari, încât nu-l mai auzi pe cantor, nici pe coriști. Zadarnic strigă unii: „Liniște!“; zadarnic se tot agită ceaușul și bate cu pumnul în masă: „Liniște!“. Femeile tinere trăncănesc, fetele râd, copiii ciripesc.

Iată și un băiețaș care plânge cu lacrimi amare. „De ce plângi, băiețaș?“ Din nebăgare de seamă, i-a aruncat cineva mărul de pe steguleț și lumea i l-a strivit sub picioare. Ce-o să se facă el acum fără măr?... Alături șade un flăcău. Rânjește; își râde de drama copilului. Înciudat, Șulem intră în vorbă cu flăcăul: „Ce-i râsul ăsta?“, și flăcăul, cu același rânjet, îi răspunde: „Un copil tâmpit!“. Pe Șulem, vorba asta îl scoate din sărite: „Da’ tu, la vârsta lui, aveai mai multă minte?“. De astă dată șmecherul nu mai râde, ci răspunde golănește: „Câtă minte aveam eu la anii lui, nu mai știu, dar că acum am mai multă minte în călcâiul meu decât ai tu în căpățâna ta, asta-i sigur – cu toate că tu înveți în ...«clase» și ești feciorul lui Nuhăm Rabinovici!“. De nu ar fi avut loc sfada asta în sinagoga rece, printre atâta lume străină, altfel s-ar fi răfuit feciorul lui Nuhăm Rabinovici cu neghiobul de flăcău. Acolo însă, s-a văzut nevoit să tacă, pentru că nici una, nici două ar fi putut fi pălmuit de nerușinatul acela. În același timp, prin tumultul și zarva sinagogii se fac auzite multașteptatele cuvinte: „Prea onoratul *reb* Simșen-Zeiv, fiul lui *reb* Haim-Țvi Hacohen! Preia Tora cu cinste!“... „Prea onoratul *reb* Moișe-Iacov, fiul lui *reb* Nahman-Dov Halevy! Preia Tora cu cinste!“[24] Ceea ce înseamnă că procesiunea solemnă de *hakufes* a început. Dar unde să fie fata cantorului?

„Ție mă rog, Doamne, miluiește-mă!“ Așadar, primul tur s-a terminat cu cântecul popular „Haida“ și cu un joc vesel Cu

vocea lui răgușită și cu aceeași intonație, ceaușul cheamă din nou în gura mare: „Prea onoratul cutare și cutare… Preia Tora cu cinste!“… „Prea onoratul cutare și cutare… Preia Tora cu cinste!“ Și uite așa s-a terminat și cel de-al doilea tur, și al treilea și al patrulea… După fiecare tur urmează același cântec popular și același joc vesel. Dar fata cantorului tot nu se vede!

Șulem n-are astâmpăr, caută în juru-i; poate totuși va zări-o! Nu-i. Nici ea, nici prietena ei. Nu cumva o fi vrut să-l păcălească?… Dar dacă n-a putut veni?… Dacă i s-a întâmplat ceva?… Poate că s-a aflat înțelegerea lor și au încuiat-o în casă!… Țali cantorul ar fi în stare și de una ca asta! Un om care-și trage fata de cosițe și o amenință cu bățul!… Gândurile negre, presimțirile sumbre sunt fără număr…

Ceaușului i se năzare că dacă fiul lui Nuhăm Rabinovici se învârtește mereu de colo până colo, tot privind în jur și nemaigăsindu-și loc, pesemne că așteaptă și că râvnește din tot sufletul să fie și el poftit la *hakufes.* Sau poate că vreun epitrop i-o fi făcut cu ochiul, ca să-l onoreze și pe feciorul lui Nuhăm Rabinovici cu o Toră. Dar cum a fost, cum n-a fost, s-a întâmplat că, la un moment dat, printre alte nume, Șulem l-a auzit și pe al lui: „Tânărul Șulem, fiul lui Menahem-Nuhăm Rabinovici! Preia Tora cu cinste!“… Tot sângele îi năvălește în obraji, nefiind în stare să îndure privirile atâtor credincioși ațintite asupra lui. Se simte ca orice adolescent atunci când e poftit la *mafter*[25]*.* Și până să-și dea seama pe ce lume se află, ceaușul îi și aduce o Toră. Șulem se pomenește în rând cu mai mulți evrei vârstnici, cu o Toră mare în brațe. Procesiunea începe. Cantorul Țali pășește în fruntea procesiunii și cântă: „Cel ce ocrotește pe obidiți ne va ocroti și pe noi!“. Tinere femei și fete se îngrămădesc, sărută pe rând sulurile sfinte,

urându-i și lui Șulem: „Să ajungeți cu bine la anu'!“. Lui Șulem i se pare tare curios că i se spune „dumneavoastră“ și se simte profund mișcat de cinstea neașteptată care i s-a făcut. În sinea lui e mândru că pășește în rând cu bărbații – unicul băiat printre atâția oameni maturi. Și asta numai pentru că el nu-i un fitecine, ci fiul lui *reb* Nuhăm Rabinovici, cu alte cuvinte, „un băiat de familie“. Deodată, în toiul vacarmului, simte că cineva îi sărută mâna: „Să ajungeți cu bine la anu'!“… Șulem ridică privirea. Și o vede pe ea, pe fata cantorului, iar alături – se putea altfel? – pe prietena ei.

Toate cerurile se deschid larg și îngerii coboară cântând imnuri de slavă. Ei slăvesc lumea creată de Dumnezeu – o lume bună și dulce, frumoasă și dragă! Slăvesc pe oamenii creați de Dumnezeu – oameni buni și blânzi, frumoși și dragi! E atât de bine, că-ți vine să plângi de fericire. Inima lui Șulem cântă parcă și ea către îngeri: „Pace vouă, îngeri ai dumnezeirii!“.

Ce-i drept, în primul minut, Șulem s-a simțit stingherit. I se părea ciudat. Cum așa, în loc să sărute Tora, fata i-a sărutat mâna? O fi făcut-o spontan, fără nici o intenție? Ba nu, a fost un gest intenționat! Asta o citise în ochii ei surâzători. Era atât de uluit, încât n-a lipsit mult să scape Tora din brațe. Era cât pe ce să se oprească o clipă, să mai privească o dată frumoșii ei ochi, și poate chiar să-i spună câteva cuvinte. Dar nu avea cum. Enoriașii care-l urmau în procesiune nu i-o îngăduiau. Lungul șir trebuia să-și urmeze drumul. Sulurile sfinte trebuiau predate, pe rând, altora.

Procesiunea continuă. Abia când a ajuns în fața amvonului și a predat ceaușului Tora, Șulem a mai întors o dată capul, în speranța că o va zări pe fată, fie și de departe. Dar nu, fata nu se mai vedea. Așa că automat o pornește cu următorul colind – merge la pas după ceilalți evrei, doar așa, ca să umble; mai dă un ocol căutând-o din ochi – dar fata cantorului ia-o de unde nu-i. A dispărut. Șulem aleargă afară, o caută prin curtea sinagogii – nicăieri!!... Să fi fost un vis? O nălucire? Nu. N-a fost vis, nici nălucire. Pe mâna lui mai simte și acum sărutarea unor buze calde. Merge mai departe, dar parcă nici nu atinge pământul! I se pare că are aripi, că zboară, că plutește. Și îngerii plutesc laolaltă cu el, plutesc prin văzduh însoțindu-l chiar la sinagoga mare. Acolo, ceremonia de *hakufes* e în toi. Tata are o bună dispoziție, cu totul sărbătorească. În vechiul lui caftan de mătase, din care se zărește pe-alocuri căptușeala galbenă, tata pare chipeș și grav ca niciodată. Lângă el stau cei doi gineri de lux – de o parte Leizer-Iosl, de cealaltă Maghidov. Amândoi fac glume și, după obiceiul lui, tata îi ascultă atent și râde. „Unde mi-ai întârziat?“, îl întreabă tata pe Șulem, dar nu, Doamne ferește, spre a-l dojeni, ci pur și simplu din curiozitate. – „La sinagoga rece!“, răspunde el și se laudă că acolo l-au onorat cu o *hakufe.* Tatei, acest lucru îi place: „Foarte frumos din partea lor!“. Dar ginerii fac haz pe seama băiatului lui Nuhăm Rabinovici. Unul îl întreabă dacă la sinagoga rece a făcut cunoștință cu Oizer Dalim[26]. Celălalt observă: „Ce să caute acolo Oizer Dalim? Păi acolo e un nepot al lui Oizer Dalim!“. Și tustrei fac haz de glumă, iar Șulem nu mai puțin.

Ce noapte, ce noapte! O noapte ca asta nu poate fi decât de Simhestoire, la *hakufes*!

57

CRIZA

> Șulem se vede înșelat amarnic în sentimentele lui cele mai sfinte. Eroul se îmbolnăvește de tifos. După boală, devine alt om. Adio, copilărie!

Ori de câte ori eroul acestor istorisiri coboară în adâncile catacombe ale depărtatei sale copilării spre a mai scoate la lumină și aerisi amintirile acelor ani apuși pentru totdeauna; ori de câte ori se adâncește în experiențele adunate mai târziu în marele iarmaroc al lumii, căruia i se zice „viață“; pe toate le cântărește acum cu minte ageră și la rece – și se miră cum, suportând atâtea lovituri necruțătoare, atâtea păcăleli crude și dezamăgiri amare, a rămas totuși întreg și nevătămat, gata să primească noi lovituri, alte și alte dezamăgiri. Loviturile, oricât de grele, se mai vindecă; dezamăgirea însă lasă în suflet urme adânci și pentru totdeauna.

Eroului acestei biografii i-a fost dat să fie lovit moralicește și păgubit materialicește. Așa cum cititorul va vedea în capitolele următoare, i-a fost dat să simtă ce vasăzică pierderea unui capital important într-un timp scurt, din pricina diferitelor speculații în care mereu a fost băgat de diverși Menahem-Mendel[27] și poate spune cu conștiința curată că pe el l-a durut nu atâta pierderea banilor, cât faptul că oamenii l-au înșelat, faptul că el însuși s-a înșelat în

aprecierea oamenilor. Dezamăgirea, iată ce l-a ros întruna și i-a scurtat zilele.

Încă pe vremea când, băiat mai răsărit, se îndrăgostise prostește de fata cantorului, a primit prima palmă, prima amară dezamăgire, la care nici el și nici alții nu s-ar fi putut aștepta. Era de presupus, să admitem, că părinții aflând de acest roman nesăbuit vor strica îndată o legătură atât de absurdă. Era de așteptat ca Țali cantorul s-o tragă pe fiică-sa de codițe sau s-o atingă cu bastonașul – și nu în glumă, ci serios. Dar cine putea presupune că, în chiar timpul când se arăta sentimentalicește legată de Șulem, fata cantorului era îndrăgostită de un vânzător rus de la marele magazin de fierărie al lui Kotelnikov, că într-o sâmbătă seară, curând după noaptea de Simhestoire care v-a fost descrisă, va fugi cu el, că va intra într-o mănăstire de călugărițe, după care, botezându-se, se va mărita chiar cu acel simbriaș al lui Kotelnikov?...

Fantezia unui scriitor, oricât ar fi de bogată, nu va fi niciodată în stare să creeze ceea ce însăși viața e în stare. Desigur că bietul Țali cantorul a alergat peste tot nebunește să caute sprijin și protecție, ba la arhimandrit, ba la stareța mănăstirii și cred că a ajuns și la *gubernator.* Dar toți i-au ajutat cu un oftat. Târgul fierbea ca un cazan, toată lumea era întoarsă pe dos. Să fi fost măcar fata unui anonim, fata unui evreu oarecare, mai calea-valea; se mai întâmplă nenorociri pe lume, n-ai ce-i face. Dar nenorocirea a fost să se întâmple tocmai unui cantor, duhovnic spiritual, membru al clerului! Cine să-i mai îngăduie acum să oficieze la amvon? Se năștea întrebarea: din ce va trăi? Unde mai pui rușinea față de enoriașii sinagogii reci? Cum, e puțin lucru? Pentru că se vor

întreba toți: de ce povestea asta a trebuit să se întâmple tocmai cantorului *lor,* și sinagogii *lor*?...

Dar ce contau toate aceste necazuri, umilințe și supărări pe lângă iadul care s-a căscat atunci în sufletul adolescentului îndrăgostit la disperare de fata cantorului, cea care-l înșelase atât de urât, dându-l pe el, băiat de familie onorabilă, pe un simplu vânzător din prăvălia lui Kotelnikov? De ce a trebuit să-și râdă de un băiat nevinovat, trimițându-i asemenea scrisorele? De ce a trebuit să-i sărute mâna de Simhestoire, la *hakufes* și să-i jure dragoste veșnică și câte altele?! Fuga ei cu vânzătorul doar nu era urmarea unei pasiuni de moment, a unui amor izbucnit pe negândite; era un lucru chibzuit cu mult înainte. Abia acum Șulem își dădea seama de ce odată, logodnicul prietenei ei, flăcăul cu labele îi suflase la ureche că dacă-i vorba de fata cantorului, păi să știe că va avea a face cu un „rupe-oase“. Acum știa cine-i acel „rupe-oase“. La acest gând îl treceau toate nădușelile. Își blestema viața, blestema ziua când a cunoscut-o pe fata cantorului, îl blestema pe vânzătorul cu labe, pe vânzătorul din fierăria lui Kotelnikov și pe toți vânzătorii din lume. „Ah, ce bine-ar fi să izbucnească un foc, să facă scrum toate prăvăliile de fierărie din oraș. Sau să se stârnească un uragan care să facă praf toate prăvăliile și clădirile din oraș. Da, să se despice pământul și să înghită întreg Pereiaslavul, cu podul lui, cu periferia lui cu tot, așa cum l-a înghițit odată pe biblicul Koreh! Nu mai are pic de milă – nici de ai săi, nici de străini, de bătrâni sau copii, piară toți și toate! Șulem blestema lumea creată de Dumnezeu – o lume atât de falsă, atât de urâtă și de stupidă! Îi blestema pe oameni – făpturi ale lui Dumnezeu, dar atât de fățarnice, urâcioase și stupide!...

Cufundat în asemenea gânduri întunecate, Șulem se întorcea odată de la școală. Simțea că are capul greu ca de plumb. Prin fața ochilor îi pluteau niște cercuri, niște figuri caraghioase și stranii. Cercurile se lățeau, figurile se topeau ca neaua în soare și în locul lor răsăreau alte figuri. De mâncare nu-i ardea. Mama vitregă se mira foarte. „A crăpat un urs în pădure!“, spunea ea cu veninul de totdeauna. Dar Șulem nici nu se mai ține pe picioare. Se trântește pe canapea. Tata se apropie de el, îi pipăie fruntea. Parcă i-a spus ceva, parcă l-a întrebat ceva… Îi răspunde, dar habar n-are ce a fost întrebat și ce a răspuns! Nu știe, nu mai ține minte. I se pare că aude vorbindu-se ceva despre „stomac“, „doctor“, „farmacie“ și simte că cineva i-a dat să bea dintr-o linguriță ceva amar, cu miros de migdale… Ah, capul, capul!… Pe dinaintea ochilor se deapănă acum niște gheme care-i pătrund în urechi și țâșnesc de acolo cu un țiuit prelung. Un soi de furnici îi zgârie pielea și vinele, mișunându-i prin trup și gâdilându-l. De undeva, de pe un munte parcă, se rostogolesc o mulțime de pungi – pungi nenumărate, câte vrei… Niște oameni vor să le apuce, dar nu izbutesc… Curios: deși stă cu ochii închiși, vede totul, tot ce se petrece în juru-i. Nu aude; din cauza șuierăturilor din urechi îi e cu neputință să audă, de văzut însă, vede tot. Toți sunt aici. O droaie de prieteni, de altădată și de acum, precum și altă lume. Prietenul Șmulik, Pinele al lui Șimele, Eli al lui Dodi, Iței al lui nenea Pine, clientul lor Volfzon… Dar ce-i mai nostim, că vânzătorul lui Kotelnikov oficiază la amvon și cântă: „Ție ți-a fost hărăzit să vezi…“, iar fata cantorului se bate cu pumnul în piept, pentru iertarea păcatelor… Și parcă se aude un murmur înăbușit venind din sinagoga rece – niște voci ciudate care plâng cu sughițuri. E rugăciunea morților. În fiecare sâmbătă

seară, morții își fac rugăciunea la sinagoga rece. Cine n-o știe? Dar pe Șulem nimic nu-l surprinde, nici măcar faptul că vânzătorul lui Kotelnikov, deși creștin, cântă „Ție ți-a fost hărăzit să vezi…“ cu o intonație evreiască… Într-o singură privință e nelămurit: cum se face că prietenul lui, Șmulik orfanul, a fost mai adineauri aici, iar el nu l-a întrebat nimic despre comoară? Cum e cu putință să uite un lucru atât de important? Deschide ochii să-l caute pe Șmulik, dar nu-l poate găsi. Nici Șmulik nu-i, nici ceilalți care numai ce se aflau aici. Unde să fi dispărut cu toții? Iarăși închide ochii și ascultă atent cum îi ticăie inima și cum îi zvâcnesc tâmplele – simte că-l trec toate sudorile. E lac de nădușeală. Buricele degetelor îi sunt umede și umflate ca după o baie de abur. Părul îi e ud și lipit de frunte. Simte o mână rece atingându-l, și aude un oftat cunoscut. Deschide ochii – tata! Lângă el, Volfzon, colectorul cu ochelari negri și alte câteva persoane. Îi vede pe toți stând și privindu-l cu milă. Aude și pricepe că despre el e vorba, aude spunându-se mereu: „Criza“ – dar despre ce criză o fi vorba? Și e cât se poate de mulțumit că dintr-odată a devenit răsfățatul tuturor, că toți se interesează atât de el! Și mai mult decât oricine tata, care se apleacă deasupra lui și-l întreabă ce ar dori? Nu-i răspunde imediat, vrea mai întâi să cugete bine-bine, să vadă pe ce lume se află și ce se petrece cu el. Abia după câteva minute își vine în fire și pricepe că a fost bolnav, foarte bolnav probabil, și că acum îi este mai bine. Mai bine? Pe cât se poate de bine! Și când își dă seama, își udă cu limba buzele uscate și scapă un cuvânt, doar un cuvânt:

— Agrișe!…

Tata schimbă o privire cu ceilalți oameni aflați la căpătâiul bolnavului și-l întreabă din nou:

— Agrișe? Ce fel de agrișe?

— Dulceață! răspunde bolnavul cu o voce neașteptat de groasă – o voce care la început sună mai subțirel, ca un soprano, iar apoi se îngroașă și coboară spre bas. Bolnavul însuși se sperie auzindu-și glasul. Nu și-l mai recunoaște. Cât timp a zăcut bolnav s-a schimbat atât de mult încât, după câteva săptămâni, când s-a dat jos din pat și cu mare greutate s-a târât până în salon ca să se privească în oglindă, mai să nu se recunoască! În fața lui stătea cu totul alt omuleț. Înainte fusese un băiețaș simpatic, cu obrăjori roșii și pufoși, sprinten și vioi, cu ochi surâzători, cu o freză bine rotunjită din foarfece și cu un ciuf blond și creț pe frunte. Acum obrazul a pălit, obrajii s-au tras, ochii s-au mărit, privirea a devenit gânditoare iar trupul a crescut în înălțime. Părul lui blond și ondulat i-a fost tuns până la piele, de parcă-i tătar. Ce mai, acum e cu totul alt băiat!

Dar Șulem s-a schimbat nu numai ca înfățișare. S-a transformat în totul. În sinea lui simte că a trecut printr-o criză și-i pare nespus de rău după trecutul lui copilăros și naiv, care nu se va mai întoarce niciodată, care nu se va mai repeta nicicând!... Și chiar astăzi, retrăind în amintire acei ani fericiți, autorul, care înaintează spre următoarele capitole, mai privește o dată înapoi cu nostalgie și cu un dor tăcut își ia rămas-bun pentru totdeauna de la anii cei mai frumoși ai vieții sale.

— Rămâi cu bine, copilărie!

1. Personaj legendar, dușman de moarte al evreilor.
2. Poet și filolog care a trăit în Germania și a scris în limba ebraică (1725-1805).
3. Filolog și poet de limbă ebraică, originar din Lituania (1794-1878).
4. Scriitor și traducător în limba ebraică, originar din gubernia Moghilev (1819-1899).

5. Scriitor și luptător pentru emanciparea evreilor ruși (1788-1860).
6. Scriitor și publicist de limbă ebraică (1842-1885).
7. Judecător de pace (rusă).
8. Limită (rusă). În Rusia țaristă, evreii aveau dreptul să se stabilească numai în anumite localități din partea de vest și de sud-vest a imperiului. Era așa-numita *certa.*
9. De la denumirea rusească *Podvorki.*
10. Ziar reacționar care apărea pe atunci la Kiev.
11. În original, joc de cuvinte.
12. *Călăuza rătăciților*, titlul principalei opere filozofice a lui Maimonide.
13. De vânzare diferite vinuri marca Malul sudic (rusă).
14. Scriitor. (rusă).
15. Dascălul care învăța fetele să scrie idiș, în particular, dat fiind că ele nu umblau la *heider.*
16. Dă, boierule! Maimuță bună! Americană! (Într-o rusească stâlcită.)
17. Punctu', punctu', virgula,
Minus – strâmbă-i mutra ta,
Două brațe, cap – nimic,
Piciorușe și-un buric.
18. Nu știu cine-a mâzgălit
Da' eu, prostu', am citit.
19. Pictor (rusă).
20. Numele unui ziar în limba ebraică.
21. Loc îngrădit în care se putea face baie (rusă).
22. Colindul prin sinagogă, cu sulurile sfinte în brațe, în seara de Simhestoire.
23. „Ți-a fost hărăzit să vezi…" (ebraică).
24. Formula prin care enoriașii sunt poftiți să preia o Tora, cu care vor intra apoi în procesiunea de *hakufes.* Aceste Tore sunt predate, pe rând, enoriașilor.
25. Citirea Torei.
26. „Ocrotitorul obidiților", adică Dumnezeu; începutul rugăciunii care se citește de *hakufes.* Expresia e folosită în popor ca o poreclă pentru „calic".
27. Personajul central din scrierea cu același nume a lui Șalom Alehem (în românește a apărut sub titlul *Romanul unui om de afaceri*). Pentru autor, ca și pentru popor, Menahem-Mendel a devenit prototipul omului sărac, în goană după noroc și veșnic dezamăgit de „afacerile" lui.

PARTEA A PATRA

58

ȘULEM DĂ LECȚII

Ce înseamnă să dai lecții. Învățători tineri și bătrâni. Importanța gramaticii. La Șulem se ajunge prin protecție. În grădina publică din Pereiaslav și acasă la mama vitregă. Soluția de compromis a colectorului. Șulem capătă o slujbă și își împachetează cărțile.

Ar fi greu să spunem acum a cui a fost inițiativa, mai precis cui îi trecuse prin minte ca un tânăr care n-a împlinit încă șaptesprezece ani, căruia încă nu i-a mijit mustața și care nu a isprăvit cursurile *uiezdnei* să-și ia bastonașul în mână, să-și arunce hăinuța pe umeri și s-o pornească la drum, din casă în casă, pentru a da lecții. „A da lecții“ însemna să prepari băieți și fete la toate obiectele predate în clase, cu obligația de a parcurge cu ei un anumit program și a-i pregăti, într-un timp anumit, ca să poată intra în școală sau să se prezinte la diferite examene.

Examenele deveniseră un lucru obișnuit; erau, cum s-ar zice, la modă. Cine cu gândul nu gândeai se pregătea de examene. Băieți și fete, tineri logodiți și proaspeți gospodari, până și evrei cu barbă – toți se repeziseră la gramatica lui Govorov, la aritmetica lui Evtușevski, la geografia lui Smirnov, la geometria lui Diesterweg. Toți se apucaseră să învețe pe dinafară fabulele lui Krîlov și să tocească dicționarul. Se declarase parcă o epidemie, care se numea *examene*! Se

înțelege că la o epidemie atât de răspândită, profesorii din oraș nu mai ajungeau. Profesori evrei profesioniști erau propriu-zis doi: unul bătrân, Monisov, care era știrb și mai mult scuipa decât vorbea – pe lângă că era și surd ca o ciubotă; și unul tânăr, Noeh-Usel, care preda franceza și purta o uniformă albastră de student întârziat, cizme lucitoare și se pricepea să ceară prețuri. Urmau la rând Iți „scriitorul“ și frate-său, Avram „scriitorul“ – doi ovreiași spilcuiți cu obrajii roșii și pufoși. Aceștia luau, dimpotrivă, prea ieftin – în schimb erau certați cu gramatica rusă și habar n-aveau cum se formează cuvântul *peceneghii.* Adică, de fapt, știau ei că în cuvântul *peceneghii* trebuie să existe pe undeva un *iati*[1], dar nu puteau ghici în ce loc anume să-l pună: după litera *p*? după *cea*? după *n*? sau taman după *g*? Același lucru cu litera *s* și cu *ș.* De pildă, când era vorba de cuvântul *sușa* (uscat) sau de *Sașa* (diminutiv al lui Aleksandr), cei doi erau în stare să scrie la nimereală, când *Șusa,* când *Sușa,* apoi *Șușa* sau *Sașa* – *Șasa* – *Șașa*... În rândurile tineretului din oraș circula chiar o anecdotă – cică li s-ar fi propus celor doi frați să binevoiască a traduce în rusește cuvintele: „Sașa s-a uscat pe uscat“. Și atunci unul din frați a scris: *Sașa sușilsa na sușe*“, iar celălalt nota așa: *Șașa șușilșa na șușe.*

Bineînțeles, nu era decât o anecdotă! Dar ce mult i-a costat pe sărmanii scribi când anecdota le-a ajuns la urechi! Aveau și de ce să le fie ciudă: cum așa, ei învățaseră un oraș întreg să scrie, îl învățaseră din tată-n fiu și acum să vină niște băiețandri cu caș la gură și să scornească anecdote pe seama lor! Dar, cu sau fără anecdotă, gramatica devenise un articol de circulație. Fără gramatică nu puteai face nici un pas. Lucrurile ajunseseră atât de departe, încât până și unchiul

Pine, căruia, după cum știți, îi era silă de „clase“ ca evreului habotnic de slănină, a fost nevoit să admită că gramatica e un lucru foarte bun. El e un om care cutreieră iarmaroacele – zicea – face comerț cu Moscova, se bucură de trecere la autorități și se descurcă destul de bine cu rusească lui dar… simte că-i lipsește gramatica! (când rostea cuvântul „gramatică“, împreuna cele cinci degete).

Cu toate acestea, pentru ca nepotu-său Șulem să nu-și mai dea aere, unchiul Pine a găsit de cuviință să adauge că el nu înțelege de ce, dacă știi gramatică, trebuie neapărat să umbli în capul gol, să nu-ți speli mâinile când te așezi la masă și să scrii în zi de sâmbătă? Mă rog, lui i se pare că poți foarte bine să cunoști gramatica și cu toate astea să umbli cu șapca pe cap, așa cum cere religia, să te speli pe mâini pentru masă, așa cum cere religia și să nu scrii sâmbăta, așa cum cere religia. Pesemne că unchiul Pine, ca un adevărat om evlavios, era de neînduplecat: în ruptul capului nu voia să uite vechiul păcat al lui Șulem de a fi mâzgălit gardul într-o zi de sâmbătă… Dar cine se sinchisește de unchiul Pine? Când un tinerel primește bursă, și dă lecții, și câștigă „aur“ (oamenii trag de el, se bat pentru el, toți țin morțiș ca el și nu altul să le pregătească odraslele pentru „clase“), cum să nu se umfle în pene? Oamenii caută să ajungă la el prin protecție, prin colectorul cu ochelari negri care-i prieten cu *reb* Nuhăm Rabinovici, ca el, colectorul adică, să fie atât de bun să obțină din partea tatălui ca tatăl, la rândul lui, să obțină din partea băiatului măcar o jumătate de ceas pe zi: „Se aude că Șulem al dumitale e bun la mână și că, dacă înveți cu el, treci examenul mai ușor decât cu toți ceilalți!“… Tatei îi crește inima de bucurie, își simte sufletul năpădit de fericire – ce, e de glumă o onoare ca asta?

Numai că bucurii are puține, foarte puține! Ce bucurie-i aceea, spuneți și dumneavoastră, când nici n-apuci să-ți vezi copilul la față? Prima jumătate a zilei Șulem e în clasă, cealaltă jumătate, până seara târziu, e ocupat cu lecțiile. Și când coboară seara, încep plimbările cu prietenii prin gradina publică.

Vara, grădina publică din Pereiaslav e un adevărat rai. Acolo cântă muzica – muzica militară – sub conducerea capelmaistrului regimentului, un evreu cu barbă neagră, cu ochii negri ca cireșele și cu buzele groase. Toate fetele sunt îndrăgostite de bagheta lui, iar el le iubește pe toate deopotrivă și le zâmbește de departe cu ochii lui negri ca cireșele și cu buzele lui groase, agitându-și mai energic bețigașul. Și trompetele răsună, și toba răpăie, și aleile sunt pline de praful stârnit de perechile care se plimbă. Mireasma socului abia scuturat de floare umple văzduhul de dulceață. Numai cine s-a născut și a trăit în Ucraina este în stare să prețuiască, să știe ce înseamnă farmecul unei plimbări într-o seară de vară în grădina publică. Grădina e luminată ca vai de lume, are cu totul vreo trei-patru felinare cu lămpi de petrol, și încă afumate, întunecate, cu sticlele în parte plesnite, așa încât dacă bate vreun vânticel mai îndrăzneț flacăra pâlpâie și se stinge de tot. Dar cui ce-i pasă? Dimpotrivă, dacă vreți să știți, e mai bine că-i întuneric. Băieții și fetele se mai pot opri să schimbe o vorbă, să râdă și să stabilească pentru a doua zi la aceeași oră o întâlnire tot acolo, pe aceeași alee, sub socul abia scuturat de floare…

Și te întorci acasă înflăcărat, încins și flămând ca un câine. Și mănânci ce dă Dumnezeu – o bucățică de scrumbie, un castravete verde, o ceapă cu pâine. Poftă de mâncare, slavă

Domnului, berechet. Cine să se mai spele pe mâini înainte de masă? Cui îi mai arde de rugăciunea de după-masă? De rugăciunea de seară cel puțin, tata nici că mai întreabă, se face că nu observă. Ca să schimbi un cuvânt cu copiii, n-ai când. După ce au mâncat, trebuie să se apuce de învățat, să-și pregătească lecțiile pe a doua zi. Șulem se așază să învețe la lumina slabă a unei lămpi de gaz care arde până târziu, așa că mama vitregă e scandalizată și bombănește întruna, ceea ce îl indispune pe tata. Șulem îi spune că o să-și cumpere gaz din banii lui, ba chiar că o să-și instaleze și o lampă a lui. Dar tata îi atrage atenția, nu cumva să facă una ca asta, dacă nu vrea să-i scurteze zilele! Povestea asta o aude colectorul cu ochelari negri și spune că lui, unuia, nu-i plac ciondănelile, așa că se bagă în discuție și împacă lucrurile: dat fiind că băiatul e acum un om independent care, nu-i fie de deochi, a început să câștige o rublă; dat fiind că mai trebuie să învețe și că are în față ultimul examen, ar fi drept să i se dea pace. Și, în concluzie, adaugă: părerea lui este ca Șulem să-și caute pe undeva o gazdă cu casă și masă până după examene și să învețe sănătos. Iar dacă-i vine cumva greu să-și găsească singur ceva potrivit, el, colectorul, o să ia asupră-și această misiune.

Bineînțeles, la început tata nici n-a vrut să audă de un plan atât de aiurit. Dar colectorul avea darul să convingă până și un buștean. Pe deasupra, nu-i plăcea să vorbească mult, ci să tacă și să facă. Așa că, abia plecat, s-a și întors cu o veste îmbucurătoare: a izbutit cum nu se poate mai bine – a găsit pe cineva gata să ofere casă și masă gratuit, cu condiția ca ștrengarul nostru să-și rezerve cam o jumătate de ceas dimineața și o jumătate de ceas după-masă, ca să mediteze

copiii mai mari iar, din când în când, câte o jumătate de ceas sau chiar un ceas ca să-i învețe pe cei mici.

— Da' câți copii sunt la un loc? întreabă tata.

— Ce importanță are? Parcă trebuie să le dea de mâncare? Trebuie doar să-i învețe. Ce-are a face dacă-s trei copii, sau cinci, sau șapte? Știi bine că-ți sunt bun prieten și că n-am să te păcălesc. La ce bun? Sfatul meu e ca ștrengarul să-și ia catrafusele și să se mute împreună cu mine – cât mai repede, ba chiar acum, căci amatori pentru un post ca ăsta se vor găsi cu duiumul. Haida!

Ștrengarul se apucă să-și strângă lucrurile. Treaba asta nu-i ia prea mult timp. Întreaga lui „garderobă" constă din două cămăși, o pereche de ciorapi, un săculeț pentru filacterii, o cărticică de rugăciuni și alte cărți – cărți și iarăși cărți. Împachetând, trage cu coada ochiului la tată-său: obrazul îi e galben ca ceara. Stă și-și tot răsucește bărbița rară, mozolind-o în dinți. N-are cuvinte, dar fiece oftat al lui îți sfâșie inima. În schimb, maștera și-a dat drumul la gură: nu mai contenește să-l compătimească și să spună că ei, una, planul ăsta nu-i place nici de frică. Mai întâi, ce-o să spună lumea? Lumea o să spună – spune-i-s-ar, dă Doamne, toate relele – că vinovată în treaba asta e mama vitregă. Asta-i una la mână. Al doilea, pe cine poate stânjeni un copil care șade la taică-său în casă? O gură mai mult, o gură mai puțin, din asta tot nu se îngrașă supa… Și când au fost să-și ia rămas-bun, a vărsat chiar o lacrimă…

Conducându-l pe Șulem, tata l-a rugat să-și dea cuvântul de onoare că fiecare sâmbătă și-o va petrece acasă. În zilele de lucru, treacă-meargă, dar sâmbăta – pentru numele lui Dumnezeu, sâmbăta…

Sigur, cum să-i refuze tatei astă mică bucurie? Mai ales că și pentru sine, sâmbăta e o satisfacție și o plăcere. Unde se mai prăznuiește sâmbăta ca la tata acasă? Cine mai cântă atât de frumos „Fiți bine-veniți, îngeri slujitori ai Atotputernicului“, ca tatăl lui? În gura cui mai răsună atât de frumos versetul: „De o soață cu toate virtuțile cine are parte?“. Cine mai știe să spună imnurile de slavă, ca tatăl lui? Dar *kidișul?* E drept, toți evreii fac *kidiș*, dar nu pe toate chipurile se așterne atâta lumină divină. E drept, în toate casele evreiești se prăznuiește sâmbăta, dar nu în toate casele vezi pogorându-se solii cerului, îngerii păcii care se rotesc prin văzduh și revarsă asupra casei binefăcătoarea tihnă, sfânta împăcare a acestei zile mari și iubite…

59

IDILA

> Oaspeți de sâmbătă. Beniumenzon, un poet ebraic. *Infernul* lui Dante și *Valea lui Iosafet sau Holera* de Beniumenzon. Cum își frige un poet o bucată de scrumbie pe cărbuni. Feighe-Leie epitropa așteaptă cu nerăbdare praznicul de sâmbătă.

Să-ți aduci un oaspete la masa de sâmbătă însemna nu numai să faci o faptă bună[2]. Lucrul intrase în obicei, devenise un fel de datină. Cel puțin așa se obișnuia la evreii mai cu stare din acea vreme. Un gospodar ca Nuhăm Rabinovici, de pildă, n-ar fi putut concepe să se așeze sâmbăta la masă, fără un oaspete. Pentru el, asta ar fi însemnat o sâmbătă ratată, fără rost.

Și de fiece dată Dumnezeu îi trimitea un alt oaspete. De astă dată, era chiar fecioru-său, Șulem. Nici așa nu-i rău! Dar Șulem nu era singurul oaspete. Afară de el, mai sosiseră încă doi: colectorul cu ochelari negri, pe care-l cunoașteți, și încă cineva, pe nume Beniumenzon, cu care o să vă facem îndată cunoștință.

Cântăreț – dar nu corist la vreun cantor, ci poet, scriitor de limbă ebraică – Beniumenzon scrisese o carte intitulată: *Valea lui Iosafet sau Holera*, o carte foarte frumoasă, într-un stil bombastic, grandilocvent în care autorul descria cum s-a mâniat Dumnezeu împotriva omenirii decăzute și pline de păcate și cum a trimis pe pământ *Holera*, bineînțeles sub înfățișarea unei femei înfricoșătoare și slute – o adevărată holeră – cu un cuțit lung și tăios cu care seceră în dreapta și în stânga. Se înțelege că *Infernul* lui Dante e descris în culori mai îngrozitoare și produce asupra cititorului o impresie mult mai profundă decât *Holera* lui Beniumenzon, dar nu asta era principalul. Principalul era limba, o limbă savuroasă, încântătoare, dulce ca zahărul, pe care holera mai mult ca sigur că nu o merita! Aceasta în ce privește opera propriu-zisă. Și acum, ceva despre autorul ei.

Beniumenzon era un om uscățiv, dar spătos, cu un obraz mare, pătrat și lucios, cu o barbă rară – atât de rară, încât în timp ce mânca îi puteai vedea fiece înghițitură lunecându-i în gâtlej, ca la o gâscă flămândă. Și la fiece înghițitură dădea o dată din cap – în sus și în jos – tot ca o gâscă flămândă. Părul de pe cap îi era la fel de rar, în schimb era lung și-i atârna pe spate în niște șuvițe creț, totdeauna unse cu grăsime, ca să lucească. După moda nemțească, purta o pălărie înaltă și tare. Toate pe el erau vechi, preistorice, dar cât se poate de curate,

periate și călcate. Și pe toate și le făcea cu mâna lui: singur le curăța, le călca, le repara, își cosea nasturii. Se spunea că tot singur își spăla noaptea cămașa pe care o purta peste zi și că până și cravata era o meștereală a lui. Când vorbea el, parcă vorbea din toate mădularele, cu un glas cald, afectuos, cu o expresie umilă, cu pleoapele pe jumătate închise și cu ochii pierduți în fundul capului. Privind la acest personaj, eroul biografiei de față nu o dată s-a întrebat: „Cum o fi arătat cu treizeci, patruzeci de ani în urmă, când încă era tinerel?“…

De unde venise, nimeni nu știa. De-ar fi să ne exprimăm în limbajul mamei vitrege, el se „înnădise“ la noi la îndemnul colectorului, căci „o pacoste aduce alta“… Într-o bună zi, spre norocul lui, colectorul îl adusese aici împreună cu geamantănașul lui cenușiu, taman la un ceas când mama vitregă lipsea de acasă. Când s-a întors și a dat ochi cu personajul cu geamantănaș cenușiu, care tocmai îi citea tatei dintr-o carte, mama vitregă a decretat că ăsta e o pacoste dintre acelea pe care trebuie să le semeni des, dar să răsară rar. Și a mai spus ea, într-o doară, că mai bine nimerea la hanul lui Riven Iasnogradski. Dar era prea târziu. Cum să-l dai pe om afară din casă? Mai ales pe un om ca ăsta care nu are nevoie de nimic, nu vrea nimic și nu pretinde nimic. De dormit doarme pe vechea canapea de mușama, într-un coridor întunecos, între două cămăruțe. Când se aduce samovarul în salon, își toarnă și el apă fiartă în ceainicul lui, mare cât toate zilele. Apoi mai toarnă în ceainic, dintr-o hârtie galbenă, un fel de foi „bune pentru inimă“, scoate din buzunar bucata lui de zahăr și-și soarbe tacticos ceaiul.

Cu mâncarea tot așa. Își ține pâinea la el, în geamantănașul cel cenușiu. E veche pâinea, dar cu cât e mai veche, cu atâta-i

mai bună, mai spornică. Zilnic își cumpără scrumbie, o copeică felia. Se duce cu ea încetișor la bucătărie, se scuză de vreo cincisprezece-douăzeci de ori față de mama vitregă, rugând-o să-i mai îngăduie o dată să pună scrumbia în vatră, pe cărbuni aprinși, ca să se frigă puțintel. Și când bucata de scrumbie prinde să se rumenească, apoi să dai și să fugi: sfârâie și se perpelește și face o duhoare, de zici că ce-i aia. Mama vitregă se jură că data viitoare îl ia la goană cu scrumbie cu tot, dar de fiecare dată își calcă jurământul, pentru că trebuie să ai o inimă de cremene ca să te porți așa cu un om care toată săptămâna se hrănește cu scrumbie prăjită. Excepție face doar sâmbăta. Când vine sâmbăta, Beniumenzon e oaspetele familiei și stă la masă laolaltă cu ceilalți oaspeți. Ba e socotit chiar cu un cap mai presus decât ceilalți oaspeți; de, e om delicat, erudit, emancipat și, mai ales, scriitor-poet. Că e, săracul, mare calic – hm, ce să facă omul? Dacă ar depinde de el, ar fi nabab, dar dacă nu-i noroc!... Omul oftează; stăpânul casei îi răspunde și el cu un oftat. Apoi îi toarnă un pahar de vin, își toarnă și lui un pahar, toarnă și colectorului unul și tustrei ciocnesc urându-și noroc – nu numai lor, ci întregului neam al lui Israel. Și dintr-un păhărel de vin oamenii se înveselesc, limbile se dezleagă și prind a vorbi toți odată. Nu vorbe de clacă, nu baliverne, Doamne ferește, ci lucruri temeinice, scoase din cărți sfinte, din tratate de știință și de filozofie, precum și felurite probleme în legătură cu emanciparea.

Cel mai tânăr dintre oaspeții de sâmbătă, autorul acestor povestiri, se bagă și el în vorbă. Dar față de oamenii mari e atent la orice cuvânt îl rostește, cu toate că cei mari îl socotesc

acum aproape om în toată firea. Mă rog, un tânăr care dă lecții și care câștigă bani nu-i puțin lucru.

De când băiatul nu mai trăiește pe socoteala lui taică-său, ci pe propriile lui picioare, ceilalți doi oaspeți de sâmbătă îl privesc ca pe un adult și-i spun „dumneata“. Pentru colector, băiatul a devenit „client“. L-a și procopsit cu o optime de loz „Braunschweig“ făgăduindu-i, ca și lui taică-său, de altfel, pe același ton și cu aceeași certitudine că, dacă o vrea Dumnezeu, o să pună mâna pe lozul cel mare. Cât despre poetul Beniumenzon, e adevărat că el a devenit un vizitator frecvent al tânărului meditator. Se deprinsese să scrie la măsuța lui Șulem în timp ce acesta se afla în târg, la lecții. Ba o dată și-a adus acolo geamantănașul cenușiu cu hârțoage și pâine uscată. Și în loc să-și mai frigă scrumbia în fiece dimineață la hanul lui Rabinovici și să rabde atâtea umilințe din partea mamei vitrege, a preferat să facă operația la gazda tânărului său amic, la care în cele din urmă s-a și mutat cu tot calabalâcul, stabilindu-se definitiv.

Lucrurile s-au petrecut cât se poate de simplu și de natural. Doi oameni care țin unul la celălalt și care își pot fi de folos unul altuia – de ce să nu stea împreună? Unul e poet și bun ebraist; junele său prieten are o cameră separată, cu un pat larg cât toate zilele! Cui să-i cășuneze dacă vor dormi doi în loc de unul? Că poetul nostru vorbește de te năucește, că nu mai contenește să-și laude propriile stihuri, că până noaptea târziu își citește poemele, și cu atâta patos, de-i dau lacrimile – nu-i nici asta dintre cele mai mari nenorociri. Tânărul său prieten Șulem are, slavă Domnului, un somn bun, iar poetului prea puțin îi pasă că celălalt doarme. Pentru că atunci când el,

Beniumenzon, e în toiul lecturii propriilor sale versuri, poate să se dărâme lumea!

Se naște întrebarea: ce exista comun între personajele mai sus descrise? Ce legătură putea exista, de pildă, între un Nuhăm Rabinovici, gospodar stimat, jumătate hasid, jumătate modern și un lituanian potrivnic hasidismului ca prietenul nostru, colectorul cu ochelari negri? Ce legătură putea exista între aceștia doi și un poet flămând și exaltat ca Beniumenzon? Și cum se putea simți în această ambianță un tinerel plin de viață, cu niște obrăjori pufoși și păr blond cârlionțat? (După tifos, lui Șulem îi creștea părul ca iarba după ploaie.) Ce rost putea avea aici un băiat mai răsărit a cărui inimă îi dădea ghes să evadeze din casă, să hoinărească prin grădina publică a orașului, cu prieteni și fete mai mult sau mai puțin cunoscute? Și totuși trebuie să admitem că între personajele descrise mai sus se stabilise o prietenie trainică, o intimitate de nedescris, un soi de „idilă“, că pentru ei sâmbăta era un prilej de întâlnire multdorită, pe care, cu mare încordare, fiecare o aștepta întreaga săptămână. Când vreunul dintre cei patru avea vreun lucru interesant de spus, de arătat sau de povestit, îl păstra pentru sâmbătă. Oricât te-ar fi torturat Beniumenzon toată săptămâna cu producțiile lui, cele mai bune versuri le lăsa totuși pentru sâmbătă după-masă. După-masă? Vorba vine. În realitate, tot ce meșterise el de-a lungul săptămânii recitea celorlalți *înainte* de masă, *în timpul* mesei și *după* masă.

În ce-l privește pe colectorul cu ochelari negri, el se arăta mult mai practic decât poetul. După ce se întorceau de la sinagogă, iar tata, ca de obicei, îndeplinea ritualul sărbătorii, făcând apoi *kidiș* și spălându-se pe mâini pentru masă,

colectorul se uita în farfurie prin ochelarii lui negri și spunea: „Acuma, poetul nostru o să ne spună desigur ceva!“. Și bietul poet, deși lihnit, lucru ce se putea vedea după înghițitul lui caracteristic, nu se lăsa mult rugat. Recita, în vreme ce colectorul nostru mânca de-i trosneau fălcile, mai înmuind coilicul proaspăt în sosul de pește piperat, mai dând pe gât un păhărel de rachiu tare. Apoi, ștergându-și o mână de cealaltă, exclama entuziasmat: „Extraordinar! Cum nu s-a pomenit de când lumea!“…

Greu de ghicit ce nu s-a pomenit de când lumea: versuri ca ale lui Beniumenzon? Sos piperat de pește ca al mamei vitrege? Poate păhărelul de rachiu? Sau toate la un loc? În orice caz, atmosfera era atât de înălțătoare, încât până și o ființă prozaică și sucită ca mama vitregă se simțea ridicată într-o asemenea sâmbătă, măcar cu atâtica! Gătită în cinstea sărbătorii cu coafura ei à la Berdicev, privea cu ochi binevoitori spre oaspeții casei, zorindu-i să mai ia ceva în gură și să lase vorbăria și pentru după-masă.

Pentru ca imaginea să fie deplină, s-ar cuveni să adăugăm câteva cuvinte și despre o altă ființă care-i aștepta pe oaspeții de sâmbătă cu sufletul la gură. E vorba de Feighe-Leie, epitropeasa. Autorul acestor amintiri a mai descris-o cândva, într-o altă operă a sa (romanul *Băiatul Motl*). Feighe-Leie epitropeasa avea o pisică și pentru că era grasă ca nevasta epitropului, copiii o porecliseră „Feighe-Leie epitropeasa“. Copiii aveau o slăbiciune pentru pisicuțe și, an de an, Feighe-Leie aducea pe lume o generație nouă de pisicuțe drăgălașe. Când pisicuțele se făceau mai mari, erau dăruite cui se nimerea, Feighe-Leie rămânând să-și facă veacul în casa Rabinovici, ca o mâță conștientă de valoarea ei și care nu se

lasă călcată pe coadă. E drept, în ochii mamei vitrege, Feighe-Leie nu conta ca mare cucoană, de aceea încasa adesea câte un picior, câte un băț între coaste sau câte o mătură în cap. La urma urmei, cu ce era pisica mai ceva decât copiii adevărați ai mamei vitrege? Și când era vorba de Feighe-Leie, copiii adevărați ai mamei vitrege nu se purtau nici ei cu mănuși: o chinuiau de moarte, îi smulgeau de lângă ea puii pe când sugeau, și-i făceau viața amară. Dar și la treaba asta era o scuză (la orice poți găsi o scuză): de ce să se poarte copiii cu mâța mai bine decât propria lor mamă cu propriii ei copii? Desigur că atunci când Șulem mai era acasă, avea grijă ca Feighe-Leie să nu fie batjocorită de pomană. Acum, când Șulem nu-i decât musafir, când vine doar o dată pe săptămână, Feighe-Leie îl întâmpină ca pe unul de-ai casei – când intră el, își încovoaie spinarea, își freacă botișorul de picioarele lui, îi trage un căscat lung și se linge pe bot. „Ce-i cu tine, Feighe-Leie?“ o întreabă băiatul și se apleacă s-o mângâie pe căpșor. – „Miau!“, răspunde Feighe-Leie, cu un ton care ar putea să însemne: „Ei, bine că trăim și ne putem vedea!“… și nu contenește să se tot frece de picioarele lui, să miorlăie și să se uite la el ca un biet om, așteptând să i se arunce ceva.

— Nevinovată ființă! filozofează colectorul, oftând.

Iar Beniumenzon, privind la cei trei prieteni ai lui, mai înghite o dată zdravăn și spune că în legătură cu asta are el un poem grozav, care se cheamă *Dumnezeu e milostiv cu toate creaturile Lui.* Și, fără a mai aștepta să-l poftească cineva, dă ochii peste cap și începe să-și recite poemul.

60

SPERANȚE SPULBERATE

Examenele bat la ușă. Șulem construiește castele pe nisip dimpreună cu prietenul lui, Eli al lui Dodi. Cântărețul din trei strune. Șulem trimite directorului H.I. Gurland o scrisoare bombastică. „Clubul“ din tutungerie. Domnul director Gurland răspunde la scrisoare și toate castelele se năruie.

Timpul trece. Băieții cresc. Iată și vara, ultima vară, în care trebuie isprăvit cursul de trei ani al *uiezdnei.* Încă o săptămână, încă două și copiii scapă de *uiezdna* de care s-au lehămetit de tot. Niciodată eroul acestei biografii n-a simțit o simpatie deosebită pentru această școală. Pentru el, *uiezdna* n-a însemnat niciodată izvorul din care s-ar putea adăpa cu înțelepciune și știință. Puținul pe care totuși l-a gustat a fost rodul acelui pom care, pentru acele timpuri, se numea emancipare. Cărți rusești și ebraice, ziare, reviste și diferite publicații – iată hrana pe care o devora cu lăcomie. De mare ajutor i-a fost și „Clubul“, intelectualitatea pereiaslavă de pe atunci, în frunte cu colectorul, cu cei doi gineri de lux, cu poetul Beniumenzon, idealul rămânând însă Arnold de la periferie, cu vasta lui bibliotecă. Singurul lucru care-l lega pe Șulem de *uiezdna* era Eli al lui Dodi, prietenul pe care-l iubea sincer pentru firea lui vioaie, pentru darul de a imita artistic și de a-i strâmba pe toți profesorii, ca un adevărat comediant. Când erau împreună, cei doi băieți răsturnau lumea. Împreună citeau, împreună puneau la cale tot felul de șotii. De ceilalți colegi se țineau departe, fiindcă majoritatea erau grei de cap, ca niște bușteni. Și în vreme ce ceilalți elevi se pregăteau de examene, dârdâind și temându-se, cei doi

prieteni, Șulem și Eli, își râdeau de toată lumea, iar de examene nici că le păsa!

Vara e în toi. Afară e raiul pe pământ. Cel mai bun timp să te scalzi în râu sau să luneci cu barca până departe, în stufărișul înalt și verde de pe celălalt mal. Mai încolo se află o poiană, o întindere smălțată cu nenumărate margarete albe și roșii – iar mai încolo un crâng, mai bine-zis o adevărată pădure. Ca s-o iei la fugă într-un suflet peste această câmpie și să ajungi la pădure, nu-i ușor. Care dintre ei – Șulem sau Eli – va ajunge primul la marginea pădurii? După o asemenea cursă cu răsuflarea întretăiată, se lungesc amândoi în iarba verde și înmiresmată. Cu fața în iarbă stau și zgârie pământul înmiresmat și nisipos, urmărind ba o gâză, ba un gândăcel zburător sau o furnică harnică ce târăște cu piciorușele-i dinainte un fir de pai, o fărâmă de coajă, un ac de frunză. E liniște. O liniște desăvârșită, solemnă și odihnitoare. O liniște care parcă te adoarme. Rar, liniștea e tulburată de ciripitul unui stol de vrăbiuțe care trec deasupra capului – semn de ploaie. Sau de orăcăitul depărtat al unei broaște din stufăriș, care amuțește apoi – iarăși semn de ploaie, deși cerut e senin, albastru ca safirul și până în zare fără urmă de nor. Te simți legat prin toate fibrele sufletului de această pădure, de câmpia cu margarete, de pământul proaspăt, de iarba înmiresmată, de musculițe și gândăcei, de vrăbiuțele zburătoare și de broaștele orăcăitoare, în fine de toată natura ce te înconjoară – fiecare în parte e o fărâmă din această lume și toate la un loc, laolaltă cu oamenii, alcătuiesc un tot, o singură lume, o singură familie. Și toate mișună și freamătă și lărmuiesc – ca într-un adevărat iarmaroc. O întreagă lume care se cheamă „viață“.

Cei doi tineri prieteni se simt bine în această viață. Nu se plâng de trecut, ci se bucură de prezent și așteaptă încă și mai mult de la ziua de mâine. Poartă discuții lungi, liniștite, calme, fără început și fără sfârșit. Cea mai mare parte a acestor discuții se duce în jurul a ceea ce le stă în față: ce va fi mai departe? Copiii își fac planuri, construiesc castele pe nisip, imaginându-și un viitor strălucit, ale cărui culori vii se reflectă, de fapt, în fantezia oricărui tânăr, dar care, în realitate, nu se împlinește niciodată.

Numai că în pădure nu pot rămâne la nesfârșit. Timpul nu stă pe loc. Și, orice s-ar spune, examenele nu-s o joacă. Foarte adevărat, sunt cei mai buni elevi din clasă, dar mai știi păcate? Se poate întâmpla ca tocmai cel mai bun să-și dea uneori în petic. Un singur om era sigur de succesul lui Șulem: colectorul cu ochelari negri. „Ce examene? Care examene? Ia mai dă-le cu tifla!“... Așa pleda colectorul care purta în cârcă toate problemele și toate grijile „ștrengarului“, mai ceva decât propriul său tată. De aceea poate că nimeni nu s-a bucurat atâta de vestea cea bună pe care Șulem a adus-o într-o zi acasă, și anume că el și colegul Eli al lui Dodi sunt scutiți de examene.

— Slavă Domnului! Am scăpat de examene, am legat cartea la gard! Acum putem zburda! zicea mereu colectorul.

Și de bucurie, în seara aceleiași zile, i-a adus ștrengarului, la gazda lui, o scrumbie și două franzele, iar într-un buzunar – o sticluță de rachiu. Și tustrei, împreună cu Beniumenzon adică, au tras un chef cum a poruncit Dumnezeu. Poetul – după cum chiar el spunea – s-a simțit inspirat și pe loc a compus o „odă“: *Cântărețului din trei strune să-i închinam cântare...*

Prin „trei strune“, poetul înțelegea cele trei clase pe care Șulem tocmai le terminase.

Acum începea o nouă poveste: ce va face mai departe? Pe ce drum va apuca, spre a-și face un rost? În acest scop apărură pe scenă toți vechii noștri prieteni: ambii gineri de lux, Arnold de la periferie, rudele și ceilalți buni prieteni, fiecare cu câte un sfat: gimnaziu; școală rabinică; universitate; doctor; avocat; inginer. Tata umbla răvășit și dezorientat; atâtea profesii și cariere îi făcuseră capul calendar.

Dintre toate proiectele s-au fixat totuși la Institutul Pedagogic evreiesc din Jitomir, care făgăduise să primească pe cei doi elevi eminenți pe *kazionnîi șciot*, adică pe contul statului. În acest scop, hârtiile au și fost trimise la Jitomir, pe adresa directorului Institutului, domnul H. I. Gurland. Spre mai multă siguranță, Șulem a mai adăugat la acele hârtii o scrisoare din partea lui. O scrisoare în limba ebraică, scrisă într-un stil elegant, cam pompos, spre a demonstra directorului Gurland că el nu-i un băiat oarecare – fapt pentru care colectorul nu-și mai încăpea în piele de bucurie.

— Mulțumesc lui Dumnezeu care m-a izbăvit! spunea el – și cu poalele ude își tot ștergea ochelarii negri (fără ochelari, obrazul colectorului pare umflat iar ochii par ca două pernuțe) – ștrengarul e asigurat. Atâtea griji să mai am eu cu *parnusa* câtă grijă îmi fac acum cu el. Orice-o fi să iasă, rabin sau profesor, om tot o să fie, asta-i garantat! Cât despre recrutare, iarăși suntem asigurați. Profesorii de stat și rabinii de stat sunt scutiți de armată. Ne mai rămâne acum să-i găsim o mireasă frumoasă, dintr-o casă cumsecade, cu vreo mie cinci sute de carboave zestre, și o să fie, cum s-ar zice, halal viață!

— Păi dacă-i vorba așa, poruncește, *reb* Nuhăm, ia, să se aducă puțin „Mănăstiresc cușer pentru Pești“…

Dar din păcate colectorul se cam grăbise să se bucure. Căci iată ce s-a întâmplat.

Toate afacerile și îndeletnicirile pe care le încercase Nuhăm Rabinovici se dovedeau până la urmă neîndestulătoare pentru traiul de toate zilele. Iată însă că s-a găsit un chiabur, un rus bogat, pe nume Zahar Nestorovici, care ținea la Rabinovici nevoie mare. Rusul i-a cedat o prăvălie și o pivniță, chiar la fațada noii și marii lui clădiri. Acolo i-a deschis o dugheană cu tabac, tutun și foițe, mutându-l totodată cu vechea lui cramă „La malul sudic“. Și treburile au început a-i merge din plin.

După cum vă amintiți, casa lui Nuhăm Rabinovici fusese dintotdeauna un loc de consfătuire, un fel de club al intelectualilor și, în genere, al tinerilor. Acum, clubul era și mai animat, și mai frecventat de rude, prieteni și clienți. Cine avea puțin timp liber și ținea să întâlnească oameni, să afle ce mai e nou prin lume, trecea pe la tutungerie, să fumeze o țigară și să mai schimbe o vorbă.

Odată se adunase la „club“, mai bine zis la tutungerie, toată crema intelectualității din Pereiaslav. Se aflau acolo toți cunoscuții noștri: Iosi Fruhștein, cei doi gineri de lux, Arnold de la periferie și, se înțelege, erau de asemenea prezenți colectorul cu ochelari negri, Beniumenzon poetul și tânărul lor amic Șulem. Discuția era cât se poate de însuflețită și în fiecare clipă izbucneau hohote de râs. Râsul era provocat de unul dintre gineri, Leizer-Iosl. Acesta ceruse fiecăruia în parte un lucru de nimic, și anume, să binevoiască a explica sensul

cuvântului *masiv*, dar fără mâini! Și pentru că este imposibil ca un evreu să poată explica un asemenea lucru fără mâini, fiecare în felul său demonstra cu mâinile, ce vasăzică vorba *masiv*. De-aici tot hazul.

Deodată, în plin râs și veselie, se deschide ușa și intră poștașul cu un plic mare *zakaznoe,* recomandat adică. Pe plic scria pe rusește, cu slove mari: „Cancelaria Institutului Pedagogic evreiesc din Jitomir“.

— Aha! Asta-i de la el, de la directorul Gurland!

S-a desfăcut plicul și s-a dat citire scrisorii directorului Gurland. Scrisoarea spunea: dat fiind că în Institut durata cursurilor este de patru ani și că din hârtiile și actele primite rezultă că posesorul lor s-a născut la 18 februarie 1859, înseamnă că în 1880, adică peste trei ani, în octombrie, el va trebui să se prezinte la recrutare. Cu alte cuvinte, asta se va întâmpla cu un an înainte de terminarea cursului complet al Institutului pedagogic.

Vestea a picat ca o bombă, ca un trăsnet din senin. În primul rând, cei prezenți au început să se contrazică și să interpreteze tâlcul scrisorii. Ce vrea să zică asta? Cum trebuie s-o înțelegem? Și de ce acest domn director n-a încheiat cu o concluzie mai clară, pentru orientarea lor? Poate că o exista vreo portiță de scăpare, vreo ieșire din încurcătură? Dar toate discuțiile contradictorii, toate dezbaterile au fost zadarnice. Până la urmă au recunoscut cu toții că așa cum doi și cu doi fac patru, jocul e pierdut. Șansele de intrare în Institut erau pierdute. Actele nu puteau fi modificate și directorul Gurland nu era omul să-l duci de nas. Asta era!

Eroul acestor povestiri socotește azi că acea vreme a constituit epoca lui de trecere dintr-o lume în alta. Trebuia

ales un drum pe care să meargă, trebuia întocmit un plan de acțiune, trebuia stabilit, ca să spunem așa, un program pentru întreaga sa viață.

Între Șulem și prietenul său, Eli al lui Dodi, exista o veche înțelegere, plănuită înainte de primirea acelei scrisori: vor pleca împreună la Jitomir; vor sta amândoi într-o cameră, vor învăța împreună. Tot împreună se vor plimba, se vor scălda, vor merge cu barca... Iar în vacanța cea mare vor veni amândoi acasă. A, cum îi vor mai uimi pe foștii colegi cu uniforma lor de la Jitomir! Cum se vor ține la distanță și vor discuta despre Pușkin și Lermontov, despre Byron și Shakespeare, și cu glas tare, ca să-i audă toți și să înțeleagă că astea nu le spun niște pârliți! Cum se vor minuna colegii când vor auzi toate astea și cum îi vor pizmui! Iar fetele roșii de emoție se vor tot foi în jurul lor, căznindu-se chipurile să-și pună mănușile, animate de dorința de a-i cunoaște mai îndeaproape! Pe scurt, o să fie ca-n rai!

Și iată că deodată toate visurile s-au spulberat. Adio Jitomir! Adio Institut Pedagogic! Adio scăldat și barcă! Adio vacanță! Adio prieteni! Adio fete! Adio rai! Adio carieră! Și pe deasupra, când îl mai privești și pe tata, ți-e mai mare jalea. E galben ca ceara. Alte frământări, alte zbârcituri pe obrazul lui. Alte suspine! Doamne, ce-i de făcut?

Beniumenzon poetul nu-i în apele lui. Încearcă ceva, ar vrea să aducă o mângâiere, una cât de slabă – măcar cu un poem nou, dar vai! Nu-i mai arde a cânta!

Colectorul nu prea se mai arată. De câteva ori a zăbovit doar o clipă în tutungerie, spunând că are el pentru ștrengar un plan foarte bun, care să-l asigure pe toată viața, pe el, pe

copiii și nepoții lui. Dar din păcate acum e foarte ocupat, n-are timp. Și odată a plecat și dus a fost.

De atunci n-a mai dat nici un semn de viață.

61

SFÂRȘITUL „IDILEI“

Cine era colectorul? Trei ruble „plus gramatica“ pentru o sărbătoare. Moartea colectorului. Înmormântarea. „A fost un om ciudat.“ Poetul Beniumenzon dispare și ajunge taman în America.

Nimic nu-i veșnic sub soare. A venit și sfârșitul mai sus-descrisei idile. Unul dintre prietenii amintiți a dispărut înainte de vreme și, nu mult după el, și celălalt, iar grupul s-a destrămat.

Safteaua a făcut-o vechiul și cunoscutul nostru prieten, colectorul cu ochelari negri și galoși adânci de cauciuc, iar curând a dispărut și poetul Beniumenzon.

În definitiv, cine era acest „colector“? De unde venea? Unde și pe cine avea el pe lumea asta? Pentru cine trudise întreaga lui viață? Zi de zi își târa picioarele prin noroaie, asudând și așteptând întruna să-i pice lozul cel mare. De ce? Iată întrebări la care e greu să se dea un răspuns cât de cât limpede. Atâta știm, că deseori se ruga de tânărul lui prieten Șulem, „strengarul“, să se ostenească o clipă a-i scrie cu mânuța lui de aur o adresă în rusește. Adresa o dicta așa: *Mesteciko Pogost, Pinskogo uezda, Minskoi gubernii, gospoje Freidka-Etka...*[3]

— *Gospoje Freidke-Etke* – îl corectează ștrengarul după regulile gramaticii.

Și colectorul dictează mai departe:

— *So vlojeniem tri rublea.*[4]

— *Trioh rublei* – îl corectează din nou Șulem, după regulile gramaticii.

— Ce-mi tot bați capul cu gramatica? se încăpățâna coIcctorul, acolo n-au ce face cu gramatica de sărbători, acolo le crapă măseaua după o copeică…

Nu degeaba pe la noi, prin regiunea Volân, umblă o zicală, cum că lituanianul, când pleacă de acasă, pleacă pentru șapte Pești și uită să se mai întoarcă. Colectorul avea și el obiceiul să plece pentru o clipă și să dispară timp îndelungat. Și oricât l-ai fi sâcâit apoi să-ți spună pe unde a umblat, niciodată n-ai fi scos-o cu el la capăt: „Iaca, am umblat, ce zor ai tu?“.

Colectorul dispăruse și de astă dată și nimeni nu știa unde se află.

Odată, într-o dimineață, Șulem se afla la gazda lui și-i ajuta pe elevi la lecții. Deodată se deschide ușa și intră un musafir – tata! Șulem se sperie: „Ce s-a întâmplat?“ – „Nimic. Colectorul e cam bolnav. Ar trebui să trecem pe la dânsul, să-l vizităm…“

Pe drum află amănunte: de mai multă vreme colectorul nu se simțea bine, iar în ultimele zile boala se agravase serios. Din ce în ce, amănuntele devin mai întunecate, mai apăsătoare. Până la urmă, reiese că colectorul e grav bolnav. Mă tem că-i de rău, cugetă Șulem, tata vrea să spună, pesemne, că prietenul nostru e pe moarte… Și așa, discutând, ajung în curtea sinagogii.

Curtea sinagogii e inundată de razele fierbinți ale unui soare de sfârșit de vară. O droaie de copii desculți și pe

jumătate goi se joacă de-a caii și umplu curtea de glasurile lor stridente care țâșnesc din gâtlejurile tinere și sănătoase. E mare bucurie pe ulița evreiască. Oricât ar fi aici de strâmt și de înghesuit, e totuși o plăcere. Ici-colo, se zărește câte un copăcel, răsare câte un fir de iarbă. Hârdăul vărsat în uliță mai potolește puțin praful pe care copiii îl ridică în galopul lor. Ce să-i faci, e vară, se stă mult la aer și, orice s-ar spune, minunată e lumea lui Dumnezeu.

— Uite-aici locuiește colectorul, spune tata. Și amândoi coboară într-un beci, într-un fel de văgăună întunecoasă, rezemându-se de pereții jilavi. Deschid ușa cu o clanță de fier mare și grea și în fața ochilor li se înfățișează următorul tablou:

Pe dușumeaua goală se află ceva acoperit cu negru; alături pâlpâie două lumânări, înfipte în două sticle de mărimi și culori diferite. În dosul lumânărilor, pe scaunul din mijlocul odăii, șade un ceauș cu o barbă încâlcită și caftan ferfenițit.

În dreapta, la perete, unul lângă altul ca niște gemeni îndoliați, stau galoșii – perechea de galoși vechi, adânci și rupți, iar pe pervazul singurului ochi de geam zace o pereche de ochelari mari și negri.

În aceeași zi a avut loc înmormântarea. E lesne să vă închipuiți ce înmormântare putea fi de vreme ce dispărutul fusese în primul rând un om sărman – cine să-l știe, cine să-l cunoască? Al doilea, în oraș dispărutul avea reputația de ateu nedeclarat. Cum însă de înmormântarea lui s-au ocupat niște oameni respectabili, ca *reb* Nuhăm Rabinovici, Iosi Fruhștein,

cei doi gineri de lux, ba a venit chiar și Arnold de la periferie – a fost prima și ultima oară când Arnold a venit la o înmormântare – orașul s-a urnit și oamenii, luându-se unul după celălalt, au început să se adune din ce în ce mai mulți încât, cu totul pe neașteptate, înmormântarea a devenit mare și impunătoare. Calicii și ologii bănuind că-i vorba de o înmormântare grasă, se îngrămădeau din toate colțurile, trăgeau oamenii de poale și făceau gură, că de ce nu se împart pomeni în fața năsăliei. Și era greu să-i convingi că cel care plecase dintre vii era un evreu sărac lipit pământului, ca și ei.

— Atunci de ce i se face o înmormântare ca asta? țineau musai să știe. Dacă bogătaș nu-i și, cum se vede, nici rabin nu-i, de ce i se face o onoare ca asta?

Soarele continua să frigă, când din beciul întunecos a fost scos sicriul acoperit cu negru. Curtea sinagogii și întreaga uliță evreiască erau înțesate de lume. Nimeni nu chemase pe nimeni, oamenii veniseră singuri, din proprie voință. Nimeni n-a plâns, din când în când se auzea doar un oftat. Nimeni n-a ținut cuvântări de doliu, n-au fost rude cărora, conform ritualului, să li se despice reverul hainei sau al rochiei; nimeni n-a spus *kadiș* și n-a stat la pământ în semn de doliu, dar elogiile se făceau auzite: „A fost un om de treabă!“… „N-a fost un sfânt, în schimb a fost un om tare bun și cumsecade!“… „Ajuta toată calicimea din oraș“… „Tot ce câștiga, împărțea!“… „Până și dumicatul de la gură!“… „Se jertfea pentru alții!“… „Lua și de la morți și de la vii ca să-i ajute pe bolnavi…“ …„Nu-i plăcea să-i mulțumești!“… „Nu vorbea niciodată despre el, dar altora le purta de grijă!“… „Ciudat evreu a fost!“… „Nu un evreu ciudat, ci un om ciudat!“… „Da, un om adevărat…“

Înmormântarea a fost sobră, dar frumoasă. Se simțea parcă satisfacția oamenilor, mulțumirea lor că pot răsplăti pe cineva, dacă nu în viață, măcar după aceea… că-i pot arăta măcar un pic de respect pentru anii de chin și de suferințe, de dureri și de amărăciuni. Dureros era doar faptul că el însuși, colectorul cu ochelari negri, nu putea învia măcar pentru un minut, ca să vadă câtă cinste i se arată… Poate însă… cine știe? Ce putem ști noi?… Și în mintea mulțimii se împleteau gânduri și amintiri despre „nemurirea sufletului“, în care răposatul credea, deși îi mergea vestea că-i eretic. Poate că și sufletul lui era acolo și pășea încet după cortegiu, alături de noi, oamenii, și că el știa mai multe decât știm noi înșine, mult, mult mai multe?… Cine știe? Cine știe?…

Din ce în ce, lumea se rărea. Până la cimitir nu mai rămăseseră decât cei mai apropiați prieteni, „clubul“ întreg. I s-a dat un loc modest, așa cum fusese și el. L-au înmormântat departe, într-un colț mărginaș. Peste mormântul proaspăt s-a aruncat o mână de țărână. Și oamenii s-au împrăștiat care încotro. Nimeni n-a plâns. Nimeni n-a ținut cuvântări de doliu. Nimeni n-a spus *kadiș.* Nimeni n-a stat la pământ…

La început, s-a mai vorbit de câteva ori despre el. La „club“, firește. După aceea a fost uitat.

Curând după moartea colectorului, a dispărut și poetul Beniumenzon. Multă vreme n-a știut nimeni de el. Mai apoi s-a zvonit că ar fi la Kiev. După un timp, numele lui a fost din nou auzit în marea „bătălie“ care izbucnise între „învățații din Kiev“, cu care ne vom mai întâlni în capitolele următoare alături de numele unor Moișe-Arn Sațkin, Ițhac-Iacob Veisberg, Dubzevici, Darevski. Abia mult mai târziu s-a aflat

noutatea că Beniumenzon a ajuns taman în America, că acolo e *reverent*[5] și, bineînțeles, *all right.*

Și uite-așa grupul de prieteni s-a destrămat și praful s-a ales din marea prietenie care-i unise. Adio idilă!

62

ȘASE LUNI ÎN PRIBEGIE

> Stingher și îndurerat. Negustorul de piei de oi. Șulem pleacă în lume, în căutarea norocului. Nu ești veșnic musafir. Concurență din partea dascălilor care învățau fetele să scrie. Pizmă și ură provincială. Avrum lăutarul, un al doilea Stempeniu[6]. Scârbit, Șulem se întoarce acasă.

Pierzând doi prieteni atât de buni și de apropiați ca bietul colector și Beniumenzon, eroul acestei biografii nu-și mai găsea loc. Se simțea adânc îndurerat. Dar și mai stingher s-a simțit atunci când micul, unicul lui prieten devotat, Eli al lui Dodi, a plecat la Jitomir. În sufletul lui, fără voie, se strecurase un sentiment de pizmă. Știa prea bine că-i o trăsătură urâtă și nicidecum un sentiment curat. Dar ce putea face dacă totuși îi era ciudă! De ce se cuvenea prietenului său un asemenea noroc, și lui nu? Cu ce era el vinovat că s-a grăbit să se nască vreo câteva luni înaintea lui Eli? Și dintr-un fleac ca ăsta să-și piardă cariera, să-și rateze întreaga viață? Cu obrazul în pernă, Șulem a plâns mult și amar. I se părea că cerul s-a prăbușit peste pământ și că întreaga lume s-a cufundat în beznă. Dar care boală n-are leac? Cel mai bun doctor e timpul.

Îl vom ruga pe cititor să binevoiască a se întoarce cu noi la hanul pe care-l țineau Rabinovicii odinioară și la mușteriii lui

permanenți. Printre aceștia se afla unul care răspundea la numele de „Negustorul de piei“. Omul făcea negoț cu piei de oi. Pieile le expedia la el acasă, la tăbăcărie. Acolo se curățau, se vopseau, se prelucrau, din ele făcându-se căciuli și cojoace țărănești.

De fiece dată, sosirea la han a negustorului de piei se făcea simțită până departe, în ulițele vecine. Pieile aveau un miros atât de pătrunzător încât, la început, toți ai casei o țineau într-un strănutat. După aceea li s-au mai înfundat nasurile, încât nu mai simțeau nici un fel de miros.

În schimb, personal, negustorul de piei era un om plăcut, simplu, bun, o fire deschisă. Vorbea cu *s* și era destul de ignorant, dar asta nu-l împiedica să-și facă rugăciunea cu glas tare, răsunător. Întotdeauna sâmbăta, la *kidiș* – când lua pocalul în mână și, închizând ochii, striga din fundul bojocilor: „Și a fost ziua a șasea și s-au făcut cerul și pământul“ – prichindeii se ascundeau sub masă și râdeau pe înfundate. Negustorul de piei știa că-și râd de el dar nici că se sinchisea:

— Puștilor! Ștrengarilor! Frumos vă șade să râdeți de un om în vârstă! Dumnezeu o să vă pedepsească. Șarlatanilor!

Aceste vorbe abia întețeau râsul. Râdeau cu mic și mare, ba râdea și el.

Și iată că acest evreu negustor de piei l-a ajutat mult pe autorul acestor descrieri să-și poată părăsi orașul natal și să plece în lume în căutarea norocului. De plecat, n-a plecat, Doamne ferește, în America, la Londra sau la Paris, nici măcar la Odesa, la Varșovia sau la Kiev, ci într-un târgușor nu departe de Pereiaslav, la Rjișcev. „Acolo, la Rjișcev, spunea negustorul de piei, nu prea se găsesc învățători. Acolo l-ar

polei pe feciorul dumitale, i-a mai spus el tatei, că uite, eu am copii, rudele și cunoscuții au și ei copii dornici să învețe, iar învățători de unde? Poți să-i cauți cu lumânarea…“

— Crede-mă, pe legea mea, băiețașul dumitale o să trăiască la mine ca la mama acasă, o să-l păzesc ca pe lumina ochilor. Așa să am eu bine!

Pe scurt, atâta l-a încântat pe tată și pe fecior, încât n-au mai putut rezista ispitei. Așadar, Nuhăm Rabinovici l-a luat pe fecioru-său și, luând vaporul, a plecat la Rjișcev.

Au tras direct la negustorul de piei. Acolo i-au primit ca pe niște musafiri atât de prețioși încât, în prima zi, nici nu mai știau unde să-i așeze și ce să mai facă pentru ei. Pe stăpânul casei l-au găsit la munca lui – sortând pieile – îmbrăcat într-o flanea, fără caftan și cu picioarele goale. Văzând niște musafiri atât de simandicoși, negustorul de piei și-a tras în primul rând cizmele, și a aruncat pe el caftanul. Apoi, cu un glas care parcă nu era al lui, s-a apucat să strige pe cineva din odaia de alături:

— Șeine-Șeindl! Șeine-Șeindl! Pune samovarul! Avem musafiri!

Cât ai clipi, a apărut un samovar, cu pahare, ceai, cafea, cicoare și lapte, prăjituri de casă făcute cu unt – bunătăți pe care un evreu și le poate îngădui numai de *Șvies*, la praznicul de lapte sau când are nevasta lehuză. S-a pregătit un prânz regesc: pește umplut, pește prăjit, pește la cuptor, supă cu tăiței, supă cu orez, supă cu găluște – poftim, luați ce vă place! De carne, nici nu se mai discută – era de toate felurile. Până și *țimesul* era de două feluri. Apoi a apărut iar samovarul, iar ceai, și dulceață, și prăjituri. Când să se pregătească cina, stăpânul a început a-i iscodi pe musafiri: ce preferă din

felurile de lapte – papanași, colțunași sau plăcințele cu cașă. Foarte modești, musafirii au răspuns că le este totuna. Așa că la masă s-au adus câteșitrei felurile, după care s-a băut cafea și s-a completat cu tot soiul de dulcețuri. Pe tată l-au culcat apoi în salon, pe o canapea de pluș, iar pe fecior pe cealaltă canapea. Li s-au pregătit niște așternuturi ca pentru un rege și un prinț. A doua zi, tata și-a luat rămas-bun și s-a întors acasă, iar fiul a rămas în gazdă la negustorul de piei, care-i dădea casă și masă, ca în schimb să-i învețe copiii.

În ziua următoare, prânzul n-a mai fost chiar atât de copios și de gustos ca în prima zi. O cașă obișnuită cu supă, o bucățică de carne – și atât! Cina, deși tot de lapte, consta din puțină brânză și pâine cu unt. Pâine, să te saturi! Pe musafir nu l-au mai culcat în salon și nici pe canapeaua de pluș, ci pe un cufăr de fier, de pe care s-a sculat frânt și cu ceafa înțepenită. A treia zi, prânzul a fost alcătuit dintr-o tocană de berbec cu cartofi, care-ți făcea niște arsuri, să leșini nu alta. Cina nu s-a mai servit, ci doar un ceai cu pâine, iar pe musafir l-au culcat pe podea, pe un așternut de piei tăbăcite. Trebuia să fii mai tare ca fierul, ca să poți îndura duhoarea pieilor. În plus, toată noaptea a urlat un copilaș în leagăn, rupându-și pur și simplu mațele și nelăsându-te să adormi. O lampă mică fila și scotea fum, zăpăcindu-te la cap. Și pruncușorul nu mai înceta să zbiere și să urle – ți-era mai mare mila. Preparatorul nostru și-a dat seama că oricum nu va mai putea închide ochii, așa că s-a sculat de pe așternutul de piei s-a apropiat de copil, să vadă de ce țipă. Ce să vedeți, pisica se cuibărise în leagănul copilului și se întinsese acolo ca pe moșia lui taică-său, făcându-și un culcuș pe cinste. Învățătorul se afla în fața unei dileme: ce-i de făcut? Să gonească pisica? – îi era milă de

pisică, o biată făptură nevinovată! S-o lase acolo? – țipa copilașul. Dar ajunge el la o soluție (un băiat deștept găsește totdeauna soluții): să legene copilul și atunci pisica fuge singură. Asta o știa din practică. La el acasă, ca și la *heider*, nu o dată s-a aflat într-o situație ca asta. Înainte de a se culca pentru prima oară copilul într-un leagăn nou, se spunea că-i de bine ca mai întâi să culci pisica și s-o legeni. Nici o pisică însă nu voia să se lase. Cu nici un chip. De cum o puneai în leagăn și făceai prima mișcare – țâșt! sărea, gata să se repeadă la toți, să le scoată ochii. Așa și acum. Tânărul învățător numai cât s-a apropiat de leagăn, că pisica s-a și ridicat și a sărit afară. Și dusă a fost. În schimb, pruncul, simțindu-se legănat, a încetat să mai țipe, s-a liniștit și a adormit. A doua zi, povestind mamei întâmplarea cu copilul, ea a început să blesteme mâța cu ce-i venea la gură și totodată să-și alinte odrasla: „Mânca-l-ar mama de băiat!“. Că învățătorul nu închisese ochii toată noaptea, de asta, zău, îi păsa ca de zăpada de anțărț.

Dându-și seama că nu-i nici o scofală să trăiești așa pe lume, învățătorul s-a văzut nevoit să-și caute altă gazdă cu casă și masă și să-și ia cât mai degrabă rămas-bun de la piei.

De-acum începea pentru el un șir întreg de necazuri și amărăciuni: o serie de stăpâne afurisite, gândaci sâcâitori, ploșnițe lacome, șoareci iuți de picior, șobolani și alte dihănii. Dar toate aceste necazuri și amărăciuni erau nimica toată pe lângă intrigile pe care trebuia să le îndure din partea concurenților lui, învățătorii. Aceștia erau, fie dascăli de *heider*, fie așa-zișii „scriitori“ care învățau fetele să deprindă buchile. Învățătorii, care erau într-o concurență aprigă, luptau acum laolaltă împotriva noului învățător din Pereiaslav. N-a

fost lucru urât pe lume pe care să nu i-l fi aruncat în spinare. Să le fi dat crezare, ar fi însemnat că Șulem era, nici mai mult nici mai puțin, un criminal, un hoț și un tâlhar – mă rog, tot ce putea fi mai rău. Urzeau atâtea intrigi între el și părinții copiilor, încât noul învățător se ruga lui Dumnezeu să treacă mai repede vara ca să fugă de acolo, să scape teafăr.

Timpul petrecut de Șulem la Rjișcev a fost un adevărat coșmar, un vis urât. Singura casă pe care o vizita și unde se simțea ca între oameni era cea a lui Avrum lăutarul. Avrum lăutarul era un tip de artist, de adevărat maestru. Face să vi-l descriu.

Era înalt și spătos, cu fața mare și rotundă, cu ochișorii mici și sprâncenele dese, cu plete lungi, negre și crețe. În mâinile lui mari, late și păroase, vioara nu mai părea vioară ci o jucărie. Deși nu cunoștea notele, avea compozițiile lui și cânta atât de frumos, încât te topeai ascultându-1... Acest om era un fel de Stempeniu, poate că-l întrecea chiar cu un cap pe Stempeniu. Chiar și în viața de toate zilele era un Stempeniu. Avrum era un personaj original, o fire de poet și un mare îndrăgostit de femei și de fete frumoase... Nevastă-sa, în schimb, nu era o pacoste ca cea a lui Stempeniu. Dimpotrivă. Avrumeasa era o copie a bărbatului ei. Înaltă, frumoasă, voinică și grasă. Poate chiar prea grasă. Din ea puteai scoate trei femei. În privința caracterului, tot așa: îi semăna bărbatului ca două picături de apă. Nici unul dintre ei nu se enerva vreodată, ci veșnic erau veseli și bine dispuși. Râdeau mereu și le plăcea mâncarea bună, băutura bună și traiul bun. Când aveau cu ce, cumpărau tot ce se găsea mai frumos și mai bun. Când n-aveau, își puneau dinții pe poliță și așteptau să le trimită Dumnezeu un câștig cât de mic, ca să spintece o

scrumbie și să tragă un chef cum a poruncit Cel-de-sus. Nici în privința copiilor Cel-de-sus nu-i uitase. Aveau o droaie – și toți erau talente înnăscute. Muzicanți excelenți, cântau la tot felul de instrumente – o orchestră rară!

Acolo s-a aciuat modernul învățător din Pereiaslav. Și se simțea ca peștele în apă. Maestrul însuși îl învăța meșteșugul viorii. Nu-i plătea nimic. Avrum lăutarul nu era dintre cei care să ceară bani pentru un lucru atât de divin cum e muzica. „Dar dacă domnul învățător are câteva copeici de prisos, m-aș ruga de un mic împrumut.“ Așa și nevastă-sa, Avrumeasa: „Aș avea nevoie de vreo câteva copeici pentru piață. Nu cumva s-ar găsi la dumneata ceva mărunțiș prin buzunare?“.

Bineînțeles, mărunțiș se găsește oricând. Și așa, Șulem devine unul de-ai casei, un musafir frecvent, dând astfel apă la moara concurenților lui, învățătorii, care-l bârfeau și-l împroșcau cu noroi, pe el, pe lăutar, pe lăutăreasă și pe toți ai lor. Dăscălimea trâmbițase prin târg că tot ce câștigă învățătorul din Pereiaslav intră în buzunarul lăutăresei, că în fiecare noapte se fac acolo niște chefuri clasa întâi, că lăutarul cântă iar învățătorul cu Avrumeasa joacă – halal viață! Hm, ăstora nici nu le pasă că cei săraci se întind de foame și că atâția copilași mor… Cel care alimenta povestea făcea chipurile o mutră acră și dădea ochii peste cap iar cei care-l ascultau scuipau în silă… Dar ce amestec aveau aici săracii? Ce căutau în povestea asta copiii mici? Ce rost avea scuipatul în silă? Să nu întrebați; unde-i vorba de concurență, rațiunea tace. Pe scurt, cu chiu cu vai, Șulem a izbutit să termine sezonul lecțiilor și, părăsind acel târg blestemat, s-a întors acasă. Se și temea să se uite în urmă. Și s-a jurat ca neam de

neamul lui să nu mai dea lecții în târgușoarele de provincie – iar în ce-l privește, se hotărâse să-și găsească altă ocupație.

63

DIN NOU ACASĂ

> Farmecul întoarcerii acasă. Șulem se întâlnește din nou cu prietenul Eli. În oraș se spune că Șulem scrie la *Hamaghit*[7]. Darwin, Buckle și Spencer. Doi dintre primii autodidacți de altădată.

Nici un nume nu sună atât de frumos ca „mamă“. Nici o vorbă nu-i atât de aproape inimii ca „acasă“. Cine vrea cu adevărat să-și cunoască și să-și prețuiască propria casă trebuie s-o părăsească măcar pentru scurtă vreme, să pribegească nițeluș printre străini și apoi să se întoarcă la cuibul părintesc. Fiecare lucru capătă atunci altă înfățișare, alt farmec. Toate devin parcă de două ori pe-atât de dragi și de scumpe. Te simți altul, ca un nou născut pe astă lume.

Când eroul acestor povestiri s-a întors acasă de Roș Hașana, mai întâi a pornit la plimbare prin târg. A măsurat străzile, a regăsit la locul lor toate casele, toate curțile și grădinile. Oamenii pe care-i întâlnea erau prea puțin schimbați. Îl salutau prietenos iar el se străduia să le răspundă cu prietenie. Numai copiii pe care la plecare îi lăsase de-a bușilea se ridicaseră copăcel pe picioare. Și, așa cum îl asigurau unii, el însuși mai crescuse, devenise mai bărbat. Afară de asta, era îmbrăcat cu gust și cu tot dichisul. Nu economisise scârțul la pantofi, umbla pe tocuri înalte, cu pantaloni lungi și largi – după modă – avea hăinuță scurtă,

pălăriuță moale și de culoare deschisă, bătând în gălbui. De asemenea, în chip de poet, își lăsase plete pe care le pieptăna în jos, à la Gogol.

Cu totul altfel arăta prietenul său Eli, picat și el nu de mult din Jitomir, cu ocazia sărbătorilor de Roș Hașana. Uniforma lui Eli consta dintr-o tunică scurtă, încheiată până la gât, pantaloni scurți și strâmți și o șapcă albastră cu cozorocul lat. Era tuns ca un recrut, ținea pieptul bombat, avea dinții albi și ochi veseli, jucăuși. Nu se mai sătura să povestească minuni despre viața din Institut: „Se parcurge matematica superioară, se citește literatură rusă, se face gimnastică, iar idiș – pe un vârf de cuțit – un capitol din Biblie, ceva din Proroci și basta“... Asta să fie toată învățătura dintr-un Institut pedagogic evreiesc? se întreba Șulem. Și dintr-atâta carte să ajungă Eli profesor sau rabin oficial al evreilor?

Tot așa, Șulem e mirat că Eli a adus cu el de la Institutul pedagogic evreiesc din Jitomir o grămadă de cântece rusești, dar nici unul evreiesc, de parcă s-ar fi întors de la un seminar teologic. Dar asta nu i-a împiedicat să rămână aceiași prieteni dinainte. Mereu și pretutindeni erau împreună. Amândoi aveau destule să-și spună, dar, mai ales, de râs și de bârfit orașul întreg. Și, ca pe vremuri, în anii cei buni, s-au dus la gârlă, au închiriat o lotcă și au vâslit departe, până dincolo de marginea orașului.

Sfârșit de vară. E încă destul de cald, dar câmpia nu mai e verde. Nici urmă de margarete albe sau roșii. Stufărișul – acum galben și rărit – zace în smârcuri. Crângul e arămiu. S-a dus vremea când te puteai așeza în iarbă pe pământul gol. Acum pământul e reavăn și muced. Prietenii caută o buturugă răsturnată și se așază puțin la odihnă. Își povestesc toate câte

le-au petrecut în acest prim semestru de când s-au despărțit. Fără a scăpa vreun amănunt, își împărtășesc toate impresiile, toate întâlnirile, toate întâmplările. Dar vorbesc amândoi odată și râd amândoi odată, întrerupându-se apoi în toiul discuției. Se ascultă reciproc, se înțeleg și sunt binedispuși.

Apoi tac. Fiecare se adâncește în gânduri și își privește adânc în suflet. Ce-i drept, sunt buni și vechi prieteni, își sunt dragi unul altuia, își destăinuiesc de toate – nu însă *totul.* Nu, nu totul. Fiecare are gândurile sale, idealul său, mica sa lume proprie în care nimeni, nici chiar cel mai intim prieten nu are acces…

Se lasă răcoare. Ziua se stinge. Soarele apune. Pădurea e învăluită ca într-un abur subțire. Din când în când, se aude căzând câte un con de brad. Și amândoi se trezesc ca dintr-o toropeală vrăjită.

— N-ar fi timpul să mergem acasă?

— Da! Să mergem!

Prietenii se ridică, străbat întreaga întindere pe o cărare îngustă, strâmbă și bătătorită. Se așază apoi în lotcă și cântă un cântec (rusesc, nu evreiesc), lunecând încet pe râul îngust și întortocheat, de-a lungul stufărișului îngălbenit. Până să ajungă acasă, s-a făcut întuneric. Obrajii le ard, ochii le strălucesc și au o foame de lup. Pe drum și-au cumpărat un pepene dulce și două franzelușe proaspete, calde încă, și cina-i gata. Dar sunt veseli și le tot vine să râdă. Fără motiv, nici ei nu știu de ce!

Un al treilea ar fi putut crede că amândoi sunt deopotrivă de mulțumiți, deopotrivă de fericiți – copii tineri, sănătoși, ce griji să aibă? În fond însă, numai unul dintre ei (Eli) era cu adevărat fericit; celălalt (Șulem) nu prea era în apele lui. Era

mâhnit că viața lui o cotise pe un drum mai puțin drept, Singura-i mângâiere era că orașul întreg vorbea despre măiestria cu care citise din Tora, la sinagoga mare, în fața publicului, despre erudiția lui într-ale Bibliei, într-ale limbii ebraice, precum și despre arta lui de a scrie. Pentru Eli, asemenea lucruri erau inaccesibile, nu erau de firea lui! De unde până unde să știe Eli să scrie frumos în idiș și în ebraică? De unde să aibă Eli un stil atât de desăvârșit? În acestea numai el e as, el, fiul lui *reb* Nuhăm Rabinovici. El e versat de altfel și în literatura modernă, pe care o știe ca pe apă. El citește și revista *Hamaghit*. E de mirare că nu scrie încă la *Hamaghit*, gândește lumea, dar cine știe dacă nu cumva chiar scrie? Poate că scrie sub alt nume!?

Da, chiar așa se vorbește la Pereiaslav, unde Șulem capătă dintr-odată o aureolă care îl face să crească și în propriii săi ochi. E conștient de valoarea lui și nu mai caută tovărășia vreunor șoltici cu care altădată se avea bine. Se înscrie la Biblioteca Centrală și cară acasă tomuri groase. Citește pe Darwin, pe Buckle, pe Spencer. Caută să-și facă drum, să-și creeze relații printre cei mai cunoscuți și apreciați tineri intelectuali din oraș. Aceștia sunt tinerii autodidacți care, grație sârguinței și tenacității cu care devorează cartea, au reușit să acumuleze un bagaj mare de cunoștințe: latinește, grecește, geometrie, algebră, trigonometrie, psihologie, filozofie, fiind astfel pregătiți în orice clipă să intre în universitate. Din păcate însă, le lipseau mijloacele materiale necesare.

Două dintre aceste figuri – pe unul îl chema Haite Ruderman, pe celălalt Avreml Zolotușkin, ambii decedați – merită câteva rânduri în aceste amintiri.

Haite Ruderman locuia departe, în afara orașului, retras de lume și de oameni. Haite era unul dintre fiii dascălului Moișe-Duved Ruderman, descris în prima parte a acestei biografii, frate al lui Șimen Ruderman, care odată pe punctul de a se boteza, fusese salvat de la mănăstire de către cetățenii orașului care l-au expediat la Școala rabinică din Jitomir. Haite nu semăna câtuși de puțin cu palidul și astmaticul său frate, Șimen. Era un flăcău voinic și spătos, un tânăr frumos, cu obrajii rumeni. Moișe-Duved dascălul murise dintr-o tuse astmatică, iar văduva, adică mama lui Haite, devenise maestră-bucătăreasă pe la nunți bogate, unde pregătea o turtă dulce pe cinste. Această muncă îi asigura femeii mijloacele de trai și de întreținere a fiului ei, care nu dorea decât cărți, cărți și iarăși cărți. Haite nu voia să știe de nimeni și de nimic. Rar dacă cineva avea prilejul să stea de vorbă cu el. Toată lumea spunea că Haite știe carte, că lui Haite toate îi sunt lămurite, că Haite gândește profund. Cine avea vreodată norocul să-l întâlnească rămânea uimit de acest filozof sihastru. Rareori, când era în vervă, Haite se dezlănțuia și scuipa foc. Făcea praf din toți și din toate, disprețuia profund întreaga lume. Limba lui tăia ca un brici. Râsul lui era amar ca fierea. Gluma lui era otravă. De unde cunoștea acest schimnic atât de bine lumea? Cine să știe taina?

Odată, într-o vară, Haite s-a scăldat în râu, a răcit și a murit de tuberculoză. Avea numai douăzeci și doi de ani.

În contrast cu Haite, Avreml Zolotușkin, cel de-al doilea filozof-autodidact, nu trăia ca un schimnic și nu fugea de oameni. Era un băiat vesel, cu un temperament aprins. Avea ochi negri, focoși, un păr ca pana corbului foarte mărunt cârlionțat, fața negricioasă ca de arab, dinți albi, strălucitori și

un glas ușor răgușit. Lui Zolotușkin îi plăcea să se îmbrace ca un englez, cu pantaloni cadrilați, cu o cipilică nostimă pe cap și iarna cu un guler aplicat, cât toate zilele. Ce om citit acest Zolotușkin! Tobă de carte! Pe Heine îl știa pe dinafară dar mai ales îi iubea pe Dickens și Thackeray, pe Swift, pe Cervantes și pe Gogol al nostru. El însuși era umorist. Scria pe ascuns schițe umoristice, dar nu voia să publice nici un rând, nici măcar să arate cuiva. Pe acest om atât de interiorizat îl caracterizau o grozavă încăpățânare, zeflemeaua și spiritul contradictoriu. Toată viața a trăit din slujba lui de conțopist la administrația locală, slovele lui fiind tot atât de buclate ca și părul. Zolotușkin a murit holtei; trecuse de patruzeci de ani.

Iată cele două stele în jurul cărora gravita Șulem și de la care, cât de cât, și-a însușit unele cunoștințe. Aceste două stele – Haite Ruderman și Avreml Zolotușkin – erau ca focul și apa: nu s-au întâlnit niciodată și nici măcar nu s-au cunoscut. Dar atâta se urau, încât de față cu unul nu aveai voie să pomenești numele celuilalt.

Cu acești doi filozofi-autodidacți ne vom mai întâlni poate în descrierile noastre de mai târziu.

64

PERSPECTIVA UNEI SLUJBE BUNE

> Haihui. Isruel Bendițki dă un sfat și tata trimite „magnatului“ o scrisoare. Eroul pleacă din nou în lume și rămâne cu un singur pitac. La porțile raiului. O primire rece.

Ce va fi mai departe? Din mulțimea de profesii în perspectivă cândva, se alesese praful. Meditații nu mai avea.

Să plece la studii, n-avea cu ce. Să stea la tata, cu casă și masă, după ce o vreme fusese independent, iarăși nu-i venea la socoteală. Și cu toate că tata se mândrea peste tot cu o odraslă atât de învățată, îl rodea și îl îmbătrânea faptul că băiatul umbla haihui, fără nici un rost. Ce avea să se aleagă de el? Mama vitregă, care prinsese a-l privi cu o oarecare doză de respect pe acest fiu vitreg cât timp stătuse pe picioarele lui, pierduse acuma toată considerația pentru acest „fluieră-vânt“. Încetul cu încetul, își reluase vechile deprinderi: îl privea chiorâș, îi arunca vorbe înțepătoare, bătând șaua ca să priceapă iapa. Tatei, apucăturile astea îi scurtau zilele. În ce-l privește pe eroul nostru, el se adâncea tot mai mult în cărțile sale ori, îndesându-și șapca pe cap și luându-și bastonașul, pleca pe la cunoscuții lui, sus-amintiții filozofi Haite Ruderman sau Avreml Zolotușkin. Cu ei nu se mai sătura să discute lucruri abstracte – probleme universale. Conform obiceiului, Haite Ruderman, pesimistul, îi batjocorea pe cei mai de seamă oameni, nu recunoștea nici un fel de autoritate, sfida pe toată lumea. Dimpotrivă, optimistul Zolotușkin cita pasaje întregi din Heine și Borne cu o anumită intonație, răsucindu-și totodată cârlionții pe frunte; părea cuprins de entuziasmul hasidului înfocat când citează din prelegerile rabinului său.

Toate acestea însă nu erau decât un fel de a-și omorî vremea. În sufletu-i, Șulem simțea golul inutilei irosiri de timp și de energie. Era dornic de activitate și se simțea îmboldit să fugă în lume. Îi era silă de această viață, silă de el însuși, silă și iarăși silă.

Dar Dumnezeu, care nu părăsește pe nimeni la nevoie, și-a întors privirea și spre nefericitul erou al acestei biografii. I-a

venit într-ajutor un bun prieten al tatălui său, pe nume Isruel Bendițki. Acest om, care la drept vorbind nu era decât un lăutar, trecea în oraș drept un gospodar vrednic de stimă. De cântat cânta doar pe la nunți bogate și de rang, dându-se drept dirijor și capelmaistru. Ocupația lui de bază era însă cea de hangiu bogat, boieresc. De asemenea, era unicul fotograf din oraș. Pe lângă asta, Bendițki era un bărbat chipeș, înalt și spilcuit, cu o barbă neagră, rotunjită cum rar se vede. Purta o pelerină neagră de postav, o pălărie înaltă și galoși de piele cu tocuri de alamă. Avea o limbă tare ascuțită și vorbea mieros și afectat, mai mult rusește: *Vidteli… Mejdu procim… Sledovatelno…*[8]

Acest Bendițki era un vizitator frecvent al tutungeriei lui Rabinovici, unde venea să mai schimbe o vorbă. Odată, stând ei așa la taifas, Bendițki povestește într-o doară că mai zilele trecute a tras la hanul lui un evreu, un mare bogătaș, un milionar, un „magnat“, cu numele de K. Respectivul „magnat“ locuiește într-un orășel, la T. (gubernia Kiev), care nici nu se poate numi orășel, ci sat. Și magnatul are copii pentru care caută cu lumânarea un învățător, un învățător ca lumea, care să știe și limba idiș și rusa și care neapărat să fie foarte capabil, instruit și băiat de familie.

Din discuție reiese că tata îl cunoaște mai de mult pe „magnat“. Pe timpuri, cu ani în urmă, când „magnatul“ K. nu era decât un oarecare și se învârtea pe lângă un boier, trăgea deseori la vechiul han al lui Rabinovici și se bătea cu toți peste burtă. Auzind această istorie, face Bendițki: „*Sledovatelno*, Dumnezeu însuși m-a trimis la dumneata, ca o solie. Dacă așa-i vorba, eu am să-ți dau un sfat: așază-te chiar acum și trântește-i o scrisoare pe cinste, mai bine chiar s-o scrii în

ebraică – dar așa cum știi dumneata și cum se cuvine unui «magnat». Iar flăcăul *vidteli*, să nu piardă vremea, să plece neîntârziat cu scrisoarea la T., să ocupe slujba și să fie într-un ceas bun – amin!“

Și chiar așa s-a făcut. Repede s-a ticluit o scrisoare frumoasă și înflăcărată, într-un stil atât de impresionant că putea emoționa și pietrele. Numai titlul ocupa trei rânduri lungi, în care erau enumerate atâtea virtuți și elogii, încât dacă „magnatul“ ar fi posedat măcar a treia parte dintre ele s-ar fi putut numi un om ideal… Înarmat cu o protecție atât de puternică, eroul pornește iarăși la drum prin lumea lui Dumnezeu, în căutarea norocului. Ca să fim sinceri, bani de prisos nu prea avea. Și nici acreditive la bănci. Puținul câștigat cu lecțiile îl tocase, în bună parte, gătindu-se ca un prinț. Restul îl cheltuise pe biletul de tren. Și apoi, de, om ești! La fiecare stație, trenul se oprește. Călătorii coboară din vagoane și dau buzna la bufet, tăbărând care pe sticle și păhărele, care pe piroștile fierbinți. Unii comandă un ceai, alții o sticlă de sifon. Toate le beau într-un picior, apoi îi aruncă chelnerului un bacșiș, cu mână largă, de parcă ar fi niște bancheri sau ofițeri – treacă de la ei! Și așa la fiecare stație. Micul capital al lui Șulem se destramă, se topește ca zăpada la soare. În portofel a mai rămas stingher un biet pitac. Dar cui să-i pese? Omul pleacă doar la ceva sigur. La o slujbă, nu glumă! Cât despre protecție, e înarmat! Cine mai e ca el?

Când a sosit la T. – era spre seară – Șulem știa bine că e lefter, că toată averea lui nu-i decât un pitac; totuși, nu era

deloc cătrănit. Dimpotrivă, se simțea binedispus ca niciodată în viață. De n-ar fi decât faptul că scăpase din ghearele intriganților de învățători din Rjișcev, de gândacii și ploșnițele de-acolo! Plămânii lui trăgeau cu nesaț aerul curat al toamnei. Soarele apusese de mult de partea cealaltă a pădurii care mirosea a brad și pin.

Coborând din vagon, tânărul meditator a plecat direct la „magnat“, ca să-i predea scrisoarea. Vedeți însă că unui asemenea magnat îi dă mâna să șadă hăt, departe, la mama dracului, undeva, afară din oraș, într-un palat alb, cu o grădină mare, verde, împrejmuită de un gard cu zăbrele ascuțite în vârf și vopsite lux. Ca să ajungi la el, nu se arăta atât de ușor cum s-ar putea crede, ba se dovedea că-i mult mai greu decât să ajungi la un boier adevărat. Dar când ești înarmat cu asemenea protecție, te poți înfățișa cu curaj și țarului în persoană… Așa cugetă eroul, dar se înșală amarnic, pentru că, la urma urmei, strălucirea raiului nu face cât toate greutățile drumului care duc spre el. Ca dovadă – înainte de a pătrunde la un asemenea bogătaș, e musai să străbați mai întâi toate cele șapte porți ale iadului. Un asemenea „magnat“ îți așterne în cale trei vămi, pe care trebuie să le învingi înainte de a fi vrednic să-i vezi mutra. Și chiar dacă ai trecut cu bine peste cele trei vămi… încă n-ai terminat! Poți să umbli, să tot umbli, și să te întorci cum ai venit. Care sunt cele trei vămi? 1) Paznicul, un țăran înalt și uscățiv, cu niște picioare strâmbe, care când umblă parcă se leagănă. Îi zice Pantelei și slujba lui e să stea la poartă, ca pe vremuri Mordehai la porțile regelui Artaxerxe[9]. 2) Un dulău negru, pe nume Juk, chior de un ochi ca Balaam[10]. Acest dulău stă legat cu un lanț greu de fier de un copac; altminterea ar sfâșia oamenii. 3) Un

valet, un băiețandru într-o livrea murdară. Poartă inel de aur la deget și e pieptănat cu cărare la mijloc. Părul negru, dat din belșug cu unsoare, are un miros de odicolon amestecat cu ceapă, dar urechile îi sunt pline de noroi iar unghiile tivite cu negreală.

Ca să treci peste aceste trei instanțe, nu-i un lucru dintre cele mai ușoare. Mai întâi trebuie să faci cunoștință cu paznicul Pantelei, căci el dacă zărește un om străin, îl ia din scurt: *Cevo nado?*. Încearcă numai de-i spune lui Pantelei povestea cu scrisoarea și cu slujba. Pantelei însă nu-i om rău. La el și pitacul e monetă! S-a dus deci și ultimul pitac!... În schimb, Pantelei se poartă ca un bun prieten. Mult mai rău decât el e Juk. Foarte adevărat, e în lanț, dar câinele tot câine! Latră, sare, se zbate din toate puterile acest câine câinos – noroc de Pantelei care-i pe-aproape. Pantelei zbiară la el, îl înjură ca la ușa cortului, apoi îl dojenește ținându-i un întreg discurs. Mai grea decât toate rămâne cea de-a treia instanță, valetul. Ăsta se crede o autoritate și te iscodește în fel și chip, de parcă ai dădea examen: Cine ești? De unde vii? Ce treabă ai pe-aici? De el e mai sănătos să te ții la distanță și să-l privești de sus, altfel ți se urcă în cap. Eroul acestor istorisiri o știe din proprie experiență. Valetul îl ia la rost: De la cine-i scrisoarea? Ce zice în scrisoare? Ce vrei de la stăpân? Slujbă? Ce fel de slujbă? În *zavod*[11] sau pe moșie? Dacă-i vorba de *zavod*, află că toate slujbele sunt ocupate. Dacă-i vorba de moșie – tot așa, toate slujbele sunt ocupate. Poate doar vreo slujbă de învățător? Vezi însă că amatori se găsesc destui. Uite-l pe ăsta cu pelerină, profesor foarte cumsecade. Are doar un cusur: e prost ca un cocean de varză. În schimb, poartă barbă, încât conașii și duducile noastre o să-l respecte. Pe dumneata însă,

nu. Pentru că ești încă tânăr. O să-ți sucească îndată capul. Pe conașii și duducile noastre n-ar strica să-i lovească holera. Pe toți într-o zi…

Așa conchide valetul, mai adăugând și alte complimente și, luând scrisoarea din mâna lui Șulem, o pune pe o tavă de argint și dispare cu ea prin îndepărtate apartamente. Peste câteva minute, valetul reapare cu mâinile goale și fără nici un rezultat. „Magnatul“, spune el, a deschis scrisoarea, a aruncat o privire în ea, dar fără a o citi și a pus-o deoparte.

Care să fie tărășenia? Om vedea mai departe!

65

VIS ȘI REALITATE

> La hanul din orășel. Beri Roșcovanul îl trage de limbă pe Șulem. Eroul se culcă flămând. Călătorie în lumea viselor. Iarăși comoara. Șulem dă cu ochii de o fiică a magnatului și din visurile lui praful se alege.

Cu toate că magnatul din T. i-a făcut o primire atât de rece, eroul nostru nu-și pierde curajul, nici nădejdea. El gândește: Naiba știe ce poate trece prin mintea unui magnat! Poate că acum nici nu-i arde de o treabă ca asta. Dar n-are a face! Dacă nu se face azi, se face mâine!

Până una alta, timpul nu stă în loc. Se lasă noaptea. E cazul să se gândească la un culcuș, să-și găsească o gazdă. Eroul pornește în căutare și dă de singurul han din orășelul T., o căsuță ca vai de lume. Stăpânul, un om încă tânăr, un neam apropiat de-al magnatului, e un evreu roșcovan, cu barba roșie ca văpaia, căruia îi zice Beri Roșcovanul. Când vorbește,

Beri Roșcovanul închide ochii și surâde. E un om ciudat, care ține să afle de la tine totul până în cele mai mici amănunte. Vrea să știe orice și de toate despre viața ta pentru că oricând e gata să-ți vină în ajutor cu ce-i stă în putință. Cel puțin așa spune. Poate să-ți dea un sfat, să-ți facă un comision, să pună o vorbă bună pentru tine la curtea rudei lui bogate și chiar să te sprijine cu o masă modestă, cu un pahar de ceai, că oricum samovarul și ceainicul stau veșnic pregătite, așa că oricine poftește poate să-și toarne un ceai și să bea.

Iscodindu-l pe tânărul musafir, ca să afle cine-i el și cine taică-său, află până la urmă că sunt vechi cunoștințe. Nu o dată Beri a tras la hanul lui Rabinovici, așa că musafirul îi devine și mai drag. E un musafir care-ți face adevărată cinste! Iar dacă-i așa vorba, păi atunci să facă bine să se spele pe mâini și să ia loc la masă, împreună cu ceilalți. Musafirului însă nu-i place că toți îl privesc ca pe un tânăr sărac... E încă destul de mândru spre a nu accepta dumicatul de pâine oferit din milă, de un evreu sărac, care la rându-i trăiește probabil din firimiturile ce cad de la masa rudei bogate... Așa că Șulem născocește o minciună și-i spune că nu-i este foame, că abia a mâncat...

Oricât îl ispitește stăpânul hanului, Beri Roșcovanul, ca să-i spună ce treburi are el cu ruda cea bogată – nu de alta, dar fiindcă i-ar putea fi și el cât de cât de folos – Șulem se încapățânează să tacă. Nu-i convine ca un străin, și roșcovan pe deasupra, să se amestece într-ale lui.

Beri Roșcovanul nu se lasă cu una, cu două, dar băiatul se face niznai, de parcă n-ar înțelege unde bate hangiul. Până la urmă, află că Roșcovanul știe cât se poate de bine ce nevoie îl aduce la ruda lui bogată. Dorește însă s-o audă chiar din gura

lui. Și atunci îi înșiră el o poveste. Uite cum devine cazul: dat fiind că ruda lui, magnatul adică, e în căutarea unui învățător pentru copii, a dat șfară în țară de au năvălit la el dascăli tineri și vârstnici, cu protecție și recomandații, din Boguslav, din Kanev și Tarașci, oameni care caută *parnusă,* care vor o bucățică de pâine… Așa conchide Beri Roșcovanul iar cuvintele *parnusă* și *bucățică de pâine* sună în urechea tânărului nostru erou ca o jignire. Roșcovanul nu se mulțumește cu atât, ci mai toarnă gaz peste foc, spunând că ți-e mai mare mila de acești candidați, pentru că, săracii de ei, sunt flămânzi… Șulem are impresia că Roșcovanul face aluzie la el… Omul simțise pesemne că eroul nostru se va culca flămând.

Șulem nu mai știe dacă e vis sau aievea, dar se simte purtat în vâltoarea unui gând nebunesc și fără noimă: se face că deși n-a predat magnatului nici un fel de scrisoare, a intrat totuși la el ca simplu slujbaș, că a fost angajat la fel cu mulți alții, dar că i-a căzut magnatului cu tronc. Magnatul îl cheamă la el și-l întreabă cine este și de unde vine… Și când aude cu cine are a face, îl înalță, îi încredințează un post mai însemnat… Trece puțin timp și Șulem devine administrator general peste toți slujbașii și peste întreaga curte… Iar paznicul Pantelei, dulăul Juk și valetul cel gălbejit precum și toți ceilalți tremură ca varga în fața lui… Șulem îi trimite lui taică-său o scrisoare într-un stil înalt, bineînțeles în ebraică, dar nu o scrisoare ca toate scrisorile, ci una căptușită cu câteva sutare noi-nouțe, cadou pentru tata, de sărbători… În scrisoare, Șulem descrie amănunțit ce putere deține el aici, la curte, și cât e de avut; cum pleacă la drum cu o pereche de cai înaintași… Descrie cum unul pe altul oamenii se întreabă cine-i tânărul din

trăsură… Și-și răspund: „Cum, nu știți? E administratorul general…“ – „Ia te uită! Și cât e de tânăr!“

E ziua-n amiaza mare. Din bucătăria lui Beri Roșcovanul se aud zgomote, vociferări. Tot de acolo vine mirosul de pâine proaspătă, abia scoasă din cuptor, și de lapte fiert, lapte cu caimac gros. Eroul se îmbracă la repezeală și se îndreaptă către curtea magnatului. A obținut audiență la valet și de la el află că magnatul nici nu i-a citit scrisoarea… Cu inima îndurerată, se întoarce la han. Pe drum îl întâlnește pe Beri Roșcovanul. Cu ochii întredeschiși, ca de obicei, hangiul îl întrebă într-o doară: „Ce mai e nou?“… – „Deocamdată, nimic!“ îi răspunde tânărul oaspete și, lunecându-i roșcovanului ca printre degete, se retrage în cămăruța lui, unde se întinde pe pătuț și își astupă nasul ca să nu simtă mirosul de scrumbie marinată cu ceapă tocată mărunt, care-i gâdilă nările și-i răscolește cu înverșunare foamea… Ca să gonească ispita, închide ochii și se cufundă în gânduri și cugetări care-l fură și-l poartă pe aripile unei fantezii înflăcărate, într-o lume vrăjită, lumea visurilor dulci, de aur. Acolo îi place să rătăcească ori de câte ori rămâne singur cu sine. În acea lume nimeni nu poate pătrunde, nici măcar cei mai apropiați prieteni. E lumea fermecată pe care i-a sădit-o în suflet Șmulik, prietenul de altădată; o lume de comori și de pietre miraculoase, dintre care una se numește jasp, iar cealaltă rubin. E destul să freci o dată prima piatră și să spui: „Să-mi iasă…“ că-ți și apare o masă îmbelșugată, cu franzelușe calde și aromate, cu prăjituri preparate cu unt, care se topesc în gură. Și mirosul de cafea cu lapte se împrăștie prin toate ungherele – dar Șulem nici nu apucă să se atingă de cafeaua cu lapte, că îndată apare o supă

grasă cu găluști și o rață friptă cu morcovi și un *kighel*[12] din făină de pască, îmbibat cu untură de gâscă și vin – două sorturi de vin: roșu „Mănăstiresc cușer pentru Pești“ și alb dulce marca „Malul sudic“… Erau vinurile pe care taică-său le păstra pentru sărbătorile Paștelui, pentru clienți aleși pe sprânceană, pentru adevărații cunoscători.

Dând gata acest prânz minunat, Șulem simte nevoia să se odihnească. Și freacă o dată a doua piatră: „Să-mi iasă…“ Dar n-apucă bine să rostească vorba asta, că se și pomenește într-un palat de cleștar, cu douăsprezece odăi. Pereții sunt căptușiți numai cu bumăști de o sută. Dușumeaua e pardosită cu monede de argint și ornamentată cu ruble de aur. Întreg mobilierul e ivoriu, din fildeș și căptușit cu pluș. Încotro te-ntorci, dai de aur și argint, de cele mai de preț nestemate. În jurul palatului se află o livadă cu cele mai rare fructe, iar nu departe curge un pârâu limpede în care se zbenguie peștișori de aur. Se aude o muzică divină: cântă cei mai iluștri vioriști din lume. Iar el însuși, eroul adică, nu face nimic – împarte doar pomeni, cu mână largă. Pumni întregi: cutăruia aur, cutăruia argint, cutăruia pietre scumpe sau bani pești. Pe nimeni nu scapă din vedere, nici măcar pe cel mai mare dușman al lui. Dimpotrivă, dușmanilor le dă chiar mai mult decât prietenilor, să știe și ei cu cine au a face…

Smuls din visurile lui fanteziste, tânărul se trezește flămând și, aproape leșinat, se îndreaptă iarăși spre curtea magnatului. Acolo a devenit un personaj familiar. Cu alte cuvinte, paznicul Pantelei îl lasă să treacă, dulăul Juk nu-l mai agață, iar cu valetul a ajuns prieten la cataramă. Valetul îl bate ușurel pe umăr și-i dă de veste că a și vorbit despre el, dar nu cu stăpânul ci cu fiica lui. Și în timp ce stau de vorbă, se ivește

una dintre fiice – o grăsană roșcată într-o rochiță scurtă, cu pulpele groase și un năsuc în vânt: „Ăsta-i!“, arată valetul spre Șulem. Și fata cea grasă îl cercetează din creștet până-n tălpi, apoi, ascunzându-și obrazul în palme, fuge chicotind.

66

O POVESTE CU UN CEASORNIC

Eroul în căutarea unui mijloc împotriva foamei. Un ceasornic cu... cântec. Dialogul dintre tânărul erou și bătrânul ceasornicar. Combinația nu face doi bani, iar foamea mușcă tot mai rău.

Magnatul încă n-a binevoit să citească scrisoarea. Acest lucru rănește amorul propriu al eroului, care pleacă de la curte extrem de iritat. Cum așa, scrisoarea părintelui său să se tăvălească de colo până colo? Iată ce-l roade mai mult ca orice, mai mult chiar decât faptul că e flămând ca un câine de pripas. Nu-și mai găsește locul. Tot timpul simte cum foamea îi strânge inima și-și aude ghiorăind mațele. Îl trec sudori reci și rămâne pe gânduri; ce anume din obiectele lui ar putea vinde ca să-și rostuiască puțin mărunțiș, să-și poată cumpăra ceva de-ale gurii, să-și mai înșele foamea... Dacă ar fi într-un oraș mare, și-ar amaneta pardesiul și ar lua pe el câțiva groși..,

Șulem se pipăie prin toate buzunarele. Gândurile i se fixează asupra ceasornicului. Dar ce să faci cu ceasornicul? Să-l amanetezi – n-ai cui! Doar să-l vinzi. Își amintește că dimineața a văzut în piață o firmă cu un cadran mare de ceas: *ceasovîh del master*[13]. Acolo va putea să-și vândă ceasul – da, acolo poate că o să-i facă vânt. Mare capital știe el bine că nu-i

rost să scoată de pe urma lui, dar cât o fi, tot are să-i ajungă să-și mai potolească foamea.

Ticălos lucru să flămânzești! După ce ți se strânge inima de foame și-ți tremură mâinile și picioarele, îți mai e și rușine – și încă ce rușine!... Ceasornicul trebuie lichidat. Numai că ceasornicul lui nu-i ca toate celelalte, ci unul cu cântec, cu o întreagă istorie; cu alte cuvinte e, în felul lui, un ceas... istoric. Așa încât, mai întâi de toate, trebuie să vă facem cunoscută povestea acestui ceasornic.

Întâmplarea e de pe vremea când autorul acestor amintiri era în plină glorie a activității sale de meditator. În orașul natal avea mult mai multe lecții decât și-ar fi putut dori un tânăr dascăl. Doar un lucru îi lipsea: un ceasornic. În acest scop își adunase din lecții un mic capital. Cea mai bună ocazie pentru cumpărarea unui ceasornic era *Spasskaia iarmarka*[14]. Atunci se adună la Pereiaslav mulțime de negustori și de tarabagii de pretutindeni. Tot ce visezi și-ți trece prin minte poți găsi acolo.

Într-o dimineață, de cum s-a trezit, eroul nostru și-a luat bastonașul și a pornit-o către iarmaroc, la sălașurile și dughenele în care erau expuse obiecte de aur și felurite bijuterii. *Spasskaia iarmarka* se ține la sfârșitul verii, prin luna lui august. Atunci apar pepenii galbeni și verzi, iar merele și perele zac în mormane, în căruțe sau pe pământ. Ca niște guzgani otrăviți, oamenii aleargă de colo-colo, se agită, asudă și pun la cale afaceri. Se face vânzare, nu glumă. Țiganii se jură, caii nechează, oile behăie, purcelușii guiță din fundul sacilor. Un cerșetor orb cântă la bandură. O femeie vinde

covrigi. Un băiat umblă cu cvas. Toți vorbesc, toți strigă, că poți asurzi.

Tot umblând îngândurat prin iarmaroc, eroul nostru dă peste un evreu cu obrajii roșii și plini de bube, cu o vestă murdară și niște ochi tare jucăuși. Evreul îl oprește și, cu glasul scăzut și cam răgușit, îi tot arată cu privirea ochilor lui șmecheri spre un boier înalt și slab, cu o șapcă poloneză pe cap și cu mustăți lungi în furculiță.

— Uite, boierul ăsta are de vânzare un obiect la jumătate preț. Vezi-l și dumneata, ce ai de pierdut?

La aceste cuvinte, boierul se apropie tiptil, trage din buzunar o hârtie, se uită în jur, desface hârtia și deodată ochii lui Șulem sunt fascinați de strălucirea unui ceasornic de aur, nou-nouț. După ce-i arată ceasornicul de la distanță, boierul îl înfășoară din nou în hârtie și repede îl pitește în buzunar, fără să scoată un cuvânt. În locul lui vorbește ovreiașul:

— Chilipir de hoț!... Are urgentă nevoie de bani. Numai aurul din el face cam o sutică...

— Da' cât cere pe ceasornic?

— Eu cred c-o să ia jumătate, un cincizeci. Chilipir. Marfă de la foc... Aș fi și eu amator, dar n-am atâția bani la mine, face evreul.

— Nici eu n-am, zice tânărul pipăindu-și buzunarul.

— Da' cât ai? întreabă bubosul.

— Am în totul două'ș'cinci...

Evreului îi strălucesc deodată ochii. Întinde mâna:

— Să fie cu noroc!...

Cât ai clipi, Șulem dă banii și ceasornicul de aur este predat clientului în mână. Inima îi zvâcnește: N-o fi cumva un ceas de furat?... Nu-i mai tihnește chilipirul de care a dat. Prin mintea

lui trec tot felul de idei și de gânduri sumbre: Dacă recunoaște cineva ceasornicul la mine? Cumpărarea unui obiect de furat e o faptă mai rea decât furtul în sine... Pe scurt, regretă că a încheiat târgul. Dar n-are încotro. Scoate ceasornicul din buzunar, îl cercetează pe toate fețele – un ceas nou-nouț, care ciocănește ca un dogar! Capacele sunt grele, din aur curat: cadranul e alb ca zăpada abia căzută; minutarele sunt suple ca niște nuielușe. Ar mai rămâne să arate ceasornicul unui cunoscător, ca să-l verifice și să i-l prețăluiască. De fapt, și tata se pricepe la ceasornice, dar se cam codește să i-l arate. Și ca să-i spună adevărul – că adică-i târguit pe stradă – iarăși nu vrea. Pe scurt, cel mai bun lucru ar fi să treacă pe la Hențel ceasornicarul.

Hențel ceasornicarul e destul de tânăr, dar om cu cap. În oraș se spune că ar fi inventat un ceasornic care merge după sistemul solar. Chipul lui nu arată prea mare inteligență – e un evreu obișnuit, cu nasul borcănat. Unul dintre policare e lat și turtit, cu o unghie mare. Cu acea unghie Hențel deschide repede orice ceasornic, apoi își înhamă ochiul la o lupă, privește atent mecanismul și foarte prompt spune ce are ceasul, ce-i lipsește și câte parale face.

După ce controlează „chilipirul“, ceasul de aur adică, Hențel îl închide cu o pocnitură, spunând:

— Rablă! Cilindru simplu. Nu-i Anker. Se vinde cam la cinci carboave. Nimic mai mult.

— Bine, dar aurul?

— Care aur? E aur cum sunt eu ministru.

— Da’ ce-i?

— Alpaca.

— Ce-i aia alpaca?

— Alpacaua e alpaca, nici aramă, nici alamă, ci alpaca…

Și desprinzându-și lupa de la ochi, Hențel se apucă de treabă și nu mai scoate o vorbă.

Acesta era ceasornicul pe care tânărul pribeag își propusese să-l vândă ceasornicarului din micul orășel T. Între el și bătrânul ceasornicar a avut loc următorul dialog:

Tânărul: Bună dimineața, meștere. Aveți ceva ceasornice bune?

Ceasornicarul: Cam câte ceasornice i-ar trebui unui tinerel?

Tânărul: Unul singur…

Ceasornicarul: Ce fel de ceasornic dorești, de argint? De aur?

Tânărul: De aur am să cumpăr la dumneata ceva mai târziu… Deocamdată m-aș mulțumi cu unul de argint, numai să meargă ca lumea.

Ceasornicarul: Despre asta, nici o grijă.

Și bătrânul ceasornicar înșiră în fața clientului cam o jumătate duzină de ceasornice noi. Tânărul se oprește la unul dintre ele și-i explică bătrânului că, de fapt, ar vrea să facă un schimb cu el. Cu alte cuvinte, ar vrea să ia de la el ceasornicul nou de argint și să-i dea pe cel vechi… „La ce preț mi l-ai putea primi?“… Bătrânul cercetează ceasornicul tânărului, îl privește din toate părțile, se gândește o clipă, clătinând din cap. Își scoate apoi bucățile de vată din urechi, schimbându-și-le dintr-o ureche în cealaltă, ca și când această operație ar avea vreo legătură cu ceasornicele, și spune abia șoptit că poate să-i primească ceasornicul pentru cel mult două carboave. Și cum noul ceasornic are prețul de nouă carboave,

ar însemna că tânărul client trebuie să-i mai dea vreo șapte carboave și se face târgul. Plăcându-i combinația asta, tânărul propune ceasornicarului o nouă combinație: deocamdată să-i cumpere ceasornicul lui cel vechi și să-i dea două carboave, iar mai târziu, peste o zi-două, are să vină să-și aleagă un ceasornic nou… Bătrânului însă, combinația nu-i surâde câtuși de puțin. De ce? Uite-așa! Pentru că el nu cumpără ceasornice, el *vinde*… Tânărul încearcă să-i propună altă învoială, și anume: îi dă ceasornicul vechi pentru o singură carboavă – și gata! Nu de dragul banilor, ci pur și simplu fiindcă s-a dezgustat de ceas, nici n-are ochi să-l mai vadă… Atunci, zice bătrânul, dacă s-a dezgustat de ceas n-are decât să-l arunce la gunoi. Clientul îi explică că acum nu poate încheia târgul deoarece stă prost cu banii. Vasăzică, e în pană de numerar… atunci ceasornicarul îl sfătuiește să vină altădată, când o să fie în fonduri. Și așa de câteva ori: Șulem spunea una, ceasornicarul răspundea anapoda. De când sunt pisălogi pe lume, un pisălog ca ăsta nu i-a mai fost dat să vadă!… În concluzie, Șulem își vârâ în buzunar vechiul lui ceasornic de alpaca și-l roagă pe bătrân ca, pentru câtăva vreme să-i pună deoparte cutare ceasornic de argint. Sigur, trebuie să-i vină niște bani prin poștă. În orice caz, să nu-i ia în nume de rău că i-a răpit atâta timp. Zice bătrânul că n-are importanță, dar judecând după obrazul lui palid și după tremurul degetelor bătrâne, se poate deduce că *are* importanță…

Tânărul abia mai nimerește ușa. Cu inima grea, pornește din nou spre han, rugându-se lui Dumnezeu ca barem să nu i-l scoată în cale pe hangiu, pe Beri Roșcovanul. Acest evreu roșcat, gândește Șulem, e singurul om care bănuiește cât e el de flămând!

67

UN ÎNGER AL LUI DUMNEZEU

Eroul se retrage în sinagoga orășelului ca să poată plânge în voie. I se arată un înger al lui Dumnezeu și norocul îi surâde pe neașteptate. Șulem e invitat să vină ca învățător într-un sat oarecare, fără a bănui că prin aceasta își pecetluiește soarta pe întreaga viață.

Casa cu care se învecina hanul lui Beri Roșcovanul era chiar sinagoga orășelului. Acolo s-a retras a doua zi de dimineață eroul acestei biografii, care, neavând de lucru, s-a apucat să-și spună rugăciunea. Și-o spunea tăcut și de unul singur, căci puținii evrei din orășelul T. veneau cu noaptea în cap și cum se adunau zece enoriași, făceau rugăciunea și se risipeau pe la treburile lor. În sinagogă rămăsese doar ceaușul, un cizmar. Pentru că avea puțin de lucru, cizmarul făcea în același timp pe ceaușul sinagogii. Zărind un tânăr străin pe acele locuri, cu un săculeț pentru filacterii la subsuoară, ceaușul-cizmar s-a apropiat de el și l-a întrebat dacă nu cumva are *iurțait*[15], că dacă are *iurțait*, o să dea fuga să adune zece oameni.

— Nu, n-am *iurțait*, vreau, pur și simplu, să mă rog – l-a liniștit tânărul.

— Roagă-te cât vrei. Poftim și un *sider!*

Și lăsându-l singur, bătrânul s-a retras în tindă și s-a apucat frumușel să repare o pereche de ghete vechi.

De foarte multă vreme eroul nostru nu s-a mai rugat cu atâta plăcere, cu atâta tragere de inimă ca în dimineața aceea; cu toate că, pe atunci, era de fapt foarte departe de habotnicie. Era epoca de renaștere a evreilor, când fanaticul era privit mai

rău decât un șarlatan de rând și poate chiar mai rău decât în zilele noastre un renegat... Dar imboldul de a se ruga venise parcă de la sine. Îl cuprinsese dintr-odată un fel de extaz religios, așa că începu a cânta cu glas tare, ca un cantor, iar la *șeminesre*[16] îl podidiră lacrimile. A plâns multă vreme și din inimă. Iar după ce a plâns în voie s-a simțit ușurat de parcă i s-ar fi luat o greutate de pe suflet. De ce îi venise să plângă, nu ar fi putut explica. Plânsul izbucnise, cum s-ar zice, de la sine, ușurându-i și purificându-i sufletul. Era poate din cauza nervilor slăbiți? Ori din cauza postului îndelungat?... În sinea lui, hotărâse să întrerupă postul chiar în acea zi, fie ce-o fi. Ajunge atâta post! Eroul își strânge filacteriile, își ia bastonașul și se întoarce acasă, la gazda lui. În prag îl întâlnește pe Beri Roșcovanul, care-i dă de veste că în acea dimineață a poposit la hanul lui un tânăr, un mare bogătaș dintr-un sat nu prea îndepărtat. Îi este, pare-se, rudă apropiată.

— Cui îi este rudă? întreabă Șulem.

— Dumitale. Mai bine zis nu rudă, ci un fel de cuscru.

Și, fără a cugeta prea mult, îl ia de mână și-l conduce într-o odaie separată, rezervată de obicei boierilor, unde îl prezintă unui tânăr care șade în fața unui samovar și bea ceai.

Tânărul, un om simpatic, cu ochi blânzi, albaștri, cu o frunte înaltă și albă și o frumoasă bărbiță rotundă, se ridică politicos și rostindu-și numele – Ioșua Loev – îl invită pe musafir să ia loc în fața samovarului. Totodată face semn gazdei să mai aducă un pahar și, fără a mai aștepta, toarnă un pahar de ceai și apropie de musafir plăcinte, covrigei și alte bunătăți. Apoi tânărul Loev se adresează musafirului ce abia intrase.

— Stăpânul hanului mi-a vorbit despre dumneata, că vii din Pereiaslav și că ești un fiu al lui Nuhăm Rabinovici. Dacă-i așa, apoi să știi că ne cam înrudim. Servește-te, te rog, și bea ceaiul.

Niciodată în viață un pahar cu ceai nu i s-a părut lui Șulem mai bun ca atunci. Nici o mâncare din lume nu avusese cândva un gust atât de bun ca aceste copturi cu unt, ca aceste plăcinte și gustări care, cât ai clipi, au dispărut de pe masă, nemairămânând nici de leac. Musafirul înfuleca totul ca o gâscă flămândă. Când și-a dat seama că nu fusese tocmai cuviincios măturând totul de pe masă, faptul fusese deplin consumat… Între timp, tânărul Loev explica eroului cum se înrudesc:

— Tatăl dumitale are un cuscru, pe Avrum Oișie. Prima soție a acestui Avrum Oișie îmi era mătușă, o soră a răposatei mele mame. Acu-nțelegi? Suntem neamuri cam depărtate, totuși neamuri… Și acum, spune-mi: De unde vii? Încotro te duci? Și cu ce te ocupi?

Întrebându-l de toate pe erou și aflând că venise acolo după o slujbă de învățător, tânărul s-a interesat dacă Șulem ține morțiș să rămână la bogătașul K. din localitate sau ar primi să plece și ceva mai departe. Dacă ar vrea, atunci i-ar propune să-l însoțească la tatăl său, Loev, în sat, ca să ocupe la ei slujba de învățător, pentru surioara lui. Tatăl lui e și el în stare să-l plătească bine, tot atât de bine ca și bogătașul din localitate, dacă nu chiar mai bine. La aceste vorbe, intervine Beri Roșcovanul: „Mi-aș dori eu să am măcar a zecea parte din averea lor!“. Și fără a-l mai întreba pe erou dacă se învoiește sau nu, Beri Roșcovanul răspunde că flăcăul merge bucuros cu

tânărul domn la tatăl său, Loev, în sat și că bucuros acceptă slujba de învățător.

Ciudat om acest Beri! Nimeni nu-l ruga să-și dea aere de tutore, sau măcar de intermediar. Dar nici el nimănui nu dădea răgaz să scoată o vorbă, așa-i turuia gura. Totuși, tânărul învățător rămăsese uluit de întorsătura pe care o luaseră lucrurile. Mai să nu-și creadă urechilor. Nu cumva era sub impresia unui vis sau a unei halucinații? Sau poate că acest tânăr era un înger al Domnului, coborât din cer sub înfățișarea unui simplu muritor...

Cu toate astea, lui Șulem nu-i convenea să-și dea pe față întreaga bucurie. Ascultând cu o prefăcută indiferență discuția și gândind la ce avea să răspundă, s-a adresat tânărului cu jumătate gură:

— Poate că planul dumneavoastră nu-i rău... Vedeți însă că eu am înmânat bogătașului de-aici o scrisoare de recomandație din partea tatălui meu... Ce se va întâmpla dacă bogătașul...

— În ce limbă-i scrisă scrisoarea tatălui dumitale?

— În ce limbă? În ebraică, firește!

— În ebraică? întreabă din nou Beri Roșcovanul... și izbucnește într-un râs cu hohote, de parcă optsprezece draci l-ar fi gâdilat la subsuori! Eu zic, tinere, că mai ai puțintel de așteptat până ce ruda mea, magnatul, va binevoi să învețe a citi o scrisoare în ebraică. Zău, mă tem că ai să aștepți mult și bine!...

Și amândoi izbucnesc în râs și râd cât îi țin curelele.

N-a trecut nici o jumătate ceas și între Ioșua Loev și tânărul său protejat s-a legat o prietenie care creștea și se adâncea clipă de clipă. Se putea vedea că Ioșua Loev aparținea acelui

tip de tineri intelectuali luminați, produs al generației sale. Cunoștea destul de bine Biblia și Talmudul, era versat în literatura înaintată a vremii, cita pagini întregi din operele lui Mapu, putea să ia parte la discuții pe marginea tratatului *Călăuza rătăciților* al lui Maimonide și avea mână bună la scris. Numai în gramatica ebraică era mai puțin versat. În rest, nu se dovedea câtuși de puțin mai prejos ca eroul nostru. Unde mai punem că era și prietenos și amabil. De altfel, mărturisea el, toți ai lui iubeau societatea și dat fiind că locuiau într-un sat, tânjeau de dorul de a stătea de vorbă cu cineva… Care era ocupația lor? Țineau în arendă unele domenii ale contelui Branițki și ale contelui Molodețki. Duceau viață de moșieri, aveau cai și carete proprii și erau în foarte bune relații cu boierii din vecini. Iar cu țăranii se aveau atât de bine, încât aceștia ar fi intrat și în foc pentru ei.

Din spusele lui Ioșua Loev se putea înțelege cât de mult duceau acolo în sat dorul după oamenii de la oraș. Tot timpul, lui Loev nu-i mai tăcea gura, de parcă ar fi vrut să povestească tot ce adunase în el atâta vreme. A vorbit în casă, a vorbit afară, și continua să vorbească în timp ce călătorea alături de tânărul învățător în eleganta trăsură trasă de niște cai de rasă.

— Ce zici de vulturașii ăștia? îl întrebă Beri Roșcovanul pe învățător pe când Ioșua Loev dădea poruncă să-i înhame.

Când să plece, Beri se apucă a povesti niște minuni despre tatăl tânărului Loev, cât de bogat este și ce mărinimos, și ce om deosebit!

— Să-i mulțumești lui Dumnezeu că s-a întâmplat așa!…

Eroul a avut impresia că, de fapt, evreul ar fi vrut să primească el mulțumirile. Dar l-a lăsat să-și pună pofta în cui. Plăcerea asta n-avea să i-o acorde, ca să nu-și închipuie cumva

că a salvat un om de la foame... Îi era doar neplăcut, foarte neplăcut, că acum n-avea cu ce-i plăti găzduirea.

— Ia mai bine spune-mi, omule, cât... ți se cuvine?

Beri Roșcovanul închide ochii:

— Pentru ce?

— Pentru... pentru găzduire, pentru tot... Și am să-ți trimit de-acolo... cum voi ajunge...

— Hai, hai, las-o încurcată. Ori vrei să te râdă lumea! zâmbește Beri Roșcovanul și-l împinge la o parte.

Într-acestea, intră un rus înalt, cu sprâncenele albe, cu privirea supusă, zâmbitoare pe nume Andrei. Se interesează de bagajul tânărului *panici*[17] care-l însoțește pe boierul său. Învățătorului îi este rușine de rus, de Andrei adică, fiindcă nu are bagaj și-i spune că bagajul lui e pe drum... că va sosi ceva mai târziu... Deocamdată nu are decât, iată, acest pachet pe care-l va lua cu sine în trăsură. Andrei însă nu vrea să plece cu mâinile goale. Pachet? Fie! Și, apucând cu două degete pachetul, îl duce cu el ca pe un fulg. În clipa următoare, eroul, împreună cu tânărul său patron, șed confortabil într-o trăsură moale și superbă. Andrei vizitiul pocnește o dată din bici și cei doi murgi cu cozile înnodate pornesc la trap peste câmpii și prin păduri, spre locuri noi, către oameni noi. Nici prin gând nu-i trecea eroului nostru că pe meleagurile spre care tocmai mergea i se va pecetlui soarta pentru viața întreagă...

UN EXAMEN NEAȘTEPTAT

> La hanul din Boguslav. Bătrânul Loev. O fată cu cavaleri. Spielhagen[18], Auerbach[19] și romanul *Ce-i de făcut?* – Ce spune Rași despre fiicele lui Salpaad[20] și cum se întocmește o scrisoare către directorul unei fabrici de zahăr. Eroul susține cu bine examenul și pleacă la țară.

Într-un amurg, tânărul intelectual Ioșua Loev și protejatul său, învățătorul, ajunseră în orașul Boguslav. La gazda la care au oprit faetonul, se afla tocmai și bătrânul Loev, tatăl tânărului Ioșua, care își aștepta fiul.

Impresia pe care bătrânul Loev a făcut-o asupra învățătorului a fost extraordinară. Nu-și închipuise vreodată că un evreu poate avea o astfel de înfățișare. O înfățișare de general, de feldmareșal, cu un glas ca de leu. În puține cuvinte, fiul și-a informat tatăl cine este tinerelul pe care l-a adus, unde și în ce fel l-a cunoscut. După ce și-a ascultat fiul, bătrânul Loev și-a încălecat pe nas o pereche de ochelari cu rame albe de argint, și fără nici un fel de ceremonie l-a măsurat serios din ochi pe băiat, cu expresia cu care ai cerceta, de pildă, un pește abia cumpărat din piață... Apoi, i-a întins o mână caldă și, cu o față jovială – pe cât era în putința unui feldmareșal atât de sever – i-a urat bun venit, tutuindu-l de la bun început:

— Cum te cheamă?

Aflând din gura străinului că-l cheamă Șulem, i s-a adresat cu blândețe – pe cât era cu putință unui glas de leu ca al lui:

— Ascultă, Șulem, sufletelule! Ia fii bun și treci în odaia de alături. Am acuma de discutat cu fiu-meu niște afaceri. După aceea te chem eu să stăm iarăși de vorbă.

Odaia de alături era o sală; vorbind europenește, un fel de mic hol pentru musafiri. Acolo se afla stăpânul hanului, pe nume Berele al Etlei, un fost manufacturist, ajuns la bătrânețe hangiu, un evreu cu nasul vânăt presărat cu vinișoare roșii. Berele al Etlei stătea cu mâinile în sân, nefăcând nimic altceva decât să poarte discuții fie despre clienți și despre afacerile lor, fie despre el însuși, și anume că acum, la bătrânețe, „Dumnezeu l-a pedepsit să fie negustor de supă cu tăiței“... Nevastă-sa, mărunțică și slăbuță, purtând o diademă subțire pe frunte și mărgele galbene la gât, se agita prin casă înjurând copiii lui bărbatu-său (era a doua lui nevastă), înjurând slujnica, înjurând pisica, nemulțumită pare-se de toată lumea – o pesimistă! La fereastră, cu o carte în mână – un roman de Spielhagen – stătea mezina familiei, Sivke a lui Berele al Etlei, o frumusețe de fată, cu obrazul rotunjor și alb și strașnic de cochetă. Sivke avea în vizită câțiva tinerei cu bărbițele bine rotunjite – floarea intelectualității din Boguslav. Discutau literatură. Stăpânul cu nasul vânăt îl conduse pe tânărul învățător în fața grupului și-l prezentă. De unde o fi știut bătrânul cine era învățătorul? Mister.

Spre a nu se plictisi, fata se adresează nou-venitului cu un zâmbet amabil: Dacă ai citit cumva *Pe dună* de Spielhagen?... Și iată că tânărul îl cunoaște în întregime pe Spielhagen.

— Bine, dar pe Auerbach? Dar *Însemnările unui evreu* de Bogrov?[21]

— Firește, îl știu pe de rost.

— Ați auzit de romanul *Ce-i de făcut?*

— Cum nu! Cine nu l-a citit pe Cernîșevski?...

— Vă place eroina principală?...

— Vera Pavlovna? Mai e vorbă?...

Frumoasa fată și cavalerii sunt uluiți. Unul dintre ei, un *ceastnîi poverennîi*[22] își ciupește mustăcioara care abia îi mijește. Face impresia că e amorezat lulea de fată, de aceea îl și privește disprețuitor pe nou-venit care prea le știe toate ca pe apă și-i aruncă niște priviri furioase, urându-i desigur în sinea lui să-și frângă gâtul pe drum bătut. Această impresie îl înverșunează și mai mult pe eroul nostru, care începe a cita pagini întregi pe dinafară și a înșirui până și opere ca *Istoria civilizației în Anglia* a lui Buckle și *Despre libertate* a lui John Stuart Mill... Când un tinerel erudit sosește într-un oraș străin, se cade desigur să expună în fața oamenilor tot ce știe și cunoaște...

Iată însă că în toiul discuției apare bătrânul Loev însoțit de fiu-său și, fără să vrea, cei doi rivali asistă la lecția pe care învățătorul din Pereiaslav o expune în fața tineretului. Cei doi schimbă priviri; pare-se că le place. Apoi, bătrânul Loev îl cheamă pe Șulem la el:

— Fii atent, tinere, la ceea ce vreau să te întreb. Fiu-meu îmi spune că la cărțile noastre te pricepi tot atât de bine ca la ale lor; aș dori să aflu de la tine dacă-ți mai amintești ce spune Rași despre fiicele lui Salpaad...?

Și se pornește o discuție pe marginea comentariilor lui Rași. De la Rași se trece la Talmud, după care se încinge o dispută pe tărâmul filozofiei și al științei, cu întrebări privitoare la emancipare, cum se întâmplă mai totdeauna între oamenii tobă de carte... Discuția stârnește senzație. Șulem face furori cu erudiția lui, încât bătrânul Loev îi pune mâna pe umeri spunându-i:

— Din toate aceste învățături și cunoștințe, am mai văzut noi cazuri când, la o adică, bunăoară când e nevoie să se scrie

o simplă țidulă, eruditul habar n-are de unde s-o înceapă. Uite colea cerneală și condei. Întocmește-mi, dacă nu te superi, o scrisoare în rusește, către directorul fabricii de zahăr, cum că nu i se va mai furniza sfeclă până nu ne va plăti atât și atât…

Se înțelege că scrisoarea nu era decât o încercare, un pretext, un simplu examen. Ea a circulat apoi din mână în mână și cu toții au admirat scrisul excepțional al băiatului. În această împrejurare îi veni în ajutor arta de caligraf moștenită de la dascălul *reb* Muniș din Pereiaslav. Dascălul *reb* Muniș Volov, care se făcuse temut prin „osciorul“ lui, era un caligraf remarcabil, un artist înnăscut, cu o mână de aur, al cărui scris umblai să-l arăți prin tot orașul. Pentru că el nu scria, ci mai curând picta. Era un om evlavios, cu frica lui Dumnezeu și, cu toate că nu cunoștea nici o boabă rusește, îl concura cu succes pe profesorul de caligrafie al *uiezdnei.* De necrezut că nu o mașină, ci o mână omenească era în stare să scrie astfel! Elevii lui, printre care și copiii lui Rabinovici, au avut destul de suferit de pe urma osciorului acestui dascăl; în schimb, au prins mult din arta lui de a caligrafia, din frumoasa lui scriere rusă, care, cu vremea, avea să le aducă mari foloase…

Dar cu aceasta examenul nu se terminase. Bătrânul Loev a mai cerut tânărului învățător să se ostenească a traduce scrisoarea în limba ebraică, „pentru că directorul fabricii de zahăr e evreu…“ Așa și-a motivat bătrânul dorința și, se înțelege, acest lucru ținea de asemenea de examenul improvizat. Așadar, fără a stătea pe gânduri, învățătorul a tradus scrisorica în ebraică, într-un stil ales, străduindu-se ca scrisul să fie cât mai frumos și mai șlefuit, iar rândurile să se așeze dese și simetrice, ca niște șiraguri de perle mărunte. În reușita aceasta avea să mulțumească unui alt dascăl de

odinioară, lui *reb* Zurăh. Căci, așa cum excela *reb* Muniș în scrierea limbii ruse, *reb* Zurăh excela în limba ebraică.

Pe scurt, acest examen improvizat a fost susținut de învățătorul nostru în mod strălucit. De atâta curaj amețise. Simțea că-i vâjâie urechile. Fantezia l-a prins din nou, purtându-l pe aripile ei într-o lume de visuri dulci și de gânduri fermecate. Șulem se vede fericit, strălucitor. Vechiul vis despre comoară începea să se împlinească – și încă într-un mod foarte firesc! Sosește la destinație – așa se vedea în imaginația lui – face cunoștință cu fata bătrânului Loev… Se îndrăgostesc unul de celălalt și divulgă bătrânului secretul… Bătrânul le pune mâinile pe creștet și-i binecuvântează: „Fiți fericiți, dragi copii!“… Șulem îi scrie atunci lui taică-său la Pereiaslav: „Așa și pe dincolo, dragă tată, vino!…“ Și în întâmpinarea lui Nuhăm Rabinovici se trimite o trăsură cu niște armăsari care scuipă foc…

Dar în toiul visului, e întrerupt. Bătrânul Loev se apropie de el, îl trage la o parte ca să discute în privința onorariului… „Ori poate să lăsăm asta pe altădată, pe mai târziu?“… – „Fie și altădată. Mai târziu!“… Șulem se simte ca un om care abia ațipise lăsându-se în voia visului, și deodată e trezit… Visul cel dulce se destramă ca un fum. Fantezia lui înflăcărată, vraja comorii și toate celelalte gânduri înaripate, se risipesc…

Între timp, se lasă noaptea. Trebuie să plece la drum. Din Boguslav până în sat mai sunt câteva verste. Două ceasuri de călătorie. Caii stau înhămați. Andrei vizitiul cară o valiză grea la faeton. Afară e răcoare.

— Așa vrei să călătorești? zice bătrânul Loev către învățător. Ești gol ca Adam, ai să degeri, mânca-te-ar norocu'! Andrei! Adă-ncoa' mantaua!

De sub el, Andrei scoate la iveală o manta groasă și călduroasă ca o pătură. Bătrânul însuși îl ajută pe învățător să și-o îmbrace pe mineci. Mantaua e tare călduroasă, ți-e mai mare dragul să te înfofolești în ea. Dar tânărului nu-i arde de asta pentru că de la fereastră Sivke și cavalerii ei stau și privesc cum bătrânul îi îmbracă mantaua. Lui Șulem i se pare că toți râd... Chiar și față de vizitiu, de Andrei adică, se simte cam jenat: Ce-o să gândească despre el?

69

UN EVREU MOȘIER

O casă boierească. Eroul învață canoanele etichetei. Biblioteca bătrânului Loev. Un tip cu totul aparte de boier evreu.

Înnoptase de-a binelea când trăsura cu bătrânul Loev, fiu-său Ioșua și tânărul învățător din Pereiaslav intră în sat. Trecând pe lângă o mulțime de căsuțe țărănești scunde și întunecoase, lăsând în urmă o câmpie întinsă, largă și verde – *vîgon* i se spune în sat – apoi o arie mare cu stoguri înalte de paie și grâne încă netreierate, faetonul opri la poarta unei curți boierești înalte și largi. Vizitiul Andrei nici nu apucase să oprească și poarta de lemn se dete în lături, ca de la sine. Lângă poartă, un țăran cu capul descoperit făcu o adâncă plecăciune stăpânului, făcând loc trăsurii să intre. Mai legănându-se o clipă ca pe un covor moale, faetonul trase la

scara unei case boierești – o casă mare, spațioasă și albă, deși nu prea înaltă, acoperită cu stuf și cu cerdacuri pe amândouă laturile. În spatele casei se întindea grădina. Pe dinăuntru, casa, cu multe ferestre, era spoită ca și pe dinafară în alb, și simplu mobilată. Odăile erau nenumărate. Prin casă își făceau de lucru multe slujnice, cu pași tăcuți, ca niște umbre. Purtau târlici moi în picioare, ca să nu facă zgomot. Nimeni nu cuteza să scoată un cuvânt cât timp bătrânul era acasă. Disciplină severă! Numai glasul lui răsuna ca un clopot. În prima odaie mare, la o masă frumos aranjată, stătea o femeie tânără, înaltă și frumoasă. Era nevasta bătrânului, a doua lui soție. Lângă ea ședea o fată de vreo treisprezece-paisprezece ani, unica lor copilă, o copie a mamei. Bătrânul le prezentă pe tânărul învățător, după care cu toții se așezară la cină.

Era pentru prima oară când eroul acestei biografii ședea la o masă aristocratică, unde gazdele și invitații mănâncă după un adevărat ceremonial, serviți de un lacheu cu mănuși albe. De fapt, lacheul era un simplu băiețandru cu numele de Vanka, pe care bătrânul îl dichisise și-l instruise după tipicul boieresc. Pentru un om neobișnuit cu atâtea farfurii și farfurioare, linguri și linguriță, pahare și păhărele, era desigur greu să se descurce la o asemenea masă aristocratică, fără să păcătuiască împotriva rigorilor etichetei. Trebuia să fie atent și cu ochii în patru. Sincer vorbind, tânărul erou habar n-avea că stând la masă trebuie să respecți un întreg codex al etichetei. Într-o simplă casă evreiască asemenea lucruri nu se iau în seamă. Într-o simplă casă evreiască toți mănâncă dintr-o farfurie, înmuind coilicul proaspăt de casă în sos gras. Ba se mănâncă și cu mâna. Într-o casă de evrei gospodari, de asemenea legi și moravuri – care prescriu cum să ședzi la masă

și cum să te servești de lingură, de cuțit și de furculiță – nimeni n-are habar. Într-o casă de evrei gospodari e suficient dacă știi că trebuie să lași în farfurie o bucățică de pește sau de carne, „din respect“. Încolo, n-ai decât să stai cum îți place și să mănânci cât vrei; iar dacă-ți scobești dinții cu furculița nu-i nenorocire. Cine să-ți spună acolo că există pe lume ceva care se cheamă etichetă? Când și cine să fi cunoscut aceste așa-zise legi? Nu, toate aceste moravuri și legi ale etichetei tânărul învățător nu le citise nicăieri. El acum se gândea doar la un singur lucru: că trebuie să fie atent cum se poartă ceilalți. Atât. Firește că prea mare plăcere nu-ți mai poate face mâncarea când trebuie să fii mereu cu ochii-n patru, să bagi mereu de seamă: nu cumva ai luat o îmbucătură mai mult? Ori poate n-ai ținut cum se cuvine cuțitul și furculița?... Ori ai sorbit prea zgomotos? Ori te-o fi auzit cineva molfăind... Dar, slavă Domnului, chiar și examenul etichetei, tânărul învățător l-a susținut cu succes. Numai că în primele zile s-a ridicat de la masă flămând ca vai de el. După toate aceste complicate „ceremonii“, după bunătățile și specialitățile servite, simțeai că ți-e dor de o bucată de pâine proaspătă cu scrumbie și ceapă, de câțiva cartofi fierbinți și grăunțoși în coajă și de o varză acră care mai apoi să-ți dea de furcă mult și bine. A trebuit să treacă un timp pentru ca eroul nostru să se familiarizeze cu aceste maniere aristocratice. Până una-alta, tinerelul era obligat, cum s-ar zice, să împingă căruța, să facă față situației, să nu dea în vileag, Doamne ferește, vederile și pornirile lui democratice, obișnuințele lui proletare – să fie la fel cu ceilalți. Și adevărul trebuie mărturisit, oamenii de aici l-au privit pe Șulem încă de la început, nu ca pe un străin, ci ca pe un egal de al lor, ca pe unul de-ai casei. Da, e totuși un băiat

de familie, a decretat bătrânul Loev. Și chiar de față cu învățătorul și-a spus deschis părerea și anume că el, învățătorul, e „un băiat de familie“, că pe un băiat de familie trebuie să-l tratezi cu totul altfel. În primul rând i s-a rezervat o odaie separată, aranjată simplu dar în cele mai bune condiții de confort și de serviciu. Acolo avea el timp destul și prea destulă libertate să facă ce poftește. Pentru lecțiile cu eleva sa îi erau de ajuns două-trei ore pe zi. Restul timpului îl putea folosi pentru sine, să citească sau să scrie. Citea tot ce-i cădea în mână. De altfel, și bătrânului îi plăcea să citească mult și nu precupețea banii spre a cumpăra mereu alte cărți. Și dat fiind că în afară de ebraică altă limbă nu citea, biblioteca lui era alcătuită în special din cărți ebraice. (Pe atunci limba idiș încă nu era la modă.) Calman Șulman, Mapu, Smolenski, Mandelkern, Gotlober, Iehalel, Ițhac-Ber Levinzon, Mordhe-Arn Ghințburg, Ițhac Erter, doctorul Kaminer, Haim Zelig Slonimski, iată numele scriitorilor care umpleau biblioteca magnatului provincial, a moșierului Loev. Cărțile acestor autori bătrânul le aprofundase și le cunoștea aproape pe dinafară, din ele plăcându-i să dea mereu citate sau să povestească ceva. Rar puteai întâlni un om cu o memorie ca a lui Loev și cu un dar al vorbirii ca al său. Poseda un real talent de a reda cele citite într-un limbaj propriu. Se poate spune că era un bun vorbitor și că avea umor cu carul. Povestirile lui erau captivante. Ca om cu mare experiență de viață și cu un trecut plin de încercări, avea întotdeauna de povestit iar ca să-l asculți era plăcut și interesant. Nu numai că povestea, dar crea, zugrăvea imagini plastice viu colorate. Oriunde se afla, indiferent câți oameni erau de față, cu toții îl ascultau cu mare atenție.

În general, Loev era un tip deosebit, un om cu totul altfel decât semenii lui. Crescut și educat într-o casă religioasă dintr-un orășel evreiesc – Boguslav – era în adevăr de admirat. Cum a putut crește într-un asemenea mediu un exemplar ca el? De unde până unde la un evreu din Boguslav curajul și capacitatea de a-și rândui o adevărată curte boierească? De unde până unde la el pasiunea pentru pământ și predilecția pentru agricultură? Făcea să-l vezi, cu cizmele lui înalte și lucitoare, cu haina de catifea până la genunchi, stând lângă mașina de treierat, poruncind argaților, aruncând el însuși snopii în treierătoare, învârtind vânturătoarea sau mânuind dârmonul. Pretutindeni era prezent: la arat și la semănat, la plivit, la grăpat, la secerat, la căratul cerealelor în hambare, la grajdurile de cai, la boi, la vite. Cred că ar fi destul de anevoios să găsim un model mai reușit de evreu-moșier și de adevărat agricultor decât bătrânul Loev. Mulți ruși spuneau că de la acest evreu poți să înveți arta de a conduce o mare gospodărie, de a lucra ogorul în cele mai bune condiții, precum și comportarea față de bieții pălmași, ca și ei să fie mulțumiți. Țăranii din sat se dădeau în vânt după el. Nu pentru că s-ar fi temut de el, ci din respect. Pentru că se purta cu ei ca un om, ca un prieten și un părinte. O asemenea purtare țăranii nu cunoscuseră din partea stăpânilor de odinioară, moșierii polonezi. Trebuie reținut că țăranii din generația mai veche nu uitaseră încă jugul iobăgiei de pe moșiile panilor. Spinările lor mai purtau urmele cnutului. Iar acum, pe moșia lui Loev, erau tratați ca oamenii, nu ca vitele. Unde să mai punem încrederea pe care o aveau în stăpânul lor. În sat rar se găsea vreun țăran care să poată socoti cât fac doi și cu doi. În privința socotelilor, ei lăsau totul în seama

bătrânului, siguri fiind că nu-i va trage pe sfoară nici cu o copeică.

E greu să-ți imaginezi ce loc ar fi ocupat evreii în viața economică și politică a țării de n-ar fi existat „Legile vremelnice“ ale ministrului Ignatiev, legi care, îndreptate împotriva evreilor, interziceau stabilirea lor la sate precum și cumpărarea, arendarea și cultivarea de pământuri agricole... Îmi susțin părerea, căci în acea regiune, ca și în alte regiuni ale binecuvântatei *certa*, gospodari vrednici ca bătrânul Loev nu erau o raritate. Evreii din Boguslav și Kanev, din Șpolî, Rjișcev, Zlatopol, Uman și alte locuri au pornit din orășelele lor spre sate și, arendând pe moșiile boierești locuri mai mari sau mai mici de pământ, au săvârșit minuni, prefăcând aceste pământuri sărace și părăginite în adevărate raiuri. Nu-i nici o exagerare. Cele de mai sus, autorul acestor descrieri le-a auzit el însuși din gura unui vestit boier rus, pe nume Vasili Fiodorovici Simerenco, moșier cu care bătrânul Loev era în strânse legături de afaceri.

70

VIAȚA LA ȚARĂ

Satul Sofievka. Autorul acestor povestiri ia contact cu lumea. Trei ani fericiți. Învățătorul și eleva sunt aproape ca frate și soră. Printre cărți, pe ogoare și prin vecini.

Sofievka, satul în care ajunsese autorul acestor povestiri, aparținea contelui Braniţki. Tânărul Șulem venise acolo, pentru o vreme, ca învățător, ca să rămână pentru totdeauna.

Și-a găsit acolo un al doilea cămin și tot acolo, după cum vom vedea, i-a fost pecetluită soarta pentru restul vieții sale.

Ca învățător, eroul nostru a petrecut în acel sat aproape trei ani. Acești ani ar putea fi socotiți cei mai buni, cei mai frumoși și mai fericiți ai vieții sale. S-ar putea spune că acei ani au fost adevărata primăvară a vieții, o primăvară sub toate aspectele. Acolo în sat a avut cel mai bun prilej de a cunoaște mai îndeaproape natura, lumea și pământul lui Dumnezeu, acest pământ din care cu toții ne-am născut și în care ne este tuturor hărăzit să ne întoarcem. Acolo și-a dat seama și s-a pătruns de adevărul că menirea omului este să trăiască în mijlocul naturii și nu la oraș. Acolo a ajuns la convingerea că suntem cu toții o părticică din vastul, din marele univers, și că întotdeauna am dus și vom duce dorul pământului-mumă. Că totdeauna ne-a atras și ne va atrage viața la țară. Vreau să sper că de astă dată inimosul cititor îmi va ierta scurta introducere. Nu-mi pot aminti de acel sat fără a-mi exprima sentimentele care mă leagă de el. Și de vreme ce le-am și exprimat, putem trece la satul propriu-zis, făcând o amănunțită descriere a fericitei vieți de la țară.

Eroul se trezește dimineața într-o odaie mare și luminoasă, cu obloanele închise. Cu o singură mișcare a mâinii le deschide dimpreună cu fereastra și un mănunchi de raze calde, amestecat cu parfumul de rezedă, cu mireasma de mentă, de pelin și de câte alte ierburi al căror nume nu-l mai știe, inundă încăperea. Aceste ierburi fuseseră cândva semănate de contele Branițki, și acum creșteau în voie, laolaltă cu buruienile, cu ciulinii și urzicile. În toiul verii, se ridicau atât de înalte încât nu o dată, în plimbările lor,

învățătorul și eleva se afundau în ele până la grumaji, putându-se astfel ascunde unul de celălalt, pentru ca după aceea să se caute îndelung ca să se regăsească.

Prin deschiderea bruscă a obloanelor, o cloșcă ce cotcodăcește sub fereastră se sperie, ferindu-se la o parte împreună cu întreaga ei familie. Se întoarce însă îndată, scurmând și ciugulind mai departe, îndemnându-și puișorii să facă la fel.

Scularea de dimineață, îmbrăcatul și spălatul nu răpesc eroului prea mult timp. De altfel, nici nu-i prea târziu. Dar, ieșind din cameră, învățătorul nu mai găsește pe nimeni în casă. Bătrânul Loev se află de mult la arie, de unde se și aude zgomotul batozei. Soția bătrânului trebăluiește prin ogradă, printre curcani, gâște, rațe și alte orătănii – o întreagă împărăție a păsărilor. De pe vastele câmpii vin, înaintând alene, uriașe care cu boi încărcate de grâne. În depărtare, poți zări cu ochiul lanul de grâu. În mare parte a fost secerat și strâns în snopi și căpițe. Pe alocuri, mai zărești grânele coapte, ca o unduire de valuri în adierea unui vânticel. Dincolo de lanurile de aur, acolo unde se isprăvesc ogoarele, zărești frunzele late și verzi ale sfeclei semănate în șiruri drepte. Printre aceste șiruri, la intervale mari, ca niște santinele, răsar siluete de floarea-soarelui cu pălăriile lor mari și galbene. Păsărelelor le place să zboare în jurul florii-soarelui și să ciugulească semințele lor, albe încă dar și așa pline de dulceață. Ceva mai încolo se întinde pădurea deasă de stejari, numită Turcina. Pe vremea când boierii mai stăteau pe acolo, mergeau în pădure, la vânătoare, *na polevanie.* Acum însă, când domeniul e gospodărit de un evreu, bieții iepuri și nevinovatele păsărele nu mai au de ce se teme. Evreii nu dau

cu pușca! Evreii preferă să tragă alte foloase de pe urma pădurii. Din această frumoasă pădure, bătrânul Loev a scos o bună cantitate de lemn, din care a ridicat grajduri pentru cai și boi, magazii, hambare pentru grâne, saivane pentru oi, harabale și sănii, și câte altele cărora într-un cuvânt li se zice inventar.

După gustarea de dimineață și după prima lecție cu eleva sa, învățătorul face o plimbare prin livadă; uneori singur, alteori însoțit de elevă. E greu de spus când e livada mai frumoasă: pe timpul Rusaliilor, când pomii sunt în plină floare? Când abia încep să se coacă agrișele și coacăzele? Ori poate mult mai târziu, spre sfârșitul verii, când merele încep a pica singure din pomi, când nu mai rămân decât prunele rotunde, târzii, cărora li se spune *cerkuse?* În orice anotimp, livada își are frumusețile și farmecul ei. În orice anotimp, amatorii de plimbări – învățătorul și eleva – găsesc ceva nou și atrăgător. Chiar dacă agrișele sunt încă verzi ca iarba și acre ca oțetul – nu are a face, își înțeapă degetele smulgându-le pe cele mai mari și străvezii care atârnă grele. Ce să mai spunem de vremea când coacăzele, umplându-se de suc roșu și strălucind în bătaia soarelui, parcă se roagă să le guști, să mai rupi o crenguță și încă una. Și atâtea guști, până ți se strepezesc dinții. La fel se întâmplă cu cireșele, cu vișinele și cu toate celelalte poame care apar și se coc pe rând. E adevărat, sunt bunătăți pe care le poți găsi și la oraș, cumpărându-le cu bani. Dar parcă n-au gustul, nici aroma acelora pe care tu însuți le rupi din pomi și din tufe. Mai cu seamă când nu te afli singur, ci alături de o fată care-ți este dragă și scumpă, și căreia de asemenea îi ești drag și scump, ca o rudă apropiată, ca un frate…

Și cum nu s-ar purta eleva față de dascăl ca o soră cu un frate, când însăși mama și tatăl ei îl privesc ca pe un copil al lor? Soții Loev nu mai făceau nici o deosebire între el și propriii lor copii. Întocmai ca propriii lor copii, învățătorul se bucura de toate bunătățile și nu știa de nevoi și de griji, în fine de nimic care avea legătură cu banul. În general, în casa aceea banii parcă nici n-ar fi existat. Cu alte cuvinte, banii erau destui, chiar prea destui; dar, cu excepția bătrânului, nimeni nu le cunoștea prețul și nu avea cum să le simtă lipsa. Totul li se punea la îndemână din belșug, cu dărnicie. Mâncarea, băutura, îmbrăcămintea, încălțămintea și plimbările în echipaje luxoase, strălucitoare. La orice pas îți ieșea în cale o slujnică, iar caii puteau fi folosiți oricând și oricât pofteai. Când te arătai în sat, toți țăranii se înclinau în fața ta, scoțându-și căciulile. Niște conți autentici nu ar fi putut să se simtă mai bine, mai la largul lor, mai respectați.

Bătrânul se întorcea de la muncă prăfuit din cap până în picioare, cu părul plin de pleavă. Își scotea cizmele lungi din picioare, se spăla, își schimba hainele și îndată lua altă înfățișare. Apoi se așeza la birou să cerceteze corespondența pe care un copil de țăran i-o aducea direct din gara Baranie Pole, venind călare, cu o desagă în spinare. După ce frunzărea poșta, îl chema pe dascăl, ca să răspundă la scrisori. Această treabă dascălul o făcea cu iscusință, pentru că îl înțelegea pe bătrân dintr-o privire, iar pe de altă parte, era la curent cu toate afacerile lui. Bătrânului nu-i plăcea să spună de două ori un lucru; voia să înțelegi ce dorește, încă înainte de a se rosti. El însuși muncitor îndemânatic, îi plăcea să vadă că și în mâinile celorlalți treaba zbârnâie. Îndată ce-și termina

treburile, se așezau cu toții la masă. Rar se întâmpla ca la masa lor să nu fie și ceva oaspeți străini. Cei mai mulți erau fie vecini arendași, fie negustori veniți să cumpere grâu, ovăz, orz sau alte bucate. Cum de altfel am mai spus, la masă domnea o disciplină severă. Nimeni nu îndrăznea să rostească o vorbă; doar glasul bătrânului Loev răsuna ca un clopot. La el, subiectele nu se isprăveau niciodată. Pentru orice avea o poveste, o fabulă sau o zicală, care te făceau să râzi, dar totodată să și gândești asupra lucrurilor. N-avea pereche în talentul de a povesti și de a-l imita pe fiecare în parte, cu o artă desăvârșită. Da, era un adevărat talent. Deși trecea drept un om ciudat și cam pidosnic, negustorilor le plăcea să facă afaceri cu el, pentru că vorba lui era sfântă. Dacă se angajase el să-ți vândă un produs, oricât s-ar fi scumpit între timp, puteai fi sigur că n-are să-și calce cuvântul. Toate acestea nu pentru a respecta anumite principii, ci pur și simplu dintr-o onestitate înnăscută, căreia îi erau străine șmecheria, strâmbătatea și meschinăria. În lumea negustorilor, despre un asemenea om, când nu-i de față, se spune că-i cam sărit. Totuși, preferau cu toții să aibă a face cu un om sărit ca el, decât cu unul breaz.

După masă, bătrânul rămânea singur cu musafirii, ca să-și continue discuțiile de afaceri, iar învățătorul și eleva se retrăgeau să studieze, să citească. Mai ales să citească. Citeau tot ce le cădea în mână, fără control, fără plan, fără nici un discernământ. De preferință, îi citeau pe cei mai mari clasici: Shakespeare, Dickens, Tolstoi, Goethe, Schiller, Gogol, de-a valma cu cele mai de duzină romane bulevardiere, de Eugene Sue, Xavier de Montepin, Achard și alți asemenea mâzgălitori extravaganți ai bulevardelor și cafenelelor pariziene. După ce

se îndopau o vreme cu aceste lecturi, plecau să se plimbe, fie la arie, să vadă cum se treieră, fie pe câmp, ca să privească secerișul, fie la adunatul recoltei și la legarea snopilor. Simțeau parcă îndemnul să-și sumece mânecile și să se apuce și ei de treabă. Își dădeau însă seama că a stătea la o parte și a privi cum se seceră și se leagă snopii, e mult mai ușor decât a te pleca tu însuți ca să seceri sau să legi. Când participi doar privind, nici nu nădușești, nici nu faci bătături în palme... În schimb ce poftă de mâncare ai după aceea... Se întorceau acasă și mâncau lapte prins cu pâine neagră, apoi se plimbau prin grădină, ori porunceau să se înhame caii la faeton și plecau în plimbare cu Andrei pe la moșiile vecine: la Guzovka, la Krutâie-Gorba, la Zakutnița. Sau treceau dincolo, la Baranie Pole, să-l viziteze pe Malinovski, dirigintele poștei. Pretutindeni erau întâmpinați ca niște oaspeți de vază și nespus de dragi. Gazdele nu mai știau ce să le ofere: puneau samovarul și mâncau dulceață. La dirigintele poștei, la Malinovski adică, apărea pe masă și un clondir de rachiu, pe care chiar dumnealui în persoană îl bea, pahar după pahar, până-i dădea de fund. Pentru că lui Malinovski îi cam plăcea această băutură amară! Alteori se mulțumeau să meargă numai până la Dodi vechilul, care stătea chiar în curtea stăpânilor. Acolo, în căsuța mică a lui Dodi, era mult mai vesel decât la ei, în vastul conac. Și ce găseau la Dodi nici că puteau avea acasă. De pildă, unde dacă nu la nevasta lui Dodi își puteau ei îngădui să mănânce usturoi verde și măcriș? Sau castraveciori murați, luați direct din borcan, cu cartofi fierbinți, în coajă? Sau cocenii dulci rămași de la varza pe care o toca Dodileasa s-o pună la murat? Sau unde mai puteau ei să bea cvas de mere, cu un gust paradiziac? Și era limpede că

nevasta lui Dodi se socoate fericită de aceste vizite. Cât despre Dodi – el, barem, era în al șaptelea cer. Dar Dodi vechilul era un personaj cu totul deosebit și merită să-l descriem într-un capitol aparte.

71

DODI VECHILUL

Un om al naturii. Bătrânul Loev citește istoria lui Petru cel Mare și Dodi adoarme. În casa Dodilesei. Eroul scrie romane și tragedii și n-are habar de propriul său „roman“.

Dodi vechilul era un om zdravăn. Nici prea înalt, nici prea scund, dar bine zidit și bine legat. Era bălan, avea ochii mici, oleacă sașii, spinarea ca oțelul și pieptul ca de fier. Mâna lui Dodi era ca un baros. Orice cal se îmblânzea în mâna lui. Când încăleca Dodi, ziceai că-i una cu animalul, nu mai puteai ști unde se isprăvește Dodi și unde începe calul. În fața lui Dodi toți țăranii tremurau vargă, toți dârdâiau de frica mâinilor lui; cu toate că de bătut bătea foarte rar și numai la nevoie, când vorbele nu mai erau de ajutor. Era de ajuns ca cineva să strige: „Vine Dodi!“ ca toți țăranii, țărăncile și fetele lor care stăteau până atunci de taclale să se apuce vârtos de lucru. Când se apropia de argați, Dodi nu se mulțumea să comande, ci el însuși se apuca să are, să secere, să sape, dând astfel cu propriile lui brațe un exemplu cum trebuie muncit. Pe Dodi era cam greu să-l înșeli – iar ca să-l furi, cu neputință. Pentru hoție nici cea mai mare pedeapsă n-ar fi ajuns. Pentru beție de asemenea se făcea foc și pară. Ca să bei un păhărel de rachiu,

poftim, treacă-meargă, dar ca să te îmbeți și să faci scandal – asta nu! Pentru de-alde astea, îți punea pielea la saramură.

Imaginați-vă însă că acest Dodi, acest taur de teama căruia tremura tot satul, era de nerecunoscut când stătea în fața bătrânului Loev. Era atunci mai mic ca firul ierbii și mai tăcut ca apa, cu mâinile lipite de trup și cu respirația întretăiată. Un soldat în fața unui general sau a unui feldmareșal n-ar fi izbutit să stea smirnă cu mai mult respect decât Dodi în fața bătrânului stăpân. Venind în sat de flăcău, el rămăsese acolo pentru totdeauna, crescând, avansând din ce în ce, până ce bătrânul l-a încununat cu titlul de vechil al moșiei, ceea ce voia să însemne că l-a numit supraveghetor peste toate domeniile. Acolo, în sat, Dodi se însurase. Își primea simbria, plus tainurile de făină, fân și lemne, își avea căsuța și grădina lui, avea două vaci cu lapte – și devenise un bun gospodar și tată de copii. Și totuși, în fața bătrânului stăpân, nu cuteza să stea jos, măcar pentru o clipă. O singură dată în întreaga lui viață s-a așezat în fața bătrânului, dar atunci s-a întâmplat un incident pe care Dodi nu-l va mai uita cât va trăi.

Dacă nu mă înșel, arătasem ceva mai sus că bătrânului Loev îi plăcea să explice și să învețe câte ceva pe fiecare: cu alte cuvinte, să împartă și altora din ceea ce știa. Într-un rând, pe o noapte lungă de iarnă, Dodi se afla cu un raport asupra moșiei, stând drepți în fața bătrânului, după cum obișnuia. Isprăvind, Dodi aștepta să i se dea îngăduința să plece. Bătrânul însă era binedispus și dorea să mai stea puțin de vorbă, dar nu despre ale gospodăriei, ci despre cu totul altele, mai ales despre vecinii polonezi. Și treptat aduse vorba despre Polonia și despre răscoala polonezilor. De la polonezi, bătrânul trecu la ruși și la istoria rusă dinainte de Petru cel Mare. Și dat

fiind că pe masă se afla o istorie rusească în traducerea ebraică a lui Mandelkern, Loev s-a apucat s-o citească și, în același timp, să traducă în idiș pentru Dodi întreaga istorie a lui Petru cel Mare. Citind, l-a poftit pe Dodi să ia loc într-un fotoliu. Dar Dodi nu îndrăznea. Bătrânul a stăruit, așa că vechilul s-a văzut nevoit să se supună. Și s-a așezat lângă ușă, sub vechiul ceas de perete. Dar capul lui Dodi nu fusese deprins cu asemenea lecții, și cum pe deasupra stătea și în fotoliu, au început a i se lipi pleoapele, pe nesimțite a prins a picoti, până ce, furat de glasul bătrânului, a adormit de-a binelea.

Dar să-l lăsăm pe Dodi să doarmă în voie și, până una-alta, să spunem câteva cuvinte despre rustica pendulă de perete. Era o bătrână invalidă, care-și făcuse de mult stagiul și căreia de mult i s-ar fi cuvenit să se odihnească în pod, printre celelalte multe troace care-și trăiseră traiul. Bătrânul Loev avea însă o dragoste curioasă, devenită tradiție, tocmai pentru obiectele vechi; de exemplu, pentru o oglindă jumulită, care îți arăta chipul dublu, pentru o comodă veche, pe jumătate desfăcută și atât de rablagită, încât deschiderea unui sertar îți scotea peri albi, în fine pentru destule asemenea antichități. Pe biroul lui ținea de ani și ani o călimară demodată, o cizmuliță de sticlă și o farfurioară neagră de lemn cu nisip. Pentru nimic în lume nu l-ai fi putut convinge să arunce aceste vechituri și în locul lor să aducă obiecte noi, ca lumea. Și asta nu din zgârcenie, bătrânul nu era câtuși de puțin zgârcit. Dimpotrivă, când cumpăra ceva trebuia să fie lucrul cel mai bun și mai de preț. Dar îi venea greu să se despartă de un lucru vechi. Așa și cu pendula care, din cauza bătrâneților, avea nevoie de niște greutăți de metal. Din când în când îi mai

trebuiau și alte piese noi. Înainte de a suna ora, pendula începea să horcăie și să se sufoce ca un moșneag astmatic în preajma unui acces. Dar și când apuca să sune, apoi suna ca un clopot de catedrală – bang-bang! – de se auzea până în uliță…

Și acum să ne întoarcem la Dodi. Dodi trage la aghioase și bătrânul citește istoria lui Petru cel Mare și a doamnei sale, Anastasia. Deodată, pendulei i se năzare să sune de zece… Prin somn, lui Dodi i se pare că a izbucnit un foc, că s-a aprins casa. Așa că sare buimac începând a striga „Apă, apă!“… Bătrânul se sperie și el. Pune deoparte cartea lui Petru cel Mare și începe să-l cerceteze pe Dodi pe deasupra ochelarilor. Privirea asta, spune Dodi, n-are s-o uite nici în ceasul morții.

Învățătorul ținea la Dodi pentru că oricând era același: natural și bun. Șulem era convins că, în viața lui, acest fiu al naturii nu mințise niciodată. Sinceritatea și atașamentul față de stăpân și de familia lui erau fără de margini. Și pentru că acolo învățătorul era ca unul de-ai casei, Dodi îl socotea și pe el ca pe un membru al familiei, încât și pentru el era gata să se arunce în foc. În ochii lui Dodi, tot ce era legat de familia Loev trebuia socotit ca ceva mai de soi; în orice caz, nu deopotrivă cu cele obișnuite. Vechilul diviniza, pur și simplu, această familie și de acest sentiment beneficia acum și dascălul. În zilele călduroase de vară, ori în lungile seri de iarnă, învățătorului și elevei le plăcea să se repeadă până la Dodi și Dodileasa. Acolo, în mica lor căsuță cu tavanul scund de-l puteai atinge cu mâna, se simțeau oricând mai bine chiar decât acasă. Ca să mănânce vara la Dodi o ciorbă acră cu usturoi verde și iarna cartofi fierbinți în coajă cu castraveciori murați sau varză murată, puțin degerată, era pentru ei o

delectare, era ceva de o mie de ori mai gustos decât cele mai scumpe mâncăruri servite la masa lor. Mai cu seamă când Pesi, nevasta lui Dodi, cocea turtă dulce sau topea untură, pentru cei doi tineri era sărbătoare. Cred și eu! Ce poate fi mai bun ca turta dulce abia scoasă din cuptor? Sau ca jumările proaspete și grase, care se topesc în gură asemenea manei pe care o mâncau evreii în deșert?

Cel mai des tinerii erau oaspeții lui Dodi și ai Dodilesei în timpul iernii. Iarna, când copacii înveșmântați în alb păreau niște morți degerați în lințoliile lor și satul își pierdea farmecul și splendoarea văratică, celor doi tineri nu le mai rămânea decât să se abată pe la Dodi, să intre în căsuța lui bine încălzită și să se delecteze cu bunătățile ieșite din mâinile lui Pesi.

Afară stăruie o liniște înfricoșătoare. Zăpada e adâncă. Țipenie de om nu se arată. Inima e pustie, sufletul e bântuit de singurătate. Atunci i se poruncește lui Andrei să înhame caii la sania cea mare. Tinerii se încotoșmănesc în cojoace, se învelesc cu un pled călduros și pleacă să dea o raită de la o moșie la alta. Oriunde ajung, se pune samovarul și se bea ceai din belșug. Într-un târziu, fac cale întoarsă.

Dar iarna are farmecul ei. Îți oferă timp destul pentru citit și scris. În cei aproape trei ani pe care eroul i-a petrecut în sat, a scris mai mult decât după aceea în zece ani, când ajunsese scriitor cunoscut sub numele de Șalom Alehem. Niciodată parcă n-a scris mai ușor ca în acea vreme. Nopți întregi compunea romane lungi, sfâșietoare, drame țipătoare, tragedii încâlcite și comedii. Gândurile curgeau ca dintr-un izvor, fantezia țâșnea ca dintr-o fântână arteziană. Pentru ce le scria toate – nu s-a întrebat nicicând. Îndată ce termina o scriere, o

citea elevei sale – și amândoi rămâneau uluiți. Amândoi erau convinși că aveau a face cu o capodoperă. Însă de cum isprăvea o nouă lucrare, apoi aceea devenea capodopera, în timp ce prima părea acum palidă, ștearsă, cel mai bun loc pentru ea fiind gura sobei. Și așa a apucat drumul focului nu o singură duzină de romane, nu o singură duzină de drame…

Că tânărul se născuse spre a fi scriitor, amândoi nu mai aveau nici o îndoială. Despre acest lucru învățătorul și eleva lui discutau, visau și clădeau castele pe nisip. Tot punând la cale diferite planuri ale viitoarelor opere, își uitaseră propriul plan de viață… La aceasta, în genere, nici nu se gândeau. Niciodată nu le dăduse prin minte să-și împărtășească unul altuia sentimentele sau să reflecteze asupra soartei propriului lor roman… Pentru ei, noțiunea de „roman“ era pesemne prea șablonardă; cuvântul „dragoste“ prea banal pentru exprimarea sentimentelor care se înfiripaseră și înfloriseră în inimile lor. Atașamentul reciproc era atât de firesc, încât părea ca de la sine înțeles. Cum ar fi cu putință ca un frate să se gândească vreodată să declare dragoste surorii sale? Cred că nu ne vom depărta prea mult de adevăr dacă vom susține că străinii știau mult mai multe și comentau infinit mai mult romanul tinerilor eroi decât eroii înșiși. Și unul și celălalt erau mult prea tineri, prea naivi și prea fericiți. Pe cerul lor nu se arăta nici o umbră de nor. Nu vedeau de nicăieri vreo oprelițe. Dar mai important era că nici măcar nu se gândeau la ceva. În răstimpul acestor aproape trei ani de când se cunoșteau, nici o clipă cei doi tineri nu se gândiseră la eventualitatea unei despărțiri. Și totuși, veni ziua când fură nevoiți să se despartă. Deocamdată nu pentru totdeauna, ci pe scurtă vreme.

Venise vremea ca eroul nostru să plece la recrutare.

72

RECRUTAREA

Se tot vorbește de recrutare. Eroul își ia rămas-bun de la eleva sa și pleacă din Sofievka cu o scrisoare către *predvoditel*[23]. Pe drum, eroul își face iluzii. Scrisoarea a dat rezultate, căci nu s-a mai ajuns la numărul lui. O poveste cu un fiu invalid. Șulem se întoarce în sat, dar visurile lui încă nu se realizează.

Se poate spune cu certitudine că în cei aprope trei ani mai sus descriși n-a fost zi să nu se vorbească la Sofievka despre recrutare. Pentru bătrânul Loev, recrutarea era ca o boală, un fel de idee fixă, care nu-i dădea pace zi și noapte și care-l costa o avere. Și iată de ce. Fiu-său, Ioșua, trebuia să fie recrutat. Înainte de aceasta însă, taică-său a plecat în gubernia Cernigov unde a zăbovit o vreme zbătându-se din greu pâna a căpătat o *zaciotnaia kvitanția*. Era una dintre foarte puținele hârtii cu ajutorul cărora se putea scăpa de recrutare. Cine avea posibilitatea să facă rost de o astfel de hârtie, scăpa de stagiul militar și era trecut în rezervă. Costul unei asemenea dovezi însemna o avere, cu care un om oarecare s-ar fi putut considera bogat. Dar de dragul unui copil, bătrânului Loev nimic nu i se părea prea scump.

Numai că, îndată după obținerea acestei hârtii, a început o altă istorie. Izbucnise războiul ruso-turc și se vorbea stăruitor că vor fi chemați și rezerviștii. Dacă așa stăteau lucrurile, fiului trebuia să i se asigure un „bilet alb“. Ceea ce voia să însemne: rezervistul trebuie să se prezinte la Cercul de

recrutare ca să se vadă în prealabil în ce măsură este apt de armată. Și, bineînțeles, s-a dovedit cu vârf și îndesat că tânărul Ioșua Loev era inapt pentru serviciul militar. Așa că i s-a eliberat un bilet alb, adică, slavă Domnului, l-au declarat bun de reformă... Dar nu numai că l-au reformat; nu mult după aceea, bătrânul Loev a fost nevoit să-și trimită fiul în țările calde, la Menton și la Nisa, pentru cură, deoarece tânărul avea o serioasă boală de inimă, boală de care a și murit după câțiva ani. Dar până una-alta, casa era în fierbere: se bătea mereu drumul la Kanev; se legau noi cunoștințe: cu ispravnicul, cu *predvoditel*-ul, cu medicii. Între timp, slujbașii Cercului de recrutare storceau împrumuturi, cu plata la Sfântul Așteaptă; bunii prieteni și sfetnicii profitau și ei de ocazie ca să mai lingă un oscior. Cine voia, pompa bani. În casă nu auzeai vorbindu-se decât de recrutare, recrutare și iarăși recrutare...

Iar când eroului biografiei i-a sosit și lui vremea să fie recrutat, bătrânul Loev nu-și mai găsea locul. Întâi de toate, s-a străduit să se asigure ca actele învățătorului să fie transferate din orașul natal Pereiaslav la Cercul de recrutare din Kanev, unde bătrânul avea trecere și deci putea aranja ceva... Cred că nici un tată iubitor nu s-ar fi îngrijit atâta de fiul său legitim cât a făcut-o bătrânul Loev pentru învățătorul fiicei lui. Mai emoționant era că învățătorul însuși nu se temea atâta de recrutare, cât familia Loev. Pentru tânăr, plecarea la Kanev și prezentarea la recrutare însemna o adevărată sărbătoare. El își comandase o pereche de cizme înalte și o glugă soldățească și era pregătit sufletește să facă milităria. Era sigur că în armată o să se distingă, o să fie agreat de superiori și că, în curând, o să fie avansat sergent sau plutonier, căci la grade mai înalte un evreu nu putea ajunge...

Dar când a fost la o adică, dar când a fost s-o pornească la drum, dintr-odată și-a pierdut curajul. Îi era rușine – și încă ce rușine! – dar trebuia să recunoască sincer că în clipa când urma să-și ia rămas-bun de la familia Loev, poate pentru totdeauna, a simțit că i se strânge inima… Ascunzându-se în odaia lui, și-a îngropat capul în pernă și a plâns lacrimi amare…

Dar în casa aceea nu numai Șulem plângea amarnic. Închisă în odăița ei, eleva lui plângea și mai tare… Ochii îi erau umflați de plâns încât, în acea zi, nici nu s-a arătat la masă… Pretextând o insuportabilă durere de cap, a stat închisă toată ziulica în odaia ei, nevrând să dea ochi cu nimeni…

Tristă, foarte tristă a fost despărțirea. În toată casa domnea jalea. Inimile erau strânse de tristețe și deznădejde. Când, în fine, eroul s-a văzut instalat în faeton iar Andrei vizitiul întindea mâna după bici, a mai aruncat o ultimă privire spre fereastră și a zărit acolo doi ochi înlăcrimați care-i vorbeau mai lămurit decât cuvintele: „Du-te sănătos, scumpule, scumpule, și întoarce-te cât mai curând, că fără tine nu pot trăi…“

Aceste cuvinte eroul le-a auzit și simțit din toate fibrele sufletului său, iar ochii lui au răspuns: „Rămâi cu bine, scumpo, scumpo! Mă voi întoarce la tine, că fără tine nu pot trăi…“ Abia atunci și-a dat seama cât se atașase de acea casă; și-a dat seama că nici o putere din lume, afară de moarte, nu-l mai putea smulge de acolo… Gândurile lui o porneau razna, fantezia înflăcărată îl purta pe aripile ei și Șulem începu să-și facă iluzii: de îndată ce se va întoarce își va deschide inima,

după care se va destăinui și părinților ei. Își închipuia cum se va adresa bătrânului: „O iubesc pe fiica dumneavoastră! Faceți cu mine ce doriți!...“ Își închipuia că bătrânul îi va răspunde îmbrățișându-l: „În fine, bine că mi-ai spus! De mult așteptam s-o aflu!“ ...Apoi ...încep pregătirile de nuntă. Se aduc croitori din Boguslav și din Tarașci să croiască straiele tinerei perechi... Se coace turtă dulce și se prepară dulcețuri... Pentru aducerea rudelor mirelui se trimite careta cea mare, care se află în magazie și se folosește doar la ocazii speciale. Sosește tata, unchiul Pine, apoi restul familiei... La nuntă, nu se știe de unde, apare și Șmulik... Da, chiar Șmulik al rabinului, Șmulik orfanul cel doldora de povești frumoase... Șmulik îl îmbrățișează pe mire și face către el: „Ei, Șulem? Nu-ți spuneam eu că a ta o să fie comoara?...“

Asemenea visuri dulci și copilărești, asemenea fantastice iluzii de adolescent se vântură în mintea lui tot timpul călătoriei, până la Kanev. Poposind la o rubedenie a bătrânului Loev, la Burăh Percic, un evreu cocoșat, dar foarte bogat, care ținea o pivniță cu vinuri pentru boieri, Șulem atacă fără zăbavă problema recrutării și predă scrisoarea domnului șef al Cercului de recrutare. În scrisoare bătrânul Loev spunea că îl trimite la recrutare pe învățătorul fiicei sale și-i place să spere că, în cel mult o săptămână, are să-l aibă din nou acasă... Domnul șef al Cercului de recrutare citește scrisoarea și răspunde doar un cuvânt: *Ho-ro-șo!* Ceea ce însemna destul pentru ca băiatul să aștepte în liniște. Într-adevăr, el s-a prezentat la recrutare și a tras la sorți numărul

285. Nu s-ar putea spune că acest număr e chiar atât de mare. Totuși, când s-a ajuns la numărul 284, recrutarea s-a închis. Învățătorul a plecat de acolo liber și, datorită lui, alți câțiva tineri, cu numere mai mari, au fost liberați și ei. Așa că, în acel an, la Kanev a fost petrecere mare!...

La această petrecere a sosit din Pereiaslav și tatăl sărbătoritului, ba, dacă nu mă-nșel și unchiul Pine. La Kanev unchiul Pine avea un cumătru, așa că bucuria a fost dublă. Iar Burăh Percic a făcut și el vânzare de vin din belșug. Șulem, sărbătoritul, a expediat o depeșă la Sofievka, prin gara Baranie Poli: „Într-un ceas bun. Nu s-a ajuns până la mine. Sunt liber. Mâine în zori fac cale întoarsă.“

Dar au trecut multe dimineți până ce eroul nostru a izbutit să plece din Kanev. Parcă-i un făcut ca evreul să n-aibă bucuria deplină, ci totdeauna întunecată din te miri ce! Era pe-acolo unul, Vișinski sau Vișnevski, un om cu un glas de huruitoare care-ți spărgea urechile. Acesta avea un fiu olog, de care era sigur că scapă de militărie. Când colo, l-au găsit apt, săracul, de cătănie. Întâmplarea l-a atins pe taică-său până-n adâncul rărunchilor și omul s-a apucat să țipe și să urle: „Da’ cum așa? Fiu-meu, un invalid, să facă armată în locul granguriloг care au scuipat bani cu nemiluita?“. Oamenii se roagă de el să nu mai facă atâta scandal. Dar el de colo: „Fac scandal? Cred că vorbesc destul de potolit!“. Și începe a urla și mai tare, cum că „știm noi manevrele, știm noi de ce domnul șef al recrutării i-a scos pe ologi apți de militărie!“. Și, în cel mai strict secret, se apucă să istorisească fiecăruia în parte lucrătura – cu un glas atât de tare, încât tot orașul află chestiunea în cele mai mici amănunte; cunoaște până și tonul

scrisorii adresate de bătrânul Loev șefului Cercului de recrutare (pentru un evreu nu există secrete). Și evreul dă de știre că tărășenia asta n-are s-o treacă sub tăcere. O să-i dea în judecată, zice, pe *predvoditel*, și pe doctori, și întregul cerc de recrutare. Omul e luat la o parte și i se făgăduiește că vor pune mână de la mână și-i vor scoate feciorul invalid de la unitatea lui. Dar el nici nu vrea să audă de promisiuni. „De la vorbă până la faptă, zice, poți să aștepți mult și bine!“ La el, zice, ce-i în mână nu-i minciună. Ba o mai ia și pe rusește: „*Hociu*, zice el, *videt denghi*...“[24] Așa că oamenii n-au mai avut încotro. Au intervenit, au ținut un sfat și încă un sfat și încă două sfaturi, iar tinerii scutiți s-au adunat și și-au scuturat buzunarele, care de cincizeci de carboave, care de o sută, iar suma strânsă s-a împărțit între evreii luați la armată. Cea mai mare parte a luat-o, se înțelege, cel cu gura mare. El susținea că lui i se cuvine mai mult decât celorlalți, căci fecioru-său e mai schilod ca ceilalți; deși rațiunea spunea exact contrariul: tocmai pentru că era schilod putea să fie scos mai ușor din armată! Dar ce să te faci cu un evreu scandalagiu și cu glas de huruitoare? Văzând că i se dă, că i se face pe plac, de parcă ar fi unul la părinți, își luase nasul la purtare, urlând din ce în ce mai zdravăn. Negocia ca un adevărat afacerist. Noroc că susnumitul Burăh Percic primise poruncă din partea bătrânului Loev: *carte blanche*, carevasăzică, recrutului să i se dea bani cât va avea nevoie. Cine se mai uita atunci la bani? Libertatea, acesta era singurul țel, singura stea luminoasă.

Șulem s-a simțit liber abia atunci când s-a văzut instalat în faetonul care-i fusese trimis în întâmpinare la gara Mironovka și când Andrei vizitiul i-a dat vești de-acasă, precum că, slavă Domnului, toți sunt sănătoși și totul e în ordine. „*Vse*

blagopolucino“, conchide Andrei și intră în vorbă cu căluții, pe limba lor. Căluții îl înțeleg, firește, și poartă faetonul aproape în zbor. E o zi caldă de toamnă. Soarele nu coace, nu frige, ci sărută și dezmiardă. Ochii tânărului se închid și visurile prind a se urzi. Castele de aur se înalță pe nisip. Uite-acuși va fi acasă. De cum ajunge, se destăinuiește bătrânului Loev, dă cărțile pe față: „Vă rog să aveți în vedere că o iubesc pe fiica dumneavoastră și că și fiica dumneavoastră mă iubește“. Uite-acuși va ajunge… Încă o jumătate de ceas, încă un sfert de ceas. Iată binecunoscuta gară Baranie Poli, pădurea, ogoarele, cimitirul, morile de vânt, care de departe par niște uriași ce-și agită brațele: „Vino-ncoace! Vino-ncoace!“… Încă vreo câteva minute – și se zărește curtea. Casa mare și albă cu cele două cerdacuri. E îndoielnic că ar putea exista o bucurie mai mare atunci când un fiu bun se întoarce liberat, în casa părinților săi. Eroul a avut de povestit despre această recrutare minuni peste minuni – ca la ieșirea evreilor din Egipt. Dar lucrul cel mai important, pentru care se pregătise, *nu* l-a spus; față de bătrânul Loev el *nu* a dat cărțile pe față… Această chestiune a amânat-o pe a doua zi, pe mai târziu… Și până una-alta a trecut o zi și încă una, o săptămână și încă una. Până ce, cu totul pe neașteptate, a venit o catastrofă, un personaj din afară, care i-a deschis bătrânului ochii asupra romanului…

„Catastrofa“ era o femeie înțeleaptă, cu o privire care vedea departe, o rudă a bătrânului, din Berdicev, cu numele de Taube. Noi o vom numi „Mătușa Taube din Berdicev“. Când o veți cunoaște, veți vedea că numele de „mătușă“ i se potrivește. Dar despre ea – un capitol aparte.

73

MĂTUȘA TAUBE DIN BERDICEV

Mătușa Taube îi urmărește pe cei doi tineri. Bătrânul Loev află taina. Catastrofa. Ofensat, eroul pleacă în lume. Scrisorile lui sunt interceptate, iar el rătăcește ca într-o noapte adâncă.

La drept vorbind, nou-venita nu era mătușa nimănui. Era de fapt o verișoară a bătrânului Loev. Dar, cum spuneam, numele de mătușă i se potrivea de minune. O femeie nu tocmai frumoasă, cu obrazul ciupit de vărsat și cu nasul lung. Avea mătușa asta o pereche de ochi inteligenți foc; când te privea o dată, parcă te străpungea. Acasă la bărbatu-său, așa se spunea, ea purta pantalonii, ea învârtea toate afacerile. Și erau destul de bogați. Venise la moșie, în vizită, după mai mulți ani – în care timp nu se văzuseră.

Firește, unei mătuși ca asta, venită tocmai din Berdicev, viața boierească la țară îi părea lucru destul de nou și de sălbatic. Tot ce vedea cu ochii ei de berdiceveancă îi stârnea admirația. Cu bătrânul Loev se tutuia și față de el și-a spus deschis părerile – ce-i plăcea și ce nu.

Îi plăcea, de pildă, viața la țară, aerul curat, vacile, caii, laptele proaspăt muls în care simți parcă mireasma pășunii, pâinea din grânele proprii. Totul mirosea a pământ și a truda brațelor tale. Până aici, toate bune, cât se poate de bune! Chiar și Dodi cel simplu ca natura îi plăcea. Dar nu se putea împăca defel cu disciplina severă a vărului ei, care prea își dădea aere de boier. După părerea ei, să fii evreu și moșier – nu prea merge… De pildă, să admitem că-i un bun moșier, un agricultor priceput și un mare iubitor de pământ – mă rog, dacă dă Dumnezeu să poți aduna bani, să devii bogat, de ce

nu? De la una ca asta poate că nici ea nu s-ar da în lături… Dar de ce a trebuit să se înstrăineze în așa hal de viața evreiască? iată ce nu poate înțelege. De ce, când vine o sărbătoare evreiască, nu se duce și el la sinagogă, la Boguslav? Sau: de ce-și bate joc de un evreu habotnic, de ce-și râde de urmașii rabinilor, când vreunul dintre aceștia, înfășurat într-un șal verde, bate la ușa lui cerând o ofrandă? Ofranda o dă, cu mână largă, dar își bate joc de evreu. „Mai bine nu-i dădea și nu-ți bate joc!“… Așa îl tot dăscălește mătușa Taube din Berdicev.

Și încă ceva. Mătușii Taube îi place învățătorul. E băiat destul de cumsecade, nimic de zis. Și cult. Și pe deasupra „băiat de familie“. Cu-atât mai bine! Dar unde stă scris că un învățător trebuie să fie prieten la cataramă cu eleva? După părerea ei, acest învățător e mult prea intim cu eleva. De unde o știe? – iha, mătușa Taube știe! Mătușa Taube are ochi buni. Mătușa Taube și-a dat osteneală să urmărească tânăra pereche, pas cu pas, și a văzut cu propriii ei ochi cum mâncau dintr-o singură farfurie. Unde a văzut asta? La Dodi. Chiar din prima zi, mătușa Taube din Berdicev a observat că „fata se topește după băiat“ și că „băiatul e mort după fată“… „Asta o vede, spunea ea, oricine, afară doar de un orb sau de unul care nu vrea să vadă ce se petrece sub nasul lui… E destul, zicea mătușa Taube, să-i observi pe cei doi cum stau la masă și-și aruncă priviri, vorbindu-și din ochi…“ De-atunci, zicea, nu și-a mai luat ochii de pe ei. Mătușii Taube nu i-a fost lesne să-i urmărească, nici când învățau, nici când se plimbau sau se pregăteau să plece cu faetonul la plimbare.

Într-un rând – așa i-a povestit bătrânului – i-a zărit intrând în casa săracă a lui Dodi vechilul. Din capul locului, asta nu i-a

plăcut: „Ce caută niște copii ca ei în sărăcia lui Dodi vechilul?“. Și binevoiește mătușa Taube să arunce o privire pe fereastra lui Dodi și-i vede pe amândoi mâncând din aceeași farfurie. Ce-au mâncat, nu știe. A văzut însă – așa să vadă fericire la casa ei – cum mâncau, cum vorbeau și chicoteau... Se pune deci întrebarea: „E vorba de-o partidă? Dacă-i așa, poftim, foarte bine! Dar trebuie s-o știe și părinții. Sau e numai un roman de dragoste? Atunci cu-atât mai mult trebuie să știe părinții... Pentru că e mult mai sănătos, mult mai bine și mai frumos să-ți logodești fata cu un învățător sărac care n-are decât două cămăși la viața lui, decât să aștepți ca învățătorul să fure fata și să fugă cu ea, pe o noapte întunecoasă, la Boguslav, la Tarașci sau la Korsun și acolo să se cunune în ascuns...“

Iată care erau, după cum s-a văzut mai târziu, pretențiile mătușii Taube. Toate astea le-a spus bătrânului Loev în cel mai strict secret, exact cu o jumătate de ceas înaintea plecării ei. Cuvintele au găsit ecou în inima bătrânului, căci atunci când a ieșit să-și conducă verișoara, se vedea bine că e întors pe dos. Toată ziua aceea, bătrânul n-a mai schimbat o vorbă cu nimeni, s-a încuiat în odaia lui și nu s-a mai arătat.

Seara târziu, a sosit fecioru-său, Ioșua, care a rămas apoi peste noapte la Sofievka. Ceva se petrecea acolo, în casă! Era fierbere. Tatăl și fiul se încuiară în biroul bătrânului și acolo șușotiră îndelung. Țineau, pesemne, consiliu de familie. Eleva se pregătea să iasă la plimbare cu învățătorul, dar a fost oprită. La masă nu s-au mai așezat toți odată, ca de obicei, ci fiecare a venit pe rând, a mâncat, s-a ridicat și s-a retras în camera lui. Da, în acea casă se petrecea ceva cu totul neobișnuit. Domnea o tăcere apăsătoare. Înfricoșătoarea

tăcere care precede furtuna... Cine să se fi așteptat că acele câteva cuvinte cu înțeles, aruncate de mătușa Taube din Berdicev vor provoca o harababură ca asta, că vor întoarce toată casa pe dos? Poate că dacă mătușa Taube ar fi știut că o vorbă a ei va da asemenea rezultate nu s-ar mai fi amestecat unde nu-i fierbea oala. Abia mult după aceea, mătușa a regretat întreaga poveste, străduindu-se să-și repare greșeala, dar era prea târziu. Încercă să schimbe macazul, încercă să-l convingă pe bătrân că, în definitiv, nenorocirea nu-i chiar atât de mare, că ea nu înțelege de ce-și face el atâta sânge rău? Ce vină are băiatul dacă-i sărac? „Sărăcia nu-i rușine“ și „Norocu-i la Dumnezeu!“ Și câte altele nu i-a mai spus! Dar orice vorbă devenise de prisos. Bătrânul o ținea una și bună, că în definitiv cu băiatul nu are nimic, dar cum au îndrăznit să urzească un roman de dragoste în casa lui, fără să știe el? Că fie-sa și-a ales de logodnic un băiat sărac, iarăși nu-i împotrivă. Dar cu condiția ca el, tatăl, să i-l dea și nu să și-l aleagă singură fără să-l întrebe! Iată ce-l rodea mai mult ca orice!

Despre toate aceste pretenții și discuții s-a aflat după o bucată de vreme. Dar în momentul despre care povestim, cei doi tineri mai erau ca doi mielușei nevinovați, habar n-aveau pe ce lume se află. Simțeau doar că în casă e fierbere – dar ce va ieși din fiertura asta aveau să vadă a doua zi dimineața...

Dar a doua zi dimineața, când eroul nostru s-a trezit n-a mai găsit pe nimeni în casă. Nici pe bătrân, nici pe soția lui, nici pe fiu și nici pe fiica lor. Unde să fi fost cu toții? Plecaseră. Încotro? Nu se știa... Dintre oamenii din curte nici unul n-o putea spune. Pe masă se afla un pachet pregătit pentru el. Deschizând pachetul, eroul spera să găsească o scrisoare, o

explicație oarecare. Când colo, în pachet nu găsi nici un cuvânt ci numai bani – leafa care i se adunase pe timpul ședерii lui acolo, nimic altceva. În curte stătea pregătită pentru învățător o sanie (povestea s-a întâmplat în toiul iernii) și o pătură călduroasă ca să-și învelească picioarele. Din gura slujbașilor n-a fost chip să scoată un cuvânt. Până și Dodi vechilul, gata oricând să sară în foc pentru învățător și elevă, acum, la iscodirile învățătorului, nu răspundea decât ridicând din umeri și oftând. Pentru el, frica de bătrân era mai tare ca orice... Ceea ce pe învățătorul ofensat l-a costat imens... S-a pierdut cu firea; nu mai știa ce are de făcut. De câteva ori s-a apucat să întocmească o scrisoare; mai întâi bătrânului Loev, apoi fiului său Ioșua și în cele din urmă elevei. Dar nu-și putea aduna gândurile. Oricât de mare ar fi fost catastrofa, la o palmă ca asta nu se așteptase... Îi era rușine de el însuși și de oameni. De aceea, fără a mai zăbovi, s-a urcat în sanie cerând să fie condus la gară, pentru ca de acolo să plece. Încotro? Nu știa. Încotro l-or duce ochii... Dar deocamdată, până a ajunge la gară, a cerut vizitiului să oprească la Baranie Poli – oficiul poștal de la care Sofievka primea corespondența. La Baranie Poli eroul acestei biografii avea un prieten. Era, după cum știți, șeful stației și totodată dirigintele poștei, Malinovski.

De felul lui, Malinovski, dirigintele poștei, era mare ciubucar. Și din câte știm, îi plăcea și să tragă la măsea. De pe domeniile bătrânului Loev, lui Malinovski îi picau adeseori daruri: ba un sac de grâu, ba un car cu fân, ba uneori, în preajma sărbătorilor, ceva numerar. Cu învățătorul și eleva era bun prieten și, în general, nu era om rău.

Acolo a poposit dascălul să-și mai deschidă sufletul. Avea intenția să-l roage pe Malinovski să fie solul lui, să-i transporte

„contrabanda“ – o scrisoare către fata lui Loev și totodată, de va fi cazul, să-i aducă răspunsul. Ascultându-i dorința, dirigintele poștei i-a întins mâna jurând pe Dumnezeul lui (ba, ca să-l convingă, și-a făcut cruce!) că are să execute totul în cea mai perfectă regulă. Iată dar că între cei doi buni prieteni s-a încheiat o învoială. Și învoiala, nici vorbă, trebuia udată cu nițel rachiu bun, garnisit cu o scrumbie. S-au instalat deci amândoi și nu s-au ridicat de la masă până ce n-au dat de fundul clondirului. Malinovski s-a îmbătat. L-a îmbrățișat pe învățător, l-a sărutat, și iarăși a jurat și iarăși s-a închinat, cum că toate scrisorile lui le va preda fetei lui Loev în mână – că despre asta poate fi foarte liniștit, pentru că el, Malinovski, când spune o vorbă, e lucru sfânt…

Și așa a și fost: primele câteva scrisori de dragoste, fierbinți și înflăcărate, pe care eroul le-a scris, una după alta, dirigintele Malinovski le-a predat – așa cum a reieșit până la urmă – bătrânului Loev, în mână… De aceea e ușor de înțeles că la scrisorile lui înflăcărate eroul nu a primit nici un răspuns. Și tot atât de ușor de înțeles că a tot scris până ce a încetat a mai scrie.

Ce înseamnă punctele de mai sus? Ele înseamnă o noapte lungă și neagră. Totul e învăluit într-o pâclă deasă. Rătăcitorul solitar dibuie, își caută calea. De fiecare dată se izbește de o altă piatră sau nimerește într-un abis… Cade, se ridică, pornește mai departe dar din nou se poticnește și din nou cade în abis… Fără o licărire de speranță, face tot felul de stângăcii, comite greșeală după greșeală, una mai ceva ca

cealaltă… Cu ochii legați, ești sortit să rătăcești… Și a rătăcit. A rătăcit mult și bine până ce a nimerit calea dreaptă. Până s-a regăsit pe sine.

74

PRIMA ÎNTÂLNIRE CU MARELE ORAȘ

> Sosirea la Kiev. Eroul se simte atras de fruntașii iluminiști ai *Haskalei*[25]. Razie la han. Șulem în căutarea poetului Iehalel[26]. Autorul cărții *Însemnările unui evreu* și un mic preferans. Șulem pătrunde la poetul Iehalel, care-i face o primire rece.

Încotro se îndreaptă un tinerel fără cămin și care vrea să ajungă ceva în viață? Spre un oraș mare. Marele oraș, iată punctul de atracție spre care tinde orice tânăr în căutare de ocupație, profesie sau slujbă. Când un tânăr și-a irosit zestrea, ori s-a scârbit de nevestica lui, când s-a certat cu socrii sau cu părinții, când s-a despărțit de tovarășii de afaceri – încotro ar putea s-o pornească? Spre un mare oraș. Unul a auzit că la Bursă se fac brânzoaice din zăpadă și se aruncă saci de aur. Ce face atunci? Pleacă spre marele oraș, în căutarea norocului. Marele oraș, metropola, are în sine o forță magnetică uriașă, care te atrage și nu-ți mai dă astâmpăr. Acolo speri să găsești ceea ce cauți.

Marele oraș din regiunea în care trăia eroul nostru era vestitul și sfântul oraș Kiev. Într-acolo râvnea el să meargă, acolo a și ajuns. Dar, la drept vorbind, ce dorea? Ce căuta? Asta nu se poate preciza, dat fiind că nici el însuși nu prea știa spre ce îi dă inima brânci. Marele oraș însă îl atrăgea ca pe un copil raza lunii. Într-un mare oraș există mari personalități. Acestea

sunt ca niște stele strălucitoare care, din nemărginirea sferelor înalte, aruncă asupra pământului întreaga lor lumină. E vorba de propovăduitorii emancipării, scriitori renumiți și poeți binecuvântați, ale căror nume îi seduceau pe adolescenții naivi și fără experiență.

Aceasta a fost prima ieșire a tânărului nostru erou în lumea largă, primul lui contact cu marele oraș. El a poposit la „Hanul lui *reb* Alter din Kanev“, situat în partea de jos a orașului denumită „Podol“, cartier în care evreii aveau voie să locuiască. Zic: aveau voie să locuiască, dar trebuie să fac și o mică rectificare, spre a nu se crede, Doamne ferește, că toți evreii aveau acest drept. Nu! Acolo puteau locui numai acei evrei care se bucurau de dreptul la ședere, adică cei *pravojitestvo.* De pildă: meșteșugarii, slujbașii comercianților de categoria întâi, cei care fuseseră soldați sub Nicolae I, cei cu copii la gimnaziu… Toți ceilalți evrei se mutau acolo clandestin, și numai pentru scurtă vreme, trăind cu frica în sân, chiar dacă rămâneau acolo grație portarilor de imobile, a domnului comisar-șef sau a domnului pristav. Și asta până într-o zi, până la prima *oblava*, adică razie, când, în toiul nopții, jandarmii și soldații descindeau în hanurile evreiești. Pe limba lor, asta se numea „control“… Și dacă descopereau „mărfuri de contrabandă“, adică evrei fără permis de ședere, îi mânau ca pe vite la poliție iar de-acolo, cu mare alai, îi trimiteau din post în post, la cot cu toți borfașii, până la urmele lor.

Acest lucru însă nu oprea pe nimeni să vină la Kiev. Vorba rusului: *Volkov boiatsea – v les ne hodit*[27]. Se temeau, ce-i drept, de razii, dar veneau. De rest, de razii adică, se ocupa stăpânul hanului. Hangiul își bătea capul ca toate să meargă

bine, să nu se găsească, Doamne ferește, „mărfuri de contrabandă“. Cum? Foarte simplu: hangiul ungea pe unde era nevoie. El știa din timp când va avea loc controlul, așa că găsea și soluția: dosea mărfurile clandestine – care în pod sau în pivniță, care într-un dulap de haine sau într-un cufăr, ba chiar și într-un loc unde nimănui nu i-ar fi putut trece prin minte că acolo se află ființă omenească… Iar frumusețea era că aceiași ovreiași care zăcuseră într-o astfel de ascunzătoare, îndată ce ieșeau la lumină făceau haz de întreaga istorie, ca niște copii care s-ar fi jucat de-a v-ați ascunselea sau, serios vorbind, se consolau cu un oftat: „E, am apucat noi și vremuri mai grele, sub alți tirani!…“

La primul lui popas în marele oraș sfânt Kiev, autorul acestor istorisiri a avut onoarea și plăcerea să zacă laolaltă cu alți câțiva evrei în podul hanului lui *reb* Alter și să dârdâie de frică. Aceasta s-a petrecut într-o noapte întunecată de iarnă. Și, dat fiind că razia s-a făcut cu totul fără veste, bărbații, fie-mi iertat, nici n-au mai apucat să-și tragă pantalonii și nici femeile să-și îmbrace fustele. Noroc că de data aceea razia s-a isprăvit repede, altminteri degerau cu toții în pod. În schimb, ce bucurie pe ei când hangiul *reb* Alter – un evreu frumos, cu barba albă – le-a strigat în limbajul lui comic și rimat, să coboare din pod:

Măi, ovrei pârliți,
Din paie ieșiți.
Dracii s-au cărat,
Jos din pod v-am dat!

Spaima trasă cu razia s-a încheiat cu o petrecere de nu știai ce-i găsise. S-a adus samovarul și s-a băut ceai cu covrigei uscați, în care timp s-au povestit minuni peste minuni. Dar

bucuria a fost repede curmată când hangiul, *reb* Alter, le-a impus clienților un fel de contribuție, o carboavă și jumătate de căciulă pentru acoperirea cheltuielilor făcute cu razia. Protestele femeilor s-au dovedit inutile. Spuneau, sărmanele, că ele n-ar trebui să dea nimic, pentru că nu veniseră acolo de plăcere și nici să învârtească afaceri, să scoată bani, ci la profesor, să se caute…

Și iată că femeile astea deschid un lung capitol despre doctori și profesori. Fiecare povestește ce boală are și la ce profesor a venit. Până la urmă lumea se dumirește că toate au venit la unul și același profesor și că toate suferă de una și aceeași boală, căci nu-i simptom de care să se plângă una și să nu-l aibă întocmai toate celelalte. Dar ceea ce părea și mai curios era că toate femeile câte se aflau acolo vorbeau în cor și totuși fiecare auzea perfect ce spunea cealaltă! Unele însemnări luate în acea vreme, eroul acestor povestiri le-a folosit mai târziu într-una din primele sale opere, intitulată *Prima ieșire în lume* (povestea a două păsărele pornite în primul zbor prin lumea lui Dumnezeu).

Astfel și-a petrecut eroul nostru întâia sa noapte în marele și sfântul oraș Kiev.

A doua zi dimineață a pornit în căutarea marilor stele strălucitoare care din înălțimea sferelor își aruncă asupra noastră lumina; mai precis, în căutarea propovăduitorilor emancipării, a acelor poeți și scriitori dintre care, la Kiev, cunoștea deocamdată doar unul. Acesta era poetul de limbă ebraică pretutindeni cunoscut sub numele de Iehalel. Spre el a năzuit eroul nostru și drept la el s-a dus. Dar nu a ajuns atât de lesne cum v-ați putea închipui în prima clipă. Pornind în căutarea poetului, a aflat că în Kiev există un milionar pe

nume Brodski, că acest Brodski ține în partea de jos a orașului o moară, că la moară există sumedenie de birouri, că în acele birouri lucrează tot felul de slujbași, că printre acei slujbași se află și un casier pe care îl cheamă I.L. Levin și că acel I.L. Levin este chiar vestitul poet Iehalel.

Abia de aici începe o întreagă istorie! Nu oricine putea pătrunde în moara lui Brodski. Acolo puteau intra doar cei care aveau a face cu cerealele sau cu făina... „Pe cine căutați?“ – „Pe cunoscutul poet Iehalel“. – „Așa ceva n-avem pe-aici!“... La aceste cuvinte, un evreu, un oarecare misit de cereale, a găsit de cuviință să mai facă și o glumă proastă. L-a întrebat pe Șulem: „Da ce-i astăzi, început de lună, că-i dai cu *halel*?“[28].

Dar iată că Dumnezeu făcu o minune și în poartă apăru un evreu înalt și deșirat, cu nasul lung, cu fața zbârcită și în gură cu câteva rădăcini galbene în loc de dinți. Îmbrăcat cu un palton zdrențăros, în mână cu o umbrelă mare, de ploaie, de dril cenușiu, și pe cap cu o pălăriuță pleoștită, omul aducea bine cu universal-cunoscutul Don Quijote. Până la urmă, Șulem află că acest evreu lung, acest Don Quijote nu-i decât un contabil și că, împreună cu vestitul poet Iehalel, lucrează la moara lui Brodski. Aflând de cine se interesează tânărul, Don Quijote îl ia de mână și fără o vorbă intră cu el în moară. Acolo, Don Quijote își depune umbrela cea mare de ploaie, își aruncă de pe el paltonul rămânând într-o sărăcie de scurtă, cu coatele roase. Don Quijote avea picioarele strâmbe, dar dacă nu le-ar fi avut așa, ar fi părut încă și mai lung. După primele cuvinte de rigoare prin care doi necunoscuți fac cunoștință, contabilul cel lung a crescut în ochii tânărului cu încă două capete. Și de ce? Pentru că și-a dat seama că acest Don Quijote cunoaște personal un om care, în acea vreme, apărea în ochii

eroului nostru ca un adevărat înger al lui Dumnezeu. Acest om nu era altul decât Bogrov, autorul cărții *Însemnările unui evreu.* Da, contabilul cel lung îl cunoștea personal pe Bogrov, dat fiind că lucraseră la aceeași bancă din Simferopol.

— Așa? Așa? L-ați cunoscut, vasăzică, personal pe marele Bogrov? întreabă foarte interesat tânărul, uimit la culme.

— Păi dacă-ți spun că am făcut serviciu împreună, la aceeași bancă, la Simferopol, ce mai vrei?

— Și chiar dumneata personal ai vorbit cu el?

— Așa cum vorbesc cu dumneata. Nu numai că am vorbit, dar jucam și cărți împreună, preferans jucam. Îi plac cărticelele lui Grigori Isaakovici. Iha, ce-i mai plac, ce-i mai plac, ar tot juca în cărți! Nu că ar fi el cartofor, ci pur și simplu îi place din când în când să facă un preferans! De ce nu? Da' ce preferans! Ai, ai, ai!

Omul ridică brațul slab care iese din mâneca roasă în cot, își mozolește și mai mult obrazul plin de zbârcituri, adulmecă parcă prin văzduh și rânjește cu rădăcinile galbene ale dinților de altădată. La el asta se cheamă zâmbet. Dar redevine îndată serios, privește undeva, departe prin ochelarii lui groși, se scarpină sub guler și vorbește cu respect despre Bogrov:

— Mare om Grigori Isaakovici! Ce să mai vorbim! Zi-i Grigori Isaakovici! Țțț! Da' ce mare om! Mult mai mare decât renumitul dumitale poet Iehalel. Ăsta-i mititel... Uite-așa mititel... mititeluț de tot...

Și cu mâna arată spre dușumea cât de mic adică este Iehalel.

Tocmai la aceste cuvinte se deschide ușa și intră un om mărunt dar bine legat, cu o burtă respectabilă și cu ochi sașii.

La prima vedere, față de contabilul cel lung și deșirat, părea a fi Sancho Panza, devotatul aghiotant al lui Don Quijote. Fără a da bună dimineața, Sancho Panza trece repede pe lângă ei și dispare de partea cealaltă a grilajului, în odăița vecină.

— Iacă, ăsta-i poetul dumitale, Iehalel. Dacă vrei, poți intra la el. Că nu-i cine știe ce boier...

Din aceste cuvinte, ca și din comparația pe care o făcuse mai înainte cu marele Bogrov, se putea înțelege: contabilul și casierul trăiau ca pisica și câinele. Cu toate astea, poetul nu pierduse nimic în ochii înflăcăratului său adept. Cu inima zvâcnind, cu sufletul la gură, eroul a trecut pragul și cu mare respect a pătruns în odăița vecină. Acolo l-a găsit pe vestitul Iehalel într-o atitudine poetică. Cu mâinile împreunate pe piept, ca Aleksandr Pușkin, se vedea limpede că poetul era în plină inspirație; așa, cu mâinile pe piept, umbla de colo-colo prin odăița lui fără ca măcar să privească spre tânărul său admirator. Abia i-a răspuns la bună ziua și asta mai mult cu o privire furioasă a ochilor lui sașii. Ca să-i spună să ia loc, să-i dea vreo atenție – nici gând! Naivul admirator era încredințat că așa sunt toți poeții, ca nici Aleksandr Pușkin nu răspunde la bună ziua... Firește, tânărului nu-i plăcea să stea ca un bolovan lângă ușă, dar n-avea încotro. De supărare, însă, nu putea fi vorba! Orice s-ar spune, omul din fața lui nu era un om ca toți oamenii. Era un poet!... În schimb, după câțiva ani, când naivul admirator devenise el însuși scriitor, și nu numai scriitor ci și redactor al unui anuar (*Di idișe folks-bibliotek*[29]) iar poetul îi adusese la redacție un foileton, fostul admirator Șalom Alehem, acum redactor, îi reaminti prima lor întâlnire. Și povestindu-i sus-descrisele scene, poetul se prăpădea de râs.

Acum însă, lui Șulem nu-i ardea să râdă. În ce stare a ieșit el de la vestitul poet își poate oricine închipui.

Cu aceasta însă nu se încheiase prima lui ieșire în lume. Adevăratele suferințe care i-au fost date să le îndure în prima lui mare călătorie abia începeau.

75

RECOMANDAȚII

Hangiul insistă asupra recomandațiilor. Șulem îl vizitează pe rabinul oficial[30] din Kiev. El e îndrumat spre *ucionnîi evrei*[31] de pe lângă guvernatorul general. Un om distrat. Șulem obține o recomandație către cunoscutul avocat Kupernik.

Într-un mare oraș, omul străin e ca într-o pădure, și nicăieri nu te simți mai stingher ca în pădure. Niciodată și nicăieri eroul nostru nu s-a simțit mai pustiit ca în vremea aceea, la Kiev. Oamenii din acel mare și frumos oraș se vorbiseră parcă între ei să nu-i arate acestui tânăr pribeag nici un semn de bună ospeție, nici un pic de căldură. Toți aveau chipurile întunecate, toate ușile îi erau închise. Dacă cel puțin acești oameni care forfoteau și se agitau n-ar fi fost atât de încotoșmănați în blănuri, ca niște magnați, dacă cel puțin n-ar fi zburat în niște troici atât de minunate, trase de trăpași ca niște zmei! Dacă cel puțin casele bogătașilor n-ar fi fost aranjate cu atâta risipă de lux și de strălucire! Dacă cel puțin valeții și lacheii de la uși nu te-ar fi privit atât de impertinent și nu ți-ar fi râs în nas! Eroul ar fi fost dispus să-i ierte, dar, ca dinadins, i se părea că toți îl iau în zeflemea. Toți, până și hangiul *reb* Alter din Kanev, pe care l-am pomenit mai înainte.

Acest *reb* Alter, datorită faptului că găzduia evrei fără permis de ședere, și care deci nu puteau locui în sfântuî oraș Kiev, ajunsese om cu trecere pe la autorități.

Când îți vorbea, acest evreu avea obiceiul să nu te privească drept în ochi ci să privească undeva, departe, zâmbind pe sub mustața căruntă. Tânărului său oaspete nu-i spunea nici *dumneata*, nici *tu.* Sucindu-și vorbele într-un mod artistic, ca un acrobat, reușea să se lipsească de *dumneata* ca și de *tu.* Redau mai jos o discuție cu el. Bătrânul hangiu privește în jos și răsucindu-și o țigară vorbește pițigăiat, cu vorbe mieroase:

Hangiul: Ce se mai aude?
Tânărul: Ce să se audă?
Hangiul: Cum merg treburile?
Tânărul: Cum să meargă?
Hangiul: Vreau să spun: ce se poate învârti în Kiev?
Tânărul: Ce să se-nvârtească în Kiev?
Hangiul: Desigur că totuși se caută ceva în Kiev.
Tânărul: Ce să se caute în Kiev?
Hangiul: Vreo treabă, vreo slujbă…
Tânărul: De unde slujbă?
Hangiul: Printr-o recomandație. O protecție, știu eu?…
Tânărul: Către cine recomandație?
Hangiul: Știu eu? Către rabin!
Tânărul: De ce tocmai către rabin?
Hangiul: Fie și către rabinească…

La aceste cuvinte, hangiul se uită pentru prima oară la tânărul oaspete. Apoi tace. Tânărul însă îi dă ghes:

Tânărul: Da’ de ce v-ați gândit tocmai la rabin?

Hangiul: Știu eu? Dacă un tinerel din ziua de azi vine ia Kiev, are desigur o scrisoare către rabin; și prin rabin poate să capete vreo protecție. Așa-i de când lumea. Dar poate că mă-nșel. Atunci… *ia ne tanțeval s medvedem!* „N-am dansat cu ursu’…“

Naiba știe ce i-o fi venit să traducă în rusește o zicală evreiască, având sensul: uite că n-am ghicit! Tânărului însă ultimele cuvinte ale hangiului, despre o protecție din partea rabinului, i-au intrat bine în cap. S-a gândit că poate ideea n-ar fi deloc rea. Deci, protecție-neprotecție, n-ar strica să-i facă rabinului o vizită. Poate chiar să iasă ceva! E totuși rabin! Și încă ce rabin! Rabinul oficial al guberniei. Nu-i puțin lucru!

Din ce în ce, fantezia eroului se înflăcărează și perspectiva de a fi salvat cu sprijinul rabinului din Kiev îi suscită interesul, ba chiar capătă contururi concrete. Pesemne că i-a fost dat ca – datorită faptului că lui *reb* Alter îi place să-și bată joc de oameni, sau pur și simplu să pălăvrăgească – să se nască o idee fericită, ingenioasă. Așa-i cu ideile. Uneori, dintr-o simplă întâmplare, din ceva cu totul neprevăzut s-a ajuns la mari evenimente. Nu-i nici o noutate că în istoria celor mai folositoare invenții acest lucru nu mai e de mult o taină.

După două zile de gândire, aflând între timp și unde locuiește rabinul, Șulem apasă, într-o dimineață friguroasă, pe butonul din dreapta. Ușa se deschide și o mână îi indică să sune pe butonul din stânga. La cancelarie. Sună deci la stânga. Ușa se deschide și Șulem intră în cancelarie, unde găsește câțiva evrei de tipuri și profesii diferite, majoritatea meseriași – săraci, abătuți, zdrențăroși – câteva femei sărmane, cu

chipuri întunecate și un băiat umflat, cu niște ghete mari, rupte, din care se zăresc degetele. În schimb, gâtul băiatului e înfășurat cu două șaluri, ca nu cumva să răcească. Pe pereți atârnă o hartă ferfenițată a Palestinei și un portret decolorat al țarului. Cancelaria, evreii zdrențăroși, femeile răpciugoase, băiatul cel umflat, pe jumătate desculț, harta ferfenițită a Palestinei și portretul decolorat al țarului, toate îți strecoară groaza în suflet. Pe deasupra, în fața unui birou vechi, uzat și pătat, șade un bătrân cu un obraz spălăcit și împietrit. Să nu fi ținut condeiul în mână, să nu-l fi înmuiat mereu în călimară, s-ar fi putut crede că la birou șade un cadavru, vechi de cel puțin treizeci de ani, dar care s-a conservat fiind bine îmbălsămat. Rând pe rând, mumia lichidează cu bărbații și femeile din cancelarie, lucru care nu-i răpește prea mult timp – cam un ceas și jumătate – și în sfârșit vine rândul băiatului celui umflat și înfășurat cu două șaluri. Băiatul cel umflat îi răpește și el cam o jumătate de ceas. Plânge. Mumia îmbălsămată zbiară la el. Slavă Domnului, a isprăvit și cu băiatul cel umflat. Atunci mumia face un semn din ochi eroului nostru, ca să se apropie de masă. Se execută. Mumia vorbește deabia o auzi:

— Ce vrei?

— Am venit la rabin.

Mumia îmbălsămată stă cu ochii în registru. Glasu-i parcă vine de pe lumea cealaltă:

— Un act de naștere?

— Nu.

— Un act de cununie?

— Nu.

— De înregistrat un băiețel? O fetiță?

— Nu.

— A murit cineva?

— Nu.

— Vreo ofrandă?

— Nu.

— Atunci, ce?

— Nimic. Doream să-l văd pe rabin.

— Păi zi așa.

Și mumia îmbălsămată se ridică de la birou, umblă încetișor, ca pe niște picioare damblagite, apoi dispare pentru vreo cincisprezece-douăzeci de minute într-o odaie vecină și se întoarce cu o mutră acră și cu un rezultat trist.

— Rabinul nu-i acasă. Fii dumneata bun de vino altădată.

Eroul nostru a bătut la ușa rabinului din Kiev nu o dată și nici de două ori, până ce în fine a reușit să-l găsească acasă. În schimb, rabinul i-a făcut o primire prietenească și cât se poate de caldă. De fapt, în primele clipe ale cunoștinței a domnit oarecare răceală, rabinul privindu-l cam speriat. Se străduise să afle din gura eroului ce-l adusese la el. Tânărul își închipuia că un rabin din Kiev trebuie să înțeleagă dintr-o ochire ce vrea solicitantul și ce-l doare. Când colo, rabinul ăsta te privea în ochi ca o biată ființă neputincioasă și trebuia să-l lămurești ca pe un copil. Dar după ce-i dădeai mură-n gură, abia aflai că nu poate face nimic, absolut nimic. Tot ce putea face rabinul era să dea o scrisoare de recomandare, o „protecție“.

— „Protecție?“ E destul. Ce alta îmi mai trebuie? Nimic decât protecție.

Vizitatorul îl cercetează atent pe rabinul din Kiev și în sinea lui îl asemuiește cu rabinii pe care-i cunoscuse cândva în orășelele de provincie. Pe dinaintea ochilor minții defilează

un șir întreg de rabini oficiali, printre care unul cu o chelie mare; toți niște nătărăi, niște incapabili, niște ăia… Pe lângă ei, rabinul din Kiev părea o somitate; față de el, aceia erau niște nulități. Rabinul din Kiev era o personalitate uriașă și un om simpatic. Un singur cusur avea, că era roșcovan și cam greoi. Vorbea încet, gândea încet, toate le făcea încet, de parcă n-avea nervi. Asemenea specimene trăiesc o sută de ani. Ei nu se grăbesc să moară – au timp.

— Vrei, vasăzică, din partea mea o recomandare? Către cine?

— Către cine? Asta trebuie să apreciați dumneavoastră.

— Bine. O să mă gândesc.

Și rabinul o ia de la capăt cu întrebările: cine e vizitatorul, de unde vine și ce-l doare? Apoi, după o pauză de câteva minute, apasă pe un buton și din cancelarie apare bătrânul acela spălăcit, adică mumia îmbălsămată. Rabinul îi poruncește să aștearnă o scrisoare către un prieten al său – eroul nu-i mai reține numele – și să-l roage să facă ceva, dacă poate, pentru acest tânăr… Iar vizitatorului, rabinul îi spune că scrisoarea e adresată unui prieten al său, Gherman Markovici Barați, care e un *piseajnîi poverennîi*[32] și un *ucionîi evrei* pe lângă guvernatorul general.

Isprăvind o treabă atât de grea, rabinul respiră ușurat. Se vede bine că omului i s-a luat o piatră de pe inimă! De, se spetise săracu'. În schimb, făcuse o treabă utilă, îl asigurase pe băiat cu o recomandare – și încă ce recomandare: către învățatul evreu de pe lângă guvernatorul general!… Până într-acolo n-ar fi putut ajunge nici fantezia înflăcărată a tânărului. Recomandarea pe care o păstra în buzunarul vestei îi încălzea trupul și parcă-l purta pe sus. Da, de aici se va duce direct la

ucionîi evrei și desigur că are să iasă ceva! Pe acest *ucionîi evrei* nu și-l închipuia altfel decât ca pe un mare profesor, acoperit cu medalii ca un general.

Emoționat, sună la ușă și e introdus într-un cabinet plin cu tot felul de cărți religioase și de literatură. Eroului îi clănțănesc dinții în gură. După câteva minute, dă buzna în birou un evreu cu favoriți rari și cam miop, care pare distrat din cale-afară. Acesta să fie vestitul *ucionîi evrei* de pe lângă guvernatorul general? Să nu fi avut barba rasă exact la mijloc, Șulem ar fi putut jura că-i un simplu dascăl, un dascăl de Talmud. Acest *ucionîi evrei* are o meteahnă: scuipă când vorbește și, pe lângă asta, e foarte distrat din fire. Despre el – Șulem a aflat mai târziu – se povestesc la Kiev tot felul de povești și de anecdote. De pildă, el niciodată nu-și nimerea locuința până nu citea firmulița de pe ușă: *Gherman Markovici Barați.* Într-o zi, după ce a citit foarte atent firmulița cu numele său, a observat că dedesubt sunt indicate orele de primire – de la trei la cinci. Consultându-și ceasul și văzând că-i abia două, s-a gândit că probabil Barați nu-i acasă. Și de vreme ce Barați nu-i acasă, ce să caute acolo? Așa că, până una-alta, s-a dus să se plimbe în grădină... Într-un cuvânt, la Kiev se spunea că „Barați îl caută pe Barați și nu poate da de el...“

În dimineața aceea Barați era neobișnuit de împrăștiat și de indispus. Se grăbea să plece undeva, se agita și, vorbind, scuipa. După ce a citit scrisoarea rabinului care i-l recomanda pe tânăr, s-a apucat cu mâinile de cap și a început să alerge de colo-colo prin odaie, vorbind, și scuipând, și rugându-se să fie lăsat în pace pentru că el nu știe pe nimeni, nu poate face nimic și nici n-o să facă. Ți-era mai mare mila să privești la acest *ucionîi evrei.* Băiatul a început să se justifice precum că

nu are nici o vină, că nu dorește decât o protecție... Dar Barați nu-l lasă să vorbească. El spune că asta o știe și singur, o știe foarte bine, dar e supărat foc pe rabin, că nu-i zi de la Dumnezeu să nu-i trimită alți tineri. Ce-ar putea face pentru ei? Ce știe el? Cine-i el? Ce-i el? El doar nu-i Brodski...

Deznădăjduit, cu inima frântă, tânărul se strecoară afară din birou. Dar jos, în capul scării, se aude strigat. Barați s-a răzgândit. Socotește că, într-adevăr, nu poate face nimic pentru băiat, dar îi poate dădea o recomandare către prietenul și colegul său Kupernik. Numai de-ar vrea Kupernik, care poate să facă multe, foarte multe! Te joci cu el? Cu o recomandare de-a lui Kupernik treci și prin zid, pui pe roate cele mai mari personalități. Și, fără a stătea mult pe gânduri, Barați se așază la birou și scrie o carte de vizită către cel mai bun prieten al său, către celebrul avocat Lev Abramovici Kupernik[33].

76

KUPERNIK

> Eroul îl caută pe cunoscutul avocat Kupernik pe Kreșceatik. La tribunal. Eroul „îl găsește“ pe cel căutat și recomandarea dă rezultate. O confuzie: nu Kupernik, ci Moise Epelboim din Belo Țerkov.

Numele de Kupernik – sau Kupernikov, cum i se spunea printre evrei – era aproape tot atât de cunoscut și de popular ca al lui Alexander von Humboldt în Europa sau Columb în America. Procesul din Kutais[34] în care Kupernik, ca apărător, izbutise să dovedească nevinovăția acuzaților, îl făcuse

celebru, așa cum, cu mulți ani mai târziu procesul Beilis[35] avea să-l facă celebru pe avocatul O. O. Gruzenberg[36]. Ca și despre Gruzenberg, se povesteau despre Kupernik tot felul de minuni, numele lui fiind aproape legendar.

Având recomandare către o personalitate ca avocatul Kupernik, îți puteai îngădui să te legeni în iluzii, să speri și să visezi cele mai frumoase visuri. Totuși Șulem nu s-a grăbit, mai ales că nici nu cunoștea încă adresa avocatului. El a urcat încetișor pe Kreșceatik, cea mai frumoasă arteră a Kievului, unde nu i-a fost greu să afle adresa lui Kupernik. Întrând într-o curte peste drum de hotelul „Europa“, Șulem a citit o mică firmă în rusește: *Menealnaia kontora Kupernika*[37]. S-a mirat, ce-i drept, de unde până unde la avocatul Kupernik o *menealnaia kontora*? Dar s-a lămurit repede.

Intrând în *kontora* lui Kupernik, a dat de un tânăr cu ochelari albaștri și de o bătrână lituaniană cu perucă albă.

— Pe cine cauți?

— Pe Kupernik.

— Cine te-a trimis?

— *Ucionîi evrei* Gherman Markovici Baraț. Cu o carte de vizită

— O carte de vizită de la Baraț? Să văd!

Tânărul cu ochelari albaștri ia cartea de vizită și o predă lituaniencei cu perucă albă. Lituanianca ia cartea de vizită, își potrivește ochelarii, parcurge rândurile și o zvârle cât colo.

— Nu mă privește! E pentru fiu-meu!

— Și unde se află?

— Cine?

— Fiul dumneavoastră!

— Unde se află fiul meu? Ce întrebare-i asta? Du-te la tribunal și ai să-l găsești.

Ca să cauți un avocat în tribunal, e ca și când ai căuta un ac într-un car cu fân. Tribunalul era o clădire uriașă, veche, cu scări de fier și cu atâtea încăperi, săli și secții, încât acolo un străin se putea ușor rătăci, ba chiar își putea pierde capul. Pentru prima oară în viața lui, eroul nostru a văzut atâția oameni în robe negre și cu serviete mari. Toți aceștia erau *priseajnîie poverennîie.* Poftim de ghicește care dintre ei este Kupernik! Ca să acostezi pe vreunul dintre ei și să-l întrebi, era lucru imposibil. Toți erau ocupați, toți alergau cu servietele subsuoară, unul încoace, celălalt încolo, ca nebunii. Doar pe unul, un om fără robă, doar cu o servietă mare, cafenie și cu o mutră simpatică, Șulem a îndrăznit să-l oprească și să-l întrebe: „Unde-l pot găsi pe Kupernik?“ – „Ce treabă ai cu el?“, i s-a răspuns. – „Am o carte de vizită pentru el, de la *ucionîi evrei* Gherman Markovici Baraț“. – „Așa? De la Baraț? Așteaptă oleacă, mă întorc imediat!“ Și omul îi arată o bancă lungă, lustruită, apoi dispare. Tânărul se așază pe banca cea lungă și lustruită și șade o jumătate de ceas, un ceas, un ceas și jumătate. Nu se arată nici omul, nici Kupernik. În fine, se scoală de pe bancă și dă să plece. Publicul s-a rărit mult. Ici-colo se mai vede câte o robă neagră. Deodată eroul îl zărește pe domnul cu servieta cafenie.

— A, tot aici mai ești? La urma urmei, ce nevoie ai de Kupernik?

Tânărul îi mai povestește o dată:

— Am o carte de vizită de la Gherman Markovici Baraț.

— Unde-i cartea de vizită?

Îi arată cartea de vizită. Domnul o citește.

— Ce doreai, de fapt, de la Kupernik?

— Nici eu nu știu precis… Poate că aș găsi vreo slujbă prin el…

— La ce te pricepi?

— Știu să scriu frumos, idiș și rusește.

— Și rusește? Hai cu mine!

Mai era vreo îndoială că acesta era Kupernik? Ieșind din tribunal cu băiatul, Kupernik ia o birjă cu roți de cauciuc și dă birjarului adresa: *Gostinița Rossia.* În mare viteză, birjarul îi duce la hotelul a cărui emblemă e „Rusia“. Întrând într-o odaie plină de fum de țigară, Kupernik îl instalează pe oaspete la masă, își aprinde o țigară și, întinzându-i o coală de hârtie, condei și cerneală îl roagă să scrie câteva rânduri. Băiatul moaie condeiul în călimară și, înainte de a se apuca de scris, îl întreabă pe maestru în ce limbă să scrie – în evreiește sau rusește? Se înțelege că rusește! Băiatul depune toată stăruința. Învățătura căpătată de la dascălul *reb* Muniș cel cu mână de aur se arată de mare folos. După primul rând, Kupernik îl întrerupe zicându-i că e foarte mulțumit de scrierea lui, apoi îi oferă o țigară, pe care tânărul o refuză:

— Scuzați-mă, *pane* Kupernik, nu fumez!

— Nu ne fie cu supărare, tinere! Eu nu sunt Kupernik! Numele meu este Epelboim.

— Epelboim?

— Ei da, Epelboim. Moișe Epelboim din Belo Țerkov… *Priseajnîi poverennîi…*

Se vede că așa a fost să fie. Poftim de dă în bobi ca să ghicești că dintr-un Kupernik din Kiev va să iasă un Moișe Epelboim din Belo Țerkov! Dar acest Moișe Epelboim din Belo

Țerkov s-a dovedit un adevărat *gentleman.* Nu s-a tocmit prea mult în privința salariului; s-a arătat de acord în toate privințele, ba a mai promis tânărului să-l învețe avocatura și să-i dea apoi recomandări nu numai către Kupernik, ci către oameni mult mai mari decât Kupernik, pentru că el are legături cu toate personalitățile marcante din Kiev, din Moscova și Petersburg și e prieten la cataramă cu toți miniștrii. Dacă tânărul vrea, ar putea pleca amândoi la Belo Țerkov. Imediat. El, Epelboim, trebuie să se repeadă pentru o clipă la guvernatorul general. Și dacă tot se duce la guvernatorul general, are să facă o vizită și la guvernator, pentru că dulăii ăștia se pizmuiesc reciproc. De fapt, ar trebui să se întâlnească și cu șeful poliției din Kiev. Dar la urma urmei, îl privește, n-are decât să vină acela la el, că doar n-o să-i cadă tresele de pe umeri.

Priseajnîi poverennîi s-a repezit până în oraș, lăsând un tânăr străin și necunoscut în voia Domnului. Această aventură i-a plăcut totuși tânărului călător. Iar de persoana lui Epelboim, ce să mai vorbim, era încântat. N-a apucat bine să judece situația în care se afla, că Epelboim s-a și întors boierește, într-o birjă încărcată cu o mulțime de pachete și pachețele în care se aflau tot felul de bunătăți: scrumbii, pește proaspăt și afumat, icre, fructe și țigări.

— Crezi dumneata că-s cumpărate? Aș! Toate-s cadouri dăruite de madam guvernator general, de madam guvernator și de madam șef de poliție.

— Spuneați că...

— Păzească-mă Dumnezeu! Păi nu de la nevastă-sa le am, ci de la ibovnica lui... Sunt avocatul ei. O apăr la Casație într-un proces de jumătate de milion. E multimilionară, dar

zgârcită rău, pentru un groș se spânzură! Doar când e vorba de mine nimic nu i se pare prea scump. Pentru mine toți se dau în vânt!... Vasăzică, plecăm la Belo Țerkov?

— Vasăzică plecăm la Belo Țerkov!

77

UN POST DE „SECRETAR“

Șulem pleacă la Belo Țerkov cu noul său patron. Acolo e primit ca un oaspete de vază. Idilice scene de familie. „Domnu“ Levi. Stăpânul casei îl învață avocatura pe secretar. Șulem e tras pe sfoară. El scrie tatălui său și prinde din nou să spere.

Călătorind de la Kiev la Belo Țerkov, *priseajnîi poverennîi* Epelboim se tot umflă în pene, dându-și aere de moșier bogat. Fără a se uita la bani, scoate bilete de clasa întâi. În gara Fastov cheltuiește o mulțime de bani la bufet, iar pe cel care-l servește îl răsplătește de asemenea cu un bacșiș gras. Pe tânărul erou îl prezintă cunoștințelor pe care le întâlnește drept „secretar“... Dar trebuie să ne închipuim că, față de ai săi, Epelboim l-a zugrăvit fără doar și poate în cele mai variate și mai frumoase culori, căci lui Șulem i s-a făcut o primire extraordinar de caldă, primire pe care și-o poate dori doar un oaspete simandicos sau vreun unchi bogat din America, de la care aștepți o moștenire... Nevasta lui Moișe Epelboim, o femeie foarte cumsecade și bună gospodină, s-a gătit sărbătorește, și-a spălat copiii pe cap și a pregătit o cină vrednică de un împărat. Băiatul mai mare al lui Epelboim, Levi, un puști șmecher (în casă îl strigau „domnu“ Levi), nu și-a putut reține entuziasmul. Ridicându-se de la masă, și-a

mângâiat burtica și a bolborosit că n-ar strica deloc să vină zilnic asemenea oaspeți pe la ei, ca să se gătească mereu bunătăți. Drept care, Moișe Epelboim i-a tras o palmă și i-a spus că n-ar strica deloc ca el, „domnu“ Levi, să fie ceva mai deștept și să n-aibă limbă atât de lungă. Iar pe „secretar“ l-a întrebat:

— Cum îți place acest „domn“ Levi, moștenitorul meu? Halal flăcău, nu-i fie de deochi! Atunci să mor eu când o fi el în stare să spună *kadiș* după mine…

La gluma asta au râs toți, până și „domnu“ Levi. Totuși, mama a găsit de cuviință să ia apărarea copilului – mamă, ce vreți! Dar intervenția ei – cât pe-aci să dezlănțuie un conflict. Madam Epelboim era sigură – și acest lucru l-a spus deschis – că atunci când moștenitorul ei o să ajungă la vârsta lui taică-său, o să aibă tot atâta minte câtă are și taică-său.

— Ba poate chiar mai multă decât tata! s-a grăbit să adauge „domnu“ Levi.

Tata s-a făcut foc și pară. Noroc că „domnu“ Levi și-a luat repede tălpășița, altminterea cine știe ce se mai întâmpla. Moișe Epelboim a mărturisit că, deși e un adversar al „pedepsei corporale“ și susține mereu că bătaia e un obicei barbar care nu cadrează cu „principiile civilizației“, totuși consideră că e foarte necesar ca o sălbăticiune ca „domnu“ Levi să mănânce bătaie măcar o dată pe săptămână. Chiar și asta, zicea Moișe Epelboim, e pentru el un principiu. Și e lesne să-ți închipui că „domnului“ Levi acest principiu îi era binecunoscut, pentru că și el, „domnu“ Levi, își avea principiile lui; îndată ce taică-său intenționa să-l căptușească cu niscaiva palme, dumnealui spăla putina și ia-l de unde nu-i.

Dar dispariția numitului „domn“ Levi nu a izbutit a aplana conflictul. Atâta doar că lupta – literar vorbind – s-a strămutat pe un alt front. De unde până atunci ea se purta între tată și fiu, acum se disputa aprig între bărbat și nevastă. Moișe Epelboim și-a vărsat tot focul asupra nevesti-sii, cum că toată vina o poartă numai ea, scumpa și devotata lui soție, fi-i-ar sănătoasă, pentru că își pune pielea în joc pentru prețiosul ei moștenitor. Iar nevasta, madam Epelboim, nu s-a lăsat nici ea călcată pe bătături și a atras atenția scumpului și devotatului ei soț, fi-i-ar sănătos, că atunci când el avea vârsta băiatului era un și mai mare golan decât este acum moștenitorul lor. Iar dacă el, scumpul ei Moișe Epelboim, are cumva memorie bună, desigur că-și aduce aminte că pe vremuri, ducă-se pe pustii, i se zicea nu Moișe Epelboim ci Moișe „Plăcintă“.

Nu s-ar putea spune că pentru un musafir e plăcut să fie, pe neașteptate, martorul unei scene familiale; adică să vadă cu propriii lui ochi cum dragii și scumpii soți își spală rufele murdare în văzul tuturor. Un singur lucru însă a observat și admirat musafirul: că cei doi adversari, bărbatul și nevasta, nu prea își puneau spusele la inimă. Dimpotrivă, părea că cei doi abia se cununaseră, că se aflau în călătorie de nuntă și, neavând treabă, făceau un schimb de dulci complimente. În lumea lui Dumnezeu sunt tot felul de oameni, tot felul de idile.

După minunata cină, domnul Epelboim l-a instalat pe musafirul-„secretar“ la birou și i-a dat să-i transcrie un act, în timp ce el s-a culcat să tragă un pui de somn. După ce s-a trezit, și-a aprins o țigară și a legat o discuție cu tânărul său secretar. Discuția a fost atât de interesantă încât, zău, ar fi păcat să n-o reproducem. Desigur, după atâția ani, e cam greu

s-o redăm literalmente, însă conținutul ei aproximativ a fost cam acesta:

— Ascultă, tinere. Uite cum stă chestiunea: dumneata, după cât văd, ești un tânăr nu prea prost și cu o mânuță frumoasă la scris. Ba și cu o limbuță bună la vorbit rusește – deci cu toate semnele că năzuințele ți se pot împlini. Ești care vasăzică un avocat înnăscut. Așa că trebuie să urmărești un singur lucru: să vrei. Iar dacă ai să vrei, ai să și fii. Cunoștințele sunt ceva secundar. Principalul este să-ți impui ca să nu te pierzi cu firea dacă altul se pricepe cumva mai bine decât dumneata. Cu această limbuță a dumitale trebuie să lovești în cunoștințele celuilalt. Nici un moment nu-ți poți permite să arăți considerație vreunuia mai mare. Pentru că dumneata ești *cel mai mare.* Dumneata trebuie să torni întruna la cuvinte. Gura trebuie să lucreze mai abitir decât capul. Pe adversar trebuie să-l copleșești cu atâtea vorbe încât să-l năucești, să-și piardă gândurile și rațiunea. Atunci poți să-l împroști și cu mii de grenade din Codicele de legi și din jurisprudența pentru *Kassaționîi departament*[38], chiar dacă se potrivesc ca nuca-n perete. Asta în ceea ce-i privește pe judecători. Cât despre clienți, nici nu mai discutăm. Clienții sunt niște oi pe care trebuie să le tunzi, vaci pe care trebuie să le mulgi, cai pe care trebuie să-i călărești. Cu ei nu-i nevoie să-ți bați prea mult capul. Lor nu le place un papă-lapte care predică morala. Ei au mai mare respect pentru un individ obraznic decât pentru un profesor erudit și tobă de legi ca un sac cu tărâțe. Pe stradă nu trebuie să te arăți fără o servietă mare – chiar dacă ții în ea gazete vechi sau gulere și manșete murdare. În casă la tine poți să te joci cu pisica zile întregi, dar de cum auzi soneria trebuie să te adâncești într-o carte groasă

și să-ți freci întruna fruntea. N-ai voie să scapi clientul din mână până nu-l storci ca pe-o lămâie. Și nu trebuie să fie lucru pe lume despre care să spui „Nu știu“ – pentru că tu știi absolut tot…

După o lecție atât de frumoasă, eroul acestei biografii ar fi trebuit, desigur, să înțeleagă cam ce soi de creatură e acest *priseajnîi poverennîi* de Moișe Epelboim. Epelboim avea însă o figură atât de inteligentă și de simpatică, într-atât te cucerea cu privirea și cu felul lui de a vorbi, încât, fără să vrei, deveneai omul lui, cu trup și suflet.

În aceeași seară, după ce trase un somn zdravăn, Epelboim și-a luat bastonașul și servieta, pregătindu-se să plece undeva. Atunci iarăși a izbucnit un conflict între dragii și devotații soți. Nevasta și-a întrebat bărbatul unde pleacă. Bărbatul a răspuns că la club, pentru o jumătate de ceas, fiindcă trebuie să se întâlnească acolo cu cineva. La care nevasta a ripostat că a învățat ea de mult ce vasăzică jumătate de ceas la el; măcar de-ar da Dumnezeu să se întoarcă a doua zi pe la ora prânzului. Cât despre omul cu care are întâlnire și pe acela îl știe ea destul de bine – nici vorbă de un om, spunea ea, ci de omuleți din foițe, numai regi și regine și valeți…

— Dar asul? Ai uitat, probabil, scumpo, să-l pui la socoteală… Ce joc e acela fără as?…

La aceste cuvinte nevasta nu mai zice nici pâs. Îi aruncă doar o privire – mamă, mamă! – că în locul lui, alt bărbat ar fi intrat în pământ. Dar Moișe Epelboim nu-i omul să se sinchisească de o privire. Se apropie de tânărul lui secretar care stă la masă și scrie; aplecându-se asupra lui, îl întreabă încetișor câți bani are la el. „Secretarul“ duce repede mâna la

buzunar și-i arată câți bani are. Epelboim reflectează o clipă, apoi întinde mâna spre bani:

— Mi-i poți împrumuta pentru câteva minute? Chiar azi ți-i restitui, îndată ce mă-ntorc de la club.

— Cu cea mai mare plăcere, răspunde secretarul dându-i puținii bănișori pe care-i avea la el.

După plecarea soțului, madam Epelboim se apucă să-l descoasă pe noul venit, cum de-a ajuns el secretarul bărbatului ei? Și ce neam e cu Brodski?

— Cu care Brodski?

— Cu Brodski, milionarul din Kiev…

— Ce am eu cu Brodski?…

— Cum, Brodski nu ți-e unchi?

— De unde ați mai scos-o și pe-asta, că Brodski mi-e unchi?

— Atunci ce rudă îți este?

— Cine?

— Brodski!

— Ce rudă să-mi fie?

Scurtă pauză. Unul pe celălalt se privesc cât se poate de mirați. Fiecare rămâne cu gândurile sale. După o clipă, madam Epelboim întreabă iarăși:

— Așa? Și n-ai fost în serviciu la Brodski?

— De unde v-a venit ideea că aș fi fost în serviciu la Brodski?

— Poate că nici măcar nu-l cunoști?

— Pe cine?

— Ptiu, fir-ar să fie. Tot vorbim și n-o scoatem la capăt. Spune-mi cel puțin cine ești și cum ai ajuns aici?…

A doua zi, pe naivul nostru erou îl aștepta o nouă surpriză. Patronul lui, Moișe Epelboim, nu se întorsese încă de la club.

Și „domnu“ Levi a trebuit să alerge la club ca să-l aducă pe taică-său acasă, la masă. Dar „domnu“ Levi n-avea deloc chef să încaseze palme pe stomacul gol. Atunci maică-sa a fost nevoită să-i dea ea câteva palme avans. După care, „domnu“ Levi s-a întors cu vestea că taică-său plecase de dimineață de la club direct la gară, și de acolo la Kiev.

Pentru eroul nostru, noutatea a fost ca un trăsnet din senin. Durerea era dublă: fusese și prostit, pierduse și banii. Abia atunci a început să-l intereseze persoana stăpânului său. Și a aflat că până la ora aceea Epelboim nu fusese niciodată *priseajnîi poverennîi*, că nu era decât un misit dintre cei cărora li se spune „avocați de răspântii“; că la Belo Țerkov numele lui Epelboim era totdeauna pomenit cu zâmbetul pe buze…

Până una-alta, situația tânărului nostru amenința să devină tragică. Existau toate șansele ca în curând să simtă din nou gustul foamei… Cu inima mâhnită, se puse deci să scrie tatălui la Pereiaslav o scrisoare lungă și frumoasă, într-un stil cât mai bombastic. S-ar putea spune că acest stil l-a salvat, căci într-un asemenea stil poți scrie multe și spune puține. Abia la sfârșitul scrisorii, Șulem strecura câteva cuvinte cum că ar veni bucuros pe-acasă numai de-ar avea ceva bănișori de drum… Și n-a avut de așteptat mult, că i-a și sosit de la taică-său o scrisoare cu câteva ruble și cu îndemnul de a se grăbi să vină căci s-a creat un post vacant de rabin oficial într-un oraș nu prea departe de Pereiaslav, că are multe șanse să ocupe acest post. Scrisoarea către fiu se încheia, și ea, cu o frază bombastică: „Grăbește-te! Dă-i zor! Vino iute ca săgeata! Ca pe aripi de vultur. Cât mai repede! Nici să nu cauți înapoi. Vino, și să fie cu noroc!“.

78

ALEGERILE

Cum se alege un rabin. Fostul rabin din Luben. O veche cunoștință. *Reb* Nahman Kahana îl protejează pe tânărul candidat. Șulem ține o prelegere și place mult publicului. „Într-un ceas bun, ales în unanimitate.“ Pentru enoriași, o adevărată minune. Eroul sosește la Pereiaslav, unde i se strică toată bucuria. El își făgăduiește să nu fie la fel cu toți ceilalți.

Luben – iată numele orașului care ceruse un nou rabin. Cuvântul „cerut“, veți înțelege și dumneavoastră, nu-i decât un fel de a vorbi, căci, de fapt, orașul nu s-a grăbit să ceară un rabin cum nu s-ar fi grăbit să ceară un cioclu.

La drept vorbind, întreaga instituție a rabinilor oficiali este un lucru de prisos. Această instituție a fost impusă evreilor ruși de către ocârmuirea țaristă iar ei, vrând-nevrând, au trebuit s-o înghită. Dar mai nostim în toată chestia asta era că niciodată rabinul oficial, care conducea treburile obștei evreiești, nu se numea direct de stat, ci evreii înșiși trebuiau să și-l desemneze, prin alegeri. Alegerile în sine însă erau obligatorii, impuse de stăpânire. Cu alte cuvinte, autoritățile trimit comunității evreiești o dispoziție: la cutare dată evreii să se adune în cutare loc și să-și aleagă un rabin. Și candidații încep să se înghesuie. Fiecare candidat își are adepții săi și fiecare grupare își are mijloacele și armele sale cu care-i atrage pe alegători. Unul are un protector de vază, al doilea acționează cu ajutorul banilor, al treilea – cu băutura. Oricum, nimeni nu doarme. Orașul fierbe, comentează, oamenii se agită. Într-un cuvânt, pe ulița evreiască e mare sărbătoare: se alege un nou rabin. Dacă se declară balotaj, se introduc din

nou bilele în urnă. Altă viață! Uneori, această operație se lungește cu săptămânile, ba și cu lunile. Pentru ca alegerile să decurgă cât mai… cușer, se trimite la fața locului o „autoritate“ care să vegheze, nu cumva, Doamne ferește, să se comită niscaiva șmecherii la numărătoarea bilelor de vot. Dar adevărata tărășenie începe abia după alegeri. Dat fiind că guvernatorul trebuie să confirme alegerea, la administrația guberniei încep să curgă denunțuri și jalbe din partea candidaților nealeși. Iar dacă alegerile se anulează, totul se ia de la început: alți candidați, alte partide, alte alegeri, alte denunțuri, alte jalbe.

Printre personajele care-și puseseră candidatura la funcția de rabin oficial în Luben se număra și fostul rabin. Dacă vă amintiți, acela era fiul lui Moise-Duved dascălul, pe nume Șimen Ruderman; mai precis, cel care pe vremuri, la Pereiaslav, fusese pe punctul de a se boteza și pe care evreii îl salvaseră trimițându-l la școala rabinică din Jitomir. Pesemne că acest rabin nu se bucurase de prea multă simpatie la Luben, căci lumea aștepta ca pe Mesia noile alegeri. Evreii din Luben nu fac filozofie. La ei, ce-i în gușă și-n căpușă! Lor, când le place un om, îi spun verde: „Al nostru ești!“. Iar când nu le place, îi spun: „Umblă sănătos, nu ne-ai plăcut!“. Rabinului Ruderman îi spuseseră de mult, de la obraz, că poate să-și caute altă reședință. Și, ca să nu creadă cumva că ei erau puși pe glume, închiriaseră jilțul lui din sinagogă unui enoriaș oarecare, așa încât sâmbăta, când rabinul a sosit la sinagogă, n-a mai avut unde să se așeze, fiind astfel nevoit să stea tot timpul în picioare. De aceea, în sâmbăta următoare rabinul a venit cu poliția și și-a reocupat cu forța jilțul lui de la peretele dinspre răsărit. Lesne să ne imaginăm ce efect a produs

întâmplarea. Toată lumea știa ce se petrecuse, căci, separat de faptul că istoria fusese descrisă în ziarul *Hameliț*, redactorul Țederbaum mai adăugase de la sine, cu niște litere mărunțele, un post-scriptum care ocupa un loc de trei ori mai mare decât corespondența propriu-zisă. În acel post-scriptum, trăgea o praftură nu numai rabinului, dar și celorlalți enoriași, dojenindu-i pentru că profanaseră lăcașul Domnului introducând poliția în sinagogă. Redactorul își încheia materialul cu morala: „Nu așa se procedează!“, mai adăugând niște versete din Talmud și un citat din Legenda Esterei: „Ne ajunge atâta rușine și batjocură!“. În această privință, Țederbaum, Dumnezeu să-l ierte, era un adevărat maestru.

Cu toate acestea, Ruderman n-a renunțat la candidatura lui la rabinatul din Luben. Ceilalți candidați luptau și ei, fiecare cu adepții și armele respective. Disputa se desfășura aprig. Și abia către sfârșitul ei, adică doar cu câteva zile înaintea alegerilor, eroul acestei biografii a picat ca din văzduh, cu o scrisoare de recomandație din partea unchiului Pine către un cuscru al lui. Acest cuscru, unul dintre cei mai de vază gospodari din Luben, pe nume *reb* Nahman Kahana, era un bătrân bogat și foarte respectat. Un asemenea evreu ocupă în sinagogă un loc de cinste. Cantorul nu îndrăznește să înainteze cu rugăciunea până ce *reb* Nahman, care citește încet și mai rar, nu-l ajunge din urmă. Cantorul l-ar aștepta și o veșnicie. Iar dacă se întâmplă ca *reb* Nahman să-și întârzie sosirea la sinagogă (și acest lucru se întâmplă cam în fiecare sâmbătă), el trimite vorbă prin cineva să nu fie așteptat. Dar lumea, care-i poartă respect, își închipuie că de fapt *reb* Nahman ar dori, dimpotrivă, să fie adică așteptat cu începerea

slujbei. Într-un cuvânt, acest *reb* Nahman era un om cu totul aparte, întruchiparea învățăturii și măreției la un loc.

Tânărul candidat l-a găsit cufundat în studierea cărții *Mișnaios*[39]. Citind scrisoarea unchiului Pine, bătrânul Kahana și-a îndreptat ochelarii pe nas și s-a pornit a-l cerceta pe tânăr din creștet până în tălpi. Pare-se că, în hăinuța lui scurtă, tinerelul nu prea făcea o deosebită impresie. Se vede însă că recomandarea unchiului Pine cântărea mai mult, căci gazda l-a invitat să șadă. Intrând în vorbă cu musafirul, Kahana s-a convins că acesta e departe de a fi un ignorant, că e versat în Talmud și că, în timpul conversației, strecoară ici și colo câte un cuvânt ebraic. Bătrânul a început să zâmbească și a dat cuiva poruncă să aducă ceva de-ale gurii. Într-adevăr, a fost adusă o tăviță. Pe tăviță se afla o farfurioară. Pe farfurioară, asemenea unei biete orfane, se afla o singură prăjiturică, în care era înfiptă o singură stafidă.

— Binecuvântează și gustă! îi propune bătrânul bogătaș, interesându-se între timp ce se mai aude prin Pereiaslav – unde fusese și el odată, cu vreo șaizeci și ceva de ani în urmă. Pereiaslavul, pe cât îmi amintesc era atunci un adevărat oraș evreiesc. Cum mai stăm azi pe-acolo cu tradițiile evreiești?

— Stăm foarte bine! răspunse prompt musafirul, care se descotorosește de tratație. Nu atât din cauza rugăciunii de binecuvântare, care trebuie spusă înainte de masă, cât din teama că bătrânul are să-l poftească s-o facă și pe aceea de după masă, pe care el n-o știa pe de rost.

Înainte de plecare, bătrânul Kahana i-a urat succes. Da, cu ajutorul lui Dumnezeu o să aibă succes, pentru că el, Kahana, când binecuvântează – așa l-a încredințat –, dorința se împlinește. El, Kahana, e *cohen,* face parte din casta preoților…

În aceeași zi s-a și zvonit în oraș că a mai apărut un candidat la funcția de rabin; unul foarte tânăr, un copilandru, dar cu toate calitățile: în primul rând, e dintr-o casă bună, un neam de-al lui *reb* Nahman Kahana; apoi, ce mai Biblie cunoaște și ce scris extraordinar are! Pe deasupra, știe pe dinafară tot Talmudul, cu toate comentariile lui. Și cum fantezia oamenilor căpătase aripi, unii adăugau că mai are și diplomă de rabin religios, că poate să dea sfaturi și directive în diferite probleme teologice, că acest tinerel e în stare să bage în cofă nu numai pe rabinul religios din oraș ci încă șapte rabini ca el, în fine că e o pasăre rară! Când s-a ivit el pe ulița cu prăvălii, toți își făceau semne și auzea șoptindu-se în urma lui:

— Ăsta-i!

— Cine?

— Rabinul cel nou!

— Un puști ca ăsta?

— Păi e cu cașul la gură!

— Și ce plete lungi are!

— Plete lungi și minte scurtă!...

În pofida acestora, Șulem a avut destulă minte ca într-o singură zi să facă o jumătate duzină de vizite la mai-marii obștii, la elita orașului, la alde Bahmuțki, la alde Kanevski, la alde Rogacevski și alți reprezentanți ai burgheziei din Luben. Și dacă atâta vi se pare prea puțin, aflați că, în sâmbăta care a precedat alegerile, a fost și la sinagogă, unde credincioșii l-au instalat la loc de frunte. I s-au întins vreo sută de mâini în semn de bun-venit, apoi l-au onorat să citească un *mafter.*

Acesta era un fel de examen. Și tânărul nostru i-a tras un *mafter,* ce mai *mafter*! Dar asta a fost nimica toată pe lângă

ceea ce s-a petrecut la alegeri. Iată ce s-a petrecut: Sala preturii, în care se țineau alegerile, era ticsită de evrei. Când să se treacă la votare, cel mai tânăr dintre candidați se apucă să țină o cuvântare, și încă în rusește, împestrițată cu citate din Biblie și cu o fabulă, cu morala ei, care se potrivea cu restul ca nuca în perete. Dar cuvântarea a avut atâta succes, încât tânărul candidat a fost ales rabin în unanimitate, fără a se mai recurge la vot. Imediat a zburat acasă o telegramă: „Într-un ceas bun, ales în unanimitate!“. Iar tânărul rabin a și dat fuga la *reb* Nahman Kahana, să-i mulțumească. Bătrânul era sincer mișcat de faptul că protejatul lui a avut succes. Curios, l-a rugat pe noul rabin să-i redea conținutul cuvântării ținute în fața publicului. Rabinul i-a răspuns că ar face-o cu plăcere dar din păcate n-ar prea avea ce reproduce.

— Atunci de ce se spune că oamenii se lingeau pe degete?

— Dacă nu vă supărați, i-a răspuns tânărul, v-aș istorisi ceva.

— Mă rog, numai să aibă vreo legătură cu subiectul nostru.

Și, potrivindu-și ochelarii pe nas, bătrânul Kahana s-a pregătit să asculte.

— Povestea pe care am să v-o spun e o poveste cu un popă. Cică un popă tinerel, abia hirotonisit, venise la mitropolit să-l binecuvânteze și totodată să-l povățuiască ce s-ar cuveni să vorbească la biserică, de sărbători, în fața drept-credincioșilor. Mitropolitul i-a dat înalta binecuvântare, povățuindu-l să le vorbească despre minunile sfinților; de pildă, despre minunea celor patruzeci de sfinți care au rătăcit prin pădure trei zile și trei nopți, și erau gata-gata să moară de foame. Dar a făcut Dumnezeu o minune – sfinții au găsit o pâine. Și s-au apucat sfinții să mănânce din pâine și au mâncat, au mâncat de s-au

săturat, ba le-a mai rămas și pentru a doua zi... Cu ocazia sărbătorilor, tânărul popă a povestit credincioșilor săi, în biserică, această minune, dar puțin mai altfel: zice-se că un sfânt a rătăcit odată prin pădure trei zile și trei nopți și mai-mai să moară de foame. Dar a făcut Dumnezeu o minune, sfântul a găsit patruzeci de pâini. Și s-a apucat sfântul să mănânce din pâini. Și a mâncat, a mâncat de s-a săturat ba și-a mai păstrat și pentru a doua zi...

Mai târziu, când mitropolitul l-a mustrat cercetându-l cum a fost posibil să comită o eroare atât de grosolană, tânărul popă a răspuns:

— Pentru credincioșii mei și asta a însemnat o minune!

Bătrânul Kahana s-a topit de râs; apoi s-a întreținut prietenește cu tânărul rabin și s-a bucurat de el ca de o rudă apropiată. Dar bucuria lui Șulem a fost repede curmată, după cum vom vedea mai departe. Deocamdată însă, să-l însoțim într-o călătorie la Pereiaslav, orașul său natal.

Eroul nostru își imagina că de când a fost el ales rabin, Pereiaslavul nu mai poate de fericire. Auzi, auzi – un asemenea succes, și încă la anii lui! Când colo, nimic și iar nimic, nici vorbă! Nu se bucura decât familia. Și nici măcar pe de-a binelea. Se vor bucura cu adevărat – ziceau ei – abia când guvernatorul va confirma alegerea. Deocamdată, lucrurile mai stăteau în vânt. Mai trebuia bătut un drum la reședința de gubernie, la Poltava, să se mai intervină, să se ungă... Chiar și aceste griji erau suficiente spre a potoli înflăcărarea eroului. Și, colac peste pupăză, eroului i-a mai fost dat să se întâlnească cu Haite Ruderman, fratele mai tânăr al rabinului din Luben. Haite pășea țanțoș, cu mâinile la spate, cu pardesiul gălbui pe umeri. Nesimțindu-se cu ceva vinovat,

eroul nostru îi întinde mâna. Dar Haite nici gând să i-o întindă pe a lui, ci dimpotrivă, se ferește din cale și trece înainte ca un necunoscut… Ține partea lui frate-său, gândește cel ofensat, dar găsind o scuză prietenului care l-a jignit, se duce să-și deschidă inima față de un alt prieten al său, Avreml Zolotușkin. Cu toate că era la cuțite cu Haite Ruderman, Zolotușkin îi dă dreptate lui Haite, spunându-i pe șleau lui Șulem că acum nici un om cinstit n-ar trebui să-i mai întindă mâna. Din două motive: mai întâi pentru că acum e rabin, și un rabin e un fățarnic, un ipocrit, un linge-blide al bogătașilor și un slugoi al orânduirii. Al doilea: un om cumsecade nu cată să fure existența altuia și nu-i smulge, cum își smulg câinii unul altuia, bucățica de la gură…

Cuvinte puține, dar răspicate. Eroul nostru simte că în aceste cuvinte e și o bună parte de adevăr. Și-și amintește o scenă: cum s-a întâlnit în ziua alegerilor cu ex-rabinul din Luben, Șimen Ruderman, cum acela a pălit deodată și l-a privit cu niște ochi speriați care parcă întrebau: „Ce ai cu mine?“… O asemenea înfățișare tragică nu are decât un câine pe care alți câini l-au mușcat și l-au izgonit din lumea lor… Această întâlnire i-a strâns inima. O clipă a fost gata să cadă la pieptul nefericitului Șimen Ruderman, să-i ceară iertare și să-i cedeze orașul Luben, cu gospodarii lui grozavi și candidatura de rabin… Așa ar fi fost omenește, chiar prea omenește… Dar această pornire n-a durat decât o secundă, căci îndată s-a împotrivit egoistul din sine, eul său – și acest *eu* a ieșit învingător.

Ne putem lesne imagina cu câtă amărăciune în suflet a plecat eroul nostru de la prietenul său Zolotușkin. Ce poate fi mai rău decât faptul că tu însuți îți dai seama că celălalt are

dreptate și nu tu!... Pentru o asemenea situație, Cehov a găsit o expresie potrivită: „Se simțea ca unul care a mâncat săpun!“... Doar un singur lucru nu putea pricepe: de ce un rabin trebuie să fie neapărat ipocrit, neapărat un lingușitor al bogătașilor și un slugoi al orânduirii?... Și eroul nostru își făgăduiește că el nu va fi așa! Că el va fi un rabin cu totul altfel decât toți ceilalți... căci omul este ceea ce vrea el să fie!...

---

1. Literă rusească.
2. Oaspeții erau oameni săraci sau pribegi, întâlniți la sinagogă.
3. Târgul Pogost, județul Pinsk, gubernia Minsk, doamnei Freidka-Etka...
4. Conține trei ruble.
5. Rabin modern (engleză).
6. Cântăreț popular, personajul central din romanul cu același titlu al lui Șalom Alehem.
7. Publicație săptămânală în limba ebraică.
8. Vedeți dumneavoastră... Printre altele... Prin urmare...
9. Unul dintre regii Persiei, căsătorit cu frumoasa Estera, nepoata lui Mordehai.
10. Numele unui profet.
11. Uzină, fabrică (rusă).
12. Budincă.
13. Meșter ceasornicar (rusă).
14. Târgul Spasski (rusă).
15. Parastas.
16. Rugăciunea celor optsprezece binecuvântări.
17. Fiu de boier, conaș (ucraineană).
18. Cunoscut scriitor și ziarist german (1829-1911).
19. Romancier și povestitor popular german, de origine evreiască (1812-1882)
20. E vorba de comentariul lui Rași în legătură cu legenda biblică despre fiicele decedatului Salpaad, care au cerut profetului Moise să le împartă pământul rămas, dat fiind că tatăl lor nu lăsase urmași în linie bărbătească.
21. Scriitor rus (1825-1885).
22. Avocat (rusă).
23. Comandant (rusă).
24. „Vreau să văd banii!“

25. Sau Iluminismul evreiesc, mișcare intelectuală circumscrisă între finele secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea.
26. Pseudonimul poetului și publicistului I.L. Levin (1844-1925).
27. Dacă te temi de lup, nu te duce la pădure.
28. Joc de cuvinte. *Halel* este o rugăciune care se citește la fiece început de lună.
29. *Biblioteca populară evreiască*.
30. Spre deosebire de rabinul spiritual, rabinul oficial e un funcționar confirmat de guvernator și însărcinat cu evidența actelor de stare civilă ale comunității evreiești.
31. Evreul învățat (rusă).
32. Avocat (rusă).
33. Cunoscut avocat, criminalist și publicist (1845-1905).
34. Obiectul procesului din Kutais (1879) a fost așa-zisul omor ritual. Câțiva evrei din orășelul Saciheri au fost acuzați de răpirea și uciderea unei fetițe creștine. La proces s-a dovedit netemeinicia acuzației, din care cauză procurorul a refuzat s-o susțină. Caracterul provocator al procesului a fost dovedit de renumiții avocați P.A. Aleksandrov (1838-1893) și L.A. Kupernik.
35. Proces înscenat de guvernul țarist în anul 1913 evreului M. Beilis din Kiev. El a fost acuzat de uciderea unui copil creștin. Procesul, care a avut un substrat diversionist – aţâţarea vrajbei între naționalități și abaterea lor de la mișcarea revoluționară –, a consternat opinia publică progresistă din Rusia țaristă. La proces, Beilis a fost achitat.
36. Cunoscut jurist și activist obștesc din epoca prerevoluționară. A compărut ca apărător principal în procesul Beilis ca și în alte procese cu răsunet din acea vreme.
37. Casa de schimb Kupernik (rusă).
38. Curtea de casație (rusă).
39. Exegeza. Cel mai vechi text al Talmudului; baza acestuia.